

Міністерство освіти і науки України

Заснований
у 1997 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації № 222,

серія 33,

20 червня 1997 р.

Адреса редакції :

Україна, 69063,

м. Запоріжжя, МСП-41,

вул. Жуковського, 66

Телефони

для довідок:

(0612) 64-26-05,

(0612) 69-98-26

Факс: 641724

В і с н и к

**Запорізького державного
університету
• Філологічні науки**

№1, 2002

Запорізький державний університет

Запоріжжя 2002

Вісник Запорізького державного університету: Збірник наукових статей. Філологічні науки /Головний редактор Толоч В.О. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2002. – 156с.

Затверджено як наукове фахове видання (Бюлетень ВАК України, 1999, № 4)

Затверджено Науковою Радою ЗДУ (протокол засідання № 8 від 26.03.2002 р.)

Редакційна рада

Головний редактор – Толоч В.О., доктор технічних наук, професор
Відповідальний редактор – Сисоєв Ю.О., кандидат технічних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чабаненко В.А., д.філол.н., проф. – заступник головного редактора,
Білоусенко П.І., д. філол.н., проф.,
Іваненко В.К., д.пед.н., проф.,
Науменко А.М., д. філол.н., проф.,
Пахомова Т.О., д.пед.н., проф.,
Скибіна В.І., д. філол.н., проф.,
Тихомиров В.М., д. філол.н., проф.,
Турган О.Д., д. філол.н., проф.,
Шевченко В.Ф., д. філол.н., проф.

ЗМІСТ

БИЧАЙ Ю. В.	
<i>ЕСТЕСТВЕННОСТЬ СИНОНИМИЧЕСКОГО СПОСОБА ТОЛКОВАНИЯ СЛОВ</i>	5
БОРУХОВИЧ Г.Й.	
<i>НЕЗАЙМЕННИКОВІ ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ З ПРЯМИМ ПОРЯДКОМ СЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ З ТОЧКИ ЗОРУ ЇХ КОМУНІКАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ</i>	8
БРОВКО А.С.	
<i>О СИНТАКСИЧЕСКОМ СТАТУСЕ СЛОВА КАК ЕДИНИЦЫ ЯЗЫКА</i>	12
ВАСЬКІВ М.С.	
<i>ПЕРШІ РОМАНИ О.ГОНЧАРА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ТВОРЧОГО ПОШУКУ Й ЕВОЛЮЦІЇ</i>	16
ДОМНИЧ О.В.	
<i>АСПЕКТЫ ТЕОРИИ ТИПОЛОГИИ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ</i>	26
ЗАДУНАЙ В.В.	
<i>К ВОПРОСУ О СПОСОБАХ ВОССОЗДАНИЯ В ПЕРЕВОДЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОБЫТНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ</i>	33
ЗАЙДЛЕР Н.В.	
<i>АРХІТЕКТОНІКА ІСТОРИЧНИХ ОБРАЗІВ У ТВОРЧОСТІ В. ЧЕРЕДНИЧЕНКО</i>	37
ЗАЦНИЙ Ю. А., ФЕДОРЕНКО О. О.	
<i>ДЕМОГРАФІЧНІ НЕОЛОГІЗМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ</i>	43
ІВАНЮХА Т.В.	
<i>ЕПІГРАМАТИЧНИЙ ФОН ПОЕЗІЙ ЦИКЛУ "СОНЕТОЇДИ " МИКОЛИ ЗЕРОВА</i>	47
КАПРАНОВ О.П.	
<i>ІДЕОЕТИЧНИЙ ХАРАКТЕР КОГНІТИВНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ МЕТОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)</i> ..	51
КАПУСТА Т.А.	
<i>КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ОБУЧЕННІ ІНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ: К ИСТОРИИ ВОПРОСА</i>	60
КОЗЬМИК А.А.	
<i>НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА</i>	66
ЛИТВАК С.Я.	
<i>ДЛИТЕЛЬНЫЕ ФОРМЫ АНГЛИЙСКОГО ГЛАГОЛА: СТАТУС, СЕМАНТИКА, ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ</i>	70
ЛІСОГУБ Л.І.	
<i>ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ</i>	74
ЛОГВИНЕНКО Г.М.	
<i>НУЛЬСУФІКСАЛЬНІ НАЙМЕНУВАННЯ ОПРЕДМЕЧЕНОЇ ДІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕХНІЧНОЇ ЛЕКСИКИ)</i>	79

ЛОЗОВ'ЮК Л.С. <i>РОЛЬ ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТЕЛЕМОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ</i>	82
ЛУТ К.А. <i>СПОСОБИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАГОЛОВКА В ОПОВІДАННІ</i>	85
МАЛИКОВА Л. Т. <i>СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ГНЕЗДО КАК ОДИН ИЗ ИСТОЧНИКОВ ФОРМИРОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ БАЗЫ НЕРОДНОГО ЯЗЫКА</i>	89
МАХАЧАШВИЛИ Р. К. <i>УНИВЕРСАЛЬНЫЕ КУЛЬТУРНЫЕ КОНЦЕПТЫ РЕАЛЬНОГО И ВИРТУАЛЬНОГО МИРОВ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ</i>	93
МУЗЯ Е.М. <i>ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИЦИРОВАНИЯ ТОПОНИМОВ</i>	95
МУРКО І.І. <i>АМЕРИКАНСЬКИЙ ВАРІАНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ІННОВАЦІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ</i>	99
ПАСТУШЕНКО Л. И. <i>ПОЭТИКА СЮЖЕТА НЕМЕЦКОГО "ГАЛАНТНОГО" РОМАНА XVII в.</i>	104
ПЕНЧУК І.Л. <i>СУЧАСНЕ РЕГІОНАЛЬНЕ РАДІО: ПРОБЛЕМИ</i>	107
ПОГРЕБНАЯ В.Л. <i>ТИП «НОВОЙ ЖЕНЩИНЫ» В ТВОРЧЕСТВЕ Н.Д. ХВОЩИНСКОЙ</i>	110
ПРИХОДЬКО А.М. <i>СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ</i>	116
РОЖДЕСТВЕНСКАЯ Н.В. <i>ДИСКУРС КАК ВЫСШАЯ ЕДИНИЦА КОММУНИКАТИВНОГО АКТА</i>	125
ТЕРНОВА А.І. <i>ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ДЕЯКИМИ ІМЕННИКАМИ НЕПОВНОЇ ПАРАДИГМИ (ПОХОДЖЕННЯ, СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА, ФУНКЦІОНУВАННЯ)</i>	130
ФОМЕНКО Е.Г., ФОМЕНКО К.М. <i>СВЕТОЦВЕТОВАЯ ПАРАДИГМА В РОМАНЕ В. ВУЛФ «МИССИС ДЭЛЛОУЭЙ»</i>	133
ЧИРВОНЫЙ А. С. <i>О НЕКОТОРЫХ ГРАФИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА</i>	137
ЯРЦЕВА Л.И. <i>ПАМЯТЬ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА (НА ПРИМЕРЕ ФРАНЦУЗСКОГО МЕТАФОРИЧЕСКОГО СЛОВОУПОТРЕБЛЕНИЯ)</i>	143
ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У “ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ” ЗА ФАХОМ “ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”	154

ЕСТЕСТВЕННОСТЬ СИНОНИМИЧЕСКОГО СПОСОБА ТОЛКОВАНИЯ СЛОВ

Бичай Ю. В., соискатель

Днепропетровский национальный университет

Обосновывается взгляд на синонимические дефиниции как на традиционное и оптимальное средство характеристики значения слов.

Ключевые слова: дефиниция, синонимы, синонимический ряд.

Бичай Ю. В. ПРИРОДНІСТЬ СИНОНІМІЧНОГО ЗАСОБУ ТЛУМАЧЕННЯ СЛІВ / Дніпропетровський національний університет, Україна

Обґрунтовується погляд на синонімичні дефініції як на традиційний та оптимальний засіб характеристики значення слів.

Ключові слова: дефініція, синоніми, синонімичний ряд.

Bichaj U.V. NATURALNESS OF SYNONYMIC MEANS OF WORD EXPLANATION / Dnepropetrovsk national university, Ukraine

The article proves the point of view on the synonymic definitions as a traditional and optimal means of word meaning characteristics.

Keywords: definition, synonyms, synonymic row.

Несмотря на удобность содержательных дефиниций остается, по мнению Х. Касареса, еще способ, пользуясь которым, лексикограф, не прибегая к определению в логическом смысле слова, может преодолеть затруднения в поисках значения слова. Ученый имеет ввиду “эквиваленты”, полученные путем перечисления слов, более или менее синонимичных определяемому. Эти краткие толкования хороши, указывает Х. Касарес, когда абстрактные дефиниции слишком громоздки [1]. Указанные дефиниции не содержат тех компонентов, которые свойственны родовидовым дефинициям, поэтому их называют квазидефинициями [2].

Сущность синонимического способа толкования заключается в подборе близкого по значению синонима к определяемому слову. Е. С. Кубрякова пишет, что обычно из списка синонимов выбираются те, которые наиболее естественно описывают данное значение [3], правда, при этом трудно определить понятие “естественность описания”.

Если, например, обратиться к Словарю синонимов, то синонимические связи слов в нем представлены шире, нежели в толковом [4]. Сравним: в Четырехтомном словаре слово ВЗДОР толкуется как “Что-л. несерьезное; ерунда, чепуха” [5], в Словаре же синонимов это слово имеет такой ряд синонимов: Абсурд, бредни, нелепость, несуразность, несообразность, глупость, пустяки, ерунда, чепуха и т. п. Синонимический ряд включает 30 слов [6]. Распространение ряда идет за счет разговорных просторечных слов, синонимический ряд в таком словаре не замкнут.

В задачу нашей статьи не входит рассматривать вопрос о сути синонимов, их трактовке, тем не менее некоторые выкладки на этот счет мы попытаемся осветить. Сразу же отметим, что в самом общем плане в лексикографической практике дефиниции, которые строятся на базе подбора синонимических средств к исходному объекту, встречаются довольно редко. Мы имеем в виду специальные синонимические словари, а также некоторые толковые словари прошлого, но, как известно, Толковый словарь В. И. Даля очень широко использовал отмеченный способ объяснения слов.

В современной лингвистике существуют различные точки зрения на достаточность и действенность синонимического способа толкования слов, поскольку меняется и само отношение к пониманию синонимии вообще. Наиболее распространенным (нередко называемом традиционным) пониманием синонима является следующее: синонимами признаются слова, выражающие одно и то же понятие, тождественные или близкие по своему значению, которые отличаются один от другого или оттенками значения, или стилистической окраской (и сферой употребления), или одновременно обоими названными признаками [7].

Второй подход к определению синонимов основан на том, что они способны заменять друг друга в одном или, во всяком случае, сходном контексте. При этом обычно выделяются две основные группы синонимов: синонимы понятийные, или идеографические, связанные с “дифференциацией оттенков одного и того же значения”, и синонимы стилистические, связанные прежде всего с экспрессивно-оценочной характеристикой того или иного понятия. В Словаре синонимов отмечается, что степень “синонимичности” слов, относящихся к идеографическим синонимам, может быть очень различной: от полной адекватности значения до широкой градации его оттенков [8]. Не применим сослаться еще на одно мнение, что “в пределах одного языка нет полных синонимов” [9], с чем мы полностью согласны, исходя из опыта исследовательской работы со словарем.

Третья точка зрения воплощает логический подход к проблеме синонимии, который выражается в следующем: синонимы – это слова, обозначающие одно и то же понятие, что стало составной частью определения синонимов в соответствующем словаре [10].

Разнообразие в понимании данного явления не вызывает удивления, поскольку синонимия – явление функционально и содержательно весьма сложное, что является следствием большой сложности всей лексико-семантической системы языка в различных видах речевого проявления.

Синонимический прием построения дефиниции является непреложным фактом практической лексикографии. Р. Г. Карунц отмечает особую содержательность определений, состоящих из синонимических рядов, ибо каждый синоним указывает на новый дополнительный оттенок значения [11]. О преимуществе синонимического способа толкования пишет и Д. П. Арбатский, считая, что оно заключается в краткости и лаконичности определения [12].

Рассматривая эту проблему в общем плане, Н. А. Семенов пришел к выводу, что дефиниции, включающие в себя в качестве структурных компонентов только слова-синонимы, в определенной степени тавтологичны [13], по содержанию эти слова в каком-то отношении едины, различия же в форме не всегда дают ожидаемый эффект в познавательном плане. Разумеется, наличие содержательных тавтологий еще не говорит о том, что подобные синонимические описания не способны в должной мере удовлетворять читателя. По-видимому, в какой-то степени оправданы и такие построения. Однако синонимические дефиниции в толковом словаре, на наш взгляд, ситуативны, и результативность их при выполнении своей задачи (раскрыть значение исходного слова) носит до некоторой степени случайный характер. И действительно, если читателю знакомо значение хотя бы одного из данного ряда синонимов, дефиниция в целом выполнит свою задачу. В противном случае, как показывает исследованный материал, описание понятия, предмета оказывается неудовлетворительным.

Составители словарей вряд ли могут учесть, по словам А. П. Евгеньевой, все нюансы речевой практики для создания удовлетворительного ряда синонимического языка описания [14]. А. И. Киселевский придерживается иного мнения, считая, что, когда определяется этот разряд слов на базе предметно-понятийного критерия, где учитывается близость (идентичность) значения, при всей кажущейся субъективности данного подхода мы всегда имеем представление об определенных разрядах слов, их специфических свойствах с точки зрения содержания [15]. Думается, что эта специфичность позволяет А. П. Евгеньевой говорить о необходимости использования синонимов при истолковании “значений многозначных слов, где они подчеркивают различия между значениями одного слова” [16].

Во вводной части к Четырехтомному толковому словарю в разделе “Определение значений слова” указывается, что “ в некоторых случаях, когда описательное определение значения оказывается громоздким, трудным для выражения, толкование слова дается при помощи группы синонимов, раскрывающих в своей совокупности значение слова. Слова областные, устарелые, просторечные, а также слова с резкой стилевой ограниченностью употребления (традиционно-поэтические, народно-поэтические) определяются при помощи тех слов живой литературной речи, синонимами которых они являются” [17].

И все же наши наблюдения над особенностями этого типа дефиниции позволяют внести некоторые уточнения в содержание вводной части толкового словаря. Исходные доминанты, находящиеся за пределами нормированного нейтрального литературного стиля, описываются в толковом словаре с помощью лексических единиц (синонимов) нормированного литературного языка, и если не весь ряд синонимов относится к функциональному стилю литературы, то некоторые единицы из данного ряда – обязательно. То есть в этом случае составители словаря используют стилистическую дифференциацию слов-синонимов. Например, сравните:

БЕДА. Несчастье, бедствие, горе, невзгода [18] и

БРЕХНЯ. Прост. пренебр. Вранье, вздор.

БРЕХУН. Прост пренебр. Врун, пустомеля.

ГАЛИМАТЬЯ. Прост. Бессмыслица, чепуха, ерунда [19];

КАНАЛЬЯ. Бран. Плут, мошенник, пройдоха [20].

Наличие в синонимическом описании лексических единиц, принадлежащих к сфере литературного языка (вздор, мошенник и т. п.), имеет принципиальное значение для характеристики синонимических приемов описания вообще. Описания в толковых словарях с помощью синонимов, где исходной доминанте нелитературного стиля противопоставлены вполне нормированные лексические единицы, даются не столько с целью раскрытия значения слова как такового, сколько для определенной, по выражению А. И. Киселевского, смысловой корреляции исходной доминанты [21]. Эта корреляция осуществляется за счет актуализации исходного значения по стилистической линии возрастания качества: от локально

ограниченных слов с низкой стилистической окраской к словам литературной сферы с нейтральной или даже высокой стилистической окраской (например: брехня – вздор, галиматья – бессмыслица).

Обратного процесса, при котором исходная доминанта, определяемая с помощью синонимов, относится к нейтральной литературной сфере, и набор синонимов в целом не получает более низкой стилистической окраски, мы не наблюдали.

Н. Л. Тычинская определила синонимический способ толкования слов как разветвлённую систему разновидностей синонимических определений: собственно синонимический ряд (*Комплекция*. Телосложение; *Абсурд*. Нелепость, бессмыслица); синонимический ряд на базе лексической и синтагматической синонимии (*Скарб*. Разг. Пожитки, имущество, домашние вещи; *Скудель*. Устар. Глина, глиняный сосуд и т. д.); ряд синтагматических синонимов (*Соглашение*. Взаимное согласие, взаимная договоренность; *Сонливость*. Склонность ко сну, желание спать и т. д.); форсированные синонимы (“то же, что...: *Маис*. То же, что кукуруза; *Стяжательность*. Устар. То же, что стяжательство и т. д.) [22].

Указанные типы синонимических определений достаточно функциональны, и нельзя отвергать возможность применения этого способа. Некоторая сдержанность в его оценке объясняется, вероятно, влиянием традиционной формальной логики, в которой синонимические толкования рассматриваются как тавтологические, бесполезные в познавательном плане.

ЛИТЕРАТУРА

1. Касарес Х. Введение в современную лексикографию. – М.: Иностр. лит-ра, 1958. – С. 197.
2. Тычинская Н. Л. Квазидефиниции в толковом словаре русского языка: Дис. ... канд. филол. наук. – Д., 2001. – С. 121.
3. Кубрякова Е. С. Производное слово в лексике и грамматике // Слово в грамматике и словаре. – М.: Наука, 1984. – С. 65.
4. Словарь синонимов русского языка / Под ред. Л. А. Чешко. – М.: Сов. энцикл., 1968.
5. Словарь русского языка: В 4 т. / Гл. ред. А. П. Евгеньева. – 2-е изд. – М.: Русский язык, 1981. – Т. 1.
6. Словарь синонимов... – С. 62.
7. Там же. – С. 5.
8. Там же. – С. 5 – 6.
9. Найда Е. А. Анализ значения и составления словарей // Новое в лингвистике / Сост. В. А. Звегинцев. – М.: Иностр. лит-ра, 1962. – Вып. 11. – С. 50.
10. Словарь синонимов... – С. 15.
11. Карунц Р. Г. Принципы построения формул толкования глаголов временных способов действия // Актуальная проблема русского словообразования: Тезисы конференции / Отв. ред. проф. А. Н. Тихонов – Самарканд, 1987, – Ч. 1. – С. 16.
12. Арбатский Д. И. Об объектах семантических определений // Вопросы теории и методики изучения русского языка. – Ижевск: Удмуртия, 1965. – Вып. 4. – С. 20.
13. Семенов Н. А. Толковые словари русского языка: Учеб.-метод. пособие. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1959. – С. 70.
14. Евгеньева А. П. Основные вопросы синонимии // Очерки по синонимике современного русского литературного языка. – М.; Л., 1966. – С. 5.
15. Киселевский А. И. Языки и метаязыки энциклопедий и толковых словарей. – Минск: Изд-во БГУ. – С. 144 – 145.
16. Евгеньева А. П. Указ. соч. – С. 22.
17. Словарь русского языка... – С. 8.
18. Там же. – Т. 1.
19. Там же. – Т. 1.
20. Там же. – Т. 2.
21. Киселевский А. И. Указ. соч. – С. 163.
22. Тычинская Н. Л. Указ. соч. – С. 126, 162.

НЕЗАЙМЕННИКОВІ ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ З ПРЯМИМ ПОРЯДКОМ СЛІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ З ТОЧКИ ЗОРУ ЇХ КОМУНІКАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ

Борухович Г.Й., аспірант

Запорізький державний університет

У статті йдеться про неінверсовані незайменникові питання, їх належність до норми сучасної англійської мови. Проаналізовані існуючі класифікації модально-комунікативних типів таких питань. Робиться висновок, що таких типів чотири: інформативне, припускаюче, засвідчуюче та емоційно-констатуюче питання.

Ключові слова : незайменникове питальне речення, прямий (неінверсований) порядок слів, комунікативна функція, припускаюче питання, засвідчуюче питання.

Борухович А.И. НЕМЕСТОИМЕННЫЕ ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ С ПРЯМЫМ ПОРЯДКОМ СЛОВ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ / Запорожский государственный университет, Украина

В статье идет речь о неинверсированных неместоименных вопросах, их принадлежности к норме современного английского языка. Проанализированы существующие классификации модельно-коммуникативных типов таких вопросов. Делается вывод, что таких типов четыре: информативный, предположительный, удостоверительный и эмоционально-констатирующий вопросы.

Ключевые слова: неместоименное вопросительное предложение, прямой (неинверсированный) порядок слов, коммуникативная функция, предположительные вопрос, удостоверительный вопрос.

Borukhovich A.I. GENERAL QUESTIONS WITH A DIRECT WORD ORDER IN MODERN ENGLISH FROM THE POINT OF VIEW OF THEIR COMMUNICATIVE FUNCTIONS. / Zaporizhzhya state university, Ukraine

The article deals with general questions with a direct word order, their belonging to the norm of modern English. It analyses the existing classifications of modal communicative types of such questions. The conclusion is made that there are 4 types of such questions: informative, suggestive, certifying, emotional-stating.

Key words: general question, direct word order, communicative function, suggestive question, certifying question.

Дослідження порядку слів у сучасній англійській мові займає у вивченні структури англійського речення важливе місце.

Нас цікавить порядок слів у питальних реченнях, які традиційно розподіляють на загальнопитальні (general questions or yes-or-no questions) та частковопитальні, або спеціальні (special questions or wh-questions) [1:174], [2:217].

Але деякі дослідники вважають вживання терміна "загальне питання" неправомірним, бо цей термін є результатом помилкового припущення, що незайменникове питальне речення завжди запитує про акт предикації в цілому [3:23].

Отже, для позначення структурних типів питальних речень більш вдалим термінами слід вважати "займенникове питання" та "незайменникове питання". Останнім ми й будемо користуватись слідом за Пайком, Г.В.Беркаш [3], Л.П.Бердніковою [4], В.С.Шевяковою [5] та В.А.Пономарчук і Т.А.Палей [6].

Традиційною формою побудови незайменникових питальних речень є зворотний порядок слів та висхідна мелодія. Але, як підтверджує наш досвід, сприйняття оригінальної англійської мови та праці багатьох дослідників, незайменникові питання з прямим (або "неінверсованим"[7:23]) порядком слів існують в англійській мові та навіть складають дуже поширене явище.

Так, В.А.Пономарчук та Т.А.Палей встановили, що незайменникові питальні речення з прямим порядком слів є нормою сучасної англійської мови [6:118].

Такі речення не відповідають фіксованій синтаксичній моделі із зворотним порядком слів (а відповідність моделі – це є перший критерій нормованості мовного явища [6:112]). Але вони відповідають синтаксичній моделі розповідного речення, яке за допомогою інтонації може бути трансформоване в питальне.

Таким чином, вищезгадані дослідники вважають, що з точки зору відповідності незайменникові питання з прямим порядком слів є складною діалектичною єдністю форми та змісту: синтаксична модель розповідного речення та невідповідне їй питальне значення. Однак ця уявна суперечність може зніматися за допомогою інтонації. Тобто тут відбувається процес перерозподілу утворень між моделями. У такому випадку норма реалізує ще невикористану можливість, надану їй системою.

За другим критерієм нормованості явища – вживаністю - незайменникові питання з прямим порядком слів є цілком характерними для сучасної англійської мови.

За підрахунками В.А.Пономарчук і Т.А.Палей, у творі Драйзера “The Titan” вживаність незайменникових питань з прямим порядком слів складає приблизно 25% у відношенні до незайменникових питань із зворотним порядком слів, а у творі Войніч “The Gadfly” – 34,4%. Це число ще більше у п’єсах О.Уайльда – до 79,6% [6:13].

Дослідник М.С.Саїдова підрахувала, що питання з прямим (неінверсованим) порядком слів є найбільш частотними і складають 53,6% від загальної кількості проаналізованих питальних речень. Вона доходить висновку, що для художніх текстів питальні речення з прямим порядком слів є найбільш характерними і складають вже 63% [8:5,7].

До цього ще треба додати, що у більшості практичних граматик, що описують лише найбільш сталі явища, які є безумовною нормою англійської мови, незайменникові питання з прямим порядком слів взагалі не згадуються. До таких граматик належать не тільки вітчизняні, але й окремі британські підручники. Наприклад, Virginia Evans “Round Up. English Grammar Practice” [9], або Luke Prodromou “Grammar and Vocabulary for First Certificate” [10].

Але в деяких університетських підручниках та посібниках явище прямого порядку слів у незайменникових питаннях можна зустріти під різними назвами [11:12-13; 12:69-70; 13:36]. Це, на наш погляд, ще раз підтверджує належність цього явища до норми сучасної англійської мови.

Для теми цієї статті найбільш важливим є третій критерій нормованості – необхідність явища в мовленні. У ряді випадків зміст питального речення з прямим порядком слів не збігається із змістом того ж речення зі зворотним порядком слів. Отже, неможливо змінити структуру питального речення з прямим порядком слів, не змінивши при цьому семантичну структуру висловлювання. Наведено приклад із проаналізованої нами книги сучасної британської письменниці P.D. James “A Certain Justice”:

“He picked you up, I suppose. Where? Some pub? A club? You’re not going to tell me that you were formally introduced at a meeting of the Young Conservatives?” [14: 64]

“I don’t intend to sacrifice either. I do intend to get rid of Ache.” Again there was a pause, then she said: “You’re telling me you won’t help?”

“I’m sorry, I can’t get involved.” [14 :118]

Персонаж роману адвокат Венеція Олдрідж у першому з наведених прикладів глузує з незвичного способу знайомства своєї дочки з її другом. Вона цілком впевнена у своєму припущенні і використовує форму питання, щоб найбільш дошкулити своїй дочці.

У другому прикладі Венеція вже почула відмову на своє прохання навіть двічі, але запитує знов, щоб впевнитись остаточно.

За спостереженням В.С.Шевякової, у лінгвістичній літературі довгий час вважалося, що інверсоване та неінверсоване питальні речення функціонально ідентичні, що це “лише різні форми вираження одного і того ж значення, що це функціональні аналоги, які містять однаковий обсяг питального значення та виражають чисте питання” [5:331].

Цей висновок базувався на припущенні, що в незайменникових питаннях з прямим порядком слів відсутність позиційного показника категорії питальності – дієслівної інверсії - компенсується показником інтонаційним – більш яскраво вираженою питальною інтонацією.

Але аналіз експериментальних даних, отриманих В.С.Шевяковою, довів, що інтонація незайменникового питального речення з прямим порядком слів не має більш виражених рис питальності ніж інтонація речень з інверсією, тобто, що відсутність інверсії додатковими інтонаційними засобами тут не компенсується. Це дозволяє дослідниці зробити висновок, що прямий порядок слів в незайменниковому питальному реченні не випадковий: “Він виконує певну комунікативну функцію” [5:334].

Цікавим здається дослідити, які саме комунікативні функції може виконувати прямий порядок слів у незайменникових питальних реченнях.

Перш за все, треба відмітити, що комунікативна функція взагалі більш виражена в незайменникових питаннях з прямим порядком слів. Так, за нашими даними, їх можна зустріти тільки в діалогах (на відміну від інверсованих питань, що зустрічались у внутрішніх монологів та словах автора).

Крім цього, “якщо інверсовані питальні речення можуть функціонувати більш-менш незалежно, ізольовано від контексту мовленнєвої ситуації, питання з прямим порядком слів значною мірою залежать від контексту” [8:6].

Саме спираючись на аналіз мовленнєвого контексту, В.А.Пономарчук та Т.А.Палей виділяють такі модально-комунікативні типи незайменникових питань з прямим порядком слів:

1. Інформативні питання:

А) суто-інформативні питання;

Б) презумптивні питання:

- Імпліцитно-презумптивні питання;
- Експліцитно-презумптивні питання.

2. Апелятивні питання.

3. Емоційні питання – констатації.

Імпліцитно- та експліцитно-презумптивні питання ще поділяються на два різновиди залежно від ступеня впевненості у відповіді: із середнім та більшим ступенем впевненості.

Візьмемо цю класифікацію за основу та проаналізуємо її, порівнюючи з результатами інших авторів та нашими даними.

1. Суто інформативні питання. Для них характерним є те, що співрозмовник запитує про інформацію не знаючи відповіді.

В.Е.Шевякова називає такий тип нейтральним невизначено-зв'язочним (загальним) питанням та наголошує на тому, що у своєму чистому вигляді він може бути вираженим тільки інверсованим питальним реченням [5:334].

М.С.Саїдова підкреслює, що питальні речення з прямим порядком слів “орієнтовані не стільки на отримання інформації від співрозмовника, скільки на передачу інформації” [8:10].

В опрацьованому нами матеріалі зустрілися приклади незайменникових неінверсованих питальних речень, в яких мовець помиляється у своєму припущенні:

“You mean I have to believe he didn’t do it?”

“No, what you believe isn’t at issue.” [14:38].

“She wouldn’t do that, surely?”

“Oh yes she would” [14:116].

У першому прикладі дівчина помиляється у своєму припущенні, що справжній адвокат повинен вірити в невинуватість підзахисного, і отримує нову інформацію, що така віра не суттєва.

У другому прикладі знайомий родини не може повірити в те, що дівчина здатна здійснити галас у пресі, а мати, яка її краще знає, запевняє, що це цілком імовірно.

Навіть коли загалом припущення підтверджується, воно може бути деталізоване, тобто додається нова інформація. Наприклад:

“Did she tell you why she did it?”

“Yes. To get expelled.”

“She admitted that?”

“Not in those words.” [14:70].

Таким чином, важко погодитись з категоричним твердженням Л.П.Берднікової, що незайменникове питання з прямим порядком слів “не запитує про нову інформацію” [4:15].

Ми вважаємо, що, хоча вживання мовцем неінверсованого незайменникового питання свідчить про його відносно високий ступінь переконаності в правильності свого припущення, це припущення може бути заперечено або деталізовано. Це буде нова інформація.

Ми поділяємо думку С.Ф.Гедз: “Комунікативна мета питань з неінверсованим порядком слів у переважній більшості випадків – одержати істинну відповідь, незалежно від її позитивного чи негативного характеру” [7:24].

2. Презумптивні питання. Вони характеризуються тим, що співрозмовник передбачає відповідь на своє запитання.

В.А.Пономарчук і Т.А.Палей поділяють їх на експліцитно-презумптивні питання, до складу яких входять модальні слова of course, no doubt, so, then; прислівники perhaps, probably та дієслова типу to suppose, to

think, to hope to presume і т.п., та імпліцитно-презуптивні, значення яких виражається самою ситуацією розмови.

Кожний із різновидів поділяється на речення з середнім або з великим ступенем впевненості у відповіді.

Середній ступінь впевненості у відповіді, на наш погляд, співвідноситься з “припускаючим” питанням В.Е.Шевякової [5:335] (suggestive questions [11:12-13]). Припущення щодо відповіді формується в мовця під час бесіди, але незнання, невпевненість превалюють над здогадкою.

“And what happened to the bicycle?”

“He threw it away. He doesn’t need it. He’s got a motor bike.”

“The cycle has served its purpose, I suppose? Something of a coincidence, wasn’t it, crashing it outside my house?” [14:65].

Венеція дуже підозріло ставиться до випадкового знайомства своєї доньки з її колишнім підзахисним. Вона вважає, що воно було підстроєно, але повної впевненості у неї нема. Вона розуміє, що донька не може знати відповідь, але її цікавить реакція останньої.

Припущення тут виражене експліцитно, за допомогою “I suppose”.

He asked: “You’ve spoken to Octavia?”

“Of course.” [14:115].

Колега Венеції, до якого вона звернулась за допомогою, припускає, що вона вже розмовляла із своєю донькою, але не може бути в цьому впевнений. Тут припущення висловлене імпліцитно.

Часом, коли мовець дуже впевнений у своєму припущенні, йому все ж треба, щоб співрозмовник підтвердив його думку. Так реалізується комунікативна функція передсвідчення, що є основною функцією “засвідчуючих” [5:339] питань.

“Did you often see Garry leaving the house by the front door?”

“No, he usually used the back door and the garden gate because of his motorbike.”

“So you would see him leaving, wheeling his bike out by the garden gate?”

“Sometimes” [14:12].

“February 16th. That’s how I remember.”

“And you are quite sure about the date?”

“Oh yes.” [14:15].

У першому прикладі Венеція Олдрідж робить логічний висновок із сказаного свідком. Їй треба чітко підтвердження факту.

У другому прикладі дата, про яку запитує Венеція, це – день народження свідка, щодо якої він цілком впевнений. Але потреба пересвідчитись навіть у цьому викликана самою ситуацією судового процесу. Ці питання експліцитно-презуптивні. У них є вступні слова so та and.

“You remember that boy Garry Ashe I defended three or four weeks ago?”

“Of course.” [14:115].

У ситуації імпліцитно мається на увазі, що колега Венеції не може не пам’ятати підзахисного на гучному процесі, де вона виступала адвокатом лише місяць тому. Вона ставить це засвідчуюче запитання, щоб перейти до суті справи.

3. Апелятивні питання – такі, що виражають спонукання, прохання у формі питання та є проміжною зв’язковою ланкою між питальними та спонукальними реченнями [6:117].

В опрацьованому нами матеріалі такий тип незайменникових питань із прямим порядком слів ще не зустрічався.

4. Емоційні питання – констатації. Вони просто констатують якийсь факт, не вимагаючи відповіді, тобто це риторичні питання. Наприклад, виступаючи із захисною промовою, Венеція каже: “If my client has such an ungovernable temper, such a reputation for unprovoked violence, you may find it surprising, members of the jury, that at the age of fifty-five he has never had a criminal conviction?”

Вона не вимагає відповіді від присяжних. Це ораторський засіб – риторичне питання.

Таким чином, на основі аналізу лінгвістичної та оригінальної літератури, можна зробити такі висновки:

1. Незайменниковим питанням із неінверсованим порядком слів властива категорія модальності (як правило, за шкалою впевненості - невпевненості).
2. Саме це, а не відсутність запиту про нову інформацію, відрізняє їх від інверсованих незайменникових питань.
3. Незайменникові питальні речення з прямим порядком слів можуть виконувати такі комунікативні функції: інформативну, функції припущення та засвідчення, емоційно-риторичну.
4. Незайменникові питальні речення можуть вважатися нормою сучасної англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка .- М.: Высш. школа, 1966.-200с.
2. Бузаров В.В. Основы синтаксиса английской разговорной речи.- М.: Крон-Пресс, 1998.- 366с.
3. Беркаш Г.В. Логічний зміст незайменникових і займенникових питальних речень// Проблеми теорії та методики викладання іноземних мов.- Львів, 1968.- С.42-43.
4. Бердникова Л.П. Вопросительные предложения с прямым порядком слов в современном английском языке// Вопросы английской филологии.- Ставрополь, 1971.- С. 10-29
5. Шевякова В.Е. Современный английский язык.- М.:Наука. 1980.- 380с.
6. Пономарчук В.А., Палей Т.А. Явление неместоименных вопросов с прямым порядком слов как норма современного английского языка // Языковая норма и вариативность.- Днепропетровск, ДГУ, 1981.- С. 110-119.
7. Гедз С.Ф. Комунікативно-прагматичні особливості висловлювання з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові: Дис...канд.філол.наук (10.02.04) / Київський держ. лінгвістичний ун-т.- К.; 1998.- 159с.
8. Саидова М.С. Коммуникативная функция вопросительного предложения в современном английском языке: Аврорэф. Дис...канд. филол. наук (10.02.04) / Одесский гос. ун-т имени И.И. Мечникова.- Одесса, 1998.- 16с.
9. Virginia Evans. Round-Up.English Grammar Practice – Longman, 2000 - 176 p.
10. Luke Prodromou. Grammar and Vocabulary for First Certificate.- Longman, 1999.- 319p.
11. Грамматика английского языка : Синтаксис/ Н.А. Кобриня, Е.А. Корнеева и др. –М.: Просвещение. 1986.- 160 с.
12. Вейхман Г.А. Новое в английской грамматике. М.: Высш. школа, 1990.- 128с.
13. Клоуз П.А. Справочник по грамматике для изучающих английский язык .- М.: Просвещение, 1979.- 352с.
14. James P.D. A Certain Justice.- Penguin Books, 1998.- 482p.

УДК 801.562:808.2

О СИНТАКСИЧЕСКОМ СТАТУСЕ СЛОВА КАК ЕДИНИЦЫ ЯЗЫКА

Бровко А.С., к. филол. н., доцент

Запорожский государственный университет

В русистике (и не только в ней) до сих пор невыяснен вопрос, что считать минимальной синтаксической единицей языка. На основании соотношения слова и словоформы, как языка и речи, только в разных лингвистических масштабах, автор статьи приходит к выводу о целесообразности закрепить за словом как единицей языка (словаря), ежесекундно готовой обернуться в словоформу (член предложения), статус минимальной потенциальной синтаксической единицы языка, соотносительной реальной, то есть состоявшейся, минимальной синтаксической единице речи – словоформе.

Ключевые слова: слово, словоформа, словосочетание, предложение.

Бровко А.С. ПРО СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС СЛОВА ЯК ОДИНИЦІ МОВИ / Запорізький державний університет, Україна

У русистичі (і не тільки в ній) до цього часу не з'ясоване питання, що вважати мінімальною синтаксичною одиницею мови. На підставі співвідношення слова і словоформи, як мови і мовлення, тільки в різних лінгвістичних масштабах, автор статті приходить до висновку про доцільність закріпити за словом як одиницею мови (словникового складу мови), щосекундно готовою обернутися на словоформу (член речення), статус мінімальної потенціальної синтаксичної одиниці мови, співвідносно до реальної, тобто тієї, що відбулася, мінімальної синтаксичної одиниці мовлення – словоформи./ Запорізький державний університет

Ключові слова: слово, словоформа, словосполучення, речення

Brovko A.S. ON SYNTACTIC STATUS OF A WORD AS A UNIT OF LANGUAGE / Zaporizhzhya state university, Ukraine

In Russian philology (and not only) the problem what is to be considered a minimum syntactic unit of language, is not clarified yet. Proceeding from relation of the word-form as a language and speech, but in different linguistic scales, the author of the paper arrives at a conclusion on expediency to assign to the word as a unit of language (vocabulary), being every second ready to turn into a word-form (member of a sentence), a status of minimum potential syntactic unit of language, correlated to the real one, i.e., realized, minimum syntactic unit of speech – word-form.

Key words: word, word-form, combination of words, sentence.

Более полусотни лет назад, анализируя синтаксические взгляды А.М.Пешковского, акад. В.В.Виноградов небезосновательно подчеркнул, что «в науке о современном русском языке область синтаксических явлений остаётся наименее исследованной» [1, 36].

За минувшие десятилетия синтаксис как раздел русистики значительно продвинулся вперёд благодаря целому созвездию учёных. Тем не менее и до сих пор есть вопросы, убедительных, однозначных ответов на которые недостаёт ни в теоретическом, ни в практическом синтаксисе. В том числе даже такой фундаментальный, как система основных синтаксических единиц в языке и речи.

Одни авторы учебников и справочной литературы в качестве таковых единиц выделяют *предложение* (вообще, без дальнейшей конкретизации) и *словосочетание* [2, 146], [3, 161]; другие – *словосочетание, простое предложение и сложное предложение* [4, 535]; третьи, разделяя мнение предыдущих, прибавляют к ним ещё и *сложное синтаксическое целое*, в котором и простые, и сложные предложения объединяются общей микротемой, сопровождаемой такими средствами “выражения межфразовых связей и отношений”, как интонация (в устной речи), порядок следования частей, наличие в них общих слов, нередко местоимений и наречий (во избежание тавтологии), неполнота составляющих сложное синтаксическое целое [5, 6]. Четвёртые, не возражая против отнесения к основным синтаксическим единицам сложного синтаксического целого, не склонны, однако, присоединиться ко взгляду тех, кто без малейшего колебания делает из предложения – этой важнейшей отправной коммуникативной синтаксической единицы языка и речи, две единицы – простое предложение и сложное (опять-таки!) предложение, смешивая обобщающую систематику основных синтаксических единиц с типологической классификацией предложений в зависимости от их семантико-синтаксической структуры [6, 8], [7, 246].

Наконец, учебное пособие для средней школы, знакомя учащихся фактически со всеми вышепоименованными синтаксическими единицами, хотя так их почему-то не называет, вместо сложного синтаксического целого вводит понятие *текста* – “произведения речи, состоящего из предложений, расположенных в определённой последовательности и связанных друг с другом по смыслу и с помощью разных языковых средств: повторения одних и тех же слов, синтаксических конструкций и т.д.” ... “Текст всегда оформляется стилистически ... Поэтому *стилевое единство** - важнейший признак текста” [8, 260-261].

Что текст в школьном учебнике вводится вместо не очень ясного «сложного синтаксического целого», а не в качестве ещё одной синтаксической единицы, свидетельствует некоторая схожесть вышеприведённых формулировок обоих понятий. Правда, в раскрытии содержания «текста» заметно преобладает стилистический акцент, ввиду чего он подаётся в разделе «Стилистика», а не «Синтаксис». В то же время данный шаг тех же авторов словно приглашает синтаксистов задуматься над искусственно расширившимся ныне в учебной литературе количеством основных синтаксических единиц языка и речи, тогда как до сих пор невыяснен в русистике едва ли не самый важный, поскольку исходный, коренной, вопрос о полном соотношении коррелятивных синтаксических единиц языка и речи; в частности, - что же считать минимальной синтаксической единицей в языке, соотносительной минимальной синтаксической единице в речи – словоформе.

Давайте проследим за рассуждениями В.В.Бабайцевой с Л.Ю.Максимовым и взглянем на предложенную ими иерархию синтаксических единиц «сверху» и «снизу». Это интересно как само по себе, так и по тому, что напоминает вообразимый взгляд на язык и речь, а ещё – на восприятие того и другого со стороны говорящего и слушающего.

* Выделено авторами учебника

Итак, взгляд «сверху»: сложное синтаксическое целое, предложение – простое и сложное, словосочетание, словоформа (член предложения); взгляд «снизу»: словосочетание, предложение – простое и сложное, сложное синтаксическое целое [5, 6].

При взгляде «снизу», нетрудно видеть, в иерархической схеме уважаемых авторов неоправданно выпало самое существенное, потому что первоначальное, звено основных синтаксических единиц языка – слово,- единица, без которой в сочетании с ей подобными не может состояться ни словосочетание (вдумаемся в семантику этого термина), ни предложение. Единица, что красной нитью проходит через абсолютно все разделы языка – от фонетики, лексики и словообразования до морфологии, синтаксиса и стилистики; единица, которую Ф. де Соссюр окрестил как «нечто центральное во всём механизме языка».

Складывается, таким образом, алогичное, противоречивое, даже, мы бы сказали, курьёзное положение: с одной стороны, учебники определённо и чётко утверждают, что «предметом синтаксиса являются слово в его отношениях и связях с другими словами в речи, правила образования из слов более крупных единиц, обеспечивающих речевое общение» [7, 246], а с другой, - ни в одном из этих всех изданий не встретишь ни слова о предмете наших раздумий – о синтаксическом статусе слова как единицы языка, единицы словаря, как типа, как лексем, что лежит на полке словарного состава языка без видимого движения, а на самом деле – в ежесекундной готовности быть вовлечённой в речь.

Уместно и полезно вспомнить тут иного образного характера, но того же, затронутого нами, содержательного свойства рассуждения о соотносительности всех основных синтаксических единиц языка и речи проф. В.А.Богородицкого: «Если мы говорим, что предложение является результатом расчленения целостной мысли, то это будет справедливо лишь по отношению к *говорящему**; что же касается *слушающего**, то очевидно, что процесс восприятия предложения, высказанного другим лицом, будет уже обратным, т.е. не расчленением целостной мысли, а образованием таковой по отдельным её элементам, выраженным членами высказанного предложения. Как ни прост рассмотренный способ выражения мысли, однако не может быть сомнения в том, что человек не сразу дошёл до него, так как для этого требуется как навык в определённом разложении целостного впечатления, так и наличность соответствующих словесных форм. Надо думать, что в самом начале человечество выражало свои мысли одиночными словами, которые и были первоначальной формой предложения. Эту стадию речи мы можем наблюдать и теперь у детей, начинающих говорить, которые в одном слове умещают всю свою мысль»... [9, 202-203].

Конечно, взятое само по себе, как единица словаря, вне связи с другими словами, слово реальной синтаксической единицы не представляет. Чтобы стать ею, оно должно вступить в семантико-синтаксические отношения с другими словами, то есть войти в связную речь на правах члена предложения, обернувшись в словоформу. Отсюда следует, что слово и словоформа соотносятся так же, как язык и речь, только в разных лингвистических масштабах. А поскольку словоформа – реальная, уже состоявшаяся на основе слова, минимальная синтаксическая единица речи – как член предложения, а слово как единица словаря всегда потенциально готовое к такому же превращению, то вполне целесообразно придать ему законный синтаксический статус **потенциальной минимальной синтаксической единицы языка**.

Введение в лингвистический обиход этого понятия, вытекающего из непреложной системно-функциональной пропорции, уравнивающей характер взаимоотношения слова и словоформы, как языка и речи, актуально и важно тем, что, во-первых, устранит невольное образовавшийся пробел в определении синтаксического статуса слова как единицы языка, во-вторых, представит дополнительную возможность уйти от нежелательного излишнего накопления однозначных терминов, именующих рассматриваемую нами коррелятивную пару «слово/словоформа». Так, А.М.Пешковский называет её «слово-тип/слово-член», Л.В.Щерба – «слово/синтагма», В.В.Виноградов – «лексема/слово», Э.В.Кузнецова – «слово-ономатема/слово-синтагма».

Дело тут, если всмотреться, не только в излишестве семантически тождественных понятийных категорий, но ещё и в деликатном случае прямо противоположного принятия коррелята «слово» двумя крупнейшими учёными: Л.В.Щерба его воспринимал (по терминологии Пешковского) как «слово-тип», а В.В.Виноградов как «слово-член».

И всё же главное не в этом, а в том, что слово как единица языка наконец по праву обретёт ему законно принадлежащий статус минимальной синтаксической единицы, пусть не реальной, как словоформа, а только потенциальной (пока не затребовано говорящим или пишущим), но единицы, без которой немислимы ни словоформа, ни словосочетание, ни предложение, ни речь в целом.

* Выделено автором книги

Особый взгляд на инвентаризацию синтаксических единиц выявил Т.П.Ломтев. Не признавая элементарными синтаксическими единицами ни член предложения, ни словосочетание, поскольку «первый – это смысловая категория», а «второе – морфологическая группа», он в качестве основных синтаксических единиц назвал «предложение как высшую единицу и позиционное звено предложения как низшую», подчеркнув, что «материальным воплощением отдельного звена структуры предложения является словесная форма». А что же тогда, по Ломтеву, словоформа? «... конкретное проявление словесной формы данного слова в определённом морфологическом составе» [10, 18-44].

Значит, в представлении проф. Ломтева, «словесная форма» и «словоформа» не одно и то же. Следующие за этой терминологией иллюстрации помогают выяснить, что под «словесной формой» учёный разумел «слово-тип», а под «словоформой» – «слово-член», хотя прямо об этом в цитированной работе не сказал.

Налицо, таким образом, ещё одна группа терминов-названий основных синтаксических единиц языка и речи и всё та же неопределённость видения и толкования синтаксического статуса слова как единицы языка и словаря.

В завершение статьи поделимся представляющей нам общей картиной иерархической системы основных синтаксических единиц языка и речи. При этом рекомендуем каждую синтаксическую единицу в предлагаемой схеме, начиная с минимальной языковой, рассматривать в закономерной последовательности от меньшей объёмом к большей и, параллельно, – с весьма желательным сопоставлением с её соотносительной единицей в речи. Но прежде нелишне будет обмолвиться, что поднятый в этой статье вопрос уже затрагивался нами ранее на разного уровня конференциях, в научных сборниках, пособиях для учителя [11-14], и ни разу мы не встретили ни прямого неприятия выраженной в них позиции в отношении синтаксического статуса слова как единицы языка и проблемы основных синтаксических единиц языка и речи в целом, ни отдельных замечаний.

Принимая во внимание неординарную важность вопроса и необходимость его неперенного раскрытия, объясним отсутствие реакции на упомянутые работы лишь той вероятной причиной, что они попросту не попали на глаза пытливым синтаксистам. Данная статья, кажущаяся нам глубже и обстоятельнее предыдущих наших публикаций на эту тему, как раз и есть реализация давнего желания всё же настроить коллег лингвистического профиля на открытый разговор, без которого уже сегодня чрезвычайно трудно осмыслить и тем более принять предлагаемую учебной литературой непомерно раздавшуюся вширь систематику основных синтаксических единиц. И это – при полном игнорировании синтаксического статуса слова как единицы словаря, начала всех начал и в языке, и в речи; в любом языке, в любой речи.

Итак, см. снизу вверх и слева направо основные синтаксические единицы языка и речи:

предложение	предложение
как обобщающая структурная схема, образец организации словесно-грамматического материала языка для формирования, выражения и сообщения относительно законченной мысли и чувства;	грамматически оформленная по законам данного языка целостная единица речи, являющаяся главным средством формирования, выражения и сообщения относительно законченной мысли и чувства;
словосочетание	словосочетание
как обобщающая формула, модель непредикативного соединения по смыслу и грамматически двух или нескольких слов;	непредикативное осмысленное, грамматически оформленное соединение двух или нескольких слов;
слово	словоформа
как минимальная потенциальная (то есть всегда готовая быть вовлечённой в связную речь, для чего и существует в словаре) синтаксическая единица.	как член предложения и как составной компонент словосочетания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Идеалистические основы синтаксической системы проф. А.М.Пешковского, её эклектизм и внутренние противоречия // Вопросы синтаксиса современного русского языка.- М.: Учпедгиз, 1950.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов.- М.: Советская энциклопедия, 1966.
3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів.- К.: Вища школа, 1985.
4. Современный русский язык / Под ред В.А.Белошапковой.- М.: Высшая школа, 1989.
5. Современный русский язык. В трёх частях. Бабайцева В.В., Максимов Л.Ю. Часть III. Синтаксис. Пунктуация.- М.: Просвещение, 1987.
6. Валгина Н.С. Синтаксис современного русского языка.- М.: Высшая школа, 1973.
7. Современный русский литературный язык / Под ред. П.А.Леканта.- М.: Высшая школа, 1982.
8. Баранов М.Т., Костяева Т.А., Прудникова А.В. Русский язык. Справочные материалы. Учебное пособие для учащихся / Под ред. Н.М.Шанского.- М.: Просвещение, 1988.
9. Богородицкий В.А.Общий курс русской грамматики (из университетских чтений).- М.-Л.: Гос. социально-экономическое изд-во, 1935.
10. Ломтев Т.П. Основы синтаксиса современного русского языка.- М.: Учпедгиз, 1958.
11. Бровко А.С. Трудности синтаксического анализа. Пособие для учителя.- К.: Освита, 1991.- С.6-12.
12. Бровко А.С. Изучение слова, словосочетания и предложения как синтаксических единиц // Русское языкознание. Республиканский межведомственный научный сборник. Выпуск 22.- К.: Лыбидь, 1991.- С.26-33.
13. Бровко А.С. Слово как минимальная потенциальная синтаксическая единица языка // Тези доповідей наукових конференцій викладачів і студентів університету. Випуск V. Частина II.- Запоріжжя, 1996.- С.69-70.
14. Бровко А.С. Что есть минимальная синтаксическая единица языка? // Принципы и методы функционально-семантического описания языка.- Москва-Симферополь, 1997.- С.47-49.

УДК 883 Г – 3. 06.

ПЕРШІ РОМАНИ О.ГОНЧАРА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ТВОРЧОГО ПОШУКУ Й ЕВОЛЮЦІЇ

Васьків М.С., к.філол.н., доцент

Запорізький державний університет

У статті розглядається процес формування романного мислення і майстерності О.Гончара на прикладі його романів 40 – 50-х рр. Аналізується та полеміка навколо трилогії “Прапороносці”, яка розгорнулася на сторінках преси у другій половині 90-х років. Автор статті доводить, що через різноманітні романні зразки письменник рухався від примітивніших форм, певної романної невправності до вмілого сюжетно-композиційного й образного опанування матеріалу у великих епічних формах.

Ключові слова: монологічний і поліфонічний роман; характер; нарація; щільність письма; соціальні й національні чинники; стиль.

Васьків Н.С. ПЕРВЫЕ РОМАНЫ О.ГОНЧАРА КАК РЕЗУЛЬТАТ ТВОРЧЕСКОГО ПОИСКА И ЭВОЛЮЦИИ / Запорожский государственный университет, Украина

В статье рассматривается процесс формирования романного мышления и мастерства О.Гончара на примере его романов 40 – 50-х гг. Анализируется та полеміка вокруг трилогії «Знаменосці», которая развернулась на страницах прессы во второй половине 90-х годов. Автор статьи доказывает, что через разнообразные романские модификации писатель двигался от более примитивных форм, определенного романного несовершенства к умелому сюжетно-композиционному и образному овладению материала в больших эпических формах.

Ключевые слова: монологический и полифонический роман; характер; наррация; плотность письма; социальные и национальные факторы; стиль.

Vas'kiv M.S. FIRST NOVELS BY O.HONCHAR AS A RESULT OF CREATIVE QUEST AND EVOLUTION/ Zaporizhzhya state university, Ukraine

The process of forming O.Honchar's novelistic thought and skills is under the consideration in this article (on the material of Honchar's novels written in the 1940 – 1950). The scholar analyses the polemic on the trilogy "Praporonosti" held in periodicals in the second half of the 1990. The author of the article substantiates the statement that through various novelistic pieces O.Honchar was moving from primitive forms, some indexterity as a novelist to skillful composition and imagery acquirement in his great epic works.

Key words: monological and polyphonic novel; character; narration; compact writing dense; social and national factors; style.

У 1996-1998 рр. розгорнулася полеміка навколо перших романів О.Гончара. В.Шевчук [1] повів мову про те, що варто по-новому, неупереджено підійти до оцінки ідейної і художньої вартості творів української літератури ХХ ст., згадавши принагідно й твори О.Гончара.. Значно гострішим був випад І.Кошелівця [2]. У багатьох пунктах своєї статті Іван Кошелівець мав рацію, стверджуючи, що героїчна біографія митців, їх переслідування з боку влади часто використовуються верхоглядними науковцями для автоматичного занесення цих письменників до розряду непомильних класиків, наділення рисами високохудожності посередніх, але "ідейно стійких" творів (наприклад, І.Багряного). Одночасно критик висловлює досить різке твердження, що позбавлені будь-якої естетичної вартості всі твори, в яких автори так чи інакше змушені були йти на певне угодовство, поступки тоталітарній системі, вводячи прорадянську чи пропартійну риторіку в структуру своїх творів, замовчуючи чи викривляючи факти дійсності тощо (це стосується, зокрема, романів О.Гончара, М.Стельмаха та ін.). У відповідь у квітні 1998 – ювілейного для О.Гончара (80-тиріччя з дня народження) – року в "Літературній Україні" були опубліковані статті О.Сизоненка та В.Ковалю [3-4], які ставили своєю метою захистити чесне ім'я уже померлого на той час письменника. До цієї полеміки долучився передрук Шерехової статті за 1953 рік про "Таврію" О.Гончара з досить гострою критикою роману в "Українській мові та літературі" у кінці 1998 року [5], в орбіту полеміки В.Коваль також втягнув статтю В.Медвідя за вже далекий на той час 1995 рік [6], хоча вона стосувалася радше загального стану української літератури ХХ ст., а не творчості О.Гончара.

Кожен із учасників полеміки виходив із власних естетичних чи ідейних засад, різним був рівень їх аргументації і категоричності, що загалом засвідчило неперехідний і непересічний характер творчого доробку Олесь Терентійовича Гончара в історії української літератури й українського суспільства. Саме вона, творчість письменника, підтвердила свою життєздатність тим, що породжує нові прочитання, дискусії, зрештою, породжує в дискусіях нові істини й відкриття.

Однак певну настороженість викликали статті О.Сизоненка та В.Ковалю. Ці статті дають нові неочіненні факти з історії публікації і сприйняття творів письменника, ще раз підтверджують, що не можна робити безпідставних висновків, не спираючись на точні відомості, на глибоке знання творчого доробку автора й історичних фактів. Але одночасно видалися ці полемічні виступи надто авторитарними й догматичними. В їх основі часто лежить твердження, яке стосується не лише творчості О.Гончара, але й творчого доробку інших класиків вітчизняної літератури: вже одним тим, що вони класики, ці письменники стають понад будь-яку критику; твори їх є довершеними, рівновеликими для історії літератури; завдання ж літературознавців – тільки знаходити нові підтвердження цієї величі й довершеності. Все інше розцінюється як посягання на найвищі здобутки рідної літератури.

Попри те самі класики визнають, що не все в їхній спадщині є рівноцінним, наприклад, О.Т.Гончар свої довоєнні твори вважав "звичайним школярством" [7; 45]. Сьогодні також зрозуміло, які ідеологічні чинники тяжіли як над письменниками, так і над літературознавцями, тому визнати зараз помилковість своїх колишніх праць чи необхідність бути залежним від певних тоталітарних постулатів не є свідченням безпринципності, як вважає В.Коваль, а проявом мужності й творчої чи наукової глибини, що аж ніяк не перекреслює справді цінні художні й наукові здобутки. Саме на таку мужність спромігся О.Гончар, який, за твердженням В.Ковалю [4], збирався перевидати виправлених "Прапороносців".

Інколи буває так, що твір визнається сучасниками значним здобутком літератури, епохальним відкриттям, але згодом ця епохальність тьмяніє (згадаймо, як зустрічали читачі й критика "Детей Арбата" Рибаківа і хто згадує про них зараз). Інколи такий твір стає класикою літератури. Але і це не є ознакою, що твір є шедевром довершеним, немає жодних недоліків, не є певним шаблоном у творчій еволюції письменника, тому бажано об'єктивно і беземоційно, без постійного оглядання на високий авторитет автора оцінювати ідейно-художню вартість його творів.

"Альпи", "Голубий Дунай" і "Злата Прага" були першими романами О.Гончара. Можна по-різному ставитися до твердження письменника про "школярство" його довоєнної і воєнної творчості, але, зрозуміло, що оповідання і повісті – це аж ніяк не роман, жанр надзвичайно об'ємний, монументальний і художньо складний. Тому необхідно пройти шлях пошуку, становлення романіста. Кожен наступний роман Олесь Гончара не подібний чи попередній. Сам письменник мотивував це тим, що читачеві буде нецікаво ще раз читати уже знайоме чи відоме: "Нам не можна в жодному випадку повторюватися, а тим більше повторювати інших. Знову те, що вже було? Так воно все одно не дасть ніякого творчого задоволення. Ні мені, авторів, ні вже напевне – читачеві"[Цит. за 8; 98]. Але справа, мабуть, не тільки у бажанні онови-

ти тематику чи сюжетно-композиційні, стилістичні особливості для отримання творчого задоволення автором чи читачем: відбувався процес еволюційного зростання майстерності Гончара-романіста. Мабуть, цей процес не був прямолінійним, здобутки чергувалися із втратами, але про себе як про зрілого романіста О.Гончар заявив у 60-і “Людиною і зброєю”, “Тронкою” і “Собором”, і саме ці твори, насамперед, можуть претендувати на поглиблене вивчення у школі, вони є вершиною творчості письменника, що, однак, не перекреслює вагомому місця “Прапороносців”, “Таврії” та “Перекопу” в українській літературі ХХ століття.

Одночасно не варто їх надмірно ідеалізувати. Вимоги часу брали своє, мусив платити данину цьому жорстокому часові й О.Гончар. У статті 1953 року Ю.Шерех писав: *“Великорозмірні твори радянської літератури не витримують застосування літературних або людськи-психологічних критеріїв. ...роман купує собі право бути виданим ціною власної сірости. Конечним є включення всієї актуальної на сьогодні порції пропагандивної жуйки... Тому в радянській літературі можуть бути талановиті письменники, але не може бути талановитих романів і великих творів взагалі”* [9; 168]. Твердження абсолютно категоричне і вже одним цим не до кінця справедливе, але значна доля істини у ньому є. Без ідеологічної витриманості й прорадянської риторики роман, яким би він не був високохудожнім, не міг розраховувати на публікацію.

В.Коваль у своїй статті це підтверджує, доводячи, що не все так просто було з публікацією “Альп” і “Голубого Дунаю”, що критика довго не могла визначитися зі своїм ставленням до цих творів, керуючись переважно ідеологічними чинниками. Зрештою, романам судилася щаслива доля, але невизначеність критики була викликана аж ніяк не тим, що перші романи Олесея Гончара були ідеологічно невитриманими. Мова велася лише про те, чи достатньо вони були витриманими на загальному тлі барабанного вихваляння партії, радянського устрою, їх здобутків і всесвітнього значення пролетарського гуманізму. Обійтися ж повністю без публіцистичних крапель годі було мріяти, і їх дуже багато у художній тканині “Прапороносців”, що могло бути свідченням як глибокої власної віри у тогочасні газетні лозунги письменника (що заперечують щоденникові записи О.Гончара часів війни) та його сучасників на хвилі ейфорії від довгоочікуваної перемоги, так і свідченням звичайного відкupu для недремного державно-партійного ока. Так народилися сповнені риторичної патетики монолози радянських офіцерів (чого не скажеш, правда, про рядових бійців), ідеалізований образ “слуги царю” і “батька солдатам” замполіта Воронцова, прагнення завершити на високій ноті окремі розділи і кожний роман, надмірне тяжіння до символіки і псевдофілософських загальників, відвідини музею Леніна як фінальний акорд тощо.

Проте підстави для підозріливого приглядання з боку критиків були. Об’єктом патетики були Батьківщина, народ, гуманність радянського воїна, але чомусь не партія: *“Все, все ми віддаємо тобі, Батьківщино... Навіть наші серця. І хто не звідав цього щастя, цієї... краси вірності, той не жив по-справжньому”*[10; 1, 122], *“Любов рухає армію вперед...”*[10; 1, 326] тощо. Брянський піднімає бійців у останню свою атаку вигуком *“За Батьківщину! Вперед!”* без традиційного для того часу доповнення *“За Сталіна!”*. Відчувається, що значна частина цих публіцистичних заяв близька авторові, йде від глибини серця його власного і його персонажів.

А головне, перед нами не просто визвольний похід країнами Європи, а насамперед правда окопного буденного життя, зі щоденними турботами, трагедіями, втратами, радощами, щасливими здобутками. І саме це, а не брак творів на воєнну тематику, викликало таке захоплення першими романами О.Гончара з боку десятків тисяч читачів, які просто не звертали уваги на риторичну і патетичну, яка для них часто була загальним місцем, або ж сприймали їх до глибини серця разом із персонажами творів. Біда ж у тому, що літературознавство і шкільна методика зосереджували свою увагу саме на риторичному розказуванні, а не на художньому зображенні.

Трилогія привертає увагу своєю епічною монументальністю, вмінням об’єднати в єдину струнку сюжетну побудову велику кількість подій і образів. Сама собою напрошується аналогія між композицією “Прапороносців” і готичною композиційною довершеністю “Божественної комедії” Данте: ті ж три частини, вступний розділ, по XXX розділів у першому і третьому романах і ХХУ у другому (правда, не по 33, як у Данте, і все ж), рух до щасливого завершення дії тощо. Письменник прекрасно впорався з опором подієвого матеріалу. Однак до трилогії чудово підходило б застаріле аристотелівське твердження, що в літературному творі подія важливіша за характер. Новочасна література в центр поставила саме характер, особливо це стосується роману.

Перший роман – “Альпи” – можна було б назвати монологічним за класифікацією М.Бахтіна. У цьому романі фактично один головний герой – Євген Черниш. Всі події сприймаються крізь призму його бачення, пов’язані так чи інакше лише з ним. У творі два наратори – молодший лейтенант Черниш і відсторонено-об’єктивний оповідач-автор, яких важко чітко розмежувати. Тут дається взнаки і те, що прототипом офіцера-мінометника Євгена був сам автор. Це давало письменникові змогу писати про те, що він сам бачив і пережив, відтворити події у всій їх складності і правдивості. Але це призводило і до гіперболізації ролі одного персонажа у структурі твору. Враховуючи невеликий обсяг твору, зосередженість на постаті

одного Черниша й зображення інших персонажів крізь призму дотичності до його долі, “Альпи”, якщо сприймати їх як окремих твір, набагато швидше можна було б назвати повістю, аніж романом.

У другому романі Євгена Черниша довгий час у полі зору нарації немає. Виявляється, що центром подій тепер стає мінометна рота, автор-оповідач синтетично поєднує свій “голос” із “голосами” персонажів, причому кожен раз із іншим, міняючи кут зору, даючи панорамне відтворення подій, розкриваючи внутрішню біографію Шури Ясногорської, братів Блаженків, Хаєцького, Сагайди, Кармазіна, Воронцова, Маковея, Самієва, Шовкуна, того ж Черниша. Така панорамність сприймання подій притаманна й нарації “Златої Праги”. Як наслідок, постійні суперечки науковців про те, хто ж є головними героями трилогії. Доходить до того, що в прагненні бути надоригінальними науковці головним героєм оголошують Юрія Брянського. Компромісним варіантом є думка, що головний герой “Прапороносців” – колектив мінометної роти, який сприймається як мікро модель усієї армії-визволительки. Можливо, це і так, бо, ще раз наголосимо, ми бачимо прекрасно відтворені події й одночасно статичні образи персонажів.

Літературознавці часто наголошують на тому, що Олесь Гончар відтворив на диво індивідуалізовані персонажі, єдині і неповторні. Це тим більш вражає, що фактично ми не бачимо негативних персонажів, окремими негативними рисами наділені лише капітан Сперанський та Сагайда. Всі інші персонажі надміру ідеалізовані, але кожен ідеалізований неповторно по-своєму, і ми ніколи не сплутаємо таких, здавалося б, близьких земляків Хому Хаєцького і братів Блаженків, неповторні й різні образи рідних між собою Романа й Дениса. Поряд із тим цілком слушною є думка В.Медвіда, яку чомусь так гостро в штики сприйняв В.Коваль: “Медвідь за кілька місяців нещадно віщував: “Своїми творіннями Ви нагадували про людину, якою вона має бути, а не якою є, – що ця доба освятить мучеників і грішників, кати і жертви, і побудить їх до нової радості існування...” [4], бо анахронізмом є твердження, що мистецтво повинно відтворювати світ і людей лише такими, якими вони є, зрештою, мистецтво завжди прагнуло до ідеалу. Тому цей вислів аж ніяк не є посяганням на велич письменника, тим більше, що В.Коваль сам наводить підтвердження цьому подальшим цитуванням В.Медвіда: „... бо ж Ви залишаєтеся величиною, й то не досяжною...” [4]. (Що цікаво, у статті В.Медвіда жодним словом не згадується, що мова йде власне про О.Гончара. Виникає ситуація, коли у В.Ковалю “шапка горить”, він поза власним бажанням визнає слушність зауважень Медвіда щодо творчості Гончара і його платних і безплатних коментаторів. Одночасно критик приписує Медвіду думки, яких письменник не висловлює і, мабуть, не дотримується їх, але через ці приписані думки значно легше розправитися з опонентом).

Виникає враження, що ми про кожного персонажа знаємо дуже багато, одночасно з’являється відчуття якоїсь неповноти, індивідуалізовані персонажі так і не справляють враження повнокровних характерів. Можливо, це догма, яку можна спокійно порушувати, але роман як жанр вимагає висунення на перший план декількох героїв, які змальовані значно глибше від інших персонажів і проходять шлях еволюції. “Розстановка і співвідношення персонажів у романі... формують романну ситуацію, котра наділена рядом особливостей. Головна з них полягає в тому, що зображуваний світ об’язково передбачає **дифференціацію** персонажів і висунення на передній план двох-трьох-чотирьох героїв, чії долі займають основну увагу автора і відтворюються гранично деталізовано. Вони стають головними діючими особами сюжету, головним об’єктом авторських описів і роздумів, їм віддається більша частина відтворюваного у романі простору і часу.

Ці персонажі утворюють так зване мікросередовище. Воно включає героїв, наділених тим чи іншим рівнем особистісної свідомості, такими, що прагнуть до обміну духовними цінностями. Саме у спілкуванні один із одним вони виявляють свої думки, ідеї, настрої. Тому наявність мікросередовища, на тлі загальної ситуації – необхідна умова існування романного жанру.

... Мікросередовище, як правило, вписується в середовище, яке оточує героїв” [11; 19]. Відштовхуючись від цієї думки, можемо сказати, що в романах трилогії “Прапороносці” ми маємо прекрасно відтворене середовище, але творення мікросередовища виявилось авторові непідвладним. Це пов’язано і з тим, що всі персонажі є як позитивними, без внутрішньої боротьби (виключення – визрівання кохання і спроби протистояти йому в душах Шури і Євгена, але все це отримує знову ж таки ідеалізовану розв’язку), так і статичними, тобто відсутня “діалектика душі”. Тому автор змушений компенсувати таку внутрішню іділію зовнішніми трагічними подіями, найжахливішою серед яких стає загибель Шури Ясногорської.

Як не парадоксально, на роль головного персонажа може претендувати хіба що Хома Хаєцький, образ, який зазнає суттєвої еволюції, відтворений у сукупності багатьох яскравих і часто суперечливих рис характеру. Мабуть, лише про нього серед усіх персонажів трилогії можна сказати, що розгортання цього “образу романного героя здійснюється не тільки у розробці різноманітних форм, аспектів його діалогічних взаємин зі світом. Важливим моментом романної концепції героя є діалогічна організація і самого його внутрішнього цілого, формування його внутрішньої цілісності як живої, самостійної діалогічної єдності різноманітних її моментів, коли розрізнені галузі його внутрішнього досвіду, досвіду переживань, стосунків із іншими людьми зіштовхуються, знаходять одна одну, зустрічаються, діалогічно узнають, ідентифікуються одна з одною і відштовхуються одна від одної” [12; 252].

Така односторонність відтворення внутрішнього світу персонажів зумовлена, насамперед, неглибоким і прямолінійним конфліктом між радянськими воїнами-визволителями і відсутніми фактично у романі виключно негативними фашистами. Априорі читач уже визначився зі своїми поглядами щодо зображуваного, зрозуміло, що ворога треба знищувати усіма можливими засобами. Такий характер конфлікту зразу породжує різкий поділ на позитивних і негативних персонажів, спрямування і розв'язка цього конфлікту читачеві й авторові наперед відомі, тому для нас і автор-наратор, і Брянський, і Черниш, і Ясногорська, і Воронцов у кінці трилогії залишаються такими ж остаточно “завершеними”, сформованими, якими вони постали вже на початку твору. Як наслідок, “у романі багато дійових осіб. Хоча й різні, всі вони – єдиний загін борців. Розповідь про них письменник веде через сприймання Євгена Черниша...” [13; 42]. Це про “Альпи”. Ми вже говорили, що в наступних романах світ буде сприйматися автором крізь призму інших персонажів, але загалом перед нами не буде “багатоголосся”, бо спрощеність конфліктів породжує нараційне “одноголосся”. Тому події й заступають характери, хоча “*мистецтво роману, за словами А.Шопенгауера, як раз і заключається в умінні “приводити внутрішнє життя в надзвичайно сильний рух”, користуючись мінімумом зовнішніх подій*” [12; 233].

“Досвід розвитку роману і його вивчення показує, що властивий романові тип проблематики і відповідна йому організація художнього матеріалу складаються під впливом проблеми, котру багато хто помічає, але не завжди враховує її особливу значимість у творенні романної структури. Г.Поспелов формулює її як проблему “*розвитку*” або “*становлення соціального характеру окремої, відмежованої особистості*” “у зіткненнях з моральними нормами і побутовими випадковостями свого соціального середовища” [11; 9].

У трилогії “Прапороносці” Олесь Гончар дає панорамну картину подій війни. Читачі, спрагли за правдою про їх життя, знайшли цю правду крізь звичні і тому непомітні для них як “загальне місце” ідеологічні нашарування. Письменник прийшов до звичайної людини, до дрібниць її окопного побуту, до спогадів про домівку і рідних, до буднів і небуденних боїв. У центрі трилогії – життя Солдата, від полководця до офіцерів і рядових, але не випадково найяскравішими і найповнокровнішими постають перед нами не офіцери-“близнюки”, а рядові бійці.

Письменник як романіст перебував ще у стадії пошуку і формування, тому питання створення повноцінних характерів, зрештою, повноцінного гостропроблемного роману для нього залишалося відкритим. Еволюційні зрушення помітні вже всередині самої трилогії, при переході від першого до двох наступних романів, хоча їх розділяє зовсім невеликий часовий проміжок.

Роман “Таврія” (1952) став спробою створення нового романного різновиду, відмінного від “Альп”, “Голубого Дунаю” та “Златої Праги”. Насамперед, автор звертається до подій, учасником яких сам він не був і бути не міг. Відповідно письменник не може покладатися на свіжість і гостроту власних спостережень, але це дає йому можливість досягти ілюзії певної об’єктивної відстороненості, “незацікавленості” у відтворюваних подіях і персонажах.

Роман охоплює відносно невеликий часовий проміжок, менше півроку, але у читача виникає враження, що він у всій багатогранності бачить життя південного степу, його власників і невільників. Привертає увагу осягнення О.Гончаром того, що Х.Ортега-і-Гасет називав “щільним письмом”: “*Найкращий спосіб ізолювати читача – щільно обложити його тонко підміченими подробицями... всі великі романи були, по суті, дріб’язковими, хоча й в іншому вимірі. Книги Сервантеса, Стендаля, Діккенса, Достоевського справді являють зразок щільного письма. Всі вони уцверт переповнені деталями. Ми повсякчас дістаємо більше інформації, ніж годні засвоїти, а втім, маємо враження, що за нею криється в потенції куди більше*” [14; 300].

Дійсно, ми не бачимо у романі якихось надзвичайних подій (до речі, битви за Будапешт і Прагу письменник намагався теж відтворити через майже буденні події). Звичайне життя землевласників і селян, яке багато в чому повторювалося із року в рік, буденне життя перетікає з дня у день, і зберігається відчуття, що власне нічого особливого, незвичайного не відбувається. Розлогі пейзажні описи, особливо степу, ґрунтовне відтворення процесів праці (стрижка овець, чабанування, косовиця, жнива, забезпечення водою Асканії-Нової, ремонт механічного обладнання та багато ін.), до найменшого руху, інтонації голосу виписані фізичні й словесні дії персонажів витворюють епічну розлогість і неспішність нарації. Цьому сприяють і значно більші за обсягом, ніж у “Прапороносцях”, розділи, що вміщують у собі по декілька епізодів із життя героїв. Вчинки кожного персонажа виписані до найдрібніших деталей, а основні події розгортаються у внутрішньому світі людей, тому персонажі постають у всій своїй складності й багатогранності.

Невипадково І.Бондаренко твердить, що “*соціальний роман “Таврія” наближається до роману характерів*” [15; 75]. Данько і Валерик різняться не лише фактами біографії, але насамперед характерами, попри те, що мають між собою багато спільного. Різні і неповторні дівчата-односельчанки Вустя і Ганна. Не зраджує своєму талантові творення неповторних особистостей О.Гончар й у змалюванні другорядних чи епізодичних персонажів, тому назавжди запам’ятаються нам постаті матері Данька, атагаса Мануйла,

прасола Кабашного чи його служниці Насті, хоча до багатьох із них автор більше повертатися не буде. А головне, кожен має свої прагнення (у “Прапороносцях” було одне на всіх прагнення – перемога й утвердження величі соціалістичного способу життя), свій окремий світ уявлень про сучасність і мрій на майбутнє.

На відміну від “Прапороносців”, у “Таврії” ми чітко можемо виділити головних персонажів, що становлять мікросередовище, а також середовище і тло. Основна увага приділяється у романі детальному, якомога повнішому змалюванню образів Данька і Вусті Яреськів. До головних дійових осіб можна зарахувати також Ганну Лавріненко. Близько до них знаходяться також Віталік і садівник Мурашко. Середовище творять постаті матері і сина Фальцфейнів, Гаркуші, Баклагова, Бронникова, Андріяки, братів Сердюків та ін. Крім того, є багато епізодичних постатей, що творять тло: гості Фальцфейнів, підручні Гаркуші, стрижі овець, наглядач “Фидрик Фидрикович”, ярмарковий люд тощо. Ці три концентричні кола витворюють багатомірну картину таврійського життя початку ХХ століття.

Дискусійним моментом залишається питання, чи вважати “Таврію” історичним романом, оскільки власне конкретних історичних подій чи діячів у романі, за виключенням Фальцфейнів, немає. На відміну від “Прапороносців” нам залишається невідомим “результат”, до якого прийдуть персонажі в кінці твору. Якби не повідомлення в двох останніх розділах про початок війни, ми б не знали чітко, до якого року віднести дію роману. Загалом, зрозуміло, художній вимисел у цьому романі є домінуючим над конкретними фактами історії, що породжує читачький інтерес до невідомого наперед ходу дії і прагнення дізнатися про долю кожного персонажа (насамперед, головних дійових осіб, детально і повно схарактеризованих, від чого вони видаються читачеві добре знайомими і рідними). Але саме те, що автор зумів чи намагався уловити і відтворити дух епохи, суттєві проблеми і конфлікти того часу, дає підстави зарахувати твір до історичних за жанром. До цього ж спонукає також і те, що ці проблеми, конфлікти, події і персонажі переходять згодом у наступний роман дилогії “Перекоп”, який уже одностайно всі вважають історичним.

Ми вже згадували, що І.Бондаренко також визначає роман “Таврія” як соціальний, бо основний конфлікт твору дійсно становить протистояння між великими землевласниками і наймитами. Правда, письменник у цьому ідеологічно важливому для часу написання роману питанні не міг вийти за межі лєнінсько-сталінської теорії класової боротьби, тому змушений був провести чіткий вододіл між позитивними й негативними персонажами, хоча частково ця чіткість порушувалася образами зажерливих і продажних селян Левонтія й Оникія Сердюків, з одного боку, а з іншого, – певними позитивними рисами постаті молодого Фальцфейна, правда, захованими досить глибоко за образом розпусно-розбещеного власника, який натягнув машкару культурного господаря. Від цього образотворення й особливо конфлікт часто набирали спрощеного характеру. Власне протистояння відбувається фактично тільки між персонажами двох таборів, лише постать Ганни зазнає трагічного роздвоєння, тому глибина характерів роману не переростає в глибину проблематики. Обов’язковими доважками у романі стають риторичні монологи учительки-революціонерки (треба думати, представниці РСДРП), Бронникова, механіків, постійне зведення роздумів навіть дітей Віталіка й Данька до класових підходів у оцінці взаємин між заробітчанами й багатіями. Профанно-карикатурними постають Софія Фальцфейн, її гості, прикажчики, наглядачі, куркулі, прасол Кабашний тощо.

Саме на цьому акцентує увагу Ю.Шерех [9], але “здобутки і втрати” “Таврії” він теж оцінює переважно з ідеологічних позицій, замінюючи радянську класову систему координат на власну націоцентричну. Такий односторонній підхід призвів до того, що дослідник пробує перенести еkleктичне поєднання глибини розкриття образів “ізсередини” подій і взаємин, нібито без авторського втручання, з публіцистично-профанною риторикою, характерні для сюжетно-нарративного викладу, на стиль роману. І, мабуть, робить це даремно, бо саме в романі “Таврія” перед нами постає остаточно сформований неповторний і цілісний О.Гончар-стиліст з його вмінням витворити герметичний світ, у якому життя тече плавно й розмірено, є безкінечним, органічною складовою часткою руху із минулого у майбутнє. І якщо у “Прапороносцях” можна було “спіткнутися” на русизмах, то “Таврія” і подальші романи письменника характеризуються бездоганністю літературної мови і щодо лексичного добору, і щодо синтаксису, що дає підстави називати тексти романів О.Гончара доскональними зразками сучасної української літературної мови.

Окремо хочеться зупинитися на докорі Ю.Шереха в неісторичності постаті садівника Івана Тимофійовича Мурашка і його проекту заводнення таврійських степів. Садівник і його проект видаються не тільки черговою даниною тоталітарній ідеології. Подальша творчість письменника переконує, що цей образ є першим у цілій галереї образів-“будівників”, що протистоять “браконьєрам” і є дуже близькими й дорогими для митця. Часто їх постаті стають творчим alter ego письменника, висловлюють його почуття і мрії.

У 1950 році розпочалося будівництво Каховської греблі з метою забезпечити водою херсонські степи і зробити їх значно родючішими, убезпечити їх від руйнівної дії суховіїв. Це сьогодні ми сприймаємо створення Каховського водосховища як чергову партійну авантюру й екологічну катастрофу. Тоді ж вірилося, що запущена в канали дніпровська води назавжди розрубає гордіїв вузол проблем таврійських степів. Навіть діаспорна “Енциклопедія українознавства” (3 том вийшов друком у 1957 році) давала ви-

ключно позитивну оцінку Каховській гідросистемі: *“Вона (гребля Каховської ГЕС. – М.В.) підносить рівень води в Дніпрі на 16 м, затримує весняні води, регулює для забезпечення енергетики й водного транспорту стік Дніпра... У аванпорті знаходиться забудова Краснознам'янського каналу, що постачає воду для зрошення земель Херсонської області, а в майбутньому і Криму”* [16; 987]. Тому з таким натхненням викладає “свій” проект Мурашко, а разом із ним захоплюється й автор роману. Тому важко і небезпечно намагатися проводити чітку межу між щирими переконаннями автора і необхідністю свідомо йти на поступки загальноприйнятій тоді демагогічній риторичі.

Як тільки у письменника з'явилася можливість уникнути цієї поступки і протиснути крізь ідеологічне сито пролетарської “правди” зерна селянської й української правди, він зразу ж скористався такою можливістю. Роман “Перекоп” за часом написання і публікації припав на період активного розвінчання культу особи і початку так званої політичної відлиги. 1 січня 1956 року на XX з'їзді КПРС М.Хрущов виголосив відому доповідь “Про культ особи Й.Сталіна”. Правда, сам зміст доповіді для широкого загалу залишився недоступним, але кожен відчув процес пом'якшення тотального тиску на свідомість громадян, певної демократизації суспільства. Роботу над “Перекопом” О.Гончар розпочав у 1953 році, завершив роман у 1957 році. Відчувається, що автор вносив певні правки вже в останні моменти, інколи ці правки не зовсім органічно вписуються в текст твору, але авторові важливо було донести до читача своє власне бачення, а також бачення **українським** загалом історичних подій не тільки 1918-1920 рр., але й усієї першої половини ХХ ст.

Зараз особлива увага акцентується на тому, що українці в ході революційних подій не розв'язали національної проблеми, але часто ігнорується соціальна проблематика, хоча національні і соціальні питання були взаємопов'язаними, надзвичайно болючими і гострими на той час, потребували нагального вирішення обидві проблеми. Важливо було знайти шляхи їх гармонійного розв'язання, а не абсолютизувати тільки один бік справи. Прагнення розглядати ці проблеми у комплексі були характерні уже для романтики В.Винниченка, більшості літераторів 20-х років (особливої гостроти воно досягає у творчості і діяльності М.Хвильового). 30-40-і роки характеризуються виключною зосередженістю на соціальному характері революційних подій, звівши всю складність ситуації до примітивного протистояння робітників і селян під проводом більшовицької партії з експлуататорськими класами і царем.

У романі “Перекоп” О.Гончар пробує повернути національні “ноти” у відтворення подій 1918-1920 років, поєднуючи їх із соціальними мотивами і загальнолюдським розумінням добра і справедливості на противагу “пролетарській справедливості”. У творі співіснують, взаємодіють і вступають у відверте протистояння декілька “правд”: правда пролетаря (у тому числі безземельного чи малоземельного сільського пролетаря), правда селянина, правда ортодоксального більшовика, правда великодержавних білогвардійців, правда селянських ватажків-повстанців, правда української нації і правда тоталітарної всесоюзної машини та ін.

Зрозуміло, що політична відлига не означала, що письменник міг повністю покладатися на своє власне бачення, попри певне послаблення тиску автор не міг посягати на святая святих радянського устрою. Але важливіше інше – Олесь Гончар позбувається спрощеного конфлікту, ідейний зміст твору набуває поліфонічного звучання, незважаючи на необхідність часто “читати поміж рядками”. Це позначається і на системі образів роману, яка характеризується різноманітністю і складністю. Ми не можемо спостерегти у романі чіткого поділу персонажів на позитивних і негативних, вони постають перед нами у всій суперечливості і багатогранності, їх ідеологічні переконання не стають мірилом їх людяності і порядності.

Перекоп – це не тільки містечко, навколо якого вирували пристрасті і боротьба, не тільки ворота у Крим. Це одночасно і символ перелому в житті персонажів, переходу їх із однієї якості в іншу, докорінно відмінну, і стосується це всіх без винятку. Рушійною силою української революції, громадянської війни, за романом “Перекоп”, є селянство, а центральною проблемою доби стає проблема землі й аж ніяк не проблема диктатури пролетаріату. Поступово це усвідомлюють усі. Врангель прагне прихилити селянство до себе, залучити його у свою армію обіцянкою земельної реформи, відходячи від жорсткої щодо українських землеробів політики Денікіна. Намагаються зробити селян господарями землі Махно і Ганна Лавріненко. Не скупляться на обіцянки більшовики. Поразку національної революції Ганжа-Ганженко схильний пояснювати насамперед тим, що вона не вирішила земельного питання: *“... а чим ви там, у Києві, кращі? Чим ви ошчасливили Україну, будучи при владі? Гризною та чварами? Більшовики обіцянок не жаліють, засипали народ обіцянками, а ви? Землі побоялися дати?”* [10; 2, 465]. Найважливіше, за справу беруться самі селяни, самовіддано захищаючи свої здобутки.

Тому українська селянська революція стає певним дисонансом до більшовицької пролетарської революції в Росії. Свідченням цього стає постать комісара Муравйова, більшовицького ортодокса, який заявляє Бронникову: *“Ситуація для нас з тобою зараз на Україні зовсім незавидна... Махновщина розгулялась, сліпа дрібнобуржуазна стихія за хвилину змітає все, що ми встигаєм насадити за місяць. До певного часу ці сили працювали на нас... Однак заслуги його цим і вичерпуються, на цьому й кінчається героїчний період революції на Україні.*

...Нас кидають. Від нас одвертаються. Нашу ще не зміцнілу регулярну армію поглинає розпалене повстанське середовище, розбурхана і ніким не приборкана повстанська стихія...

Висновок напрошується сам собою: співробітництву кінець. Треба раз і назавжди вгамувати цей анархічний народ з його сорока тисячами банд, з його мексиканськими методами боротьби...

Терор!.. Масовий послідовний терор проти цієї бандитської нації – іншої мови вона не розуміє!" [10; 2, 393-394].

Цей Муравйов висловлює не тільки свої погляди. Він постійно посилається на вище керівництво, на Троцького. Те, що позиція Муравйова є позицією більшовицького керівництва, підтверджується і тим, що його ніхто не покарав за антинародну діяльність, більше того, його наділяють ще вищими повноваженнями. Як наслідок, він переводить свої теорії у практичну площину, прирікаючи на невідворотну безглузду загибель весь загін Бронникова. Правда, письменник змушений подати постать Муравйова як поодинокий випадок: *"Та, зрештою, не йому ж, не Муравйову, ти служиш, - сердито подумав Бронников... - І якщо навіть з небажаних уст виходить потрібний революції наказ, ти виконаєш його до кінця"* [10; 2, 550]. Але образ конкретного комісара із центру видається переконливішим, ніж вірно-піддані розмірковування іншого комісара, Бронникова.

Ненависть центру до українського селянина поєднується з ненавистю до взагалі всього українського. Невипадковим є прізвище комісара. Через нього автор нагадує про ще одного однофамільця: *"Муравйов. Не той, київський, що про нього пішов уже в армії поговор як про ката і самодура..."* [10; 2, 549]. Це був сміливий натяк, оскільки кожен освічений читач розумів, що славу ката і самодура Муравйов набув жорстокими розправами у завойованому Києві над кожним, хто хоча б розмовляв або одягався по-українськи.

Соціальне розшарування селянства не стає приводом для примітивного поділу на «своїх» безземельних і «чужих» заможних селян. Автор не ідеалізує заможників, указує на їх жадібність, зажерливість щодо власності, насамперед землі, але не може закрити очі й на те, що свій достаток вони наживають власним горбом. Ось роздуми старого Гаркуші, здавалося б, найжорстокішого визискувача: *"Може, таки визнають і його за трудовий алімент? Хіба ж ні? Із трудових трудовий! По клаптику збирав поле до поля, горбом та кривавицею наживав! Обробляв краще за фейнів, краще за колоністів, сам собі був агрономом..."*

... Хотілося стати, вивернути свої долоні всьому майданові напоказ – гляньте: в мозолях, порепані, чорні, як шкуртки!" [10; 2, 485].

Боляче б'ють Данька своєю правдою і слова полтавського куркуля Митрофана Огієнка. Гостроту його слів приховує те, що Митрофан був одним із убивць батька Данила Яреська, але об'єктивно Огієнко виразив правду значної частини українського селянства, а може, й усієї нації загалом:

" – Все берете, все забираєте, а що ж дасте натомість?..

Якщо воно й далі буде таке ваше нове, як зараз, то... не раз ще й самі ви за старим заскучаєте...

... Ось ти з ним (сином Митрофана. – М.В.) на смерть сходявся, побив, погромив, а спитати тебе – за що? За яку правду? Україну він любив, а тобі вона хіба не дорога?..

Оце-то й лихо наше, що самі між собою, як собаки, гриземось. За інших душі кладете, а та, чії сини ви, знов сама, напризволяще зостається. Сам ось ти хіба не орел, на всю Полтавщину б тобі отаманувати, а ти все комусь хліб качаєш...

Мовчав Яресько. До самої станції мовчав" [17; 221].

(У семитомнику О.Гончар прибирає цей і ряд інших гострих моментів, тому доводиться цитувати за іншим виданням роману. Одночасно виникає запитання до В.Коваля: котрий "Перекоп" канонічний – перший варіант чи варіант семитомника? І котрі "Прапорносці" були б канонічними – перше видання, перший рукописний варіант чи виправлене проєктне видання 90-х років?).

Старий Огієнко в центр ставить національну проблематику. Не була вона чужою тому ж Данькові і багатьом його товаришам по зброї. Автор постійно наголошує на тому, що революція довгий час сприймалася національною за характером. *"Перші радянські історики відзначали дві революції в Україні: перші – національну і другу, – яка частково збіглася з нею, – пролетарську"* [18; 20]. Так, загін червоних повстанців прибирає собі назву загону імені Т.Шевченка. На зразок листа козаків до турецького султана партизани Килигея пишуть листа грецькому адміралові. У рідному селі Данила односельці ставлять "Наталку Полтавку" і "Про що тирса шелестіла" (автора п'єси Гончар не називає, бо за С.Черкасенком у 50-і роки вже міцно утвердився ярлик буржуазного націоналіста). Через довгий шлях блукань приходять до думки про необхідність відстоювання рідного краю Ганна Лавріненко. Автор не міг подати цей образ як позитивний, тому Ганна пов'язується з кровопролиттям і безмежним бажанням помсти (хоча ріки крові тоді проливали всі, у тому числі й червоні загони, але на цьому увагу акцентувати не можна було). Але

образ отаманші Ганнусі набуває трагічного звучання, співчуттям до її трагічного становища перейняті Вустя і Данько. Про “Ганнусю”, виявляється, складає пісні народ. І саме за нього, за свій народ, воює і помщається Ганна Лавріненко: “...тим, хто з Москви на Україну по наш хліб внадився. Віднадити хочу!..

А доки вони нами руки потиратимуть? Ми їх не чіпаємо, ми до них не ліземо, а вони? Що вони з нас кров точать? Чим ми перед ними винуваті? Що хочемо, щоб ньенька вільною була?

Чуєш, як Кирюша мій висвистує?.. Ніколи вже, мабуть, після нас не почує Україна такого свисту!” [10; 2, 527].

Зіткнулися дві правди – правда соціально гноблених і правда національно гноблених. Утвердження однієї правди настійливо вимагало утвердження іншої. Верх взяло вирішення соціальних проблем. На цьому автор міг завершити свій роман. Це цілком відповідало духові компартійних настанов. Засудження культу особи Сталіна дало можливість сказати значно більше. О.Гончар цією можливістю скористався.

Однією із особливостей історичного роману як жанру є так званий вихід на сучасність: з одного боку, простежити, як минуле вплинуло на теперішнє життя, з іншого, – провести аналогії між проблемами історичного романного часу й сучасними проблемами. Автор “Перекопу” встановлює такий зв’язок епох безпосередньо у “Панорамній землі (замість епілогу)”. Оповідач і Оленчук зустрічаються в “наші дні” 50-х років. Виявляється, що правда знову залишилася поміж народними низами, поміж такими, як Оленчук і латиш-комісар, що винесли на своїх плечах усі випробування, а проводирі, на зразок племінника Оленчука, були новими експлуататорами, які забирали останні зернини у 30-х і обкладали населення позиками у 50-х. Попри позірне рівноправ’я цей племінник-“лободзвон” виголошує кредо радянської системи: “Ні, нема, нема у вас розуміння дистанції між людьми. З великим полководцем, з пролетарським стратегом зовсім себе на рівній нозі почуваете! ...Запанібрата...” [10; 2, 707]. Тих, хто не погоджувався з такою системою всесилля партійного начальства, очевидно, вже давно не стало, як Данька Ярьська, якого у 37-му харківські енкаведисти вели “сходами вниз, в ті холодногорські підвали, звідки нема вороття” [10; 331].

Половинне розв’язання українських проблем у ході громадянської війни згодом обернулося трагедією для українського селянина, якого не любили і в 1918-му, і в 30-і, і в 50-і троцькі та муравйови. В “Перекопі” Олесь Гончар нарешті досягає того високого драматизму особистих доль на тлі суспільного життя, яке дає право зараховувати митця до визначних романістів не тільки вітчизняного, але й світового рівня. Цей драматизм набуває трагічного звучання через те, що героям роману так і не вдалося зрезонувати з суспільними гаслами часу, точніше, поводити повели суспільство не туди, куди прагнув народ, від імені якого виголошувалися гасла.

Письменник прагне відтворити світ у всій панорамності й складності проблем, від чого роман набуває рис поліфонічного звучання, правда, ще тільки рис не досить розгорнутих, але образи персонажів від цього стають індивідуалізовано-повнокровними. Автор не змушує себе до чіткого поділу на “своїх” і “чужих” попри позірну непомилність представників радянської ідеології (зрештою, вони теж помиляються, деякого із них можна було б беззаперечно назвати дійсними ворогами українського народу). Ми вже бачили неодноразовність постатей старого Огієнка, Ганни Лавріненко, Врангеля, Левченка, Ганжі-Ганженка, навіть старого Гаркуші. Багатогранністю характеризуються постаті Данька, Вутаньки, їх матері, Килигея. Усі вони є виразниками селянського світогляду, для якого загальнолюдські цінності важать значно більше за вузькокланові.

Втіленням цього селянського світогляду стає Іван Оленчук уже з перших розділів, беручи під свій захист свого колишнього командира часів Першої світової війни, теперішнього білогвардійського офіцера Дьяконова, бо цінував у ньому людяність, а не звання. Виступав він захисником інтересів односельчан і в роки свавілля таких радянських горе-керівників, як його власний племінник. Невипадково своєрідний підсумок кривавим подіям громадянської війни підводить саме Оленчук кінцівкою народної легенди, яка урівняла усіх загиблих перед рідною землею: “Дивився я на цей буйно квітучий, ковилево-піонової степ, як його називають учені, і чув як живого Оленчука, з його сумовитою легендою: «де падали білі – там виростуть білі, а де червоні – там будуть червоні»” [10; 338].

Неоднозначною постаттю у романі “Перекоп” постає Нестор Махно. Знову на поверхні пияцтво, грабунки, анархія махновського війська, але за ними приховане зацікавлення автора небуденною постаттю батька Махна, його магічною силою, здатною об’єднувати анархічне селянство за декілька тижнів у боєздатну, непереможну армію. Саме ця магічна сила селянського ватажка впокорює навіть лютого собаку. Постать Махна і надалі привертатиме увагу Гончара-митця, у “Перекопі” ж він звертається до неї вперше, ставлячи для себе і для читачів запитання-сумніви у правдивості радянської історіографії, яка намагалася виправдати тотальне винищення своїх союзників, без яких перемога над врангелівцями була б неможливою:

“ – А мене тут комендантом Перекопу поставили, махновців виловлювати.

У Сімферополі вони, кажуть, склади грабувати почали...

Отож “борці за мрію”. Безчинствують, мародерствують.

А може це й неправда?

Запитання повисло в повітрі” [10; 330].

Вагомим підґрунтям для всебічної характеристики персонажів стають здобутки Гончара-наратора. Попри елементи невластивої прямої мови, ми вже вказували на наративне одностайне “Прапороносців”. Це одностайне порушується у “Таврії”, але про зовнішні і внутрішні події життя персонажів нам розповідає наратив. У “Перекопі” через уміле поєднання оповіді наративу з невластивою прямою мовою майже кожного з персонажів автор досягає багатостайності, що і дає змогу кожному з них представити нам свою правду життя, подати нам у стрункій впорядкованості хаотичний клубок суперечностей реального життя 1918-1920 рр.

Суспільна відлига дозволяє автору вдатися до формального експериментаторства, великим прихильником якого, однак, О.Гончар не був ні до, ні після “Перекопу”. Так у романі з’являється драматизований умовний діалог між Оленчуком і генералом Врангелем [10; 2, 619-620]. А чого вартий графічно розбитий асоціативний пейзаж на початку роману, глибший і яскравіший за будь-які детальні описи:

“Небо –

та море –

та похилені вітром тополі...” [10; 293].

Однак “Перекоп” ще не до кінця позбавився публіцистичної риторики, характерної для двох попередніх романів. Прагнення дати панорамний огляд подій, намагання відтворити усю складність людських характерів, а також те, що автор, очевидно, вносив серйозні доповнення і поправки в уже готовий варіант тексту твору, призвели до певної сюжетної розмитості, тому “Перекоп” програє “Таврії” в сюжетно-композиційній стрункості і, як це не парадоксально, в епічній розлогості нарації, хоча, здавалося б, відтворює значно більшу кількість значно епохальніших подій. Не досягається те “щільне письмо”, те наповнення кожного епізоду деталями, про які вів мову Ортега-і-Гасет. Але загалом роман “Перекоп” був уже за крок від справжніх шедеврів О.Гончара, його романів 60-х років “Тронка” і “Собор”, в яких автор зумів синтезувати творчі здобутки попередніх романів, поєднати власне новаторство з традиціями української і світової романістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук В. Початок синтезу// Літературна Україна. – 1996. – 18 липня.
2. Кошелівець І. Можна відверто?// Сучасність. – 1997. - №10. – С.112-121.
3. Сизоненко О. “Шелестить, чоботи, шелестить...”: Сучасне прочитання творів Олесь Гончара// Літературна Україна. – 1998. – 2 квітня.
4. Коваль В. Ще не розгаданий Гончар...: Чи писав письменник... “Прапороносці”?// Літературна Україна. – 1998. – 16 квітня.
5. Шерех Ю. Здобутки і втрати української літератури: З приводу роману О.Гончара “Таврія”// Українська мова та література. – 1998. - №47. – С.7-8.
6. Медвідь В. З іменням іншої самотності// Українські проблеми. – 1995. - №2. – С. 98-103.
7. Коваль В. Шляхи прапороносців: Роман Олесь Гончара у себе вдома і в світі. – К.: Радянський письменник, 1985. – 294 с.
8. Погрібний А. Олесь Гончар: Літературний портрет. – К.: Дніпро, 1987. – 242 с.
9. Шерех Ю. Здобутки і втрати української літератури (з приводу роману О.Гончара “Таврія”)// Шерех Ю. Друга черга. – Нью-Йорк: Сучасність, 1978. – С. 168-179.
10. Гончар О. Твори: В 7-и т. – К.: Дніпро, 1987.
11. Эсалнек А. Типология романа. – М.: Издательство Московского университета, 1991. – 157 с.
12. Рымарь Н. Введение в теорию романа. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1989.
13. Бабишкін О. Олесь Гончар. – К.: Дніпро, 1968. – 322 с.
14. Ортега-і-Гасет Х. Думки про роман// Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – С. 273-305.
15. Бондаренко І. Роман О.Гончара “Перекоп” (Спроба жанрової характеристики)// Українське літературознавство: Вип.13. – Львів, 1971. – С. 75-81.
16. Енциклопедія українознавства: Словникова частина/ Перевидання в Україні. – К.: Глобус, 1996. – Т.3.

17. Гончар О. Перекоп: Роман./ Яновський Ю. Чотири шаблі: Роман./ - К.: Український Центр духовної культури, 1997. – 504 с.
18. Луцький Ю. Літературна політика в Радянській Україні 1917 – 1934. – К.: Гелікон, 2000. – 248 с.

УДК 800.8

АСПЕКТЫ ТЕОРИИ ТИПОЛОГИИ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ

Домнич О.В., аспирант

Запорожский государственный университет

Данная работа раскрывает некоторые аспекты теории типологии языковых контактов (далее ЯК). Проанализировав типологические классификации ЯК, мы выделили факторы, релевантные для исследования аспектов языкового контактирования. К их числу относятся предпосылки, условия и результаты ЯК, в своей совокупности составляющие сущность языкового контактирования, а также виды ЯК. Установлено наличие значительного разброса мнений как относительно самого определения термина ЯК, так и относительно факторов, лежащих в основе классификаций видов ЯК, что привело к интерпретации видов ЯК, их предпосылок и последствий данных процессов. Вместе с тем, все исследователи единодушны в том, что все эти три фактора между собой тесно связаны, взаимообусловлены и коррелируют.

Ключевые слова: языковой контакт, межъязыковые связи, виды языкового контакта, условия языкового контакта, последствия языкового контакта

Домніч О.В. АСПЕКТИ ТЕОРІЇ ТИПОЛОГІЇ МОВНИХ КОНТАКТІВ / Запорізький державний університет, Україна

Ця робота розкриває деякі аспекти теорії типології мовних контактів (далі МК). Проаналізувавши типологічні класифікації МК, ми виділили фактори, які релевантні дослідженням аспектів мовного контактування. До них належать передумови, умови та наслідки МК, які в сукупності складають сутність мовного контактування, а також види МК. Встановлена наявність значного розходження думок, як відносно визначення терміна МК, так і відносно факторів, що лежать в основі класифікацій видів МК. Це призвело до інтерпретації видів МК, їх передумов та наслідків цих процесів. Разом з тим, усі дослідники одностайні в тому, що всі ці три чинники між собою тісно зв'язані, взаємообумовлені та корелюють.

Ключові слова: мовний контакт, міжмовні зв'язки, види мовного контакту, умови мовного контакту, наслідки мовного контакту

Domnich O. ASPECTS OF THE LANGUAGE CONTACT THEORY / Zaporizhzhya state university, Ukraine

This paper studies aspects of the theory of language contact typology. Having analysed the typological classifications of language contacts the authors divide factors which are relevant to the aspects of the research of language contacts. These factors include prerequisites, situations, results and types of language contacts. All these aspects form the essence of the language contacts. These factors lead to interpretation of types, preconditions and results of given processes.

Key words: language contact, interlanguage connections, types of language contacts, conditions of language contacts, results of language contacts

Трансформация языков во времени и пространстве обусловлена широким спектром факторов. Одним из наиболее значимых в этом контексте является фактор языкового контактирования. Неудивительно, что данной проблеме посвящен значительный объем исследований, выполненных на материале различных языков и методами различных отраслей лингвистики с привлечением данных смежных дисциплин. Основным объектом нашего исследования является английский язык в условиях его контактирования с языками коренного населения на территории Канады, Австралии и Новой Зеландии.

Изучению данного вопроса, на наш взгляд, необходимо предпослать теоретические разыскания по проблемам типологии языковых контактов (далее ЯК). Мы полагаем, что объективную оценку процессам контактирования английского языка с языками автохтонов можно дать только в том случае, если верно оценить сам вид языкового контактирования. Именно поэтому данная статья посвящена типологическим аспектам языкового контактирования.

Теоретическая основа исследования сформирована трудами У.Вайнрайха, Б.В.Горнунга, О.Есперсена, Ю.А.Жлуктенко, Т.П.Ильяшенко, О.М.Рота, С.В.Семчинского, аналитический обзор которых представлен в данной статье.

Анализ основных типологических классификаций языковых контактов позволил выделить аспекты ЯК, релевантные для исследования контактирования английского языка с языками коренного населения в

различных регионах, прежде всего в Канаде, Австралии и Новой Зеландии. К их числу мы отнесли предпосылки, условия и результаты ЯК, в своей совокупности составляющие сущность языкового контактирования, а также виды ЯК.

Для рассмотрения ЯК на различных территориях и определения их типологии необходимо также уточнить содержание термина ЯК. Отметим, что этот термин был введен в научный обиход Антуаном Мартине, и каждый из исследователей, занимавшийся интерлингвистикой, разрабатывал собственное определение, что обусловило неоднозначность толкования данного термина. Так, в ряде определений ЯК является синонимом билингвизма: “два или несколько языков находятся в контакте, если их попеременно использует один и тот же человек” [1,22] или “поочередное использование двух или более языков одними и теми же лицами, которых называют носителями двух (или более) языков, или двуязычными носителями” [2,61]. Как справедливо отмечает О.М.Рот, эти определения построены “на периодическом использовании двух или более языков одним и тем же индивидуумом” [3,16], что, вероятно, неоправданно сужает понимание явления ЯК.

В отечественной лингвистике данным вопросом интенсивно занимались такие ученые, как Ю.А.Жлуктенко, Е.В.Опельбаум, С.В.Семчинский, каждый из которых предложил оригинальное видение ЯК. Так, Ю.А.Жлуктенко под ЯК понимает интерлингвистические связи, которые устанавливаются при взаимодействии двух или более языков [4,6]. Е.В.Опельбаум трактует данное понятие «и как родовое (то есть как обозначение любого вида межъязыковой связи) и как видовое понятие, то есть в ситуации двуязычия» [5,13]. С.В.Семчинский дает самое широкое и полное, на наш взгляд, определение термину ЯК, под которым понимает явление, “охватывающее разнообразные языковые связи, проявляющиеся на всех лингвистических уровнях и устанавливающиеся при наличии определенных историко-географических, общественно-политических, культурных, психологических и других факторов между языками, независимо от их генеалогического родства или типологической близости” [6,13]. Именно данное определение используется в нашей работе.

Очевидно, что приведенные определения отражают неоднозначность интерпретации процесса языкового контактирования. Так, С.В.Семчинский, В.Н.Ярцева отождествляют понятие языкового контактирования с понятием взаимодействия языков, в то время, как Ю.А.Жлуктенко и Т.П.Ильяшенко утверждают, что эти два явления нельзя отождествлять, так как это может привести к серьезным ошибкам. Ю.А.Жлуктенко в своей монографии «Языковые контакты» пишет по этому вопросу следующее: «Языковой контакт и взаимодействие языков отличаются друг от друга тем, что соотносятся как причина и следствие. Пока между двумя языками не установится тот или иной тип контакта, между ними не может быть никакого взаимодействия. Между двумя парами языков может установиться одинакового типа контакт, а взаимодействие между ними может приобретать разный характер, в зависимости от целого ряда лингвистических и внелингвистических факторов» [4,12].

Разнообразие ЯК, их специфика в различных регионах и в различное время обуславливают необходимость создания их типологии. В основе существующих типологических классификаций лежат различные классифицирующие признаки. Это не удивительно, поскольку, как видно из приведенных выше определений, существует значительное разнообразие взглядов и интерпретаций как самого феномена ЯК, так и принципов и методов его анализа. Представляется целесообразным в этой связи рассмотреть существующие типологические классификации ЯК и выделить максимальный набор признаков, характеризующих данное явление. В контексте нашей работы сделать это тем более необходимо, что до сих пор не разработаны типологические параметры тех ситуаций, которые имели место при контактировании английского языка с языками автохтонов в Австралии, Канаде и Новой Зеландии. Обратимся непосредственно к классификациям ЯК.

В целом можно констатировать, что *факторы, значимые для процессов языкового контактирования* носят лингвистический и внелингвистический характер. К внелингвистическим факторам относят те, «которые вызывают языковые изменения, но сами не принадлежат к определенной языковой системе». Лингвистические факторы, в свою очередь, подразделяются на внутренние и внешние [7,30]. Внутренние охватывают языковые явления, происходящие в наблюдаемой языковой системе, внешние – те явления, которые находятся вне ее.

К лингвистическим факторам относят: длительность и устойчивость ЯК (Ю.А.Жлуктенко) [4,7-8], наличие / отсутствие непосредственного (тесного (Т.А.Бертагаев) [5,13]) ЯК (Ю.А.Жлуктенко) [5,12], структурное соотношение контактирующих языковых систем (Б.В.Горнунг) [5,18], генетические связи и грамматическое строение языков (Б.В.Горнунг) [6,20], направление воздействия и уровень языковой структуры, в котором происходит взаимодействие языков (А.А.Билецкий) [6,25], направление воздействия и учет лингвистического уровня (С.В.Семчинский) [6,26], принадлежность взаимодействующих систем к диалектам или языкам (М.В.Русановский и К.К.Цилуйко) [6,26], отношения, в которые вступают контактные языки и роли, выполняемые языком коренного населения и языком вторгшегося этноса (см. по данному вопросу: [3,8,9,10]).

К внелингвистическим относят историко-географические, социологические, психологические факторы (Т.П.Ильяшенко) [11,14], факторы экономического, социально-политического и культурного развития контактирующих языков (А.Мейе, Ж.Вандриес) [11,18], социологические, политические, экономические, культурные и этнические факторы (Ю.А.Жлуктенко) [5,11].

При более детальном рассмотрении эти факторы включают характер ситуации общения (Ю.А.Жлуктенко) [5,18], условия контактирования (Ю.А.Жлуктенко) [6,27], участие в межъязыковой связи членов языкового сообщества, а также территориальное размещение обоих сообществ (Б.А.Серебренников) [4,9], географическое соположение этносов во время контактов (О.М.Рот) [6,28], отличие функций взаимодействующих языков (А.К.Боровков) [4,15], отличие статуса взаимодействующих языковых коллективов (А.К.Боровков, Ю.А.Жлуктенко) [4,15-16], степень смешение рас (Дж.Хэмпль) [12,200], социально-политическое положение одного языкового коллектива относительно другого; экономическое положение одного языкового коллектива относительно другого; национальная, расовая или религиозная дискриминация членов одного из контактирующих коллективов; единство языковых коллективов, которые принимают участие в контакте; количество соотношений контактирующих языковых коллективов; степень территориальной концентрации каждого из контактирующих коллективов (а)диффузия; б)«языковые острова»; в)языковой массив); продолжительность контакта языковых коллективов и его непрерывность; надежность и интенсивность связей данной контактирующей группы говорящих с основным языковым коллективом, от которого она отделилась; наличие внутренней общественно-политической и культурно-образовательной деятельности на родном языке в среде данного языкового коллектива; преобладание одного из контактирующих коллективов в области социально-политического прогресса, культуры, искусства, науки, техники, спорта и т. д. (Ю.А.Жлуктенко) [4,60-64].

Подразделяя факторы языкового контактирования на лингвистические и внелингвистические, необходимо помнить об их постоянном взаимодействии [7,31]. Также следует отметить, что все эти факторы могут быть индивидуальными и социальными, случайными и постоянными [11,13].

На основании сочетания различных факторов, актуальных для того или иного ЯК, принято говорить об их видах. Остановимся подробнее на *видах ЯК*. В современной лингвистике выделяют следующие виды ЯК: казуальные и постоянные, последние, в свою очередь, подразделяются на внешние и внутренние (Ю.А.Жлуктенко) [4,7-8]; дистальные и проксимальные (Т.А.Бертагаев) [5,13]; маргинальные и внутрирегиональные (Б.А.Серебренников) [4,9]; междиалектные, наддиалектные, ЯК литературного языка и диалектов, ЯК литературных языков (М.В.Русановский и К.К.Цилуйко) [6,26]; прямые и промежуточные (опосредованные) (Ю.А.Жлуктенко) [6,27]; внутренние, которые подразделяются на два подвида: маргинальные и интрарегиональные, и внешние ЯК (О.М.Рот) [6,28], ЯК, характеризующиеся односторонним влиянием / взаимным влиянием, ЯК преобразовательного воздействия, скрещивание, слияние (А.А.Билецкий) [6,25]; ЯК при одностороннем воздействии на одном лингвистическом уровне одного языка; ЯК при одностороннем воздействии на одном лингвистическом уровне взаимодействующих языков; ЯК при одностороннем воздействии на разных лингвистических уровнях одного языка; ЯК при взаимном, обоюдном воздействии на разных лингвистических уровнях взаимодействующих языков (С.В.Семчинский) [6,26]. Несколько по-иному классифицирует виды языкового контактирования Ю.А.Жлуктенко в монографии “Лингвистические аспекты двуязычия” [5,12]. Он утверждает, что скорее стоит говорить о межъязыковых связях и выделяет несколько их видов, а именно: дистантные, контактные и интермедиарные. При этом контактные межъязыковые связи (далее МС) Ю.А.Жлуктенко считает возможным использовать синонимично термину ЯК [5,14]. В контактных МС автор выделяет два подтипа: естественную форму контактных МС и искусственную форму контактных МС.

Разнообразие подходов к видам ЯК закономерно вызывает дискуссию по этому вопросу, мы остановимся на некоторых ее аспектах. Так, неоднозначно оценивается значимость территориального аспекта при рассмотрении видов ЯК. Если Б.А.Серебренников [4,9] настаивает на важности данного фактора, более того, на его первостепенности, то В.Г.Орлова не отрицая его значимости указывает на его подчиненный характер. С данным замечанием В.Г.Орловой полностью согласен и Ю.А.Жлуктенко, который полагает, что основную роль играет не столько размещение контактирующих коллективов, сколько характер их общения, последствием которого являются различный объем и интенсивность взаимодействия языков [4,9].

Неоднозначно оценивается также фактор структурного соотношения контактирующих языков (или фактор вступления в контакт различных языковых сущностей: языков, диалектов, вариантов языка и т.д.). Так, если Б.В.Горнунг [5,18] считает этот фактор основополагающим и утверждает, что взаимоотношения контактирующих языков зависят от различий между ними, то его оппоненты – Г.Пауль, А.Мартине, У.Вайнрайх – возражают на том основании, что механизмы взаимодействия языков, в любом случае, будут одинаковыми, независимо от того, взаимодействуют ли два разных языка, диалекты этого языка или же разновидности одного диалекта [4,13]. У.Вайнрайх пишет, что «во всех

вышеперечисленных случаях механизм взаимодействия языков будет одинаковым, взаимодействуют ли китайский и французский языки или же два подвида английского языка» [4,13]. Ю.А.Жлуктенко, соглашаясь в целом с точкой зрения У.Вайнрайха, все же уточняет, что «характер отношений между двумя взаимодействующими явлениями в большей степени определяется сущностью и внутренними свойствами этих явлений. Когда взаимодействуют разные языки, отношения устанавливаются между двумя специфичными, качественно отличными неповторимыми системами... А когда сталкиваются два диалекта одного языка, то они соотносятся как два варианта одного явления, два подвида одной системы между которыми нет достаточно существенных различий» [4,13]. Точки зрения Ю.А.Жлуктенко на эту проблему будем придерживаться и мы.

Ведутся дискуссии и относительно видов ЯК. Так, не все исследователи согласны с выделением Ю.А.Жлуктенко интермедиарных ЯК (или интермедиарных МС – по терминологии автора) [5,12]. По этому поводу С.В.Семчинский пишет: «интермедиарная связь существует только в воображении лингвистов, а единственно реальными в практике общения МС являются только прямые ЯК» [5,14]. Думается, что обе точки зрения по-своему обоснованы. С одной стороны прав С.В.Семчинский, который отмечает, что «говорящий индивид действительно воспринимает только ту языковую систему, которая контактирует с его собственной» [5,14]. С другой стороны, в более широком контексте, справедливы наблюдения Ю.А.Жлуктенко, отмечающего, в частности, использование языков-посредников. В таком случае, считает Ю.А.Жлуктенко, интермедиарные МС стоит воспринимать как реально существующие связи [5,14-15].

Выделяя межъязыковые и междиалектные ЯК, Б.В.Горнунг [13,4] ставит знак равенства между видами ЯК, то Ю.А.Жлуктенко усматривает между ними существенные различия, которые, по его словам, заключаются в том, что «при межъязыковых связях в большинстве случаев возникает проблема изучения второго языка, тогда как междиалектное общение вполне возможно и без специального изучения второго диалекта, поэтому двудиалектные индивиды практически не встречаются» [5,18].

Что же касается дискуссии относительно деления контактных МС (или ЯК по общепринятой терминологии) на естественную форму и искусственную форму [5,12], то различные ученые выделяют различные критерии, лежащие в основе этого деления. Ю.А.Жлуктенко [5,12] основным критерием в данном виде ЯК предлагает считать «характер ситуации общения», в то время, как Л.И.Баранникова, видит различие в данных формах ЯК прежде всего в «функциональной значимости взаимодействующих единиц». По ее мнению, при естественных контактах взаимодействуют «функционально равноправные или почти равноправные единицы, то есть обе взаимодействующие системы (или несколько систем) используются в одинаковых или почти одинаковых функциях». А во втором случае функционального равноправия контактирующих систем не наблюдается, так как чужой язык функционально ограничен. Исходя из этого, Л.И.Баранникова полагает, что именно это обстоятельство является основным критерием изменения направлений в участвующих языках: «при естественных контактах – в обеих системах, при искусственной форме – только в изучаемой системе» [5,19].

Анализируя виды ЯК, которые предлагает в своей классификации А.А.Билецкий [6,25], С.В.Семчинский делает ряд замечаний по данному вопросу и даже видоизменяет классификацию [6,26]. Так, С.В.Семчинский считает целесообразным выделять в данной классификации не 5, а 4 уровня, так как он рассматривает 5-й тип «слияние» не как процесс взаимодействия языков, а как результат данного процесса. Ученый видит 5-й тип как один из возможных результатов 4-го типа – «скрещивания». С.В.Семчинский так характеризует изменения, которые он вносит в классификацию А.А.Билецкого: «этот тип [слияние] характеризует не сам процесс языкового взаимодействия, а его последствие. Как вытеснение, так и слияние являются результатами процесса взаимодействия языков, а не самими процессами, поэтому в схеме, предложенной А.А.Билецким 5-й тип лишний, фактически он является одним из возможных результатов 4-го типа» [6,24-25]. Исходя из вышеизложенных замечаний, С.В.Семчинский предлагает исправленную им классификацию [6,26], которая включает в себя 4 вида языкового взаимодействия.

Одними из важных аспектов теории взаимодействия языков являются **условия языкового контактирования**, от которых в значительной мере зависят как вид, так и последствия ЯК. Прав Р.А.Будагов, утверждая, что «языковед не сможет выяснить, как функционирует система языка, если он не знает условий, в которых она образовывалась» [7,25].

Большое внимание проблеме соотношения видов ЯК и условий, приведших к тем или иным последствиям, уделил Ю.А.Жлуктенко. В данной работе в обобщенном виде представлены четыре из разработанных им классификаций. При этом, в нашем анализе каждый раз условия ЯК рассматриваются через призму того или иного вида контакта.

Так, в одной из классификаций им выделены дистантные, контактные и интермедиарные МС [5,12]. Дистантные МС являются результатом отсутствия непосредственного контакта между носителями определенных языков. Контактные же МС существуют при наличии этнического контакта носителей

данных языков и наличии двуязычия. Как было сказано выше, автор подразделяет контактные МС на естественные и искусственные. Первые возникают при непосредственном общении носителей разных языков в практике человеческой деятельности, вторые – в специально созданной для обучения второму языку обстановке – в школе на уроках иностранного языка, на курсах и т.п. Что касается интермедиарных МС, то они являются результатом двух языков, непосредственного соприкосновения между собой не имеющих, но находящихся в контакте с одним и тем же третьим языком, выполняющим роль посредника: “ $L_1 - L_{int} - L_2$ ” [5,14].

В другой классификации Ю.А.Жлуктенко выделяет прямые и промежуточные (или опосредованные) ЯК. Первые существуют в условиях непосредственного общения, а вторые – при наличии дистанции или препятствий общения или же тогда, когда два языка связаны друг с другом посредством третьего [6,27].

Еще в одной классификации видов ЯК Ю.А.Жлуктенко выделяет казуальные ЯК и постоянные. Казуальные ЯК характеризуются следующими условиями контактирования: «нерегулярное, эпизодическое общение языковых коллективов (при случайных актах торговли или обмена, при временном пребывании среди чужого языкового коллектива и т.д.)»; условия протекания постоянных ЯК – «продолжительное интенсивное общение языковых коллективов» [4,7-8]. Постоянные ЯК, в свою очередь, подразделяются на два подвида: внешние и внутренние. Условия, в которых осуществляются постоянные внешние ЯК – это «общение языковых коллективов, которые принадлежат разным общественно-политическим единствам, размещены на смежных территориях и поддерживают между собой постоянные экономические, политические, культурные и другие связи» [4,7-8]. Условия, характеризующие постоянные внутренние ЯК – «общение тех языковых коллективов, которые образуют одно общественно-политическое единство, живут на одной территории и ведут совместную хозяйственную, политическую и культурную жизнь» [4,7-8]. Поскольку внутренние ЯК, как считает автор данной классификации, способствуют чрезвычайно интенсивному взаимодействию языков на всех лингвистических уровнях, то он выделяет еще несколько случаев, при которых возникают внутренние ЯК: «в некоторых пограничных областях, особенно, если политические и этнические границы не совпадают или в одном месте сходятся границы нескольких языковых коллективов; на территории так называемых «языковых островов» – небольших поселений носителей одного языка, расположенных в чужом языковом массиве; на протяжении всего языкового массива, если в нем рассеяны в большом количестве носители другого языка или если основное население страны придает большое значение владению, кроме родного, еще одним языком» [4,7-8].

Как уже упоминалось выше, в классификации типов ЯК Т.А.Бертагаев выделяет дистальную форму контакта и проксимальную. В условиях монолингвизма при отсутствии тесного соприкосновения между языками осуществляется дистальная форма ЯК, а в условиях билингвизма и непосредственного языкового контакта – проксимальная [5,13].

Б.А.Серебренников в своей классификации типов ЯК [4,9] выделяет маргинальное контактирование языков и внутрирегиональное (или интрарегиональное). При условии размещения коллективов на смежных территориях, где в языковом контакте принимают участие лишь части соответствующих коллективов, наблюдается маргинальное контактирование языков. Когда же в определенном языковом сообществе коллективы проживают на одной совместной территории, причем, наблюдается глубокое проникновение больших масс носителей одного языка на территорию, занятую носителями другого языка, имеет место внутрирегиональный (или интрарегиональный) ЯК [4,9].

Дж.Хэмпл, классифицируя типологию ЯК, выделил 4 их вида, установив излишне прямолинейную, на наш взгляд, зависимость между условиями протекания ЯК и их последствиями. Так, к первому виду ЯК он относит взаимодействие языков, проходившее при контактировании этноса, завоевывающего новую территорию с этносом исконным, при этом, завоеватели, формируя правящий класс, находятся в демографическом меньшинстве. Последствиями такого контактирования является постепенное сокращение сферы употребления языка завоевателей, завершающееся его полным выходом из употребления. Язык же коренного населения пополняется терминами из языка вторгшегося этноса, преимущественно за счет терминов тех сфер жизни общества, которые контролировались этносом-завоевателем, например, лексические единицы, относящиеся к управлению государством, военному делу и т.п.). Второй вид контакта протекает при условии, когда большое количество завоевателей одержало победу и ассимилировалось с местным населением. Причем, вторгшийся этнос формирует высший и средний класс нового общества. Последствия данного контактирования следующие: в результате того, что язык исконного этноса был подавлен, коренное население было вынуждено принять язык завоевателей. При этом, сфера употребления языка исконного населения, которое отступало перед завоевателями и становилось их рабами, постепенно сокращалась, автохтонный язык уходит из всех сфер употребления, за исключением традиционных для коренного этноса. Третий вид ЯК протекает при условиях, когда вытесняют коренное население из всех социально и экономически значимых видов деятельности, фактически колонизируя автохтоны. Последствиями такого контактирования является постепенное вымирание языка коренного этноса, завершающееся полным его исчезновением. Спустя

несколько веков, автохтон полностью усваивает язык, привычки и традиции народа-завоевателя. К четвертому виду ЯК относят взаимодействие языков-иммигрантов и языка вторгшегося этноса, который, находясь в демографическом меньшинстве, доминирует в лингвистическом плане. Языковые ситуации данного вида ЯК характеризуются несколькими последовательными волнами заселения территории носителями языков, отличающихся от языка коренного населения. В результате первой волны язык коренного населения оказывается подавленным, и доминирующим становится язык пришлого этноса. Все последующие волны внедрения языков пришельцев протекают в условиях иммиграции на данную территорию определенных небольших групп носителей других языков. При этом, язык автохтонного населения не является объектом интенсивного контактирования, процессы контактирования перекочуются на язык первого вторгшегося этноса, который к этому времени доминирует на данной территории, и языки иммигрантов. В результате этой второй волны контактов, которая была достаточно протяженной во времени, например, в Соединенных Штатах Америки, происходит процесс заимствования в доминирующий язык лексических элементов из языков иммигрантов. В том случае, когда иммиграция носит интенсивный характер, например, иммиграция с территории Мексики в южные штаты США, процессы контактирования в силу их интенсивности, напряженности имеют гораздо более глубокие лингвистические последствия. В ходе дальнейшего исследования именно последнему виду контактирования нами будет уделяться основное внимание. [12,200-205].

Рассмотрим также основной аспект языкового контактирования – *его последствия* в соответствии с условиями и ходом ЯК.

Следуя предложенной нами схеме виды ЯК коррелируют с их результатами.

Так, результатом казуальных ЯК является “перенесение небольшого количества терминов из одного языка в другой”. Следствием постоянных ЯК является “значительное влияние на развитие контактирующих языков”, данный вид, в свою очередь, подразделяется еще на два подвида: внешние ЯК и внутренние. Результаты постоянных внешних ЯК “обуславливают перенесение из одного языка в другой значительного количества лексических единиц (причем не только специальной, но и повседневной бытовой лексики), калькирования слов, оборотов и идиом, заимствование фонем и т.д.” А постоянные внутренние ЯК “оказывают особенно интенсивное взаимодействие контактирующих языков на всех уровнях” [4,7-8].

Последствиями дистантных МС являются заимствования отдельных элементов словаря контактирующих языков, а контактных МС - усвоение многих просторечных и небрежных форм, вульгаризмов и т.п. из другого языка [5,12]. Последствия интермедиарных ЯК “должны быть глубокими и всеобъемлющими. Открывается широкое поле для исследования явлений интерференции родных языков в европейских и африканских *linguae francae*, имеющего и безусловное практическое значение для преподавания этих языков» – пишет Дж.Гринберг [5,15].

Результатами дистальной формы ЯК являются только заимствования, а проксимальной - не только заимствования, но и модификации одного из языков и даже возникновение качественно новой языковой системы (Т.А.Бертагаев) [5,13].

Последствия прямых ЯК определяются большой интенсивностью и вызывают более активные процессы в языках, поэтому их роль в жизни языковых коллективов и в истории соответствующих языков является очень существенной. К тому же у членов, по крайней мере, одного из контактирующих коллективов возникает потребность в изучении другого языка. Последствия промежуточных (опосредованных) ЯК ограничиваются лексическим уровнем и их влияние на соответствующие языки (в отличие от прямых ЯК) поверхностное, незначительное (Ю.А.Жлуктенко) [6,27].

Результатом междиалектного контактирования является возникновение так называемых смешанных говоров, а наддиалектного контактирования - возникновение смешанной интердиалектной языковой системы. Последствиями взаимодействия литературного языка и диалектов в том случае, когда литературный язык является чужим для носителей данных диалектов, являются многочисленные заимствования из литературного языка в диалекты и замена на определенном этапе литературного языка. И в результате взаимодействия литературного языка и диалектов в том случае, когда литературный язык возник на базе интердиалекта или одного из основных диалектов, происходит унификация диалектов (М.В.Русановский и К.К.Цилуйко) [6,26].

Джордж Хэмпл [12,200-205], выделяя четыре вида ЯК говорит о четырех результатах этих процессов. Как было отмечено в предыдущем разделе, последствием первого вида ЯК является пополнение языка коренного населения лексикой языка, который был имплантирован на его территорию. Результатом второго вида ЯК является пополнение языка завоевателей лексикой языка коренного населения. Последствия третьего вида ЯК – полное исчезновение языка коренного населения и окончательное доминирование на всей территории языка завоевателей. Последствия четвертого вида ЯК – принятие иммигрантами языка доминирующего населения [12,200-205].

Суммируя и обобщая вышесказанное, приведем высказывание Ю.А.Жлуктенко, наглядно показывающие отношения, в которые вступают языки при контактировании. “Когда между двумя языками возникает связь того или иного типа, ни один из языков не остается инертным. Каждый язык является не только абстрактной схемой соотношений или системой противопоставлений, он является, прежде всего, определенным видом человеческой деятельности. Поэтому в каждом похожем случае языки ведут себя очень активно относительно друг друга. Запасы внутренней энергии в языках настолько велики, что даже попадая в невыгодные для себя условия, каждый язык сохраняет возможности определенным образом оказывать влияние на другие языковые системы, которые с ним контактируют. Общая сумма динамических процессов, которые развиваются в языках после установления контакта между ними, и образует то, что обычно называют взаимодействием языков. Сюда относятся процессы стимулирования и торможения, перенесения языкового материала и моделей, переплетения языковых и артикуляционных навыков, взаимное наложение сети различительных признаков и многое другое” [4,11-12].

Выполненный аналитический обзор литературы по проблеме аспектов теории типологии ЯК позволяет сделать ряд заключений и выводов. Первое: несмотря на достаточно длительный период изучения вопросов языкового контактирования, в данной проблематике остается немало белых пятен. К их числу следует прежде всего отнести нечеткость терминологического аппарата. Второе: несмотря на плодотворные многолетние исследования, сохраняет свою актуальность проблема определения как самого феномена ЯК, так и принципы создания типологических классификаций ЯК. Немаловажным для создания классификаций ЯК является выделение условий языкового контактирования, от которых в значительной мере зависят виды и последствия ЯК. Результаты ЯК различны: обогащение языков новой лексикой, вымирание языков коренного этноса / языков завоевателей, возникновение новой языковой системы, унификация языков и диалектов и т.п. На основании сочетания вышеперечисленных факторов исследователи выделяют виды ЯК. В свою очередь, на многообразии выделения видов ЯК основаны классификации ЯК многих ученых.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вайнрайх У. Языковые контакты. - К.: Вища школа, 1979.- 255с.
2. Новое в лингвистике. Вып.6. - М.: Прогресс, 1972.- 535с.
3. Рот О.М. Проблеми інтерлінгвістики і фінно-угорсько-слов'янські мовні контакти найдавнішого періоду // Мовознавство.- 1971. - №4 – С.16-27.
4. Жлуктенко Ю.О. Мовні контакти. – К.,1966.
5. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. – К.,1970.
6. Семчинский С.В. Семантична інтерференція мов. – К.: Вища школа, 1974. – 256с.
7. Семчинский С.В. Взаємодія мов і фактори лінгвістичного розвитку // Українська мова і література в школі.- 1973. - №7 - С.25-36.
8. Серебренников Б.А. О взаимодействии языков // Вопросы языкознания.- 1955.- № 1 - С.7-25
9. Ткаченко О.Б. Питання міжмовних контактів і деякі тенденції їх висвітлення в зарубіжному мовознавстві // Мовознавство.- 1971.- № 4 - С.3-15.
10. Сергиевский М.В. Введение в романское языкознание. - М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1952. – 304с.
11. Ильяшенко Т.П. Языковые контакты. - М.: Наука, 1970. – 205с.
12. Espersen Otto. Language. Its nature, development and origin. - The Norton Library. WW Norton company, inc. New York, 1964. – 448p.
13. Горнунг Б.В. К вопросу о типах и формах взаимодействия языков // Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР. - М., 1952. - № 2. - С.4.

К ВОПРОСУ О СПОСОБАХ ВОССОЗДАНИЯ В ПЕРЕВОДЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОБЫТНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Задунай В.В., аспирант

Днепропетровский национальный университет

Статья посвящена сравнительно-сопоставительному анализу переводов романа Г. де Мопассана “Монт-Ориоль” на русский и украинский языки. Основное внимание сосредоточено на способах воссоздания безэквивалентной лексики средствами языка перевода. Способы передачи элементов национального своеобразия рассматриваются с точки зрения достижения адекватности перевода подлиннику.

Ключевые слова: национальная самобытность, адекватный перевод, реалия, каламбур, ассоциативная информация, коннотативность, аллюзия, калька, перифраза, ситуативная замена, контекстуальное соответствие.

Задунай В.В. ДО ПИТАННЯ ПРО СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ / Дніпропетровський національний університет, Україна

Стаття присвячена порівняльному аналізу перекладів роману Г. де Мопассана “Монт-Оріоль” російською та українською мовами. Основна увага зосереджена на способах відтворення безеквівалентної лексики засобами мови перекладу. Способи відтворення елементів національної самобутності розглядаються з точки зору досягнення адекватності між текстами перекладу та першотвору.

Ключові слова: національна самобутність, адекватний переклад, реалия, каламбур, асоціативна інформація, конотативність, алюзія, калька, перифраза, ситуативна заміна, контекстуальний відповідник.

Zadunay V.V ON THE SUBJECT OF THE WAYS OF RECONSTRUCTION USED TO CONVEY NATIONAL ORIGINALITY IN TRANSLATION OF LITERARY WORK / Dnipropetrovsk National University, Ukraine

The article is devoted to the comparative analysis of Russian and Ukrainian translations of the novel “Mont-Oriol” by G. de Maupassant. The main attention is concentrated on the ways of reconstruction of non-equivalent vocabulary by means of target languages. The ways used to express the elements of national originality are aimed at making the translation adequate to the original.

Key words: national originality, adequate translation, realia, pun, associative information, connotation, calque, periphrasis, situational substitution, contextual correspondence.

Предметом данной статьи является сравнительно-сопоставительный анализ способов достижения адекватности перевода при воссоздании элементов национального своеобразия художественного произведения.

Материалом для анализа послужили переводы романа Ги де Мопассана «Монт–Ориоль» на русский и украинский язык. Роман Ги де Мопассана «Монт–Ориоль» представлен двумя переводами на русский язык и одним – на украинский. Русские переводы были сделаны практически одновременно и относятся ко второй половине 40-х годов. В «Полном собрании сочинений» Ги де Мопассана, а также практически во всех более поздних изданиях, данный роман представлен в переводе Н.Немчиновой. Существует также мало известный, однако не менее интересный перевод Е.Бируковой, который был издан в Риге. На украинский язык этот роман в конце 60-х годов перевел В.Подмогильный.

Национальная самобытность художественного произведения, как известно, отражена, в первую очередь, в используемой автором безэквивалентной лексике. Передача этого слоя лексики связана со значительными трудностями, так как она в буквальном смысле слова не переводится, а воссоздаётся средствами языка перевода.

Наибольший интерес в этом отношении представляют слова-реалии и фразеологические единицы. Кроме того, возможен случай, когда эти два типа безэквивалентной лексики пересекаются: реалия может входить в состав фразеологизма или же представлять собой устойчивое выражение, относящееся к интернациональной фразеологии.

В науке о переводе «реалии» определяются как «слова, называющие объекты, характерные для жизни (быта, культуры, социального и исторического развития) одного народа и чуждые другому». [1, 55]. Собственно лингвистическую дефиницию этого понятия дает Р.П.Зоривчак: «Реалии – это моно- и полилексемные единицы, основное лексическое значение которых включает (в плане бинарного сопоставления) традиционно закреплённый комплекс этнокультурной информации, чуждой для объективной действительности языка перевода». [2, 58].

В переводоведении были выработаны и в последствии систематизированы способы передачи слов-реалий, среди которых исследователи выделяют пять основных: 1) транскрипция и транслитерация; 2) гипо- и гиперонимический перевод; 3) калькирование; 4) уподобление; 5) дескриптивная перифраза. [1, 101]. [2, 84]. [13, 36].

К настоящему времени в науке о переводе известно несколько классификаций слов-реалий. [1, 58]. [3, 37]. При сравнительно-сопоставительном анализе способов передачи элементов национального своеобразия в романе Ги де Мопассана «Монт-Ориоль» мы опирались на классификацию В.С.Виноградова [4, 90-97], в соответствии с которой нами были выявлены следующие типы реалий: 1) бытовые; 2) ономастические; 3) ассоциативные.

Применительно к рассмотренному нами художественному произведению наибольший интерес с точки зрения приемов и способов воссоздания в переводе представляют, на наш взгляд, ассоциативные и аллюзивные реалии.

К ассоциативным реалиям, по мнению В.С.Виноградова, относятся:

1) символы (вегетативные, анималистические, цветовые);

2) аллюзии (фольклорные, исторические, культурные, библейские, литературные и языковые). [4, 96].

К вегетативному символу «гонсе» автор обращается при характеристике психологического состояния главной героини в одном из эпизодов романа:

A ce désir irresistible de savoir s'ajoutait aussi un étrange besoin de souffrir plus fort, de se rouler sur son malheur comme on se roulait sur des *ronces*. [5, 232].

К непреодолимому желанию все узнать примешивалась какая-то странная потребность выстрадать до конца свою боль, чтобы она острыми шипами впилась в душу. (пер. М.Немчиновой) [6, 233].

К странному желанию знать примешивалась потребность растревлять своё горе, терзать себя, как бы катаясь по терниям. (пер. Е.Бируковой) [7, 192].

З цим непереможним бажанням знати поєднувалась дивна потреба ще дужче мучитись, пригортатись до свого лиха, як до тернів. (пер. В.Подмогильного) [8, 194].

Лексема «гонсе» в своем основном значении переводится на русский язык как «ежевика» (укр. «ожина»). В данном контексте входит в состав образного сравнения и выступает в роли ассоциативной реалии как символ горя, физических и духовных страданий. М.Немчинова передает образное сравнение при помощи перифразы, а слово «гонсе» - метонимическим соответствием: название целого «ежевика» (вид колючего кустарника) названием его части – «шипы». Это достаточно сложный случай, поэтому решение переводчицы можно считать удачным: замена образа оригинала является полностью оправданной, а предложенный вариант хорошо вписывается в контекст. Однако, этот способ перевода не единственно возможный в данном случае. Е.Бирукова и В.Подмогильный ассоциативную реалию «гонсе» передали функциональным соответствием «тернии» (укр. «терні») – вегетативным символом языка перевода с равноценным эмоционально-оценочным содержанием. Такой способ воссоздания ассоциативных реалий Р.П.Зоривчак называет транспозицией на коннотативном уровне. [2, 132]. Именно этот прием в данном случае нам кажется оптимальным.

К ассоциативным реалиям, как было отмечено ранее, относятся различные типы аллюзий. В одном из эпизодов романа Ги де Мопассан использует историческую реалию «Saint - Germain», которая становится опорным компонентом формально обусловленного каламбура:

Elle sera riche autant qu'une héritière du ci – devant faubourg *Saint – Germain* qu'on devait baptiser faubourg de *Saint – Dèche*. [5, 176].

Состояния у нее будет не меньше, чем у любой дворянской наследницы из Бывшего Сен – Жерменского предместья, которое следовало бы окрестить Пустокарманным предместьем. (пер. Н.Немчиновой) [6, 170].

Она будет не менее богата, чем любая аристократическая наследница из Сен – Жерменского предместья, которое следовало бы окрестить предместьем Святой Нищеты. (пер. Е.Бируковой) [7, 170].

І не бідніша вона буде за якусь спадкоємницю з Сен – Жерменського передмістя, яке треба було б охрестити Пустоторбим передмістям. (пер.В.Подмогильного) [8, 142].

Предметом авторской иронии является исторический факт разорения аристократов, которые традиционно проживали в Сен – Жерменском предместье Парижа.

Опорный компонент каламбура представлен именем собственным «Saint – Germain», а результирующий – сходным по структуре авторским окказионализмом «Saint – Dèche». В подлиннике комический эффект создаётся благодаря актуализации этимологического значения форманта «Saint» - «святой» и его повторению в составе результата в сочетании с семантически несовместимым словом «dèche» - «безденежье», «нищета». (Термины «формально обусловленный каламбур», «опорный и результирующий компоненты», «результанта» заимствованы из монографии В.С.Виноградова «Лексические вопросы перевода художественной прозы»). [4, 152-153]. Наиболее удачным способом воссоздания данной игры слов является, на наш взгляд, вариант, предложенный Е.Бируковой: калькирование обеих частей каламбура в сочетании с «оживлением» практически десемантизированного форманта «saint». При таком способе перевода сохраняется как формальная обусловленность игры слов, так и связанные с ней коннотации.

Релевантной для достижения адекватности перевода является передача культурной аллюзии, которую автор использует как основу портретной характеристики одного из персонажей романа, нищего Кловиса:

C'était un vieux paralytique comme il disait, pareil a un *pauvre de Callot*. [5, 52].

Этого старого калеку, похожего на нищего *с гравюры Калло*. (пер. Н.Немчиновой) [6, 52].

Этот старый калека, напоминающий *нищего Калло*. (пер. Е.Бируковой) [7, 54].

Цього старого каліку, схожого на *жебрака з гравюри Кало*. (пер. В.Подмогильного) [8, 45].

«Pauvre de Callot» - намек на персонажа картины французского гравёра ХVІв. Калло. Аллюзивная информация, наверняка известная читателям оригинала, выражена в тексте имплицитно. Очевидно, что читателю перевода необходима её экспликация, поэтому очень удачным, на наш взгляд, приёмом является использованная Н.Немчиновой и В.Подмогильным лексическая компенсация – «с гравюры Калло» - которая раскрывает смысл аллюзии. В переводе Е.Бируковой эта реалия не уточняется, в результате чего искажается смысл: герой романа сравнивается не с персонажем картины, а с неким нищим Калло или же с самим художником.

Среди встречающихся в романе аллюзивных реалий наиболее многочисленны библизмы. Они могут быть выражены как отдельными словами (Jésus, Crucifié), так и устойчивыми выражениями. Такой случай можно рассматривать как пример взаимного проникновения слов-реалий и фразеологизмов. Так при помощи одного из библейских по происхождению, а в последствии ставшего «крылатым», выражения автор характеризует поведение одного из героев:

Il le ré pétait sans cesse, mais *il criait dans le désert*. [5, 101].

Он всегда об этом твердил, но все его предупреждения – *голос вопиющего в пустыне*. (пер. Н.Немчиновой) [7, 99].

Он всегда это утверждал, но это был *глас вопиющего в пустыне*. (пер.Е.Бируковой) [7, 99].

Весь час він це каже, але *він волає у пустелі*. (пер. В.Подмогильного) [8, 83].

Выражение «il criait dans le désert» - авторская модификация фразеологизма «voix qui clame dans le désert», который означает «напрасный призыв, остающийся без внимания». [9, 85].

В переводах на русский язык этот фразеологизм передаётся при помощи относительного соответствия с элементами лексической компенсации: франц. «crier dans le désert» и русск. «голос вопиющего в пустыне» совпадают по значению и коннотативному содержанию, но относятся к разным грамматическим разрядам (первый – к глагольным, второй – к субстантивным).

В украинском переводе авторская модификация фразеологизма калькируется. С точки зрения установления соответствия между текстами оригинала и перевода это допустимо. Однако, при таком способе перевода экспрессивность этого фразеологизма ослабляется, а сам он практически растворяется в тексте. При переводе на украинский язык было бы предпочтительнее обратиться к эквиваленту:

Весь час він це каже, але його голос волає немов у пустелі» (перевод наш).

Что касается передачи фразеологизмов, которые в романе встречаются довольно часто, то наиболее сложным и вместе с тем интересным является случай, когда фразеологизм языка подлинника соотносится с «фразеологической лакуной» в языке перевода. Так, фразеологизм «couper les chardons sous la dent de ses confreres», буквально означающий: «вырывать чертополох изо рта своих собратьев», используется автором в таком контексте:

Ils ne viendront pas pour ne point avoir l'air de *couper les chardons sous la dent de leurs confrères*. [5, 107].

Они тоже откажутся, чтобы не подумали, что они хотят *урвать сенца из кормушки своих собратьев*. (пер. Н.Немчиновой) [6, 102].

Они не захотят прийти, чтобы не подумали, что они хотят *вырвать добычу у своих собратьев*. (пер. Е.Бируковой) [7, 102].

Вони також не придуть, щоб не вийшло так, що вони *в своїх колег переймають поживу*. (пер. В.Подмогильного) [8, 85].

Как видно из приведенных примеров, в переводах Е.Бируковой и В.Подмогильного значение фразеологизма передается нефразеологическим сочетанием «вырвать добычу» (укр. «перейняти поживу»). При таком способе перевода сохраняется только содержание, тогда как экспрессивность практически утрачивается. Оптимальным способом воссоздания этого фразеологизма является, на наш взгляд, найденная Н.Немчиновой ситуативная замена «урвать сенца из кормушки своих собратьев».

Практически аналогичным предыдущему является случай авторского использования фразеологизма «changer le baton d'épaule», который означает «изменить свои убеждения»:

Je *changerais mon baton d'épaule* [5,181].

Я бы на вашем месте *переменил фронт* (Пер. Н. Немчиновой) [6,181].

Я бы на вашем месте *взял другой прицел* (Пер. Е. Бируковой) [7,174].

На вашому місці я *повернув би в другий бік* (Пер. В. Подмогильного) [8,181].

Из приведённых примеров видно, что в трёх переводах рассматриваемый фразеологизм передаётся разными контекстуальными соответствиями. Наиболее удачным, на наш взгляд, является вариант, предложенный Н. Немчиновой, «переменил фронт». Именно это словосочетание лучше всего соответствует контексту: в данном эпизоде автор иронизирует над неустанно ищущим себе богатую невесту главным героем. В русском языке слово «фронт» в сочетании с прилагательным «личный» может иметь сопровождаемые определёнными коннотациями переносные значения «личная жизнь», «любовные увлечения». Тем не менее, использованные двумя другими переводчиками контекстуальные соответствия также возможны.

Значительную трудность для перевода представляет случай несоответствия выражения одного понятия в разных языках, что можно проиллюстрировать следующим примером употребления фразеологической единицы:

Mais Christiane *rougit jusqu'aux tempes* [7, 112].

Христиана *покраснела до корней волос* (Пер. Н. Немчиновой) [6, 112].

Христиана *почервоніла до вух* (Пер. В. Подмогильного) [8, 109].

Фразеологизм «rougir jusqu'aux tempes», буквально означающий «покраснеть до висков» как в русском, так и в украинском переводах передаётся равноценными по смыслу и эмоциональному содержанию, но различающимися образной основой аналогами: русск. «покраснеть до корней волос»; укр. «почервоніти до вух».

Таким образом, анализ переводов романа Ги де Мопассана «Монт-Ориоль» позволяет прийти к следующим заключениям:

- при воссоздании национальной самобытности художественного произведения, которая является неотъемлемой частью его эстетического содержания, переводчики используют целый ряд способов и приёмов передачи безэквивалентных языковых единиц;
- в большинстве случаев безэквивалентная лексика воссоздаётся в соответствии с установленными в переводоведении правилами, однако в наиболее сложных случаях, таких как необходимость сохранения каламбуров в тексте перевода, распознавание и передача аллюзивной информации, переводчик вынужден обращаться к собственному экстралингвистическому опыту, эрудиции, чувству языка;
- сопоставление параллельных переводов художественного произведения на близкородственные языки, каковыми являются русский и украинский, показывает, что варианты перевода, как правило, обусловлены спецификой употребления и сочетания слов в каждом из рассматриваемых языков;
- выбор оптимального способа передачи безэквивалентных элементов подлинника во многом зависит от субъективного восприятия исследователя перевода, который в данном случае выступает реципиентом как первичного, так и вторичного текстов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. - М: Высшая школа, 1986. – 416с.
2. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. – Львів: Вид-во при Львівськ. держ. ун-ті, 1989. – 215с.

3. Чередниченко О.І., Коваль Я.Г. Теорія і практика перекладу. Французька мова. – К: Либідь, 1995. – 320с.
4. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М: МГУ, 1978. – 172с.
5. Maupassant G. Mont-Oriol. – М: Высшая школа, 1971. – 246с.
6. Мопассан Г. Монт-Ориоль / Пер. Н. Немчиновой. – М: Худож. лит., 1990. – 238с.
7. Мопассан Г. Монт-Ориоль / Пер. Е. Бируковой. – Рига: Латгосиздат., 1950. – 254с.
8. Мопассан Г. Монт-Ориоль. / Пер. В.Підмогильного. Твори у 8-ми т. – К: Дніпро, 1974. т. 6. – 519с.
9. Почему мы так говорим. Крылатые слова. - М: Московский лицей, 1996. – 233с.

УДК 821.161.24.09

АРХИТЕКТОНІКА ІСТОРИЧНИХ ОБРАЗІВ У ТВОРЧОСТІ В.ЧЕРЕДНИЧЕНКО

Зайдлер Н.В., старший викладач

Мелітопольський державний педагогічний університет

Стаття присвячена проблемам художньої побудови історичного образу у творах В.І.Чередниченко, які розглядаються на прикладі образу Семена Палія, аналізуючи його архітектоніку, автор прагне представити об'єктивний та ідейно-художній зміст історичного образу.

Ключові слова: будова, об'єктивний та ідейно-художній зміст

Zaidler N.V. ARCHITECTONIC OF HISTORICAL IMAGES IN THE WORKS OF V.I. CHEREDNICHENKO / Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

Статья посвящена проблемам художественного построения исторического образа в произведениях В.И.Чередниченко, которые рассматриваются на примере образа Семена Палія. Анализируя его архитеконику, автор стремится представить объективное и идейно-художественное содержание исторического образа.

Ключевые слова: построение, объективное и идейно-художественное содержание

Zaidler N.V. ARCHITECTONIC OF HISTORICAL IMAGE IN THE WORKS OF V.I. CHEREDNICHENKO / Melitopol State Pedagogical University, Ukraine

The article is devoted to the problems of the artistic building of the historical image in the works of V.I.Cherednichenko, which are under research after the example of Semen Paly's image. Analyzing his architectonics, the author strives for representation of the objective ideological idea content of the historical image.

Key words: the artistic building, the objective ideological idea, the content

Помітним явищем в українському літературному процесі воєнних та повоєнних років (XX ст.) був історичний роман. Уже напередодні фашистської навали, за думкою В.Дончика, “Передчуття літератури, однієї з форм суспільної свідомості, підказувало їй необхідність художньої розробки героїко-оборонної теми” [1, 127]. Характеризуючи далі твори цього жанру, які були написані протягом 40 – 50-х років, автор зокрема зазначає: “І моногеройні романи, ... і романи багатолюдні, – усі вони відображали широку панораму історичного життя, ... головна дійова особа тут – рухома історія, її події й процеси, але в них не губилися і герої, – вони виступали їхніми помітними й активними учасниками”[там само, 184].

Серед письменників, які в той час засобами художнього слова прагнули відтворити героїчне й трагічне минуле України, була і Варвара Іванівна Чередниченко.

Життєвий та творчий шлях В.Чередниченко досліджували О.Сиротюк[2]; Т.Буженко, Ф.Сарана[3] та ін. Художню спадщину письменниці (за винятком трьох п'єс: “Ян Жижка”, “Параска з Трилісів” та “Артистка без ролі”) складають романи, повісті, оповідання, казки, з яких багатогранно, розмаїто постають життєві проблеми, жанрові форми, стилеві шукання прози 20 – 40-х років. Повісті й романи з часом стають основними в її творчій практиці. Добираючи бібліографічні матеріали про творчість В.Чередниченко, укладачі довідника “Письменники радянської України” нарахували два десятки її книг, що вийшли окремими виданнями.

Серед них – оповідання “З життя українського вчительства” (1919), “Софія Перовська”(1924), “Жіночі оповідання” (1925), “Що трапилось з Тетею Зорянською” (1926), “Дитбуд та дуб” (1927), “Весела

компанія” (1928), “Весняний дріб’язок” (1929), “Жужіль” (1930), “Осетинські оповідання” (1931); п’єса “Артистка без ролі” (1925) [4, 470].

Розпочинала Чередниченко як дитяча письменниця, але згодом звернулася до історичної прози. Так, у жовтні 1939 року, коли відзначалося 125-річчя з дня народження М.Лермонтова, з’явилося оповідання “Історія одного вірша” – про написання Лермонтовим поезії “На смерть поета”. Знання епохи допомогли письменниці відбити правдиву картину тих днів. Того ж року була написана історико-біографічна повість “В картезіанському монастирі”, присвячена сторінкам біографії французької письменниці Жорж Санд. Твір є вдалою спробою психологічного проникнення в духовний світ людини. Повість була опублікована в останніх двох номерах “Літературного журналу” за 1940 рік. У цей час письменниця почала працювати над великим твором “Під одним плащем”, у якому йдеться про творчі взаємини двох видатних поетів – Адама Міцкевича та Олександра Пушкіна. Ця історико-біографічна повість – один з кращих творів В.Чередниченко.

З роману “Молодість Григорія Сковороди”, над яким вона довго працювала, залишилися лише фрагменти, що охоплюють період навчання майбутнього видатного українського філософа і письменника в Києво-Могилянській Академії та його короткочасне перебування в Петербурзі. Особлива увага приділяється змалюванню оточення, в якому формувався світогляд філософа.

У роки Великої Вітчизняної війни В.І.Чередниченко працює у військовому госпіталі, а пізніше – в українському радіокомітеті в Саратові, пише й виступає по радіо, в пресі з публіцистичними статтями й нарисами про героїв українського народу Северина Наливайка, Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Семена Палія та ін.

Саме фастівському полковникові Палію письменниця присвятила свій роман “Фастів”, характеризуючи який, Олександр Сиротюк пише : “ Твір В.Чередниченко належить до найзначніших досягнень української прози про Палія, хоча в ньому й трапляються окремі слабкі місця й недоробки (адже він ... не був остаточно підготований до публікації самою письменницею і вперше побачив світ у “Вибраних творах”) [творчий процес перервала смерть письменниці у 1949 році. – Н.З.]. Роботу над ним Чередниченко розпочала десь наприкінці 1942 року, вивчала історичні матеріали про Палія., написала нарис “Фастівський полковник Семен Палій – слашний предок українського народу”, який передавався по радіо 13 грудня 1942 р., і лише 16 лютого 1945 року в своєму щоденнику відзначила : “ Боже, благослови – сьогодні закінчила перші дванадцять сторінок “Фастова” [2, 182].

Підзаголовок твору зазначає: “Роман-хроніка 1680-1710 років”, закінчується ж твір словами – “Кінець першої книги”. Така конкретизація і те, що події у “Фастові” розгортаються лише протягом неповних п’яти років (1680-1684), дозволяють припустити: письменниця планувала змалювання широкої картини визвольної боротьби українського народу проти іноземних поневолювачів, залюднення Правобережжя та самовіддану працю полковника Палія з відбудови Фастова як стратегічного пункту наприкінці XVII століття. Підтвердженням цієї думки можуть також слугувати архівні документи В.Чередниченко, які зберігаються серед фондів відділу рукописів Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України. У розділі “Підготовчі матеріали” читаємо: “Палій” – зошит із записами довідкового характеру ; “Словник “Хвастів” – зошит із записами довідкового характеру (1947) [5, 353].

Назва роману визначилася темою, оскільки основна сюжетна лінія присвячена відбудові Фастова та його ролі у відродженні Правобережжя.

І хоча важливі історичні події часто розгортаються за межами міста, воно протягом твору залишається уособленням героїчної боротьби українського народу. Твір від початку і до кінця пройнятий ідеєю національного самоусвідомлення.

У статті, присвяченій “Фастову”, О.Сиротюк пише: “У романі діє понад вісім десятків персонажів – запорозьких козаків, селян, ремісників, політичних, державних, культурних діячів, церковнослужителів, гетьманів тощо ... Серед них найбільше вирізняється ... Семен Пилипович Палій, образ якого є композиційним центром усього твору” [2, 185].

Тому не дивно, що саме з його змалювання починається твір В.Чередниченко. “Чорний вершник на чорнім огирі-коні”, що “мчить учвал” степом серед ночі, зразу ж набуває символічного значення як долаючий темряву в ім’я світла. Читачеві ще не відомо, яка подія жене вершника, та її важливість видається безсумнівною. Підсилюючи емоційне сприйняття подальшої оповіді, автор підкреслює, що навіть у такому шаленому герці вершник ні на хвилину не забуває про те, що вразило його серце – смерть кошового Івана Сірка. Такий вдалиий художній прийом, як зображення ставлення головного героя до трагічної події ще до знайомства читача з останнім, дає змогу авторові з перших рядків твору окреслити власне ставлення до Палія та визначитись у ньому читачеві.

Подумки полковник з вдячністю називає Сірка своїм учителем, щиро дякуючи за науку: “Вчитель дає учневі те, що дорожче за існування, – мету життя і вміння йти до неї. Вчитель передає країні діяча,

громадянина, захисника-лицаря; Змалку любив Сірка так, як нікого не любив: ідеал свій бачив у звитязному лицареві”[6,290].

Хоча ім'я кошового згадується у творі лише декілька разів, його присутність відчутна в усіх праведних ділах фастівського полковника: “Немає славного Сірка, та дух і шаблюка його з нами!”[6,554]. Ці слова є віддзеркаленням переконань “козацького батька”. Пам'ятає полковник і останню зустріч з кошовим на Сірковому хуторі Грушівка, наказ старого козака писати історію козаччини та заповіт залюднити Правобережжя. Пам'ятає і свято його виконує. На думку В.Чередниченко, подальша доля та діяльність Палія – це продовження долі кращих синів України, а серед них й Івана Сірка, лише в нових, більш складних історичних умовах.

Дуже влучно про добу Руїни сказав доктор історичних наук Г.Сергієнко: “За укладенням Андрусівським перемир'ям (1667 р.) Російська держава і Річ Посполита без згоди на те українського народу змовилися поділити між собою землі України по Дніпру ... Відтоді почалася справжня трагедія українського народу, розшматованого сусідніми державами... Війни і міжнародні договори сусідніх держав шматували Правобережну Україну...Московський договір (1686р.) підтвердив умови Андрусівського договору про перемир'я: трактат про “вічний мир”... навечно закріпив поділ України ...” [7,105-106].

Життя Сірка стає для Палія, який лише починає шлях козацького ватажка, взірцем служіння батьківщині та своєму народові. Саме після смерті “непереможного полководця”, за думкою письменниці, перед Семеном Палієм постали питання, на які він прагне дати відповідь усім своїм чесним життям: “А що я зробив для вітчизни? Чим полеглий народові його лиху долю?”[6,293].

Саме з огляду на ці риторичні питання і змальовується у романі образ Семена Палія.

Варвара Чередниченко підкреслює думку про те, що полковник не поділяв свої справи на великі й малі. Йому однаково важливо було озброїти й одягнути козацький полк чи придбати книжки для фастівських школярів та молоді, взяти участь у Віденському поході проти турків чи виростити гарний врожай на ланах Фастова, зустрітися в офіційній справі з польським королем Яном Собеським чи щиро вітати та ділити хліб-сіль зі сліпим кобзарем Гервасієм.

Серед великої кількості справ мав полковник найважливішу – турботу про людей, яких любив понад усе: “Ніхто не повірить, що мені серце болить за моїх фастівчан не менш, як за рідних дітей”[6,469]. Захоплювався Палій прагненням українського народу до кращої долі серед горя та страждань, його життєлюбністю, тим, що у “журбі він на люту долю не вважає, а, наплакавшись на похоронах, – справляє веселля!”[6,302].

Віра в моральну силу свого народу допомагає полковникові не тільки в боротьбі з ворогами та на відбудові Фастова, а й у спілкуванні з високородними співрозмовниками. Письменниця майстерно вибудовує діалог між Палієм та воєводою Петром Шереметевим, навіть зовнішній вигляд якого мав налаштовувати присутніх на раболіпство: “Воєвода сидів у важкенному одязі боярському і високій хутровій шапці – у повному параді, немов зібрався до царя”[6,358]. Але такий поважний вигляд не може збентежити козацького ватажка, він промовляє до боярина “покірно, але не без гонору”[6,358].

“Покора” полковника викликана гарячим бажанням переконати воєводу, а за його допомогою і царя, у тому, що він, Палій, чинить правильно, беручи під свій захист Правобережжя. Цій меті слугують і улесливі Палієві слова, звернені до вельможі: “превеликий і преславний”, “найулюбленіший воєвода” та ін. Пройняті болем за долю батьківщини слова “козацького батька” про те, що він не може бачити, як гинуть українці на рідній землі, вразили навіть російського вельможу, який правильно зрозумів “гонор” Палія і відповів: “Ти, я бачу, щиро любиш народ...”[6,359].

“Щира чесність”, яку, на думку Чередниченко, поряд зі сміливістю у боротьбі з ворогом найбільше цінує у людях фастівський полковник, є визначальною рисою характеру і самого головного героя. Його відкритість приваблює людей, дає їм надію на краще життя: Семен Палій будує у Фастові церкву, школу, шпиталь, допомагає фастівчанам обзавестися житлом, тоді як “собі хати не добудував, бо козакам пороздавав усе, що мав, та напозичався”[6,571].

Ідучи за історичною правдою, автор розповідає про те, що бажаних оселитися в Фастові було дуже багато. Палій цінував довіру людей і не шкодував власних сил, допомагаючи їм: “Наближалось свято покрови – Іжовтня. За останні три місяці Палій загнав троє коней. Він втратив спокій, сон, забув про їжу; Надходила зима, ...люті морози, а люди йшли та йшли, усіх треба улаштувати, дати всім раду”[6,382].

У розділі “Корчма у Козачих бубликах” йдеться про те, що курінний Юхим Чолук привів до “козацького батька” сорок родин зі спаленої татарями Подільщини. Разом з козаками прийшли їхні дружини, “німечні батьки та малі діти”. Переселенці зустрілися з полковником напівдорозі до Фастова, у корчмі, яка одночасно виконувала і роль козацької схованки. Найперше, що звелів зробити С.Палій – нагодувати та обігріти людей, особливо дітей. Та найскладніше було дозволити людям продовжити шлях до Фастова,

бо “уявляв, яку хвилю обурення викличе поява у Фастові цих несподіваних нових зимівників...”[6,382]. І хоча знав, що зима буде “холодна і голодна”, не відмовив людям, взявши відповідальність на себе.

У романі зображено Фастів не лише як місто-фортецю, що захищало Київ та північні землі України від турецько-татарських нападів, а і як прихисток козацьких сімей: вони прагнули жити поряд з головами своїх родин. За переконанням автора, Палій завжди був прихильником родинного життя козаків, і хоч перші кроки з відбудови міста були неймовірно складними, полковник не приховував цього від людей: “Серед руїн на безлюдді селимося”[6,380].

Семен Палій не боявся відповідальності, цьому його навчило суворе життя. Єдине, що турбувало “козацького батька”, – це те, щоб люди, які довірили йому свої долі, не страждали. Влучно визначив любов Палія до людей його побратим Корній Лихопика (Кодацький): “Тобі, Семене, серце болить за цілий світ!”[6,592].

Таким чином, автор стверджує думку про те, що власне життя ватажка невід’ємне від долі народу.

Зображуючи бажання багатьох людей оселитися у Фастові, гаряче прагнення полковника їм допомогти, В.Чередниченко не ідеалізує стосунки між ватажком та козаками, правдиво змальовує конфліктні ситуації. Та безсумнівним досягненням автора є думка про те, що Семен Палій знаходив у собі мудрість говорити чесно не лише з молодими, а й з “відважними в бою і невтомними в походах”[6,578] козаками.

Переконливо відтворює письменниця розмову між полковником та старими козаками Савою Держикраєм та Омельком Передерієм, що роздратовано нарікають на тяжку хліборобську працю, до якої не звикли, на переселенців, яких треба прогодувати, на відсутність у місті корчми, де можна “душу потішити”[6,577]. Запальний полковник не гарякує, а спокійно пояснює полчанам, що лише наполеглива праця допоможе подолати труднощі.

Він пам’ятав мудрий вислів філософа Сенеки про те, що “віддати довге трудове життя вітчизні значно важче, ніж покласти за неї голову”[6, 375], і тому власним прикладом заохочував козаків до незвичної для них праці: “Був скрізь і всім потрібний: там допоможе своєю силою, там – порадою, чи грізною доганою, ...а траплялося декому відчутти на собі й важку батькову руку”[6,433].

Любов до свого народу не заважає “козацькому батьку” з розумінням ставитися до представників інших національностей, виявляти до них повагу, бажання жити з ними в мирі та злагоді. Тому Палій, як він розповів своїм учителям по Академії Іоаникію Галятовському та Лазару Барановичу, приймає до Фастова не лише земляків з різних куточків України, а й усіх, хто потребує захисту, називаючи їх “людьми звідусіль”: “І з долин річки Ужа за Карпатами, і з Львівщини, і з Буковини, чимало подолян та полтавчан, є поляки, є люди з Дону, білоруси, чехи, серби і три стрільці з Москви”[6,506].

Палій мріє про те, щоб підняте з руїн Правобережжя стало рідною землею для тих, хто вирішив своє життя зв’язати з Фастівщиною.

Мав фастівський ватажок заповітну мрію, яку висловив у розмові з полковником Іллею Новицьким та його дружиною: хотілося Палію, щоб усі його співвітчизники жили у гарних будинках, мали гарний одяг, і їжа була б у них така, яку їдять багаті люди. Полковниця Докія Новицька щиро дивується “жахливій проповіді” Палія і не погоджується з думкою про те, що усі, як стверджує той, мають бути “однакові й рівні в правах”[6,469].

Ця розмова має важливе значення для розуміння частини ідейного змісту твору. Змальовуючи самовіддану працю полковника Палія, письменниця разом з тим не уникає правдивого зображення козацької верхівки, серед якої вже у XVII ст. спостерігалось класове розмежування. Таким чином, національну ідею автор пов’язує з соціальною.

Відданість своєму народові, впевненість у “братерській рівності”, сором за старшину, яка “не соромиться заводити панщину”[6,469], дають моральне право Семену Палієві на слова, пройняті болем і гордістю за українців: “Вітчизна наша – це народ, живі люди, які воліють вмирати з дітьми, аби не стати рабами! І цей волелюбний народ – справжня наша вітчизна!”[6,468]. Як справедливо вважає О.Сиротюк, ці переконання полковника “правдиво відображають рівень і характер мислення передових представників української суспільності XVII-XVIII ст.” [2,186].

Справжній “козацький батько”, Палій завжди пам’ятає і піклується не лише про тих, хто живе поряд з ним. Неодноразово в романі головний герой згадує українців, яких лиха доля загнала бранцями на чужину. Болить серце полковника за “братів”, “сестер”, “дітей” своїх, що позбавлені найдорожчого – волі. Тому після вдалої операції він не відправляє полонених татар до Москви, як це пропонує обозний Корній Лихопика, а залишає у місті, щоб обміняти на родичів своїх полчан.

Яскраво змальовує Чередниченко обмін полоненими між Росією, Білорусією та Україною – і Туреччиною та Кримом біля козацького міста Кобеляків у слободі Переволочній. Посланець царя Петро Хованський зустрічає з татарського полону московського боярина Василя Шереметєва, Семен Палій –

своїх друзів, серед яких і “талановитий кобзар Охрім Пащенко”. Автор наголошує, що для ватажка, який відклав усі нагальні справи заради цієї, день зустрічі – особисте свято: “Прожив Палій тут, на Переволочній, більше тижня, чекаючи, коли нарешті дійде черга і до його невільників”. А коли дочекався, обидва береги Дніпра почули могутий Паліїв голос: “Гей, хлопці-молодці, привітаймо братів з визволенням!” [6,464].

Іншого разу, під час зустрічі з пашою Якубом, дізнавшись, що татари погоджуються обміняти козаків на своїх, “Палій враз спалахнув, зацікавився іменами” [6,592].

Подвижницька діяльність фастівського полковника, за переконанням письменниці, не могла не поцінуватися гідно його сучасниками. Світ, за який боліло Палієве серце, теж не був байдужим до нього. Старі козаки говорять, що “у Палія в серці уся Січ і полк! Фастів і Україна!”; “благородним Палієм” називає його сотничиха Марта Лагода; “другим на Україні Сірком” – наречена Лихопики Мокрина; гетьман Іван Самойлович – “правдивим лицарем”, “тінню Князя Святослава”; “видатним діячем, що виховала ... Київська Академія, – архимандрит Інокентій Гізель; “людиною, позначеною самим богом”, називає полковника мати Феодосії, дружини Палія [6,564,314,317,363,554,568].

Чередниченко вдалося змалювати ідеал козацького ватажка, який протягом століть жив у народній уяві.

З перших рядків роману “Фастів” перед читачем постає не лише “чорний вершник”, а й “вершник у білій киреї з головою, замотаною білим татарським башликом”. Це побратим Палія, його друг Корній Кодацький, прозваний козаками Лихопикою за знівечене обличчя. Та обставина, що у тяжку хвилину поряд з полковником його найкращий друг, не є випадковою. Письменниця дуже вдало, психологічно вмотивовано розповідає про стосунки між друзями. Лихопика не лише оберігає товариша у небезпечній дорозі, а й під час короткого відпочинку дбає про нього: “підклав під голову Палієві кульбаку, ... прикрив киреєю” [6,294]. Щира дружба між майбутніми козаками зародилася ще в Академії: разом вчилися, “на масниці грали Софоклову драму “Іфігенія” [6,305], мріяли про щастя свого народу. Потім – не раз захищали один одного в бою, їх дружба була перевірена роками спільної боротьби.

В.Чередниченко протягом твору неодноразово підкреслює думку про те, що полковник щиро любив свого “названого брата” за відданість, наодинці “з великою ніжністю дивився на нього”, говорив з ним “любовним голосом, якого ніхто з козаків не чув од нього” [6,307].

Автор називає Палія й Лихопику “єдиним дубом з двох коренів” [6,309], тим самим підкреслюючи спорідненість їх долі. Побратимів здружило горе: за версією письменниці, дружину та двох синів Семена Палія вбили татари, Корнія Кодацького тяжко покалічили вояки польського магната Стефана Чарнецького. Семен врятував друга, відвезши до Межигірського монастиря: “помста з’єднала їхні розбиті серця” [6,310].

Та не помстою жили побратими. Мали вони з юності світлу мрію, яка постала з захоплення спартанцями стародавньої Греції. Вірили друзі, що знищать кріпацтво, перевиховавши селян на козаків-хліборобів. Цій юнацькій мрії були вони вірні усе життя.

Історичні джерела не зберегли достатньої інформації про роки навчання Палія в Києво-Могилянській Академії, та вся його подвижницька діяльність є найкращим підтвердженням того, що майбутній козацький ватажок замолоду кохався в книгах та науках і з їх допомогою мріяв змінити світ. Цієї ж думки дотримується і В.Чередниченко, неодноразово наводячи улюблений вислів Палія – “Через терни до зірок”.

Особлива увага у творі приділяється змалюванню шанобливого ставлення полковника до книг, любов до яких, за переконанням Палія, прищеплюється у навчальних закладах: він з вдячністю згадує школи та Київську Академію, підкреслюючи їх велике значення у вихованні патріотів: “Якби батько Богдан ... нас, козачих дітей, не одіслав усіх у братство в Київ, не знати, хто б із нас виріс!” [6,308].

Палій завдячує книгам у знанні не лише рідної, української, а й іноземних мов, у знайомстві з життям інших країн, їх народів та звичаїв. У Лаврі полковник закупає книжки, щоб молодь навчалась з них розуму.

Саме книжки та гаряче бажання якнайкраще розуміти події в Україні та за її межами, спонукають козацького ватажка до глибокого вивчення національної історії. У романі Семен Палій постає як її великий знавець. Неодноразово у розмові з полчанами, друзями, членами своєї родини полковник бідкається, що не всі козаки добре знають історію своєї батьківщини, називає імена та події, які звеличили славу України: “Скільки богатирів було ... серед козацтва! Кривоніс, Нечай, Богун, Золотаренки, Морозенко, Сірко, Шрам – їх не перелічити, – лицарі на увесь світ, кожний мав голову, гідну булави” [6,468].

Фастівський полковник не лише уважно вивчає історичні джерела, але й сам намагається зберегти історію для нащадків. Корній Лихопика, згадуючи звірства Стефана Чарнецького на українській землі,

розповів спудеям про те, що Палій власноручно веде полковий діаріуш, у який записує усі важливі події, пісні, думи, розповідає про окремих козаків. Такі ж щоденники є і в кожній сотні Палієвого полку. Значення цієї важливої справи розуміють як досвідчені козаки, так і молодь.

У романі чітко прослідковується ідея збереження історичної пам'яті.

Палій, за ствердженням автора, відчуває себе частиною історії. Тому саме він здійснює спадкоємний зв'язок між епохами. Важливою ланкою цього зв'язку є велика любов полковника до Лаври як неод'ємної частини героїчного минулого України. І хоча “козацький батько” багато років не мав можливості відвідати ці святі місця, він, як і в молодості, “любив Лавру й пишався нею”[6,355].

Найбільшою святинею для Семена Палія є Київ. Це місто – не лише уособлення народної звитяги, а й символ боротьби за чистоту православної віри та церкви. Під час відвідування Лаври полковник згадав, що “посланці римського папи понад триста років приїздили, міцні наукою і державною зброєю, у Київ, щоб його окатоличити”[6,355], але православна віра виявилася сильнішою за будь-яку зброю. Протягом твору письменниця неодноразово повертається до цієї теми, зображаючи боротьбу козаків на чолі з Палієм проти єзуїтів та католицьких біскупів.

Національна незалежність та християнська віра – лейтмотив твору.

Тема значення Києва для українців звучить і у розмові між фастівським полковником та шотландським архітектором Патріком Гордоном, в якій Палій говорить про те, що українці вміли захищати Київ, а коли іноземець заперечує, наголосивши, що процвітання залежить не лише від уміння оборонятися, козацький ватажок гордо відповідає: “...Києву віддавали його сини не тільки голови, а й довгі десятиліття науки, освіти й ретельної праці!”[6,375].

Ця фраза історично підтверджується дослідниками, які відзначають високий рівень освіти та науки на Україні у XVII столітті.

Прагнучи до всебічного змалювання образу головного героя, В.І.Чередниченко зображає і його стосунки з дружиною, дітьми, родичами, які найчастіше пройняті глибоким ліризмом: “Для Палія невимовна насолода – непримітно спостерігати за Феодосією. Його жінка – втілений неспокій... Мелодійний голосок її чути тут і там”[6,486]. Автор доводить, що полковник був люблячим батьком та чоловіком.

Змальовуючи з великою симпатією образ головного героя, Чередниченко разом з тим уникає детального опису його зовнішності. Це пов'язано з відсутністю історичних документів, де було б подано портрет полковника. Тому письменниця, ідучи за фольклорною традицією, називає Семена Палія “велетнем” і добирає лише ті епітети, які підкреслюють його фізичну силу: “високий огрядний”, “богатирське велике тіло”, “богатирська сила”, “могучий голос”. З рис зовнішності автор називає лише “чорні очі” та “кучерявий чуб”.

Як справедливо зауважили Т.Буженко та Ф.Сарана – автори передмови до “Вибраних творів” В.Чередниченко, – “Образ С.Палія у творі ... відповідає і даним історичних джерел ..., і народним уявленням про нього” [3, 10].

Важливе місце у романі посідають фольклорні образи степу, чорного шляху, Дніпра та сонця. Вони, за задумом письменниці, уособлюють нелегку дорогу головного героя до своєї мети – об'єднання нації та волі.

Великого значення у романі набуває мова як важливий чинник змалювання конкретної доби і типізації персонажів. Створюючи колорит епохи, письменниця вдало вплітає в оповідну тканину твору історичну лексику, яка допомагає читачеві краще осягнути минувшину. Головний герой говорить мовою, яка була характерною для XVII ст., та, разом з тим, використовуючи латинські афоризми, вислови окремих українських лідерів, фольклорні вирази, Палій постає як людина високоосвічена.

Найхарактернішою рисою мистецької манери письменниці є акцентування уваги на моральних якостях Палія-лідера. У романі небагато батальних сцен, та значно більше таких, де “козацький батько” виявляє свою порядність і чесність у ставленні до співвітчизників як запоруку життєвої сили нації.

Звернувшись до образу Семена Палія, В.Чередниченко поставила перед собою непросте завдання змалювання історичної постаті: в українській літературі на той час цей герой зустрічався нечасто. Творчо переосмисливши досвід своїх попередників у відтворенні історичних постатей – Д.Мордовця, П.Куліша, М.Старицького та ін., – автор уникнула схематизації і змалювала повнокровний образ лідера козацького руху, вдало поєднавши історичні факти з поетичною фантазією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дончик В. Г. Український радянський роман: Рух ідей і форм. – К.: Дніпро, 1987. – 429 с.

2. Сиротюк О. Варвара Чередниченко // Письменники Радянської України : Літ.- крит. нариси / Упоряд. М.І.Петросюк – К.: Рад. письменник, 1987. – Вип.13. – С. 142 – 189.
3. Буженко Т., Сарана Ф. Життєвий і творчий шлях Варвари Чередниченко // Чередниченко В. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1971. – С. 3 – 15.
4. Письменники Радянської України. Бібліографічний довідник. – К.: Рад. письменник, 1970. – С.469 – 470.
5. Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури. – К.: Спадщина, 1999. – С.531 – 536.
6. Чередниченко В. Фастів // Чередниченко В. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1971.– 600 с.
7. Сергієнко Г. Правобережна Україна: відродження козацької державності й визвольний рух проти панування Речі Посполитої (80 – 90-ті рр. XVII – поч. XVIII ст.) // Український історичний журнал. – 1996. – № 3. – С.105 – 119.

УДК 802.0 – 316.1 : 31

ДЕМОГРАФІЧНІ НЕОЛОГІЗМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Зацний Ю. А., д. філол. н., професор, Федоренко О. О., викладач

Запорізький державний університет

Стаття наводить соціолінгвістичний аналіз неологізмів, які відбивають зміни у демографічній ситуації, нові підходи до принципів соціальної стратифікації англословного суспільства, особливо в умовах інформаційної революції. В ній розкривається вплив таких чинників, як соціальний статус, ціннісні орієнтації, вік, гендер.

Ключові слова: інновація, інформаційна революція, неологізм, покоління, соціальна стратифікація

Зацный Ю. А., Федоренко Е. А. ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ НЕОЛОГИЗМЫ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА / Запорожский государственный университет, Украина

В данной статье приводится социолингвистический анализ неологизмов, отражающих изменения в демографической ситуации, новые подходы к принципам социальной стратификации англоязычного общества, особенно в условиях информационной революции. В ней раскрывается влияние таких факторов, как социальный статус, ценностные ориентации, возраст, гендер.

Ключевые слова: инновация, информационная революция, неологизм, поколение, социальная стратификация

Zatsnyi Y. A., Fedorenko E. A. ENGLISH DEMOGRAPHIC NEOLOGISMS / Zaporizhzhya state university, Ukraine

This article gives a sociolinguistic analysis of English demographic neologisms. It shows how changes in social stratification of English-speaking societies due to the social movements and information revolution are reflected in vocabulary innovative processes.

Key words: generation, innovation, information revolution, neologism, society.

Аналіз нової лексики та фразеології англійської мови останнього десятиліття свідчить, що значну кількість інновацій можна об'єднати під загальною назвою "демографічних". Серед них у першу чергу виділяються неологізми, які відбивають соціальну стратифікацію британського й американського суспільства, поділ його на різні класи та угруповання.

Необхідно відзначити, що останнім часом спостерігається тенденція до все більш дрібної фрагментації американського суспільства. У класовій структурі суспільства продовжують виділяти нові і нові соціальні угруповання. Колишній міністр праці США Р. Рейх виступив, наприклад, автором неологізму "the anxious class". Цим терміном він називає значний прошарок людей, що належать до "середнього класу", але відчувають нестабільність свого положення, невпевність у майбутньому своїх дітей. У той же час вважається, що значна кількість американців переросла межі "класової свідомості" і не відносить себе до певного класу (їх називають X class).

У другій половині 80-х років ХХ століття в американському варіанті англійської мови виник неологізм underclass для позначення найбільш бідних шарів населення, бездомних, безробітних. В останні роки саме на базі цього неологізму з'явилися словосполучення biological underclass, genetic underclass, що є, фактично, абсолютними синонімами. Під біологічно або генетично "нижчим класом" розуміють людей, чий генетичний склад робить їх неповноцінними в суспільстві (наприклад, вони більше схильні до певних захворювань, особливо спадкових).

Такі люди стають об'єктом дискримінації при найманні на роботу, при оформленні страхування, навіть при укладанні шлюбу:

*Genetic testing would create a **biological underclass** – a population of people whose genes brand them as poor risks for employment, insurance, even marriage.* (Newsweek, Jan. 13, 1997)

*Civil rights activists are growing concerned that if such Orwellian practices develop at the same pace as the race to decipher the human blueprint they could create a **genetic underclass** considered unemployable because of the chemical codes they carry inside them.* (Guardian, March 11, 2000)

Відзначимо також, що було створено і вислів *cosmetic underclass* для позначення людей, які у силу свого матеріального положення не можуть собі дозволити зробити пластичні операції, змушені “задовольнятися” своєю зовнішністю, і тому відчують комплекс неповноцінності.

У Франції свого часу з'явилося поняття “соціально виключених” людей. Це поняття незабаром було запозичено в цілий ряд мов. В англійській мові виникли словосполучення *socially excluded*, *social exclusion*. Під “соціально виключеними” маються на увазі люди, що, за визначенням прем'єр-міністра Великобританії Т. Блера, “не мають матеріальних і інших можливостей брати участь у соціальному, економічному, політичному і культурному житті”. За підрахунками фахівців, число таких людей у Великобританії досягає 10 мільйонів, складаючи приблизно 20% населення. У цій країні створено навіть спеціальний урядовий орган, що займається проблемою “соціально виключених людей” – *social exclusion unit*:

*On Dec. 8th a special “**social exclusion unit**” will be launched to deal with the problem.*

(The Economist, Dec.6, 1997)

Поняття “підкласу”, “соціально виключених людей” знаходять також свою словесну реалізацію в неологізмі *welfariat* (порівн.- *proletariat*). Цей неологізм підкреслює, що існує цілий клас людей, які живуть тільки на державну грошову допомогу.

З іншого боку, у США й у Великобританії стали виділяти і нову соціальну еліту, “надкласи”, “суперкласи”. У США це, наприклад, “білий надклас” – *white overclass*, до якого належать керівники високого рангу, відомі юристи, лікарі, діячі мистецтва і культури європейського походження. Саме слово *overclass*, що створене за аналогією до слова *underclass* і виступає деякою мірою його антонімом, стало позначати еліту, що править США, а також досить значний прошарок мільйонерів (наприкінці 90-х років ХХ століття, за оцінками журналу “Форбс”, у США нараховувалося приблизно 5 мільйонів родин із річним прибутком понад мільйон доларів):

*This country is well on its way to creating the first mass affluent class in world history. Call it the **overclass**.*

(Forbes, Nov. 10, 1999)

Соціологи пишуть про виникнення в індустріально розвинутих країнах “масового заможного класу”, який позначається неологізмом *maffluent* (*the mass affluent*):

*Welcome to the new world of the mass affluent, or as the marketers in Soho like to say, **the maffluent**.*

(The Daily Telegraph, May 8, 2000)

“Ера знання” – (*knowledge era*), що наступила в останнє десятиліття, це одночасно і “ера управління” (*managerial age*); вона висунула досить значний клас людей (їх кількість все зростає в багатьох країнах), що займаються інтелектуальною, менеджерською працею, тому їх називають “менеджерським класом” (*managerial class*) або культурною елітою (*cultural elite*). Елітою інформаційної ери називають і клас так званих “бобо” – *bobo* (*bourgeois bohemian*). Неологізм було створено Д.Бруком у книзі *Bobos in Paradise: The New Upper Class and How They Got There*.

У зв'язку з комп'ютеризацією, упровадженням нових комунікаційних систем вчені пишуть про появу нового соціального шару, так званих “дигерати” (*digital literati*) – людей, грамотних у сфері комп'ютерних систем. Сучасна техніка змінює статус, стиль життя і завдання, що стоять перед інтелектуалами, обумовлює народження прошарку “кіберінтелектуалів” (*cyberintellectuals*). У західних країнах народжується новий клас “кіберпідприємців” (*cyber-entrepreneur, entrepreneurd, ontrepreneur*) – людей, що займаються підприємницькою діяльністю тільки за допомогою комп'ютерної техніки (через Інтернет):

*He was among the first in this celebrated class of **cyber-entrepreneurs**.* (Newsweek, 11 Oct. 1999)

*If you are really committed to the idea of becoming what some call an **ontrepreneur** (online entrepreneur) there are some basic points that you've probably run across.* (Newsweek, May 29, 2000)

В умовах інформаційної революції, зазначають учені, особливо зростає кількість висококваліфікованих фахівців, які, незважаючи на те, що виконують здебільш фізичну роботу і тим самим наближуються до

кваліфікованих робітників, проте володіють високим рівнем знань, необхідних для виконання цієї роботи (обслуговування сучасної техніки та виробництва, програмування, аналітична праця в лабораторіях тощо). Для позначення цієї категорії працівників створюється словосполучення *knowledge technologist*:

The most striking growth will be in “knowledge technologists”: computer technicians, software designers, analysts in chemical labs, manufacturing technologists, paralegals... They are knowledge technologists – people who do much of their work with their hands (and to that extent are the successors to skilled workers), but whose pay is determined by the knowledge between their ears, acquired in formal education rather than through apprenticeship. (The Economist, Nov. 11, 2001)

Молоде покоління завжди було в центрі громадської уваги, і тим самим притягало до себе нові одиниці, що служать для його позначення і характеристики. Сучасне молоде покоління британців, наприклад, часто іменується ”поколінням екстазу”(Generation Ecstasy, Generation E, Gen E). Ці назви пов'язані з наркотиком-стимулятором ”Ecstasy”, популярним серед молоді. Після публікації книги американського письменника Дугласа Купленда ”Generation X” назва цієї книги на певний час стає найпопулярнішою назвою нового покоління США (воно часто функціонує й у скороченій формі Gen X), а для позначення представників цього покоління були створені неологізми Generation Xer, GenXer, Xer:

For generation-X imbibers, the perfect wine combines Bordeaux quality with Boone’s Farm prices.

(Time, Oct. 5 1998)

The difference between GenXers and boomers, as a whole, is that they don’t have any illusions that somebody else is going to take care of them. (Fortune, July 6 1998)

Надалі неологізм Generation X і його похідні почали вживатися стосовно молодого покоління в будь-якій країні:

Rabin’s assassination at a peace rally-where Geffen had performed - transformed him from mere pop idol into a national peace symbol for the country’s GenXers. (Newsweek, Dec. 11, 1998)

Серед молодих американців окремо стали виділяти людей латиноамериканського походження, для їхнього позначення виникло словосполучення generation Ñ (Ñ - літера іспанського алфавіту), а неологізм Ñ став позначати представника такої молоді:

I am a Generation Ñ Latina, and my parents felt that teaching us Spanish would only lead to discrimination for their children. (Newsweek, 9 Aug. 1999)

Better versed in American pop culture than their parents. N’s can also be more assertively Latin.

(Newsweek, July 12, 1999)

За зразком неологізму Generation X виникло і новоторення Generation Y, яке вживається для позначення підлітків, покоління, що народилося після 1982 року.

Some web retailers have tapped into Generation Y through splashy spreads and efficient customer service.

(Newsweek, July 26, 1999)

Останнім часом поняття “Generation X” і “Generation Y” розширили свої вікові рамки, під першим стали розуміти велику категорію людей, що молодші 35 років, а під другим – тих, що молодші 25 років:

This type of content appeals to generation X (under 35s) and generation Y (under 25s).

(Financial Times, 23 Dec 23, 1999)

Загальним позначенням молодих людей у США стало також словосполучення *nexus generation*, яке підкреслює, що це покоління є сполучним поколінням. Відзначимо, що наймолодше покоління (Generation Y) характеризується і за допомогою словосполучення *echo boom*:

Marketers know them and love them as Generation Y or the Echo Boom. (The New York Times, 22 Sept, 1999)

Усе більша кількість молодих американців проживає і працює за межами своєї країни, особливо в країнах, що розвиваються; для позначення молодих "експатріантів" стали вживатися неологізми Generation Global, Generation G, Gen G:

Asia is the hottest continent for Gen G, with its unparalleled mix of exotic, undeveloped backwaters and frenetic, booming cities. (Newsweek, Oct. 6, 1997)

У зв'язку з інформаційною революцією покоління людей до двадцяти років почали також називати “цифрним поколінням” (digital generation, Generation D), “поколінням Інтернету” (Net generation, N-Gen):

The Net Generation or N-Gen has arrived. (The Globe and Mail, 30 Oct., 1997)

Wheeler said he believes that if Baltimore is serious about attracting 'Generation D' — the 'digital generation' of young computer wizards — it should use its available harbor- front property to create places that would draw them, whether it's housing or work spaces or recreational amenities. (The Baltimore Sun, Sept. 24, 2000)

У дітей цього покоління технологічні пізнання значно глибші ніж у батьків і вчителів, що однак призвело не до розриву поколінь, а до ривка вперед. Інформаційна революція дає можливість говорити не про “розрив між поколіннями” (generation gap), а про те, що молоде покоління значно випереджує своїх батьків та попереднє покоління щодо знань, володіння сучасними засобами одержання та розповсюдження інформації (generation lap):

It's not a generation gap; it's a generation lap. Gen Xers are lapping their elders in terms of their superior technological knowledge. (San Francisco Examiner, March 7, 1999)

Позначенням нового покоління став і термін учених-демографів millennials, який підкреслює, що це покоління нового, третього тисячоліття. Термін охоплює досить широку вікову групу - від дітей до молоді у віці до 25 років:

The millennials, demographers have named them, born between 1977 and 1994, 70 million strong.

(Newsweek, Dec. 27, 1999/ Jan. 3, 2000)

Вважається, що трагедія 11 вересня 2001 року, терористичні акти проти Америки, які призвели до загибелі тисяч людей, змінила насамперед менталітет молодого покоління, саме тому виникла необхідність для спеціального позначення людей, які народилися у період між 1978- 1987 роками - Generation 9-11 (в англійській мові позначення дати, як правило, починається з цифри місяця, а потім пишеться його число) :

Generation 9-11 can learn from your profound sense of duty and honor, and your spirit of selfless service — the significance we are only now beginning to heartily embrace. (The Lexington Herald Leader, Nov. 11, 2001)

Певна увага була приділена і поколінню людей середньому і старшого віку, зокрема людей, що народилися після другої світової війни, під час буму народжуваності, і тому вони отримали назву baby-boomers, яка в останні роки все більше виступає в скороченій (сленговій за походженням) формі boomers. Саме ця назва послужила основою для утворення неологізмів, що позначають інші покоління: after-boomer, post-boomer. Серед людей середнього віку виділяють, наприклад, “сендвічеве покоління” (sandwich generation). Це люди, що виховують своїх дітей і в той же час турбуються про своїх літніх батьків:

Ms. Hoory and Mrs. Ward are members of the sandwich generation, typically older mothers who find themselves caught in the middle between the needs of children still at home and their elderly parents or in-laws.

(The New York Times, Apr. 9, 1998)

Нові соціальні групи виділяють і серед жінок. Так, у другій половині 90-х років минулого століття в американському варіанті виник вислів soccer mom для позначення численної категорії заміжніх жінок середнього класу, що, як правило, не працюють, займаються вихованням дітей (відвідують усі футбольні матчі, у яких беруть участь їхні діти, звідси і назва – “футбольна мама”), і виявляють високу активність у політичному, громадському житті, особливо на місцевому рівні. “Футбольні мами” – це ціла армія активних виборців, яку не можуть ігнорувати політики; не випадково, що коло жіночих проблем (освіта, охорона здоров'я) останнім часом позначається словосполученням soccer mom issues:

Focusing mostly on soccer mom issues like education and health care, the First Lady hoped to solidify her support among female voters. (Newsweek, July 19, 1999)

Словосполучення soccer mom стало зразком для створення виразу waitress mom, яке позначає ще одну категорію жінок, що впливають на хід виборів, а саме представниць нижчих шарів-жінок середнього віку без освіти, що мають декілька дітей і нерідко працюючих у двох-трьох місцях. Типовим місцем роботи для сумісництва були ресторани, кафе, закусочні, де ці жінки підробляли як офіціантки, звідси і їхня назва- waitress mom:

Forget the suburban well-educated soccer mom of 1996. It's actually the waitress moms who will decide this election. (USA Today, Oct. 26, 1999)

В окрему соціальну групу почали виділяти і дружин керівників, адміністраторів вищої ланки фірм, корпорацій - corporate wife. Ці жінки також заявляють про себе на арені суспільного і політичного життя:

Lorna Wendt, a 53 year old, has become the unlikely champion for a newly identified class western woman: the corporate wife. (The Times, Febr. 11, 1997)

У 80-ті – 90-ті роки ХХ століття виникають численні соціологічні неологізми-акроніми, які позначають різноманітні групи людей, наприклад, dinkie (double income, no kids), mamba (middle aged, middle brow

accomplisher), nilkie (no income, lots of kids). Створення таких акронімів продовжується і в останні роки . Акронім yettie (абревіатура фрази young, entrepreneneurial, tech-based twenty-something) прийшов на зміну символу 80-х–початку 90-х років - акроніму уppie (young upwardly-mobile professional person) . “Стті” - це “яппі” початку XXI століття:

Everyone has met him: he is a yettie, a young, entrepreneneurial, tech-based twenty-something.

(Sunday Times, Febr. 13, 2000)

Новим різновидом “яппі” є також “зіппі” - zippie (zen inspired pronoiia professional); прикладами інших акронімів останнього часу можуть слугувати інновації dins (double income, no sex), sitcom (single income, two children, oppressive mortgage), sink scum (single, independent, no kids: the self-centered urban male), уарріе, "Young Affluent Parent", oink, "One Income, No Kids", rubbie, "Rich Urban Biker", hopeful, "Hard-up Older Person Expecting Full Useful Life", dump, "Destitute Unemployed Mature Professional", sinbad, "Single Income, No Boyfriend, Absolutely Desperate".

Викладений матеріал, таким чином, свідчить, що демографічна характеристика, соціальна диференціація західного суспільства в умовах нового етапу науково-технічного прогресу, такі чинники, як соціальний статус, ціннісні орієнтації, вік, гендер у значній мірі впливають на процеси поповнення словникового складу сучасної англійської мови.

УДК 883. Зеров – 1. 06

ЕПІГРАМАТИЧНИЙ ФОН ПОЕЗІЙ ЦИКЛУ "СОНЕТОЇДИ" МИКОЛИ ЗЕРОВА

Іванюха Т.В., аспірант

Запорізький державний університет

Досліджується проблема впливу канонічних жанрів античного походження, зокрема, епіграми на творчість Миколи Зерова. Аналіз ритміко-строфічного та тематичного рівнів кількох груп “Сонетоїдів” (дедикаційної, сатиричної, ліричної, літературної й описової) дає змогу побачити яскравий епіграматичний фон поезій цього циклу.

Ключові слова: античність, жанр, сонетоїд, епіграма, жанрова форма, жанровий зміст, жанрова трансформація.

Іванюха Т.В. ЭПИГРАММАТИЧЕСКИЙ ФОН СТИХОТВОРЕНИЙ ЦИКЛА “СОНЕТОИДЫ” Н.ЗЕРОВА / Запорожский государственный университет., Украина

Рассматривается проблема влияния канонических жанров античного происхождения, в частности, жанра эпиграмы на творчество Николая Зерова. Анализируются ритмико-строфические и тематические особенности нескольких типов сонетоидов (посвятительной, сатирической, лирической, литературной и описательной групп), что дает возможность отметить яркий эпиграмматический фон стихотворений цикла «Сонетоиды».

Ключевые слова: античность, жанр, сонетоид, эпиграмма, жанровая форма, жанровое содержание, трансформация жанра.

Ivanyukha T.V. THE EPIGRAMMATIC BACKGROUND OF THE CYCLE “SONETOIDS” BY M. ZEROV / Zaporizhzhya state university, Ukraine

In the article the problem of influence of classical antique genres, in particular, epigram, on the poetry of Mykola Zerov is examined. The analysis of rhythmic-strophical and thematic levels of different groups of “Sonnetoids” (dedicational, satirical, lyrical, literary and descriptive) gives us an opportunity to state rather clear epigrammatical background of poems of this cycle.

Key words: antiquity, genre. sonnetoid, epigram, genre form, genre contents, genre transformation.

Микола Зеров, видатний перекладач, історик літератури, літературний критик, котрий неодноразово підкреслював необхідність освоєння джерел європейської культури, фахового навчання в класиків, зокрема, у грецьких і римських майстрів, і в оригінальній поетичній творчості не випускав із поля зору досягнень античних ліриків.

Античність "як невід’ємна частина поетового світорозуміння і світовідчуження" [1; 463], ставши основою його естетичного ідеалу, зумовила образно-сюжетний контекст його поезії, її жанрову атмосферу" (М. Бахтін).

Для М. Зерова наслідком тривалого ознайомлення і перекладання античної лірики стало послідовне культивування в його творах таких давніх жанрів, як ода ("Трьом мандрівникам", 1912), елегія ("Елегія Грабуздовська...", 1920, цикл "Елегійні дистихи", 1925-34), пародія ("Кримська елегія", "Версаліста поезія червоного поета Драй-Хмари", 1926), застільна пісня ("Sapphicus minor", 1920). Навіть у тих поезіях, що за своїми ритміко-строфічними характеристиками належать до пізніше утворених жанрів, наприклад, у сонетах, з-під цієї жанрової форми "проступає" традиційний, класичний елегійний жанровий зміст – мотиви туги, безвиході і марноти буття, швидкоплинності життя (сонети циклів "Параду", "Poore Yorik", "Дніпро", "Finale", "Tarde venientia"). Подібне "накладання" різних за походженням і раніше не поєднуваних жанрових змісту та форми (епіграма та сонетоїд) спостерігаємо і в циклі "Сонетоїди".

Один із найбільших циклів поета-неокласика складається з 14 мініатюр і був так названий автором з огляду на їхню суто формальну, точніше, ритміко-строфічну подібність: це 14-рядкові вірші, схожі на сонет, але з дещо відмінною від сонета, вільнішою системою римування. Якщо звернемо увагу на інший формальний аспект, зокрема, той же ямбічний метр, який застосовувався давніми ямбографами для дошкульної критики та висміювання, та на своєрідну пародійну або парадоксальну кінцівку (клаузула в римлян, у французів - пуант), то виявиться, що перед нами – зразки епіграматичного жанру. На це вказав читачеві й сам Микола Зеров у заключному "Сонетоїді" у формі звернення до останнього:

...Потрапив до моїх неситих рук;
І втратив ти ліро-епічний звук,
Скотившись з верховин шляхетних епопеї
В безодні мадригалу й епіграм
На жертву гнівно-гомінким струмкам. [2; 78]

Написані в Києві незадовго до переїзду до Баришівки та вже під час перебування там (поява "Сонетоїдів" припадає на період від 19.03.20 до 1.02.1921), епіграми Зерова являють собою зразки так званої поезії "на випадок" (ad hoc).

Відомо, що епіграма первісно мала вигляд короткого віршованого напису на могилі померлого чи приношенні божеству; але вже у IV-III ст. до н.е. мислиться як невеликий вірш, у якому йдеться "про якусь річ, особу чи подію, що цікавлять автора, який хоче привернути до них увагу читача, викладаючи свою думку в ясній, переконливій і небагатослівній поетичній формі [3; 7]".

Такою є епіграма в олександрійській поезії (Асклепід, Каллімах, Алкей Мессенський, Мелеагр), де вона починає втрачати серйозний, спокійний характер і набирає жартівливого, насмішливого звучання, яке пізніше стане визначальним для цього жанру і виявиться в сатиричних епіграмах римських поетів Катулла, Марціала, Ювенала.

Про значні трансформації епіграми як античного жанру свідчить те, що якщо в грецькій літературі з 6,5 тисяч відомих нам епіграм перше місце посідали епітафії, друге – описові епіграми, третє – дедикаційні й уже четверте – сатиричні та застільні, то у I столітті н. е. уявлення про епіграму як про сатиричну мініатюру стало домінуючим і епіграматисти виходять на перші місця за успіхом у публіки.

Зеровська епіграма типологічно наближається до римських зразків епіграматичного жанру Катулла та Марціала. Обоє цих поетів Микола Костьович перекладав вже до того, як опинився в "Болотній Лукрозі" і був добре обізнаний і зі специфічною структурою епіграм Катулла (до числа поетичних засобів Катулла "міцно входить [...] пародійна кінцівка [4; 122]"), і з мініатюрами Марціала на літературні теми, його насмішками над бездарями, плагіаторами та дилетантами.

Як римським майстрам цього жанру "епіграми давали можливість відгукуватися на найрізноманітніші явища життя" [5; 11], так і для українського поета з переїздом до Баришівки почався період, коли

Возвращены во мне спокойствие и лень,
Мечтательная грусть, медлительные ритмы
И научился я борения и битвы
Размывчивым строкам писаний поверять...
("Эпилог", 28.10.21) [2; 125]

У важкі для Києва часи 1919-1920 рр., коли "вмирало місто, вмирало культурне життя в місті, вмер "Книгар", а оживало село, й інтелігенти-переселенці "з країни "естетичних переживань форми" потрапляли в країну реальної здійсненості, де життя виступало в усій аморфній і терпкій наготі елементарного" [6; 261, 265], Микола Костьович, за спогадами Н. Полонської-Василенко та дружини зберіг потребу духовного, займався укладанням збірника "Нова українська поезія", "Антології римської поезії", брав участь у літературному житті, навіть якщо до столиці приходилося йти пішки.

За таких умов поважні, серйозні речі циклів "Образи і віки", "Ars poetica", "Олександрійські вірші", "Зодіак" стали для поета інтимною ліричною сповіддю, не призначеною для чужого ока, а "Сонетоїди"

малювали дотепну картину тогочасного літературного та суспільного життя, для представників якого Зеров залишався суворим, а тепер ще й насмішуватим, критиком.

Впадає в око тематична й емоційна неоднорідність сонетоїдів-епіграм М. Зерова. Якщо більша частина поезій присвячена певним особам і має більш-менш класичне гумористично-сатиричне звучання

(5 дедикаційних і 4 сатиричних), то інші віддаляються від сучасних уявлень про епіграму, а наближаються до античного першообразу (2 ліричні, 2 присвячені літературним питанням, 1 описова).

Присвячуючи свої вірші П. Тичині (I сонетоїд), П.Є. Горянському, українському філологу 20-х років (III), Д.Д. Дудар, учителю укарїнської літератури, поетесі та перекладачеві (IV), П. Филиповичу (V) і...”моєму тифу” (VIII), автор висловлює особисте ставлення до тих фактів, що П. Тичина на ювілейному бенкеті зайняв місце серед кооператорів, “...манить здалека та поетична ваша [Д. Дудар – Т. І.] Мекка”, [2;73], а збірка Филиповича “росте, як на дріжджах” [2,73]. У цих творах, звернених до добре знайомих, близьких поетові людей, і навіть у сонетоїді “К тифу моєму” М. Зеров не виходить за межі гумористично-іронічної тональності. Найчастіше він обігрує достоїнства адресата і протиставляє їм свою власну нікчемність:

Король невінчаний, і маг, і maitre, В новім ріпсе-pez і яснім ореолі, Тобі кориться непокірний метр – Спондеї, дактилі, хорей і тріолі.	-	І ми, старі в мистецтві голоси, Співаємо псалом твоїм “Калинам”. (П.Г. Тичина) [2; 71].
--	---	---

Отак і наше товариське коло Переказилося, і прохололо І, сидячи на теплому гнізді, На підліткі дивує молоді.	-	І тільки ви, ясні і “лучезарні” Ще зберегли секрет минулих днів. (П.С.Г.) [2;72].
---	---	---

Десятками поезій Рахуете ви лірику свою,- Йдете доріжкою Максима й Лесі І стежите парнаську течію.	-	А я – засушений, воронуватий – Плету собі – кастальський пілігрим Банальне плетиво банальних рим Та сонетоїда мотузні грати. (П.П. Филиповичу) [2;73].
---	---	--

У другій групі епіграм вже немає місця ні легкому доброзичливому іронізуванню, ні самокритиці. Автор вдається до сатиричних “випадів” на адресу тих, кого неокласики називали “модерністами” (в лапках), натякаючи на неадекватність застосування цього терміна щодо творчості М. Вороного, О. Олеся,

М. Філянського та В. Самійленка. У цих поетах критику автора викликає все: і зовнішність, і творча манера, і літературний шлях:

Руді штанці, зневажливе пенсне
І хриплий голос – все дари Моргани...
Таж він гудець, він сьогочасний Ор,
Великий у своїй співецькій долі –
Цар і в поезії, і в алкоголі. [2; 74]
Ведмежа спина і ведмежий торс,
Важка хода і зігнута постава...
Як вицвів він, наш світосайний Хорс,
Окраса наша, гордощі і слава! [2; 75-76]
Його породжено для книги й рампи –
Писав він фарси і з’їдливі ямби,
Але своїх утворів і забав
Ніколи він до купи не збирав. [2; 76-77]

Саме на прикладі сатиричних сонетоїдів ми маємо змогу спостерігати найяскравіше виявлення накладання градаційно спрямованої композиції сонетоїда та епіграми: там, де на строфічному рівні маємо сонетний замок (у М.Зерова це останній двовірш), канони епіграматичного жанрового змісту від часів Катутла вимагають пародійної кінцівки і “риторики, нерідко приправленої гострим слівцем” [4; 122]:

Бо ж він стільник, а не пуста вошинка,
Бо ж він Олесь, а не Грицько Чупринка.
(Олесь) [2;76]
Дивуйтеся вкраїнські читачі,
Я весь мій вік пролежав на печі.
(Самійленко) [2;77]
І як вражає все подвоєним букетом,
Як тут сплелись поет з анальфабетом.

(Філянський) [2;77]

Далеко не всі сонетоїди М. Зерова мають дошкульне звучання. Проте й у тих, де автор описує своє життя (автобіографічних /ліричних і описових) чи літературні явища (літературних) він виступає в ролі жартівника-пересмішника:

Оскома в мене (je m'en fiche)
од багатомовних цих афіш,
Червоних зорь і жовтих крагів,
Од реформаторів і магів.
("Як хочу я щасливих днів...") [2;77]
Дев'ятий день, як у печері
На вигнанню сиджу своїм,
І п'ятистравні їм вечері,
І спати лягаю рівно в сім. (Лист) [2; 75]
Там живуть буржуї нареченні –
Хазяї поважні і круті, [...]
А в неділю – морем ! – самогон...
Героїчний розмір і епічний тон ! (Баришівка) [2,76]

Підсміюючись над своїми теперішніми побутовими умовами і тими, хто його тепер оточує ("баршівські чинбарі"), поет не може не турбуватися і з приводу літературної деградації:

[...] А нині вам –
Князям, царям, героям і богам –
В уста язик покладено буденний
І вбрано вас во вретиче лихе:
- Всесильний Рамо! Чарівна Псіхе! (Swietokradstwo) [2; 74]

Цілком закономірним підсумком циклу виступає епіграма "Сонетоїд", у якій автор "пише історію" жанру і повертається до самокритики:

І нині на краю сумної одиссеї
Потрапив до моїх неситих рук;
І втратив ти ліро-епічний звук,
Скотившись з верховин шляхетних епопеї
В безодні мадригалу й епіграм...[2; 78]

Отже, знайшовши точки збігу в структурі та тематиці жанрів різних за походженням і характером, автор "схрещує" сонетоїдну жанрову форму з епіграматичним жанровим змістом і тим самим подвоює дошкульність своїх творів, підсилює їхній вплив на адресата і на читача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Соловей Е. Парадигма буття в поезії неокласиків (Микола Зеров) // Літературознавство: Матеріали III конгресу Міжнародної асоціації українців. – К., 1996. – С. 460-470.
2. Зеров М. Твори: В 2 т. – К., 1990. – Т.1.
3. Петровский Ф. Эпиграмма как литературный жанр // Греческая эпиграмма. – М., 1960. – С. 5–20.
4. Ярхо В.Н., Полонская К.П. Античная лирика. – М., 1967.
5. Петровский Ф. Эпиграммы Марциала // Марк Аврелий Марциал. Эпиграммы. – М., 1968. – С.5-12.
6. Домонтович В. Болотьяна Люкроза // Безсмертні. Збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича і М. Драй-Хмару. – Мюнхен, 1963. – С. 253-287.

ІДЕОЕТНІЧНИЙ ХАРАКТЕР КОГНІТИВНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ МЕТОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Капранов О.П., аспірант, викладач

Київський національний лінгвістичний університет

Предметом даної публікації є з'ясування ідеоетнічного характеру відношень концептуальної суміжності, відображених у похідному іменнику сучасної німецької мови.

Ключові слова: когнітивна словотвірна метонімія, концептуальна суміжність, похідне слово, ідеоетнічний характер концептуальної картини світу німецькомовної спільноти.

Капранов А.П. ИДЕОЭТНИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР КОГНИТИВНОЙ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МЕТОНИМИИ (на материале производных существительных современного немецкого языка) / Киевский национальный лингвистический университет, Украина

В статье рассматривается идеоэтнический характер отношений концептуальной смежности, отображенных в производном существительном современного немецкого языка.

Ключевые слова: когнитивная словообразовательная метонимия, концептуальная смежность, производное слово, идеоэтнический характер "немецкой" концептуальной картины мира.

Kapranov A.P. IDEOETHNIC PECULIARITIES OF COGNITIVE DERIVATIONAL METONYMY (based on the German noun derivatives) / Kyiv National Linguistic University, Ukraine

The present article is an attempt to view cognitive derivational metonymy in the framework of the German ethnic and cultural parameters. It is argued that some conceptual metonymic transfers reflect the Weltanschauung of the German speaking community.

Key words: cognitive derivational metonymy, conceptual contiguity, derivate, ideoeethnic peculiarities of the German Weltanschauung.

У когнітивній мовознавчій парадигмі метонімія вважається концептуальним явищем, пов'язаним із ментальною обробкою, перетворенням та класифікацією певних інформаційних структур на основі суміжності останніх, у яких зафіксовані результати когніції [1:173; 2:8; 3:59; 4:150]. Ми виходимо з розуміння метонімії як феномена, котрий має загально мовний та концептуальний характер:

- метонімія – це важливий механізм когніції, за допомогою якого людина розуміє абстрактні поняття й розмірковує про них;
- метонімія ґрунтується на сенсомоторному та соціокультурному досвіді людини;
- система загальноприйнятих концептуальних метонімічних переносів на зразок *частина – ціле, засіб – виробник* і т.д. є автоматичною й вживається мовцем без помітних зусиль згідно з принципом конвенціоналізованої згоди, котра функціонує у певній мовній спільноті.

Ми вважаємо, що концептуальна метонімія здатна маніфестуватися у мові за посередництвом словотвірних засобів, що дає нам підстави вести мову про концептуальну словотвірну метонімію. Концептуальна словотвірна метонімія відображає широкий загаль взаємодіючих факторів – морфолого-синтаксичних, фонетичних, семантичних, лексичних та концептуальних, проявляючись у похідному, у якому виникає мовне оформлення різноманітних відношень суміжності, що їх встановлює свідомість людини між концептуальними категоріями предметності, дії, ознаки, стану, кількості, походження, належності тощо. Їх взаємодія охоплює як мовні, так і когнітивні рівні, при перехрещенні яких утворюється новий зріз мовної та концептуальної дійсності, відображений у похідному слові, під яким у когнітивній парадигмі розуміють бінарне утворення, зміст якого на концептуальному рівні не є ідентичним сумі його складових частин, а компонентна структура відображає акти концептуалізації.

Похідне слово в когнітивній словотвірній метонімії розглядається нами як складова "клітинка" широкого спектру дії когніції, що є багатоаспектним процесом, який відображає підсумки мовної, когнітивної та номінативної діяльності людини. Ми припускаємо, що похідне слово як вторинна одиниця номінації здатна віддзеркалювати метонімічні транспозиції між суміжними категоріями, концептами, семантичними примітивами чи фреймами.

Ми схильні вбачати в когнітивній словотвірній метонімії віртуальне "перехрестя", де зустрічаються та взаємодіють словотвірні, когнітивні, номінативні та етнокультурні процеси, у основі яких лежать концептуальні механізми суміжності між концептами, семантичними примітивами чи фреймами, котрі виникають у межах базової концептуальної сфери (БКС). Механізми концептуальної суміжності відображають як об'єкти фізичного світу, так і ментальні одиниці, спричиняючи концептуальні метонімічні транспозиції. Метонімічні транспозиції між суміжними концептуальними одиницями – концептами, семантичними примітивами, фреймами – дають можливість, до певної міри, проникнути у

ментальний світ мовця, встановити значимість результату транспозиції на основі суміжності для концептуальної картини світу[5:168].

Як засіб проникнення в ментальний світ німецькомовної спільноти ми обрали дослідження похідних іменників – словотвірних метонімів, утворених за суфіксальними моделями іменникового словотвору сучасної німецької мови, у котрих опосередковано віддзеркалюються концептуальні метонімічні транспозиції, що мають етнокультурний характер.

Словотвірний метонім у якості обробленої мовою пізнавальної структури входить до цілісної системи знань – мовної картини світу, яка локалізується у свідомості людини, уможливлюючи орієнтацію у навколишньому середовищі, впливаючи на поведінку людини і шляхи концептуалізації людиною середовища. Словотвірний метонім є одним із джерел з'ясування способу структурування ментального та фізичного світів, категоризації та пізнання як мовної, так і концептуальної картини світу, специфічної для німецькомовної спільноти. У словотвірному метонімі ми вбачаємо віддзеркалення концептуального механізму метонімії як ономазіологічного та семасіологічного стимулу деривації, що базується на відношеннях конфігурацій між суміжними семантичними примітивами, концептами, слотами, фреймами у межах базової концептуальної сфери, котрі знаходять відображення у мові за допомогою словотвірних засобів.

Відношення концептуальної суміжності, імпліцитно присутні у словотвірному метонімі, позначені етнокультурними особливостями конкретної мовної спільноти. Німецькомовні етнокультурні особливості ми проілюструємо концептуальними метонімічними переносами

1. “з одиничного на сукупне”;
2. “з прототипової дії тварини на назву тварини”;
3. “з виділеної дії, що характеризує особу, на назву особи”;
4. “з діяльності на інструмент діяльності”;
5. “з діяльності людини на приміщення, де протікає діяльність”.

1. Концептуальний метонімічний переніс “з одиничного на сукупне” є одним із базових у когнітивному апараті людини, оскільки реалізує у мові опозицію концептів *одиничне* :: *сукупне*. Гетерогенний семантико-концептуальний простір концептуального переносу “з одиничного на сукупне” скоординовано за допомогою домінантного семантичного примітиву [СУКУПНІСТЬ], котрий характеризується принципом універсальності, оскільки знаходить вираження у практично всіх живих мовах світу, та принципом тотальності – здатності віддзеркалюватися у мові усіма засобами знакової системи, у тому числі засобами іменникового словотвору. Семантичний примітив [СУКУПНІСТЬ] носить глобальний характер й має стосунок до різноманітних відношень збірності та квантитативності, які так само різноманітно віддзеркалюються у німецькій мові словотвірними суфіксами *-tum*, *-schaft*, *-zeug*, *-icht*, *-volk*, котрі ми вважаємо прототиповими для концептуального переносу “з одиничного на сукупне”. Окрім цього, завдяки *-tum*, *-icht* і *-schaft* здійснюється перехід із категорії “конкретне” (*der Lehrer*) до категорії “абстрактне” (*die Lehrerschaft*).

Поняття прототипу лежить у ментальній процедурі узагальнення та категоризації, яка передуює подальшій когнітивній операції класифікації певної групи об'єктів на основі характеристик їх прототипових рис включно із рисами сімейної подібності у категорію сукупності[6:54]. Сукупність не означає уніфікованої, гомогенної множинної репрезентації злічуваних об'єктів фізичного світу – предметів, людей, тварин, а передбачає наявність лише прототипових параметрів, на основі яких когнітивний апарат людини здійснює узагальнення та подальше порівняння кластеру прототипових ознак типового репрезентанта категорії із відповідними ознаками певної множини об'єктів {n} [7:205]. Це фіксується у мові концептуальною метонімічною транспозицією суміжних концептів з одиничного поняття N на ідентичне йому сукупне поняття {N}, що протікає у межах одного чи кількох фреймів. Концептуальна картина світу німецькомовної спільноти протиставляє загальне/множинне : : індивідуальне, де концепт *індивідуальне* нейтралізується концептом *множинне*.

Серед загалу словотвірних метонімів, представлених концептуальним метонімічним переносом “з одиничного на сукупне”, ми розрізняємо базові концептуальні сфери “живі істоти” та “неістоти”, які поділяються на гіперфрейми “сукупність людей”, “сукупність тварин/ птахів”, “сукупність рослин” і “сукупність артефактів” тощо.

Об'єктом концептуалізації у гіперфреймі “сукупність людей” є назви різних соціальних груп, які об'єднуються у більш конкретні фрейми за такими ознаками, як етнічне походження, вікова чи статева група, приналежність до групи за віросповіданням чи родом занять:

Фрейм **сукупність людей однієї національності**: *Deutschtum* – характерні риси німецької нації (від *der Deutsche* – німець); *Hellenentum* – еллістство (від *der Hellene* – грек); *Judentum* – єврейство (від *der Jude* – єврей); *Mongolentum* – монголи (від *der Mongole*). Семантико-когнітивний простір зазначених словотвірних метонімів у фреймі характеризується спільним знаменником, певного гатунку мета-

фреймом [(людина N), яка в силу походження має фізичні риси та/чи культурне надбання, ментальність, що і сукупність (людей {N})].

Фрейм сукупність людей за родом їх діяльності: *Admiralität* – найвищий командний склад (від der Admiral); *Arbeiterschaft* – робітничий клас (від der Arbeiter – робітник); *Ärzteschaft* – лікарський загал (від der Arzt – лікар); *Bauernschaft* – селянство (від der Bauer – селянин); *Beamtschaft* – чиновництво (від der Beamte – службовець); *Gangstertum* – гангстерський загал (від der Gangster – гангстер); *Generalität* – вище офіцерство (від der General); *Hirtenvolk* – пастухи-кочівники (від der Hirt – пастух); *Kaufmannschaft* – торгівці (від der Käufer – продавець); *Klerisei* – це причт (від der Klerus – духовництво); *Knappschaft* – гірняки (від der Knappe – гірня); *Lehrerschaft* – учительство (від der Lehrer – учитель); *Pastorenschaft* – пасторство (від der Pastor); *Schülerschaft* – учнівство (від der Schuler – учень); *Schwesterschaft* – колектив медсестер (від die Schwester – медсестра); *Spekulantentum* – спекулянти (від der Spekulant); *Statisterie* – колектив статистів театру (від der Statist). Гетерогенність семантико-когнітивного простору словотвірних метонімів цього фрейму об'єднує узагальнююча схема, мета-фрейм [(людина N), яка за професією належить до (сукупності людей {N}), котрі займаються тією ж діяльністю, що і (людина N)].

Фрейм сукупність людей за роллю їх оказіональної діяльності: *Hörerschaft* – слухачі (від der Hörer – слухач); *Kundschaft* – клієнтура (від der Kunde – замовник); *Leserschaft* – читацький загал (від der Leser – читач); *Wählerschaft* – загал виборців (від der Wähler – виборець), чий семантико-когнітивний простір скоординовано мета-фреймом [сукупність (людей {N}), котрі є виконавцями (оказіональної діяльності Y)].

Фрейм сукупність людей за їх соціальним та майновим походженням: *Aristokratie* – аристократія (від der Aristokrat); *Junkertum* – юнкерство (від der Junker); *Nobilität* – знать (від nobel – знатний); *Patriziertum* – патриції (від der Patrizier); *Bürgerschaft* – бюргерство (від der Bürger – городянин); *Cliquentum* – уся кліка (від die Clique); *Herrentum* – панство (від der Herr – пан); *Emigrantentum* – загал емігрантів (від der Emigrant). Цей фрейм можна доповнити слотом “сукупність людей за соціальним/майновим походженням чи за їх релігійною приналежністю”: *Christheit* – християни (від der Christ – християнин), *Heidentum* – язичники (від der Heide – язичник), де відношення сукупності стосуються ієрархічної системи суспільного устрою, включаючи суміжні концепти *церква* і *віра*, *власність* і *походження*, утворюючи мета-фрейм [сукупність (людей {N}), котрим у силу їх походження притаманні соціальні, релігійні та майнові ознаки {Y}].

Фрейм сукупність людей за просторово-локативними показниками представлений словотвірним метонімом *Nachbarschaft* – сусідський загал (від der Nachbar – сусід). Його виділеною рисою є локатива близькість у просторі між сукупністю людей, котрі проживають у одному будинку чи будинках, розташованих неподалік. Сукупність людей, об'єднаних локативною близькістю на основі контейнерного чи не контейнерного видів простору мислиться як мешканці, що проживають у безпосередній близькості від людини X, по відношенню до якої ця сукупність вважається сусідським загалом, певною сукупністю. Концепт *susid* є виділеною складовою цього фрейму і нівелює концепти, пов'язані з семантичним примітивом [ЛЮДИНА]: *родич*, *віросповідання*, *національність*.

У фреймі **сукупність людей за їх статтю** виділяється словотвірний метонім *Mädchenvolk* – дівоцтво (від das Mädchen – дівчина), прототиповою ознакою якого у німецькомовній спільноті є фізіологічний параметр незайманості та відповідна соціальна характеристика, у силу чого даний фрейм є також дотичним до концепту *соціальний стан*.

У гіперфреймі “сукупність рослин” розрізняємо фрейм **сукупність рослин одного виду, які ростуть разом на одній певній території**: *Birkicht* – березняк (від die Birke – береза), *Erlicht* – вільшаник (від die Erle – вільха), *Röhricht* – хащі очерету (від das Rohr – очерет), *Weidicht* – лозняк (від die Weide – верба). Вони сприймаються як збірне явище, що є дотичними до семантичного примітиву [ПРОСТІР], оскільки сукупність рослин одного виду асоціюється у свідомості людини із певним неконтейнерним видом простору, на якому ці рослини ростуть. Завдяки прототиповому суфіксу *-icht* до одного фрейму потрапляють як дерева (*die Birke, die Weide*), так і трава (*das Rohr*). Це свідчить про феномен, який дістав у когнітивному мовознавстві назву “наївна” концептуальна картина світу, що головним своїм принципом має не логічно обґрунтовану та об'єктивну інформацію про навколишній світ, а наголошує на протиставленні та чіткому поділі царини усього живого, що знаходить своє вираження у опозиції “семантичний примітив [ЛЮДИНА] :: концепт *жива істота - нелюдина* (тварина/птах/рослина)”.

Беручи до уваги антропоцентричний характер когніції, її першочергову увагу до людини та її взаємодії з оточуючим світом через призму максими [ЛЮДИНА] – точка відліку у всесвіті, можна твердити, що у антиномії [ЛЮДИНА] :: *жива істота* (тварина/птах/рослина) семантичний примітив [ЛЮДИНА] займає висвічене положення, а на периферії знаходяться його концептуальні антагоністи. Оскільки рослинний стосується периферії зони уваги когнітивного апарату, то до спільної “наївної” категорії німецькомовна спільнота зараховує різні за своїм онтогенезом концепти *дерево*, *трава*, оформлюючи їх у мові за допомогою спільного словотвірного суфікса *-icht*.

Фрейм **сукупність частин рослини** із словотвірними метонімами *Sämerei* – насінневий матеріал (від *der Samen* – насіння) та *Spezerei* – прянощі (від *die Spezies* – прянощі) є дотичним до фрейму “сукупність артефактів”, адже прянощі зазнають переробки людиною, набуваючи свого прототипового вигляду саме завдяки праці людини, а насінневий матеріал також великою мірою є продуктом цілеспрямованої діяльності людини. Словотвірні метоніми цього фрейму утворюють опозицію зі словотвірними метонімами типу *Eidicht*, оскільки для німецької концептуальної картини світу притаманне протиставлення гештальтів сукупність рослин : : частина рослини. Для маніфестації першого гештальту у мовній картині світу використовується словотвірний суфікс *-icht*, у той час як для другого німецька мова “зарезервувала” словотвірний суфікс *-ei*.

У фреймі **сукупність тварин** *Bienenvolk* – бджоли (від *die Biene* – бджола) і *Federvolk* – пернаті (від *die Feder* – перо) свідчать про те, що німецька концептуальна картина світу завдяки “наївній” категоризації ігнорує науковий поділ живих істот на види за чіткими таксономічними ознаками, об’єднуючи різні живі організми – бджоли та домашню птицю – у одну категорію на основі таких прототипових ознак, як 1) крила, 2) здатність літати, 3) перебування у групі собі подібних та 4) одомашненість, використовуючи при цьому словотвірний суфікс *-volk*. У концептуальній картині світу німецькомовної спільноти віддзеркалюється факт категоризації живих істот на основі того, чи є ці істоти одомашненими, чи присутні вони у стандартному “знімку” реальності, притаманному повсякденному життю цієї спільноти[8:187].

Фрейм **сукупність рукотворних предметів** стосується гетерогенних за своєю природою артефактів: *Altertum* – предмети старовини (від *das Alter* – старовина); *Aktei* – акти (від *die Akte* – акт); *Briefschaften* – кореспонденція (від *der Brief* – лист); *Blumenwerk* – штучні квіти (від *die Blume* – квітка); *Dachwerk* – балки (від *das Dach* – дах); *Flitterkram* – дріб’язок (від *der Flitter* – дріб’язкова річ); *Gerätschaft* – приладдя (від *das Gerät* – прилад); *Instrumentarium* – комплект інструментів (від *das Instrument* – інструмент); *Lederwerk* – шкіряні вироби (від *das Leder* – шкіра); *Pelzwerk* – хутряні вироби (від *der Pelz* – хутро); *Schuhwerk* – взуття (від *der Schuh* – черевик); *Silberzeug* – вироби зі срібла (від *das Silber* – срібло). Не зважаючи на різноманіття матеріалів та сировини, з котрих вироблені ці артефакти, та на різницю у технології виготовлення, ці словотвірні метоніми задовольняє мета-фрейм [(сукупність {X}) артефактів], виготовлених людиною].

2. Концептуальний метонімічний переніс “з прототипової дії тварини на назву тварини” утворюється завдяки тому, що свідомість людини висвічує певну дію тварини, яку вважає найхарактернішою, прототиповою для даного виду тварин, птахів чи земноводних. Це може бути швидкий біг, ссання молока, відкладання чи висиджування яєць, квакання тощо. Прототипова дія стає виділеним елементом на нейтральному тлі усіх інших дій, властивих тварині чи сукупності тварин одного виду: *Finder* – мисливський собака (від *finden* – знаходити); *Gräber* – землерийка (від *graben* – рити землю); *Kläffer* – брехливий пес (від *kläffen* – брехати); *Leger* – несучка (від *legen* – нести яйця); *Nager* – гризун (від *nagen* – гризти); *Quäker* – кваква (від *quaken* – квакати); *Packer* – гончак (від *packen* – схопити); *Pieper* – цвігун (від *piepen* – пищати); *Renner* – рисак (від *rennen* – бігти), *Wühler* – землерийка (від *wühlen* – рити землю) та *Säuger* – ссавець (від *säugen* – ссати), що передає узагальнений гештальт ссання молока, притаманний усім ссавцям.

Семантико-когнітивний простір зазначених словотвірних метонімів скоординовано за посередництвом концепту *прототипова дія тварини*, що утворює основу метонімічного переносу “прототипова дія тварини – назва тварини”. *Прототипова дія тварини* підлягає виділенню серед широкого загалу інших дій, характерних для даного виду тварини.

Семантика словотвірних метонімів на кшталт *Renner* розкриває наївну категоризацію німецької концептуальної картини світу, під якою розуміють ненаукову класифікацію колективною свідомістю мовців об’єктів навколишнього світу, позначену певною нелогічністю та використанням різних шляхів концептуалізації. Завдяки наївній категоризації до однієї категорії потрапили вищі і нижчі ссавці (*Packer*, *Wühler*), земноводні (*Quäker*) і представники орнітофауни (*Leger*).

Приклади наївної категоризації є свідченням того, що концептуальна картина німецькомовної спільноти не є логічним (у класичному розумінні цього слова) та струнким ієрархічним утворенням, а системою категоризації, яка структурує світ у свій власний, не дотичний до “справжньої” науки спосіб. Словотвірні метоніми метонімічного переносу із “прототипової дії тварини на назву тварини” характеризує один із наріжних принципів когніції – чітке розмежування між людиною та не людиною – представником тваринного світу. Це розмежування дістало назву “принцип великого ланцюга”, під яким у когнітивістиці розуміють концептуалізацію людиною органічних живих форм, що веде до створення двох протилежних антонімічних полюсів – “людина : : жива істота-тварина”. Принцип великого ланцюга полягає у протиставленні форм живих організмів людині у людській свідомості у такий спосіб, що другий член опозиції “людина : : жива істота-тварина” може заповнюватися концептами, що співвідносяться як із тваринами, так і птахами, земноводними тощо, що призводить до “наївної”, себто

ненаукової категоризації оточуючого світу – ссавців, птахів, земноводних – у спільну категорію, зафіксовану у мові за допомогою словотвірного суфікса *-er*.

Словотвірні метоніми метонімічного переносу “із прототипової дії тварини на назву тварини” задовольняє мета-фрейм [(тварина X), якій притаманна (прототипова для даної (тварини X) дія Y)]. Запропонований мета-фрейм наближається до іншого мета-фрейму [X(людина/неістота), що виконує цілеспрямовану дію Y], характерного для концептуальних метонімічних транспозицій “з діяльності на виконавця діяльності” і “з діяльності на засіб діяльності”. Це свідчить про зорієнтованість німецької концептуальної картини світу на діяльність і [ДІЮ] й є втіленням ідеоетнічного світобачення (*Weltanschauung*), котре має спільний знаменник у формі квазі-пропозиції [X, що виконує дію Y].

3. Концептуальний метонімічний переніс “з виділеної дії, що характеризує особу, на назву особи”. Домінантним концептом, котрий структурує концептуально-семантичний простір словотвірних метонімів, об’єднаних переносом “з виділеної дії, що характеризує особу (її нахили, риси характеру) на назву особи”, є *особистість* людини. Концепт *особистість* характеризується відносно постійним у часі кластером параметрів, котрі визначають загально-прототипове та індивідуально-особистісне у поведінці людини, включно із тією лінією поведінки, яка протікає із залученням певної дії людини, що має певну протяжність у часі – жесту, манери говорити, інтеріоризованою психічною дією тощо. Ці дії людини є основними тенденціями, здатними об’єктивуватися у рекурентних, стереотипових ситуаціях, можуть мати певний ідеоетнічний характер та є за своєю суттю такою сукупністю дій, які напряду не залежать від соціальних та поведінкових факторів.

Людина як соціальна та біологічна істота характеризується кластером певних дій, котрі характеризують людину за її психічним станом, нахилами, поведінкою у соціумі та взаємодією із іншими людьми у низці інтерактивних повсякденних ситуацій. Людині як особистості і людині як прототиповому представникові homo sapiens притаманна певна множина дій із позитивними та негативними конотаціями, які не завжди є цілеспрямованими, довготривалими, а оказіональними, хоча й іманентними людині, та такими, які протікають лише за певних умов. Ця множина дій {N} згрупована навколо базової концептуальної сфери “психічний та соціально-поведінковий стан людини” та представлена мета-фреймом [(сукупність психічних та соціально-поведінкових дій {N}), де висвіченою дією (множини дій {N}) стає (одна дія N)]. Іншими словами, увесь набір прототипових психічних та соціально-поведінкових дій людини мислиться фоном, на чийому нейтральному тлі якась одна дія стає виділеним, “висвіченим” елементом – фігурою. У метонімічній транспозиції фігура висвічується як одна із частин фону за посередництвом концептуальних відношень суміжності, при тому, що це висвічення не є реакцією на якусь певну мовленнєву ситуацію, а є, радше, найменуванням реальної дійсності, за яким стоять не лише результат номінації, котрий відбувся завдяки концептуальній суміжності (метонімії), а й знання про особистість людини, її характеристика за кластером множини дій людини, котрі стосуються її поведінки та дій, за посередництвом яких людина взаємодіє із соціумом.

Концептуальна метонімічна транспозиція “з виділеної дії, що характеризує особу, на назву особи” є однією із можливих реалізацій фундаментального механізму когніції – переносу за суміжністю на основі глобальних концептуальних відношень *частина – ціле*, де набір фреймів, що стосуються поведінки людини, є фоном у рамках семантичного примітиву [ЛЮДИНА] у його стосунку до усєї особистості, а виділена (синонімічно ми вживаємо термін “висвічена”) дія людини, що характеризує її характер, схильності тощо є фігурою, котра у конкретний спосіб наповнює глобальний концепт, котрий ми співвідносимо із частиною семантичного примітиву [ЛЮДИНА].

У запропонованому мета-фреймі [(сукупність психічних та соціально-поведінкових дій {N}), де висвіченою дією (множини дій {N}) стає (одна дія N)] вдається виділити низку конкретних фреймів, зокрема, **виділений жест людини**. Спільним знаменником цього фрейму є певна виділена жестикуляція людини, що слугує концептуальним фоном, на основі якої будується суміжна концептуальна транспозиція між виділеним жестом та назвою людини за цим характерним жестом: *Gaffer* – гава (від *gaffen* – роззявити рота), *Gucker* – роззява (від *gucken* – роззявляти рота); *Lacher* – сміхотун (від *lachen* – сміятися); *Nicker* – той, хто киває (від *nicken* – кивати); *Schnupfer* – той, хто нюхає тютюн (від *schnupfen* – нюхати тютюн); *Geiferer* – той, хто бризкає слиною (від *geifern* – бризкати слиною); *Schnalzer* – плямкотун (від *schnalzen* – плямкати); *Schnarcher* – хрอปун (від *schnarchen* – хропіти); *Schnauffer* – сопун (від *schnaufen* – тяжко дихати).

У фреймі **виділена манера говорити** словотвірні метоніми віддзеркалюють слуховий шлях надходження інформації про виділену ознаку людини для подальшої когнітивної обробки: *Brummer* – буркотун (від *brummen* – бурчати), *Flüsterer* – шептун (від *flüstern* – шепотіти на вухо), *Mucker* – буркотун (від *musken* – невдоволено буркотати), *Schreier* – крикун (від *schreien* – кричати). До даного фрейму можна віднести також метонім *Schweiger* – мовчун (від *schweigen* – мовчати), який спирається на привативну опозицію “говорити : : мовчати”.

На слуховому каналі отримання інформації базується фрейм **говоріння неправди як соціально неприйнятна дія**: *Blender* – окомиллювач (від *blenden* – обманювати), *Faselliese* – пустомеля (від *faseln* – молоти язиком), *Lügner* – брехун (від *lügen* – брехати), *Prahler* – хвалько (від *prahlen* – вихвалитися), *Renommist* – хвалько (від *renommieren* – вихвалитися), *Salbader* – пустобрех (від *salbadern* – пустословити), *Schwadronneur* – хвалько (від *schwadronieren* – вихвалитися).

Набагато складніший випадок представляє фрейм **виділена психічна дія людини**, де назву людини характеризує певна виділена психічна дія, представлена, переважно, тими словотвірними метонімами, когнітивна обробка яких здійснюється не шляхом простого візуального чи слухового спостереження, як у попередній підгрупі, а поєднує результат своєї діяльності чи наслідок діяльності із інтроспективною психічною дією, що протікає у даному фреймі поряд із прототиповими наслідками такої діяльності, позначеними психосоматичними проявами: *Dulder* – стражденник (від *dulden* – страждати), *Grübler* – тугодум (від *grübeln* – довго думати), *Hasser* – ненависник (від *hassen* – ненавидіти), *Neider* – заздрісник (від *neiden* – заздрити), *Heuchler* – лицемір (від *heuchlen* – лицемірити), *Quengler* – скиглий (від *quengeln* – скиглити), *Flennliese* – плакса (від *flennen* – плакати), *Schäcker* – пустун (від *schäckern* – пустувати), *Scherzbold* – жартун (від *scherzen* – шуткувати), *Schleicher* – пронира (від *schleichen* – пролізти), *Schnorrer* – канюка (від *schnorren* – канючити), *Schwärmer* – мрійник (від *schwärmen* – мріяти), *Träumer* – мрійник (від *träumen* – мріяти), *Tröster* – той, хто втішає (від *trösten* – втішати).

Фрейм **любитель насолоджуватися чимось** характеризує людину за виділеною дією, пов'язаною із отриманням насолоди перцептивним шляхом: *Fresser* – ненажера (від *fressen* – жерти), *Geniesser* – сибарит (від *genießen* – насолоджуватися), *Nascher* – ласун (від *naschen* – ласувати), *Schlecker* – солодун (від *schlecken* – лизати солодоші).

До фрейму **виконавець соціально не прийнятної дії** належать словотвірні метоніми *Lauscher* – підслуховувач (від *lauschen* – підслуховувати), *Quäler* – мучитель (від *quälen* – катувати), *Raffer* – здирник (від *raffen* – здирати), *Rempler* – задира (від *rempleln* – штовхатися ліктями), *Schänder* – насильник (від *schänden* – плюндрувати), *Schlager* – забіяка (від *schlagen* – битися), *Schimpfer* – матюк (від *schimpfen* – матюкатися), *Schwindelmeier* – обманщик (від *schwindeln* – обманювати), *Spötter* – той, хто насміхається (від *spotten* – насміхатися), *Streitbold* – любитель сварок (від *sich streiten* – сваритися), *Zänker* – забіяка (від *zanken* – битися). Словотвірні метоніми даного фрейму характеризуються певною дією, пов'язаною із поведінкою людини, котра вважається у німецькомовній спільноті негативною та соціально непринятною. Дотичним та суміжним до попереднього є фрейм **дія, пов'язана із кар'єрою та поведінкою людини на роботі**, де є словотвірні метоніми із негативною чи несхвальною конотацією: *Kriecher* – підлабузник (від *kriechen* – підлабузнюватися), *Streber* – кар'єрист (від *streben* – лізти зі шкіри).

Прототиповим словотвірним суфіксом словотвірних метонімів, об'єднаних концептуальною метонімічною транспозицією “з виділеної дії, що характеризує особу (її нахили, риси характеру) на назву особи”, ми вважаємо *-er*, який є також характерним для базових концептуальних сфер(БКС) “інструмент дії”, “виконавець дії”, “мешканець певної території” та інших БКС, які задовольняє пропозиційна структура [X, що (безпосередньо) здійснює діяльність Y].

4. Характерною рисою словотвірних метонімів, що представляють концептуальну метонімічну транспозицію “з діяльності на інструмент діяльності”, є їх входження до концептуальної сфери “предметна діяльність людини”, яка підпадає під дію мета-фрейму [(артефакт X, який пов'язаний із його цілеспрямованим виконанням людиною певної дії), за допомогою якого людина свідомо виконує (діяльність A, спрямовану на досягнення певної мети)].

Семантико-когнітивний простір цієї концептуальної метонімічної транспозиції скоординовано за посередництвом концепту *інструмент цілеспрямованої та свідомої діяльності людини*, який має кластер прототипових ознак:

- безпосередній/опосередкований контакт людини із інструментом (артефактом);
- характер зв'язку між інструментом діяльності та виконавцем діяльності;
- наявність якісного перетворення об'єкту діяльності у наслідок використання інструменту діяльності;
- тривалість діяльності у часі як умова використання інструменту;
- мета діяльності як інтегральна складова процесу використання інструменту (артефакту).

Концепт *інструмент цілеспрямованої та свідомої діяльності людини* стосується механізмів, приладів, машин, засобів ручної праці, а також їх деталей чи конструкцій. Типовим способом оформлення концепту *інструмент діяльності* у німецькій мові є прототиповий словотвірний суфікс *-er*, який експлікує його у стосунку типової репрезентації артефакту X, який використовується людиною у якості інструменту.

Словотвірні метоніми, що віддзеркалюють концептуальну метонімічну транспозицію “з діяльності на інструмент діяльності”, є доволі чисельною групою, представлену кількома фреймами, що

опосередковано вказує на значимість концепту *інструмент цілеспрямованої та свідомої діяльності людини* для німецької концептуальної картини світу.

Фрейм технічний засіб, пристрій, що застосовується на промисловому виробництві: *Blinker* – показник повороту (від blinken – показувати поворот); *Brecher* – дробилка (від brechen – подрібнювати); *Dämpfer* – глушник (від dämpfen – глушити); *Drehzeug* – токарний станок (від drehen – точити); *Feile* – напилек (від feilen – обточувати); *Geber* – датчик (від geben – давати показники); *Greifer* – грейфер (від greifen – схопити); *Halter* – зажим (від halten – тримати); *Heber* – підйомник (від heben – підіймати); *Krümmen* – коліно (від krümmen – згинати); *Sauger* – всмоктувальний прилад (від saugen – всмоктувати); *Säumer* – оверлок (від säumen – підрублювати); *Schneide* – різак (від schneiden – різати); *Spanner* – натягуючий пристрій (від spannen – натягувати); *Speiser* – подавач (від speisen – подавати); *Stapler* – автопогрузник (від stapeln – вкладати у штапеля); *Strahler* – випромінювач (від strahlen – випромінювати); *Streuer* – розбризкувач (від streuen – розбризкувати); *Werfer* – пускова установка (від werfen – запустити).

Не зважаючи на те, що словотвірні метоніми даного фрейму стосуються різних галузей виробництва, усі їх задовольняє узагальнюючий мета-фрейм [(інструмент – (артефакт X)), за допомогою якого людина виконує (певну цілеспрямовану виробничу операцію чи виробничу дію Y)].

Фрейм пристрій для повсякденного життя, для домашнього господарства структурується доміантним концептом *Haushalt*, котрий втягує у орбіту свого семантичного поля інструменти (артефакти), за допомогою яких здійснюється певна цілеспрямована та вузькоспеціалізована дія, виконавцем якої є людина. Попри різноманіття вузькоспеціалізованих інструментів, їх усі задовольняє мета-фрейм [(артефакт домашнього вжитку X), за допомогою якого людиною виконується дія Y]: *Brenner* – форсунка (від brennen – горіти); *Esszeug* – столовий прибор (від essen – їсти); *Fächer* – віяло (від fächeln – віяти); *Kocher* – примус (від kochen – варити їжу); *Froster* – морозильник (від frosten – заморожувати); *Füller* – авторучка (від füllen – наповнювати); *Hefter* – швидкозшивач (від heften – брошурувати); *Hänger* – вішалка (від hängen – вішати); *Klopfer* – вибивачка (від klopfen – вибивати килим); *Lieger* – лежак (від liegen – лежати); *Locher* – перфоратор, дирижол (від lochern – пробивати дирку); *Löscher* – вогнегасник (від löschen – гасити); *Lutscher* – соска (від lutschen – ссати); *Mischer* – мішалка (від mischen – змішувати); *Öffner* – відкривачка (від öffnen – відкривати); *Razierer* – бритва (від razieren – голитися); *Reibe* – терка (від reiben – терти); *Reiniger* – засіб для очищення (від reinigen – чистити); *Röster* – тостер (від rösten піджарювати); *Schliesszeug* – закривачка (від schliessen – закривати); *Stoher* – зубочистка (від stochern – колупатися); *Trockner* – сушка (від trocken – сушити); *Wecker* – будильник (від wecken – будити); *Tupfer* – томпон (від tupfen – промивати ватною); *Säge* – пила (від sägen – пиляти); *Schaber* – шкребок (від schaben – зішкрябати); *Schoner* – чохол (від schonen – зберігати, оберігати); *Schliesse* – затичка (від schliessen – закривати); *Schnuller* – соска (від schnullen – ссати); *Schöpfer* – черпак (від schöpfen – черпати воду); *Schrubber* – швабра (від schrubben – драїти); *Spielzeug* – іграшка (від spielen гратися); *Schreiber* – самописець (від schreiben – писати); *Spitzer* – точилка для олівців (від spitzeln – робити гострим); *Stampfer* – макогін (від stampfen – товкти); *Stecker* – штепсель (від stecken – встромляти); *Waschzeug* – засоби для миття (від waschen – мити).

Фрейм транспортний засіб: *Bugsierer* – буксир (від bugsieren – буксир); *Dampfer* – пароплав (від dampfen – йти під паром); *Flitzer* – спортивне авто (від flitzen – мчати); *Fahrzeug* – транспортний засіб (від fahren – їхати); *Flugzeug* – літак (від fliegen – літати); *Kipper* – самоскид (від kippen – перекидати); *Lander* – посадочний апарат (від landen – приземлятися); *Schlepper* – тягач (від schleppen – тягнути); *Transporter* – транспортний літак (від transportieren – транспортувати); *Trecker* – трактор-тягач (від trecken – тягнути). Суміжним із даним є фрейм **транспортний пристрій:** *Kicker* – морський бінокль (від kicken – пильно вдивлятися); *Heuler* – сирена (від heulen – сповіщати звуковим сигналом); *Winker* – семафор (від winken – сигналізувати); *Wischer* – склоочишувач (від wischen – терти).

Як показує емпіричний матеріал даної та попередньої концептуальних метонімічних транспозицій, однією із ознак концептуальної картини німецькомовної спільноти, що знаходить своє безпосереднє вираження у мовній картині світу, є відсутність диференціації на концептуальному рівні між виконавцем діяльності інструментом-неістотою (*Öffner*) та виконавцем діяльності людиною (*Maler*), на що вказує використання словотвірного суфікса *-er*, спільного для цих двох концептуальних переносів. Словотвірна модель, за якою утворено словотвірні метоніми на зразок *Öffner* чи *Fahrer* не є у змозі детермінувати принципово важливу опозицію концептів *людина* : : *артефакт* [9:70-75].

Семантико-концептуальний простір словотвірних метонімів на кшталт *Öffner* чи *Maler* вказує на те, що для концептуальної картини світу німецькомовного мовця є характерним застосування ідентичних критеріїв концептуалізації у стосунку як до метонімічного переносу “з діяльності на виконавця діяльності”, так і до “з діяльності на інструмент діяльності”. Спільним знаменником, що об’єднує міжфреймовий простір цих двох метонімічних транспозицій є прототиповий суфікс *-er*, за допомогою якого оформлюється мета-фрейм [(X (людина/артефакт (неістота)), за допомогою якої виконується цілеспрямована дія Y)]. Єдина різниця між словотвірними метонімами, що репрезентують транспозицію

“з дії на виконавця дії” та тими, котрі віддзеркалюють метонімічний переніс “з діяльності на інструмент діяльності” є опозиція концептів *icmoma*(*Maler*) : : *neicmoma*(*Öffner*) .

У зв'язку з цим, ми припускаємо, що для концептуальної картини світу, віддзеркаленій у німецькій мові, важливим є виокремлення когніцією предметної діяльності, орієнтованої на результат, а не *ким* чи *чим* виконується відповідна діяльність. Це може свідчити про значимість концепту *діяльність* і семантичного примітива [ДІЯ] для німецької концептуальної картини світу.

Виділеними концептуальними параметрами метонімічних переносів “з діяльності на виконавця діяльності” та “з діяльності на інструмент діяльності” є креативна цілеспрямована діяльність людини, яка провадиться безпосередньо самою людиною (*Nomina agentis* – *Fahrer*) і за посередництвом відповідних засобів діяльності – інструментів, транспортних засобів, приладів (*Nomina instrumentalis* – *Dampfer*). Пропозиційні структури, котрі стоять за словотвірними метоніміями на зразок *Mahler*, *Packer*, *Öffner* є втіленням ідеоетнічного світобачення німецької концептуальної картини світу – *Weltanschauung*, котре має спільний знаменник у формі пропозиції [щось X, що робить Y], під яку підпадають концептуальні метонімічні переноси “з діяльності на виконавця діяльності”, “з діяльності на інструмент діяльності”, а також “з виділеної дії тварини на назву тварини”, “з місця проживання X на проживаючих у X мешканців” тощо [10:47; 11:12].

Те, що одразу кілька концептуальних метонімічних переносів вдаються до використання одного й того ж словотвірного суфікса, зокрема, *-er*, пояснюється принципом когнітивної економії. Принцип когнітивної економії – це відтворення найширшого загалу інформації про об'єкт фізичного світу чи про ментальну сутність за допомогою найменшого когнітивного зусилля. Принцип когнітивної економії у словотворі полягає у загальній властивості економії мовних засобів, що лежить в основі усієї системи словотвору й, як наслідок, обмеженій кількості дериваційних морфем, котрим когніція надає перевагу.

Принцип когнітивної економії ілюструється полісемією словотвірного суфікса, прототипового одразу для кількох концептуальних категорій. На приклад, частотний і продуктивний у сучасній німецькій мові словотвірний суфікс *-er* є прототиповим для *Nomina instrumentalis*(*Öffner*), *Nomina agentis* (*Maler*) та *Nomina actionis*(*Dampfer*), які задовольняє спільний мета-фрейм [(X (людина/артефакт)), що виконує цілеспрямовану (дію Y)]. Принцип когнітивної економії втілюється у здатності прототипового словотвірного суфікса *-er* “висвічувати” пропозиційну структуру [X, що виконує дію Y]. При цьому, *-er* є спусковим механізмом, котрий програмує свідомість мовця на очікування кластерних рис концептуальної категорії агентивності, пов'язаної із семантичним примітивом [ДІЯЧ], тобто сигналізує про певні характерні ознаки цієї категорії, або про її гештальт.

5. Конвенціоналізоване знання про діяльність людини передбачає те, що діяльність протікає у певних локативних межах, які можуть бути жорстко детерміновані, або не мати чітких детермінативних параметрів, бути чи не бути пов'язаними із функціональним навантаженням даних приміщень. У сучасній німецькій мові вдається виділити концептуальний метонімічний переніс “з діяльності людини на приміщення, де протікає діяльність”, що безпосередньо стосується просторово-локальних концептів, котрі мають спільний знаменник у вигляді гіпонімів семантичного примітиву [ПРОСТІР] – концептів *контейнерний різновид простору* та *неконтейнерний різновид простору*. Концептуальний метонімічний переніс “з діяльності людини на приміщення, де протікає діяльність” структуровано за посередництвом доміантного семантичного примітиву [ПРОСТІР] у його двох різновидах – контейнерному та неконтейнерному – та суміжних йому [ЛЮДИНА], [ДІЯЧ] та [ДІЯ], між якими концептуальна взаємодія на основі суміжності протікає за такими конфігураціями, як [ПРОСТІР – ДІЯЧ], [ПРОСТІР – ДІЯ], [ДІЯЧ – контейнерний ПРОСТІР].

Контейнерний різновид антропонімічного простору характеризується такими когнітивними ознаками, як тривимірність, наявність замкнутого контуру/контурів, вертикальність, чіткість й недифузність контурів, які піддаються візуальному спостереженню.

Контейнерний різновид простору є напряду пов'язаним із життєдіяльністю людини – її повсякденним життям та вузькоспеціалізованою діяльністю. Контейнерному різновиду антропонімічного простору притаманне структурування за наступним кластером ознак:

- можливість зайти в/вийти з X, чи перебувати в X;
- бути просторово обмеженим X;
- працювати в X, де під X мається на увазі контейнерний різновид антропонімічного простору.

Відношення суміжності між концептом *контейнерний різновид простору* та семантичними примітивами [ЛЮДИНА], [ДІЯЧ] та [ДІЯ] структурують фрейми **приміщення у будинку** (*Ablage*), **приміщення виробничої дії** (*Näherei*), **приміщення у якості установи** (*Meldeamt*).

Контейнерний різновид простору у фреймі **приміщення виробничої дії**, характеризується узагальненим мета-фреймом [(контейнерний простір X), у якому відбувається (певна цілеспрямована діяльність Y)]. При цьому, концептуальна суміжність між семантичними примітивами [ДІЯ] та [ПРОСТІР] виникає за посередництвом конкретної виробничої діяльності людини чи виробничої операції, котра у силу своєї рекурентності чи прототиповості заміняє собою те місце, де вона протікає. У такий спосіб встановлюються відношення концептуальної суміжності, що спричиняють метонімічний переніс “з діяльності людини на приміщення, де протікає дія”, котрий є ономасіологічним стимулом та підґрунтям деривації таких словотвірних метонімів, як *Bäckerei* – хлібопекарня (від *backen* – пекти); *Bohrerei* – свердильний цех (від *bohren* – свердлити); *Brauerei* – пивоварня (від *brauen* – варити пиво); *Brennerei* – спиртогорілчаный завод (від *brennen* – гнати горілку); *Brütereі* – інкубаторій (від *brüten* – висиджувати яйця); *Dreherei* – токарна майстерня (від *drehen* – точити по дереву); *Druckerei* – друкарня (від *drukken* – друкувати); *Färberei* – красильний цех (від *färben* – фарбувати); *Gerberei* – дубильний цех (від *gerben* – м'яти шкіру); *Giesserei* – ливарня (від *giessen* – ливарити); *Kelterei* – давильня (від *keltern* – давити виноград); *Lackiererei* – лакувальний цех (від *lackieren* – лакувати); *Lagerei* – склад (від *lagern* – зберігати); *Mälzerei* – солодовня (від *mälzen* – варити солод); *Näherei* – швейний цех (від *nähern* – шити); *Packerei* – пакувальний цех (від *packen* – пакувати); *Raffinerie* – нафтоперегонний завод (від *raffinieren* – рафінувати); *Räucherei* – коптільня (від *rauchen* – коптити); *Selcherei* – коптільня (від *selchen* – коптити); *Setzerei* – складальний цех (від *setzen* – складати); *Speicher* – склад (від *speichern* – накопичувати, зберігати); *Spinnerei* – прядильний цех (від *spinnen* – прясти); *Stanzerei* – штампувальний цех (від *stanzen* – штампувати); *Strickerei* – трикотажний цех (від *stricken* – в'язати); *Wäscherei* – пральня (від *waschen* – прати); *Weberei* – ткацький цех (від *weben* – ткати); *Wirkerei* – трикотажна фабрика (від *wirken* – шити трикотаж); *Ziegelei* – цегляний завод (від *ziegeln* – виготовляти цеглу); *Zimmerei* – столярний цех (від *zimmern* – теслювати); *Zwirnerei* – крутильний цех (від *zwirnen* – крутка нитки).

Приміщення невиробничої дії: *Fernsprechamt* – міжміський телефонний пункт (від *frensprechen* – розмовляти по телефону); *Meldeamt* – бюро прописки (від *sich melden* – заявити про свою присутність); *Registatur* – реєстратура (від *registrieren* – реєструвати); *Zollamt* – митниця (від *zollen* – збирати мито).

Одна із особливостей німецької концептуальної картини світу розкривається у словотвірних метонімах *Bäckerei*, *Brauerei*, *Brennerei*, *Färberei*, *Gerberei*, *Giesserei*, *Weberei* у фреймі **приміщення виробничої дії**, які можуть розглядатися як *Nomina loci*, що утворилися у результаті метонімічної транспозиції “діяльність – приміщення, де протікає діяльність”, так і *Nomina instimentali*, чий ономасіологічний підґрунтя є концептуальний метонімічний переніс “діяльність – процес діяльності”: наприклад, 1) *Brütereі* інкубатор-приміщення (*Nominum locum*); 2) *Brütereі* інкубатор-пристрій (*Nominum instimentalis*). Це є можливим у наслідок того, що метонімічні транспозиції “дія – приміщення, де протікає дія” і “діяльність – процес діяльності” є концептуально дуже близькими, адже стосуються однієї й тієї ж базової концептуальної сфери “діяльність людини”, висвічуючи такі її аспекти, як локативність та процесуальність за допомогою, відповідно, семантичних примітивів [МІСЦЕ], [ПРОСТІР] і [ЧАС].

На відміну від контейнерного різновиду антропонімічного простору, неконтейнерний вид простору характеризується, у першу чергу, таким кластером ознак, як

- обмежена ділянка землі X із нечіткими віртуальними обрисами,
- двовимірність та відкритість X,
- безпосередній контакт людини з ґрунтом на X,
- орієнтація людини на X.

На концептуальному рівні кожному із типів неконтейнерного простору відповідає певний набір фреймів, зокрема, **ділянка поверхні, обмежена (невидимою) вертикальною межею:** *Grabstätte* – могильник (від *graben* – копати могилу) та *Kampfstätte* – поле битви (від *kämpfen* – битися).

Характерною особливістю німецької концептуальної картини світу є існування перехідної групи словотвірних метонімів, що суміщають характеристики тривимірного контейнерного та двовимірного неконтейнерного видів антропонімічного простору: *Gedenkstätte* – будинок-музей (від *gedenken* – пам'ятати); *Erholungsstätte* – будинок відпочинку (від *sich erholen* – відпочивати); *Heilstätte* – здравниця (від *heilen* – лікувати); *Krematorium* – крематорій (від *kremieren* – спалювати трупи); *Raststätte* – турбаза (від *gasten* – відпочивати); *Sanatorium* – санаторій (від *sanieren* – оздоровлювати); *Siedlung* – поселення (від *siedeln* – селитись); *Wohnstätte* – місце проживання (від *wohnen* – проживати). Словотвірні метоніми цієї перехідної групи є дотичними до контейнерного і неконтейнерного різновидів простору, оскільки їх семантика вказує на існування а) певної будівлі та б) прилеглої до будівлі ділянки землі – парку, скверу, майданчика.

Таким чином, на когнітивному рівні у локальних об'єктів висвічуються певні релевантні для когніції ознаки, що на мовному рівні визначають конфігурацію останніх за допомогою прототипового

словотвірного суфікса *-ei* та словотвірного напівсуфікса *-stätte*, котрий маркує існування перехідної зони, де суміщаються контейнерна та не контейнерна концептуалізація локальних об'єктів, представлених двома різновидами антропонімічного простору.

На нашу думку, насичення ментального лексикону просторово-локальними концептами є свідченням того, яке принципово важливе місце у концептуальній картині світу німецькомовної спільноти займає семантичний примітив [ПРОСТІР] та суміжні йому семантичні примітиви [ДІЯЧ] та [ЛЮДИНА].

Таким чином, концептуальна картина світу, віддзеркалена у похідних іменниках – словотвірних метонімах, відображає ідеоетнічний характер німецької мови й має тенденцію до структурування семантико-когнітивного простору за схемою концептуальних метонімічних переносів, котрі, у свою чергу, позначені кластером етнокультурних параметрів, специфічних німецькомовній спільноті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chantrill P.A., Mio J.S. *Metonymy in Political Discourse// Metaphor: Implications and Implication*. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1996.
2. Devenyi J. *Metonymy and Drama. Essays on Language and Dramatic Strategy*. – Lewisburg: Bucknell University Press, 1996.
3. Harris R. *Introduction to Integrational Linguistics*. – Oxford: Pergamon, 1998.
4. Johnson Ch. *Metaphor vs. conflation in the acquisition of polysemy: the case of see// Cultural, Psychological and Typological Issues in Cognitive Linguistics. Selected Papers of the Biannual ICLA Meeting in Albuquerque, July 1995*. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1999.
5. Listen P. *The Emergence of German Polite Sie. Cognitive and Sociolinguistic Parameters*. – NY, Washington/DC, Berlin, Paris: Peter Lang, 1999.
6. Ungerer F. *Introduction to Cognitive Linguistics*. – London: Longman, 1996.
7. Капранов О.П. Демінутонімія у когнітивно-метонімічних параметрах//Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – Випуск 5. – Київ: видавничий центр КНЛУ, 2001.
8. Капранов О.П. Взаємодія словотвірних метонімії та метафори у теорії “концептуальної інтеграції”(на матеріалі похідних іменників німецької мови)//Науковий збірник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. – Випуск 6. – Київ: видавничий центр КНЛУ, 2002.
9. Капранов О.П. Рівні варіювання афіксальних моделей метонімічного словотвору (на матеріалі іменників сучасної німецької мови)//Вісник Луганського державного педагогічного університету. – №7(39). – Луганськ, 2001.
10. Капранов О.П. Фреймовий характер когнітивної словотвірної метонімії//Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної. – Полтава, 2002.
11. Капранов О.П. Гештальтні риси словотвірного суфікса//Проблеми сучасної філології. Лінгвістичні та літературознавчі аспекти. – Черкаси, 2002.

УДК 800.3 - 866

КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ: К ИСТОРИИ ВОПРОСА

Капуста Т.А., аспирант

Киевский национальный политехнический университет

Рассматривается специфика основных подходов к коммуникативным стратегиям – интерактивного, психологического, социолінгвістического и прагматического. Сравниваются принципы каждого аспекта, применение стратегий в зависимости от анализируемого подхода. Делается вывод о взаимодополняющем характере когнитивных и межличностных коммуникативных стратегий.

Ключевые слова: коммуникативные стратегии, коммуникативная компетенция, грамматическая компетенция

Капуста Т.О. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ / Київський національний політехнічний університет, Україна

Розглядається специфіка підходів щодо комунікативних стратегій – інтерактивного, психологічного, соціолінгвістичного і прагматичного. Порівнюються вихідні принципи кожного аспекту, застосування стратегій в залежності від підходу, який аналізується. Зроблено висновок про взаємодоповнючий характер когнітивних та міжособистісних стратегій.

Ключові слова: комунікативні стратегії, комунікативна компетенція, граматична компетенція

Kapusta T.A. COMMUNICATION STRATEGIES IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING: CRITICAL REVIEW OF APPROACHES / Kiev National Polytechnic University, Ukraine

Specific features of the main approaches to communication strategies (interactional, psycholinguistic, sociolinguistic and pragmatic) are analyzed. Basic principles of each aspect and the appliance of strategies in accordance with the discussed approaches are compared. Complimentary character of cognitive and interpersonal communication strategies is inferred.

Key words: communication strategies, communication competence, grammatical competence

Современный этап в развитии украинского государства остро ставит вопрос о коренном пересмотре методологии преподавания иностранных языков на разных этапах обучения. Стремительное вхождение Украины в мировое сообщество, насущная потребность в межъязыковом и межкультурном общении профессионально ориентированного характера требуют существенного обновления целей, задач, методики и учебных материалов. Главным направлением усилий методистов становится разработка функционального обучения иностранному языку как средству общения между профессионалами, в котором учитывается вертикальный контекст социально-культурной и политической жизни народов, говорящего на изучаемом иностранном языке [1: 26].

В коммуникативно-направленных методических изысканиях ведется разработка новых интенсивных технологий в обучении иностранному языку. Проблемы межъязыковой коммуникации решаются в более широких, чем прежде, рамках. Основной задачей становится определение способов интеграции обучаемых иностранному языку в новую социокультурную общность, приспособленную к процессам глобализации и культурной конвергенции.

Коммуникативный подход широко освещается в работах отечественных методистов [2-4]. Он является перспективным для овладения профессионально ориентированной компетенцией в условиях искусственной социализации. Через формирование вторичной языковой личности происходит психологическая адаптация к межкультурному разнообразию мнений, что отвечает профессиональным интересам говорящего на иностранном языке. Следование принципам ясности, экономии, инициативного партнерства благоприятствует межкультурному сотрудничеству в диалоге культур.

К коммуникативным стратегиям ведения речевой деятельности ученые обратились несколько десятилетий назад. Хотя коммуникативные стратегии в обучении иностранному языку еще не имеют общепринятого определения в современной методике, основные направления в их исследовании вполне определились и успешно развиваются.

Критический анализ литературы по данному вопросу позволяет нам говорить о четырех подходах, разрабатывающих исходные принципы обучения стратегиям ведения речевой деятельности, - интерактивном [5; 6], психологическом [7-9], социолінгвістическом [10] и прагматическом [11;12]. В зависимости от аспекта рассмотрения стратегий меняются их репертуар и решаемые задачи. В каждом подходе разрабатывается свой инвентарь коммуникативных стратегий, обеспечивающих формирование разных видов коммуникативной компетенции. Во многих отношениях современные подходы к коммуникативным стратегиям являются взаимодополняющими [6: 28]. Они объединяются пониманием стратегического характера употребления языка. Ниже мы остановимся на основных принципах, положенных в основу вышеупомянутых подходов.

В интерактивном подходе, получившем освещение в работах многих методистов, среди них Э.Бьялисток, Г. Каспер, Э. Тароне и Г. Юл [6: 18], различаются два вида стратегий: стратегии сокращения (reduction) и стратегии достижения (achievement). Стратегии первой группы предполагают уклонение, изменение или отказ от коммуникативной цели в случае затруднений в процессе речевого общения. Стратегии достижения, иначе называемые компенсаторными, характеризуются системой альтернативных приемов, обеспечивающих интерактивность (смена языкового кода, словотворчество, обтекаемость выражаемой мысли, многословие).

Приверженцы интерактивного подхода считают, что список стратегий обоих типов дополняется по мере их изучения и внедрения в практику преподавания иностранного языка. Настоятельно рекомендуется сравнение речевой деятельности говорящего на иностранном языке с речью носителя языка: выявление различий способствует описанию стратегий и разработке необходимых рекомендаций в связи с их употреблением.

Для интерактивного подхода принципиальным является обучение коммуникативным стратегиям, а не их спонтанное, неосознанное применение в ходе речевого общения. Необходимым условием считается

присутствие реципиента. Более того, высказывается мысль, что наиболее высоких результатов можно добиться в группах, составленных из носителей разных культур, владеющих разными родными языками [6: 28].

Психологический подход разрабатывается методистами-когнитивистами, усилия которых направлены на вскрытие внутренней природы коммуникативных стратегий. В работах Э.Келлермана, Н. Пулисс, В. Дойч, Н. Брун и некоторых других коммуникативные стратегии увязываются с когнитивными процессами экономии, генерализации и психологической совместимости [8; 9]. Это означает, что количество стратегий сводится к минимуму (экономия), умение обобщать предопределяет стратегию коммуникативного поведения (генерализация), а терпимость к мнению собеседника ведет к балансу мнения (психологическая совместимость). Основными для психологического подхода являются компенсаторные стратегии, в иерархии которых соблюдается принцип таксономической дихотомии содержания и формы.

Компенсаторные стратегии подразделяются на концептуальные и кодовые. К первому типу, концептуальным стратегиям, относятся холистические и аналитические стратегии. Первые из них соотносят с заменяемым концептом, в то время как вторые описывают свойства референта. Второй тип, кодовые стратегии, включает в себя чисто лингвистические приемы (неологизмы, вкрапления слов из родного языка). Дихотомия в разграничении компенсаторных стратегий имеет важное когнитивное основание – представление знания как единства содержания и формы.

Представители психологического подхода полагают, что выбор стратегии вызван процессами анализа и контроля над знанием. Под анализом знания понимается процесс, структурирующий мыслительное представление о получаемой информации. В этом смысле любая абстрактная репрезентация соответствует форме знания. Знание организуется и активизируется структурно. Что касается контроля над полученным знанием, то он по своей природе отличается выборочностью: когнитивная деятельность всегда избирательна. Получение информации неизбежно дозируется, поэтому информационный поток постоянно подвергается когнитивной обработке.

В психологическом подходе в течение нескольких десятков лет успешно применяются референтные стратегии, реализуемые в референтно-устанавливающих коммуникативных заданиях. Задания предполагают идентификацию предмета через его сопоставление с другими предметами. Как показано в статье В. Дойча и его соавторов, референтные задания (следование инструкциям, которые дает отделенный экраном партнер по коммуникации) создают стандартные условия, в которых экстенциональные и интенциональные свойства референцируемых предметов контролируются. Авторы статьи убеждены в том, что растущие в Германии дети, не будучи этническими немцами, имеют больше сходства с их немецкими ровесниками, чем с детьми из их этнической родины [13: 166]. Сегодня, однако, затруднительно дать положительный ответ на вопрос, можно ли стать носителем языка в нескольких культурах.

Разработка референтных стратегий является, как представляется, самостоятельной проблемой. В классификации, проведенной Э.Келлерманом, разграничивается три разновидности референтных стратегий: холистическая (попытка описать контур предмета), партитивная (по принципу целого и его части), линейная (линейное представление о размере). По Келлерману, говорящий сначала пользуется холистической стратегией для установления референта. Если этого сделать не удастся, применяется партитивная стратегия. В случае негативного результата от применения этой стратегии, включается линейная стратегия. Однако Келлерман подчеркивает, что чаще всего стратегии сочетаются. Он выделяет семь возможных стратегических комбинаций: применяется только одна стратегия (холистическая, партитивная или линейная), сочетаются две стратегии (холистическая и партитивная, холистическая и линейная, партитивная и линейная) и, наконец, сочетаются все три стратегии [14: 66].

Подытожим различия между интерактивным (внешним) и психологическим (внутренним) подходами.

1. В интерактивном и психологическом подходах по-разному осуществляется контроль над речевой деятельностью. В первом подходе речевое общение говорящих на иностранном языке сравнивается с речевой деятельностью носителей этого языка. Во втором подходе исходным является положение о том, что говорящие на иностранном языке способны осуществлять самоконтроль, поскольку имеют аналогичный опыт в родном языке. В первом случае сопоставляются формы, употребляемые не носителем и носителем языка. Во втором случае выявляется общность когнитивных процессов, которые протекают в речевом общении вообще, безотносительно к тому, является ли язык иностранным или родным.
2. В обоих подходах разным является отношение к адресату. Интерактивный подход ориентирован на реципиента информации, что влияет на выбор стратегии (учет знаний, статуса, опыта, потребности реципиента в общении). В психологическом подходе реципиент факультативен, он не влияет на выбор стратегии.

3. Состав группы в интерактивном подходе предполагает полиэтничность обучаемых иностранному языку. В психологическом подходе обучаемые являются носителями одного и того же языка.
4. В интерактивном подходе допускается расширение списка коммуникативных стратегий, в то время как в психологическом подходе их экономия считается одним из основополагающих принципов.

Делаются попытки сочетать положительные стороны двух вышеуказанных подходов. В смешанном подходе Юла и Тароне, который можно назвать интерактивно-психологическим, выделяются три основные разновидности коммуникативных стратегий: 1) стратегии достижения, 2) стратегии редукции и 3) стратегии интерактивности. Первая группа подразделяется на концептуальные стратегии (холистические и аналитические) и кодовые стратегии (смена языкового кода и словотворчество). К стратегиям редукции относятся опущение или замена предмета речи, смена топика, формальная редукция. Интерактивными стратегиями считаются побуждение к сотрудничеству, мимика и жесты [6: 20]. Авторы полагают, что такая таксономия стратегий позволяет преодолеть направленность интерактивного подхода от деятельности к коммуникативной компетенции и их обратный порядок, от компетенции к деятельности, постулируемый в психологическом подходе.

В социолингвистическом подходе коммуникативные стратегии рассматриваются как часть социально-ситуативного взаимодействия, где различаются роли обучаемого и иноязычного говорящего. Исходным является включение индивидуального стратегического действия в макросоциальную структуру, которая на локальном уровне воспроизводится в виде внутреннего и внешнего понимания (когниции).

Социальное взаимодействие партнеров по коммуникации состоит в речевых действиях, направленных на их «движение» друг другу (comity strategies). Сотрудничество проявляется в разделяемом партнерами отношении к общему опыту, которое находит выражение в ритуальных формулах согласия. Поддержка подразумевает разделяемое отношение к опыту, которым владеет лишь один партнер, что эксплицируется в одобрении или похвале. Это особенно важно в межкультурном общении, между носителем и не носителем языка, когда сотрудничество и поддержка затрудняются разным культурным опытом и принадлежностью к разным этническим группам. Дистанцирование от привычных культурных стереотипов, заинтересованность в разделении чужого, инокультурного опыта ведет к межличностному договору, в котором акцент делается не на усилении различий, а их возможной минимизации. В современных условиях миграции и глобализации без социокультурной контекстуализации в речевом общении обойтись трудно.

В отличие от интерактивного и психологического подходов, в социолингвистическом подходе коммуникативные стратегии отличаются коллективным характером. Вводится понятие архистратегии. Применение архистратегий (например, сознательная смена темы при вызревании социокультурного конфликта) позволяет сознательно отойти от стереотипов собственной культуры ради ведения диалога культур как межличностного договора.

Как показано в статье Б.Рамптона, последовательно развивающего данный подход, при общении билингвов панджаби с их англоязычными и афро-карибскими сверстниками применяется солидарно-творческая стратегия, не несущая при смене языковых кодов референтного слова. Конструктивность солидарно-творческой стратегии состоит в переносе внимания на интерактивную диаду, что вызвано желанием быть понятым в процессе коммуникативного действия. К кооперативным коммуникативным стратегиям, как считает Б.Рамптон, прибегают отдельные партнеры по коммуникации, их пара или группа. Готовность к сотрудничеству расширяет потенциальные возможности микро- и макроуровневой социокультурной организации в процессе речевого общения [10: 301].

Таким образом, в социолингвистических исследованиях учитывается знание культурной антропологии. Исходными являются, во-первых, взаимодействие первичной и вторичной картин мира и, во-вторых, понимание основополагающей роли изучаемого иностранного языка в создании вторичной картины мира [1: 17].

В прагматическом подходе рассматриваются вопросы снятия конфликтных целей. Разрабатываемые виды стратегий называются прагматико-коммуникативными [11, 346]. Возникновение конфликтных целей обусловлено тем, что партнеры по коммуникации стремятся добиться взаимопонимания кратчайшим путем, сохранив при этом общепринятые нормы вежливости и не уронив своего статуса. Конфликтные цели могут разрешаться путем отбора (отказ от побочных целей), разделения (побочные цели распределяются по разным частям сообщения) и интеграции (цель переформулируется или опускается). В межкультурной коммуникации важен объем прагматического знания, разделяемый собеседниками. Не носителям языка свойственны многословность, иллокутивная формульность, подчеркнутая вежливость общения.

Конфликтные цели подразделяются на три группы: отбор, разделение и интеграцию. При этом существенной оказывается принадлежность говорящих к одному культурному этносу. Имея общие основания для достижения цели, члены одной социокультурной группы в определенной степени

разделяют знания о мире. Это позволяет экономно расходовать языковые средства, поскольку реалии совместной социокультурной жизни не требуют дополнительного разъяснения.

В иноязычном говорении к стратегиям избыточности и многословия прибегают довольно часто. Под многословием понимается передача информации в максимально эксплицированной форме. Просьба, извинение, жалоба – все они излишне объясняются. Стремление к полноте отличает иноязычного говорящего от носителя языка. Для последнего более характерна краткость, чем развернутость высказывания. Не носитель языка пытается компенсировать свое недостаточное знание формульных клише и ритуальных формул [5: 350].

Подобное явление имеет психолингвистическое обоснование. Не носителю языка приходится объяснять свои намерения, чтобы быть уверенным в успешности коммуникации. Не полагаясь на ситуацию, он пытается как можно подробнее эксплицировать ее. В результате эксплицитность занимает место имплицитности – стратегии, к которой бы прибегнул носитель языка.

Как показывает сравнение основных принципов, положенных в основу вышеуказанных подходов, их различия определяются набором стратегий, отношением к реципиенту, составом группы и условием применения стратегии. По этим параметрам интерактивный, социолингвистический и прагматический подходы имеют больше сходств между собой, чем с психологическим подходом. Они положительно отвечают на вопрос о наличии реципиента, исходят из смешанных групп. Что касается стратегий, то их специфика в каждом подходе очевидна: внутренняя компетентность в психологическом подходе и ориентирование на партнера или партнеров в остальных подходах.

Таблица 1: Сводная таблица исходных принципов в зависимости от подхода к рассмотрению коммуникативных стратегий

Подход	Интерактивный	Психологический	Социолингвистический	Прагматический
Виды стратегий	Редукции, достижения	Компенсаторные	Архистратегии	Отбор, обобщение, разделение
Наличие реципиента	обязательно	Не обязательно	Обязательно	Обязательно
Состава группы	Разные Я1	Один Я1	Не оговорено	Не оговорено
Условия применения стратегии	Интерактивность в паре	Внутренняя компетентность	Межличностный договор	Совместное преодоление конфликтных целей

Коммуникативная стратегия связана со стратегической компетенцией. Понятие коммуникативной компетенции пришло в методику преподавания иностранным языкам из лингвистики дискурса, где изучаются контекст и социокультурные факторы языковой ситуации. В динамическом взаимодействии между ситуацией и дискурсом через коммуникацию передается информация. Одного знания грамматических правил, как принято в традиционной методике, становится недостаточно. На первое место выдвигается знание о том, как реализовать коммуникативную цель в динамике речевого общения.

На отсутствие четкого определения коммуникативной компетенции указывает Х. Виддоусон, один из современных крупнейших методистов. Он выступает против узкого взгляда на коммуникативную компетенцию как просто способность продуцировать иллокутивные высказывания (обещание, рекомендация, согласие с мнением другого коммуниканта и т.п.). Виддоусон справедливо замечает, что запоминание стандартных фраз (клише) не означает коммуникативной компетенции. Он подчеркивает, что единственным путем к ее овладению является приобщение к мыслительным образцам (паттернам). Это означает, что основное внимание должно уделяться освоению лексикализованных ядерных фраз и предложений, контекстному употреблению, проблемным заданиям, в которых грамматика имеет коммуникативную ценность [15: 90-91].

Сходным является понятие коммуникативной языковой способности, введенное в методическую терминологию Л.Бахманом. Ученый исходит из контекста ситуации, который вступает в двусторонние отношения с психофизиологическим механизмом порождения речи. Он полагает, что коммуникативная языковая способность может быть описана одновременно как знание (компетенция) и как способность применить эту компетенцию в контекстно-обусловленном языковом общении [16: 84].

В известных нам работах коммуникативная компетенция освещается в интерактивном и психолингвистическом аспектах. В интерактивном понимании под коммуникативной компетенцией

понимается взаимная попытка партнеров по коммуникации договориться о значении в ситуации, когда имеющиеся в распоряжении структуры значения ими не разделяются. Интерактивный взгляд на коммуникативную компетенцию весьма распространен [6; 15; 16].

В основу психолингвистического понимания коммуникативной компетенции положена психолингвистическая модель речевой деятельности, разработанная Фэрчем, Каспером, Кларком и рядом других ученых [5]. Опираясь на исследования когнитивистов, они описывают речевую деятельность в виде модели, включающей в себя фазы планирования и исполнения. Фаза планирования включает в себя постановку коммуникативной цели, процесс непосредственного планирования и выработку плана. Фаза исполнения моделируется как физиологический процесс, приводящий к реализации плана в виде речевой деятельности.

По нашему мнению, речевая деятельность направлена на выработку коммуникативной языковой способности во взаимодействии трех составляющих – ситуации, партнеров по коммуникации и дискурса. Она предполагает знание языка (компетенцию) и оперирование языком в заданном коммуникативном контексте. Составляющими коммуникативной языковой способности являются языковая компетенция, стратегическая компетенция и психофизиологические механизмы [16:107].

Коммуникативная компетенция зависит от того, какие факторы (грамматические, социокультурные или ситуативные) принимаются во внимание. Вероятнее всего говорить о коммуникативной компетенции как результате освоения адекватных образцов мышления, которые возводятся в статус языкового поведения говорящего на иностранном языке.

С середины 70х годов XX столетия положение о том, что грамматическая компетенция является компонентом коммуникативной компетенции, подверглось критике. Коммуникативная направленность в обучении грамматики и лексического состава языка с целью достижения социально-приемлемой коммуникации привела к пересмотру традиционного обучения грамматическим явлениям. Возникло два коммуникативных взгляда на грамматику. В первом подходе акцент делался на обучении грамматическим правилам, которые применялись в заданной учебной коммуникации. Вторым подход предполагал познание грамматических структур через их употребление в речи. Специального заучивания грамматических правил не проводилось [17: 18].

Современное понимание грамматической компетенции предполагает учет целого ряда видов компетенции, включающих в себя знание словарного состава языка, морфологии, синтаксиса и фонологии. Они управляют выбором слов для выражения определенного смысла, их форм, включения в высказывание для формирования пропозиции.

Достижения в области дискурсного анализа позволяют дополнить грамматическую компетенцию текстовой компетенцией. Текстовая компетенция дает знание о конвенциональных текстовых структурах, которые обнаруживаются как в устной, так и письменной речи. Сюда относятся способы обеспечения текстовой связности, приемы риторического подчеркивания, модели передачи единства предмета сообщения, способы перехода от топика к топикю и многое другое. Знание текстовой компетенции необходимо в диалогической речи, где конвенциональность проявляется в структурах начала ведения диалога, его продолжения и завершения.

Проведенный критический анализ позволяет заключить, что выбор стратегии зависит от поставленной коммуникантом задачи, направленной на установление межличностного договора или извлечение индивидуального опыта, степени преодоления внутреннего барьера и эксплицитного приближения коммуникативного процесса к приемлемой, положительно оцениваемой, социокультурной контекстуализации, когда межкультурные различия не являются препятствием, а, наоборот, стимулируют коммуникативную деятельность. Разницу между подходами мы видим в том, что в психологическом подходе изучаются когнитивные основания построения речевого высказывания, в то время как в остальных подходах основное внимание обращено на внешние факторы межличностного общения. Все это свидетельствует в пользу взаимодополняющего характера существующих подходов, раскрывающих разные стороны многогранного коммуникативного процесса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2000. –262с.
2. Мовна комунікація та методика викладання іноземних мов: Матеріали всеукраїнської конференції. – Одеса: Астропринт, 2001. – 132с.
3. Ісаєва Г. Turn of the Millennium: global English – what about English culture? // Мовні і концептуальні картини світу: Збірка наукових праць. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2001. – С.137-139.
4. Кургут Л.П., Пасинок В.Г. Концептуальні методологічні основи навчання іноземним мовам // Мовні і концептуальні картини світу: Збірка наукових праць. – К.: КНУ ім. Т.Шевченка, 2001. – С.207-209.

5. Kasper G., Kellerman E. Introduction: approaches to communication strategies // Communication strategies: Psycholinguistic and sociolinguistic perspectives. – L., N.Y.: Longman, 1997. – P.1-13.
6. Yule G., Tarone E. Investigating communication strategies in L2 reference: pros and cons // Communication strategies: Psycholinguistic and sociolinguistic perspectives. – L., N.Y.: Longman, 1997. – P. 17-30.
7. Шиян О.М. Психолого-лингвистический аспект усвоения текста как формы учебного взаимодействия с применением интенсивных технологий // Предложение и текст: Межвузовский сборник научных трудов- Рязань: РГПУ, 1998. – С. 101-107.
8. Kellerman E., Bialystok E. On psychological plausibility in the study of communication strategies // Communication strategies: Psycholinguistic and sociolinguistic perspectives. – L., N.Y.: Longman, 1997. – P.31-48.
9. Poulisse N. Compensatory strategies and the principles of clarity and economy // Communication strategies: Psycholinguistic and sociolinguistic perspectives. – L., N.Y.: Longman, 1997. – P. 49-64.
10. Rampton D. A sociolinguistic perspective on L2 communication strategies // Communication strategies: Psycholinguistic and sociolinguistic perspectives. – L., N.Y.: Longman, 1997. – P. 279-303.
11. Kasper G. Beyond reference // Communication strategies: Psycholinguistic and sociolinguistic perspectives. – L., N.Y.: Longman, 1997.- P. 345- 360.
12. Wilmot W. Relational communication. – N.Y.: Mc Graw-Hill, inc., 1995. – 175p.
13. Deutsch W., Bruhn N., Marsche E., Behrens H. Can one be more than two? Mono- and bilinguals' production of German and Spanish object descriptions in a referential communication task // Communication strategies: Psycholinguistic and sociolinguistic perspectives. – K., N.Y.: Longman, 1997. – P. 146-157.
14. Russell G. Preference and order in first and second language referential strategies // Communication strategies: Psycholinguistic and sociolinguistic perspectives. –L., N.Y.: Longman, 1997. – P. 65-96.
15. Widdowson H.G. Aspects of language teaching. – Oxford: Oxford University Press, 1990. –213p.
16. Bachman L.F. Fundamental considerations in language testing. – Oxford :Oxford university press, 1994. – 408p.
17. Thornbury S. How to teach grammar. – Harlow: Longman, 1999. – 182p.

УДК 802.0-086:32+801.541.2

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Козьмик А.А., преподаватель

Гуманитарный университет “ЗИГМУ”

Статья посвящена проблемам общественно-политической терминологии английского языка. В статье рассматриваются особенности терминологической лексики, определяется сущность общественно-политической терминологии, выявляются отличительные признаки общественно-политической терминологии от других терминосистем, и описываются пути и способы формирования новой общественно-политической лексики.

Ключевые слова: терминологическая лексика, общественно-политическая терминология, словообразование, префиксация, аффиксация, заимствование.

Козьмик Г.О. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬНО - ПОЛІТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ / Гуманітарний університет “ЗІДМУ”, Україна

Стаття присвячена проблемам суспільно-політичної термінології англійської мови. У статті розглядаються особливості термінологічної лексики, визначається сутність суспільно-політичної лексики, виявляються відмінні ознаки від інших терміносистем, описуються шляхи та способи формування нової суспільно-політичної лексики.

Ключові слова: термінологічна лексика, суспільно-політична термінологія, словотвір, префіксація, афіксація, запозичення.

Kozmik A.A. NEW SOCIO-POLITICAL TERMINOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE: SOME ASPECTS OF FORMATION AND USAGE / University of Humanities "Zaporizhja Institute of State and Municipal Government", Ukraine

The article deals with the problems of social and political terminology of the English language. It represents the main features of social and political terminology and its place among other terminological systems. The article traces current ways and means of word formation.

Key words: social and political terminology, terms, word formation, prefix, affix, borrowings

В последние десятилетия различные аспекты взаимоотношения языка и общества привлекают пристальное внимание специалистов. Начало XXI столетия характеризуется глобальными социально-экономическими изменениями, вступлением человечества в новый этап научно-технического прогресса, именуемого информационной революцией. Каждое изменение в социальной сфере влечёт за собой определённые изменения в языковой системе. Язык, развивающийся в соответствии с изменяющимися потребностями общества, стал объектом воздействия научно-технических факторов социальной революции, и прежде всего - результатов развития технических средств коммуникации.

Как известно, наиболее подвержена влиянию социальных факторов лексико-семантическая система языка. Не случайно, что именно в этот период значительно выросли темпы пополнения словарного состава: в 90-е годы, по оценкам исследователей, английский язык ежегодно пополнялся 15 000- 20 000 новыми единицами.

В связи с ростом пласта терминологической лексики, вызванного развитием науки, техники, производства, постоянно увеличивается число работ, в которых рассматриваются особенности терминологической лексики вообще, а также отдельных терминосистем в сравнении с общеупотребительной лексикой и другими терминосистемами; изучается широкий круг проблем, связанных с определением термина, критериями выделения терминов, исследуются их лингвистические характеристики [1; 2; 6; 9].

Формирование и функционирование новой общественно-политической лексики и терминологии неразрывно связаны с развитием социальных понятий, которые, в свою очередь, отражают диалектику социального развития.

Прежде, чем определить сущность общественно-политической терминологии, необходимо рассмотреть понятие «термин». Несмотря на большое количество работ, посвящённых вопросам терминологии, ещё нет общепринятого определения термина. Выработка точного и достаточно чёткого определения термина затруднена не только сложностью самого понятия, но и неоднородностью терминологической лексики.

В логике термин определяется как «...слово (или комбинация слов), подразумевающее определённую характеристику (или пучок характеристик) и приложимое к известному объекту, обладающему этими качествами. Им может быть любое слово данного языка. Термином его делает логический подход к его признакам и по возможности чёткое отграничение данной понятийной сферы от прочих понятийных сфер, обозначаемых другими словами (терминами)» [8; 73]. Под термином в лингвистике понимается слово (или словосочетание) специальной сферы употребления, являющееся наименованием специального понятия и требующее дефиниции. Терминологическим мы считаем такое значение, которое соотносится со специальным понятием, предметом или явлением в области науки, техники, производства, профессиональной и общественной деятельности.

Что же касается общественно-политической терминологии, то разные исследователи по-разному интерпретировали этот лексический слой. Т.Б.Крючкова, например, считает, что следует отличать общественно-политическую лексику от общественно-политической терминологии [6]. Другие считают, что общественно-политическая терминология- это особый пласт терминологической лексики, который занимает промежуточное место между функционально-ограниченными терминосистемами, лишёнными эмоционально-экспрессивной окраски, и общеупотребительной литературной лексикой, с которой она постоянно взаимодействует [1].

На наш взгляд, грань между общественно-политической лексикой и общественно-политической терминологией является весьма зыбкой в силу того, что этот пласт лексики широко распространён и общеупотребителен. Мы считаем, что термины «общественно-политическая лексика» и «общественно-политическая терминология» являются равнозначными и принадлежат одной лексико-семантической подсистеме языка, обслуживающей средства массовой коммуникации.

Общественно-политические термины, очевидно, должны обладать общими признаками любых терминов: включением в терминосистему, связанностью с известным научным понятием, возможностью строгого определения их значения.

Чем же отличается общественно-политическая терминология от других терминосистем? Прежде всего необходимо отметить, что общественно-политическую терминологию нельзя исследовать в отрыве от

социальной жизни общества, в которой она функционирует и находится с ней в гораздо более тесной связи, чем другие терминологические системы.

Специфическим признаком терминов общественных наук являются широко развитые синонимия, омонимия, многозначность; тогда как термины естественных и технических наук в известной степени стремятся к устранению многозначности и синонимии.

Следующим отличительным фактором является тот факт, что общественно-политическим терминам свойственна модальная и экспрессивная функции. Одним из видов модальности считается оценка. На языковом уровне это проявляется в том, что у большинства общественно-политических терминов присутствует оценочный компонент значения. Термины, обозначающие явления общественной жизни, которая ежедневно и ежечасно волнует тех, кто эти термины употребляет, сохраняют оценочный фактор в течение всего периода своего существования. Что же касается экспрессивности, то, по мнению Т.Б. Крючковой [6, 112], необходимо исходить из общетеоретического положения о том, что экспрессивность является свойством не отдельных слов, а высказывания в целом. Тексты, описывающие общественно-политическую проблематику, бесспорно, обладают экспрессивностью.

Общественно-политическая терминология, являясь совокупностью обозначений, полученных в результате идеологического отражения действительности, существенно зависит от того, в каких социальных условиях происходит это отражение. В силу этого в языках, функционирующих в условиях разных господствующих идеологий, общественно-политическая терминология будет обладать весьма различными свойствами, тогда как, например, терминология автомобилестроения Франции и Германии будет весьма схожей.

В функциональном отношении общественно-политическая терминология неоднородна. С одной стороны, существует узкоспециальная общественно-политическая терминология, понятная в полной мере только узкому кругу специалистов, с другой стороны, многие общественно-политические термины употребляются в средствах массовой коммуникации, в устной речи широких масс носителей.

Следует отметить, что условия развития человечества на нынешнем этапе таковы, что сфера употребления терминологического аппарата общественно-политической лексики всё более расширяется. Это объясняется тем, что всё более стирается грань между лексикой для специальной коммуникации и лексикой общеупотребительной. Этот процесс обуславливается следующими факторами.

Во-первых, воздействие терминологической лексики на нормативный язык проходит на фоне доступности средств массовой коммуникации огромному количеству людей.

Во-вторых, в связи с общим ростом уровня образования населения, его политической грамотностью, участием рядовых граждан в политических и общественных организациях и движениях, сложные социальные понятия и категории становятся доступными широким массам. Данные явления ведут к тому, что слова, являющиеся терминами в области политической жизни переходят из разряда слов с ограниченным узусом в разряд общеупотребительной лексики. Примерами могут служить такие слова: **technopolitics, teledemocracy, coupster, protectee, ramboism.**

В третьих, в результате тех или иных событий, происходящих в общественной жизни, какие-либо понятия общественных наук могут выйти за пределы узкоспециального значения.

Общественно-политические термины возникают в языке приблизительно теми же путями, что и единицы других лексико-семантических подсистем литературного языка. Согласно исследованиям лингвистов, свыше 65% всех новых слов, которые появились в последние десятилетия вследствие словообразовательных процессов, были образованы путём аффиксации и словосложения. Высокую словообразовательную активность в общественно-политической лексике проявляли суффиксы: **-ism (short-termism, sexism, entryism); -ization (globalization); -dom (great-powerdom, transgenderdom); -hood (celebrityhood).**

Что касается префиксального словообразования, то одними из наиболее продуктивных являются префиксы: **anti- (anti-gay); pro- (pro-gay).** Следует особо отметить префикс **hyper-**, с помощью которого ранее образовались, главным образом, узкоспециальные термины. В последние десятилетия с его помощью образуются слова общеязыкового функционирования: **hyperdemocratic, hyperspace.**

Роль префиксальных формантов могут выполнять и полнозначные слова. Особенно популярным в последнее десятилетие является элемент **near-** в значении «почти», например, **near-dictator, near-majority.**

В 90-х годах XX-го столетия в общественно-политической терминологии наблюдается увеличение удельного веса сложных слов. Основной моделью их образования служит сочетание двух существительных (N+N). Примерами могут служить такие сложные слова: **brain-drink, workflow, couch potatoe.** Необходимо подчеркнуть высокую активность сложных слов в словообразовательных процессах: **couch potatoe → couch potatodome → couch potatoism; baby boom → baby boomer → baby boomlet.**

Большую роль в образовании сложных слов играет аналогия. Так, например, по образцу слова **airlift** образовано слово **boatlift**. Слова **sky-jack** и **sea-jack** образовались по образцу слова **highjack**.

Существенную часть общественно-политической лексики составляют слова, являющиеся результатом вторичной номинации, т.е. полученные путём переосмысления исконных или заимствованных слов, уже существовавших в языке.

Анализ семантических инноваций последних десятилетий свидетельствует о том, что изменения значений лексических единиц связаны, главным образом, с функциональной мобильностью лексических единиц, с процессами их специализации (терминологизации), деспециализации (детерминологизации) и транспециализации (транстерминологизации). По своей природе термины динамичны, поскольку динамичны все сферы жизнедеятельности человека и общества. Примерами вторичной номинации или терминологизации могут служить следующие слова: **Chernobyl** “катастрофы в результате форсированного использования достижений научно-технического прогресса”; **bridge-builder** “миротворец, сторонник наведения мостов”.

Необходимо также отметить и процесс миграции слов из одной терминосистемы в другую. В общественно-политической терминологии стало характерным употребление медицинских терминов в политических и других контекстах, например, **color-blind** “страдающий дальтонизмом, не различающий цветов”, как элемент общественно-политической терминологии означает “не имеющий расовых предрассудков”. Автомобильный термин **spark plug** «свеча зажигания» стал означать человека, выступающего в роли инициатора. Слово **doorstepping**, употреблявшееся в жаргоне журналистов для обозначения тактики приставания к людям, вторжения в их дома для получения сенсационной информации, в языке политиков стало означать предвыборную агитацию путём обхода квартир.

Ещё одним способом формирования общественно-политической терминологии является заимствования. Как показывает анализ, именно общественно-политическая и экономическая сферы являются сферами возникновения и функционирования наибольшего числа инноваций последних десятилетий.

Заимствования из испанского языка в последние десятилетия поступают в английский язык, главным образом, через его американский вариант: **sicario** «наёмный убийца, который работает на наркомафию». Слово **autodefensa** вводит обозначение «отрядов смерти» в Колумбии.

Определённую роль в пополнении словарного состава английского языка продолжают играть русский и украинский языки. Русское слово **nomenklatura** послужило моделью для неологизма **kleptotura**, который обозначает «**the thieving habits of the old nomenklatura under new post-communism conditions.**» Для обозначения реалий Украины появляются заимствования соответствующих слов из украинского языка: **karbovanets, hrivna**.

Необходимо отметить, что словарный состав английского языка интенсивно пополняется как за счёт поступлений из других языков, так и за счёт «внутренних заимствований». Такие заимствования обогащают словарный состав и способствуют распространению новых словообразовательных элементов.

Таким образом, мы видим, что на рубеже XX-XXI столетий рост словарного состава и расширение сферы функционирования новой общественно-политической терминологии обусловлены влиянием факторов социальной революции. Доступность средств массовой коммуникации широкому кругу носителей языка и общий рост уровня образования населения дают нам основание считать, что не существует чёткой грани между общественно-политической лексикой и общественно-политической терминологией. Количественные изменения в словарном составе общественно-политической терминологии позволяют проследить качественные изменения в путях, способах и средствах пополнения этого лексического слоя.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авербух К.Я. Терминологическая вариативность: теоретический и прикладной аспекты // Вопросы языкознания.- 1986.-№6.-С.38-49.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка, событие, факт.-М.:Наука, 1988.-341с.
3. Єнікєєва С.М. Особливості перекладу англійських комп'ютерних термінів на українську мову. Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки.-№5(26)2001.-С.54-59.
4. Зацный Ю.А., Бутов В.Н. Новая общественно-политическая лексика и фразеология английского языка.- Запорожье, ЗГУ, 2000.-200с.
5. Казарина С.Г. Типологические исследования в терминоведении //
6. Филологические науки.-1998.-№2.-С.66-73.
7. Крючкова Т.Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии.- М.: Наука, 1991.-153с.

8. Лебедева Т.Б. Урахування концептуального простору у військовій термінології при перекладі. Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. №5 (26) 2001.-С.95-100.
9. Суперанская А.В. Терминология и номенклатура //Проблематика определенных терминов в словарях разных типов.-Л.: Наука, 1976.-С.73-83.
10. Тараненко О.О. Лінгвістичні проблеми української термінології // Наука і суспільство. - 1998.- №1-2.- С. 7-10.
11. The Oxford Dictionary of New Words.-Oxford.- New York: Oxford University Press, 1992.-322p.

УДК 802.0 – 5

ДЛИТЕЛЬНЫЕ ФОРМЫ АНГЛИЙСКОГО ГЛАГОЛА: СТАТУС, СЕМАНТИКА, ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ

Литвак С.Я., к.филол. н., доцент

Запорожский государственный университет

Статья посвящена некоторым проблемам категории вида английского глагола.
Ключевые слова: грамматическая категория, оппозиция, вид, семантика.

Літвак С.Я. ТРИВАЛІ ФОРМИ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА: СТАТУС, СЕМАНТИКА, ФУНКЦІОНУВАННЯ /Запорізький державний університет, Україна

Стаття присвячена деяким проблемам категорії виду англійського дієслова.
Ключові слова: граматична категорія, опозиція, вид, семантика.

Litvak S.J. CONTINUOUS FORMS OF THE ENGLISH VERB: STATUS, SEMANTICS, FUNCTIONING / Zaporizhzhya state university, Ukraine.

The article deals with some problems of the category of English aspect.
Key words: grammatical category, opposition, aspect, semantics.

Категория глагольного вида, конституируемая оппозицией недлительных и длительных форм, как одна из специфических черт английского языка, отличающих его от других германских языков, продолжает привлекать внимание исследователей. И в последние годы появилось несколько работ, посвященных этой категории [1; 2; 3; 4].

Вопрос о категории вида в английском языке остается одним из сложных и спорных вопросов теоретической грамматики. Это обусловлено, в частности, тем, что в аспектологических исследованиях обозначились две крайности: ориентация на славянскую систему видов и отрицание категории вида в английском языке. Попытка приравнять видовые формы английского глагола к видовым формам глагола в славянских языках оказалась несостоятельной, что представляется вполне естественным, так как «инвариантное значение категории вида одного языка нельзя переносить на другой язык» [5, 83]. Что же касается отрицания категории вида в английском языке, то анализ этой точки зрения будет дан ниже.

Вид определяется как грамматическая категория глагола, обобщенно указывающая, как протекает во времени действие, выраженное глаголом. Противопоставление аспектуальных значений выступает как вид, если оно получает в том или ином языке статус грамматической категории. В противном случае оно рассматривается как семантическая (понятийная) категория [6, 83].

Между тем некоторые лингвисты понимают под категорией вида оттенки лексического значения глаголов, а также лексико-синтаксические средства, которые передают характер протекания действия, в частности, его начало, конец, многократность, предельность или непредельность. Например, Э.Крейзинга утверждал, что глагол *to sit* – несовершенного вида, а глагол *to sit down* – совершенного [7, 222]. А Дж.Кёрм, исходя из лексического и лексико-синтаксического критериев, выделял пять видов: длительный, начинательный, результативный, предельный и многократный [8, 373-386].

Такое же понимание сущности вида можно встретить и в работах отдельных современных лингвистов. Так, В.В.Гуревич считает, что видовые значения в английском языке являются лишь наслоением на основное значение глагольной формы; они не противопоставляют одну форму другой и связаны с особенностями лексического значения глагола и с типом контекста [9, 12].

Смешение грамматических и неграмматических средств выражения видовых значений подвергалось и подвергаются критике многими исследователями. Еще Г.Суит отмечал, что различие в длительности

действия между *feel* и *lay* во фразах *he feel down* и *he lay there nearly an hour* или *to laugh* и *to burst out laughing* не имеет ничего общего с грамматикой, поскольку оно выражается не посредством грамматических форм, а посредством лексического значения глаголов [10, 105]. Б.А.Ильиш так прокомментировал вышеуказанное утверждение Э.Крейзинги: «Здесь в сущности рассматривается не вид как грамматическая категория, а видовая окраска глагола как лексической единицы» [11, 163]. Э.Я.Мороховская подчеркивает, что признание морфологического характера вида позволяет исключить из видовых значений различные лексические и лексико-синтаксические способы их выражения [12, 135]. На недопустимость смешения видового характера глагола и грамматической категории вида указывает и В.Н.Сердюк [13, 230].

Попытка когнитивной трактовки сущности вида была предпринята А.В.Кравченко. По мнению автора, когнитивным содержанием категории вида является противопоставление наблюдаемых действий известным действиям. Формальное деление английских времен на простые и сложные отражает их противопоставление по виду. Простые времена – это времена неопределенного вида; они употребляются тогда, когда мы говорим о том, что мы знаем. Сложные времена – это времена определенного вида; они употребляются тогда, когда мы говорим о том, что мы наблюдаем [14, 37].

Эта трактовка, безусловно, заслуживает внимания, однако она вряд ли применима ко всем случаям употребления видовых форм. К тому же автор относит к видовой системе английского языка и перфектные формы, что не является общепризнанным.

Определение статуса длительных форм зависит от методологического подхода к анализу категории вида.

Как известно, существует три основных трактовки длительных форм:

- 1) они суть формы времени,
- 2) они являются видо-временными формами,
- 3) они репрезентуют длительный вид.

Сторонники первой точки зрения (напр., О.Есперсен, Н.Ф.Иртеньева) отрицают наличие грамматической категории вида в современном английском языке. О.Есперсен рассматривал образования типа *is writing*, *was writing*, *will be writing* как временные формы, которые выражают действие, ограниченной длительности [15, 278]. Н.Ф.Иртеньева назвала длительные формы наряду с перфектными относительными временными формами [16, 103].

Сторонники второй точки зрения (напр. В.Н.Ярцева, В.Я.Плоткин, И.П.Иванова) полагают, что категорию вида невозможно отделить от категории времени. По мнению В.Н.Ярцевой, вид как характеристика действия, выраженного глаголом, представлен в английском языке посредством временных глагольных форм [17, 52]. В.Я.Плоткин характеризует вид и время как части единой гиперкатегории [18, 82]. И.П.Иванова считает, что длительные формы представляют собой один из парадигматических разрядов английской видо-временной системы [19, 54].

Третья точка зрения была высказана более 40 лет назад А.И.Смирницким [20, 321-328]. Ее правомерность обосновывается с помощью принципа бинарности оппозиций английского глагола. С этой точки зрения формы типа *write – is writing*, *wrote – was writing*, *will write – will be writing* противопоставлены друг другу не как формы времени, поскольку обе выражают одно и то же время – соответственно настоящее, прошедшее или будущее; указанные оппозиции конституируют другую грамматическую категорию, а именно категорию вида. Возможность разграничения категорий вида и времени можно доказать посредством анализа различного рода оппозиций, в которые входит одна и та же глагольная форма. Противопоставляя форму *was writing* форме *is writing*, мы выделяем категорию времени; противопоставляя форму *was writing* форме *wrote*, мы выделяем категорию вида.

Эта концепция отражена в ряде современных исследований. Так, Дж.Каплан, сопоставляя две пары предложений: *Zellig is leaving – Zellig was leaving* и *Zellig left – Zellig was leaving* отмечает, что в первой паре глагол употреблен в различных временах, а во второй – в различных видах [21, 190]. Р.Кверк и другие авторы грамматики “A Comprehensive Grammar of the English Language”, анализируя предложения *Joan sings well* и *Joan is singing well*, подчеркивают, что в обоих случаях время глагола одно и то же, а виды разные [22, 197]. Н.А.Слюсарева, комментируя мнение о невозможности разграничения категорий вида и времени, отмечает, что «языковой реальности в большей степени соответствует трактовка сосуществования видовых и временных значений в глагольной форме как самостоятельных семантических сфер» [23, 134-135].

Мы разделяем точку зрения А.И.Смирницкого, которая, кстати сказать, получила широкое распространение в украинской германистике [24, 75; 25, 136-137; 26, 165-166; 27, 135; 28, 116]. Характеризуя семантическое содержание длительной формы, одни исследователи подчеркивают его

принципиальное отличие от значения недлительной формы; другие называют семы, составляющие содержание длительного вида; третьи дают формулировку его инвариантного значения.

Так, А.И.Стирницкий указывает, что форма длительного вида акцентирует внимание на течении действия и развитии процесса, в то время как форма общего вида передает сам факт действия [29, 322].

Л.С.Бархударов полагает, что семантическое содержание формы длительного вида может быть сведено к двум элементарным семам: длительность действия и его конкретность [30, 115]. А по мнению Н.А.Кондратьевой, в длительном виде представлены семы незавершенности действия, единичности, однократности и конкретности во времени, причем в вариантных значениях одна из сем может оказаться выделенной, однако доминантой семантического содержания является динамика действия [31, 20].

Н.А.Слюсарева подчеркивает, что инвариантным значением длительного вида, не зависящим от контекста, является значение динамики длительности, продолженности действия [32, 145].

Как отмечает О.А.Комарова, некоторые лингвисты, сопоставляя недлительную и длительную формы английского глагола (goes – is going), приходят к выводу, что видовое значение присуще только длительной форме (is going), тогда как недлительная форма (goes) лишена всякого видового значения, поскольку она обладает слишком неопределенным и очень широким значением [33, 53].

Этот вывод означает отрицание наличия категории вида в английском языке, поскольку неперенным условием существования любой грамматической категории в любом языке является наличие минимум двух противопоставленных друг другу форм с однородным грамматическим значением. В языке не может быть одного вида, как и одного падежа или одного залога.

Кроме того, указанный вывод противоречит общетеоретическому положению о значении немаркированного члена морфологической привативной оппозиции, которое действительно является очень широким, неопределенным, расплывчатым. Согласно общему положению, сформулированному Р.О.Якобсоном, маркированный член морфологической привативной оппозиции выражает определенный семантический признак (А), а немаркированный член оппозиции не выражает данного признака, хотя и не исключает его; немаркированный член оппозиции используется прежде всего для обозначения противоположного признака (не А), но он может также использоваться и для имплицитного выражения признака А [34, 74; 35, 85].

Семантическое содержание немаркированного члена можно определить отрицательно – через значение маркированного как противоположного ему; в данном случае это будет значение непроцессуальности и неконкретности действия. Наряду с этим можно дать и более подробную характеристику значения недлительной формы. В зависимости от контекста действие, обозначаемое данной формой, может быть однократно-мгновенным, многократным, длющимся на протяжении целого периода времени или неограниченным во времени [36, 115]. Что касается имплицитного выражения признака, сигнализируемого маркированным членом, то в описательных текстах форма общего вида может передавать значение длительного действия, в результате чего происходит нейтрализация видовой оппозиции. Например:

Opposite him in the carriage the two detectives slept, their bowler-hats jammed forwards on their foreheads, their mouths open, their huge hands lying limply in their laps. Rain beat on the windows; the carriage was intensely cold and smelt of stale tobacco (E.Waugh).

Вместе с тем в стилистических целях длительный вид может употребляться вместо общего, перенимая его семы привычности и повторяемости действия, но сохраняя при этом собственное значение действия в развитии в качестве семантического фона [37, 94]. Например:

Jake had that same desperate look his father had, and he was always getting sore at himself and wanting other people to be happy. Jake was always asking him to smile (W.Saroyan).

Вопрос о функционировании длительных форм в речи изучен еще недостаточно. В некоторых работах имеются лишь отдельные общие замечания по этому поводу. Так, О.В.Александрова и Т.А.Комова отмечают, что длительные формы часто встречаются в описаниях природы и эмоционального состояния человека [38, 114]. Л.С.Бархударов, ссылаясь на работу: Allen R. The Verb System of Present-Day American English, указывает, что длительные формы, будучи маркированными (интенсивными), употребляются значительно реже, чем недлительные формы – немаркированные (экстенсивные); их частотность составляет соответственно 4% и 96% [39, 116]. Примерно такое же количественное соотношение между длительными и недлительными формами приведено в двух фундаментальных британских грамматиках, авторы которых обращают внимание на тот факт, что длительные формы более характерны для разговорной речи и художественной прозы, чем для научных текстов, причем они более употребительны в американском варианте английского языка по сравнению с британским [40, 461-462; 41, 198].

Как мы видим, высказывания грамматистов об употребительности длительных форм и факторах, влияющих на степень их представленности в тексте, носят фрагментарный характер. Поэтому вопрос о закономерностях функционирования длительных форм требует специального рассмотрения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кравченко А.В. К когнитивной теории времени и вида (на материале английского языка) // Филологические науки. – 1990. - №6. – С. 81-90.
2. Кравченко А.В. Когнитивная семантика видо-временных форм английского глагола // Проблемы семантического описания единиц языка и речи. Материалы докладов Международной научной конференции. – Часть первая. – Минск: МГЛУ, 1998. – С. 35-37.
3. Сердюк В.Н. Происхождение форм длительного вида в английском языке // Вісник Харківського державного університету. - №430. – Серія романо-германська філологія. – Харків: Константа, 1999. – С. 178-182.
4. Сердюк В.Н. Проблема категориальной принадлежности длительных и перфектных форм в английском языке // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. - №471. – Іноземна філологія на межі тисячоліть. – Харків: Константа, 2000. – С. 229-234.
5. Кравченко А.В. К когнитивной теории времени и вида (на материале английского языка) // ФН. – 1990. - №6. – С. 81-90.
6. Большой энциклопедический словарь. Языкознание. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 658 с.
7. Krusinga E. A Handbook of Present-Day English. – Vol.2, part I. – Groningen, 1932. – 427 p.
8. Curme G.O. A Grammar of the English Language. – Vol.3. – Boston, 1935. – 616 p.
9. Гуревич В.В. Проблемы семантической производности в грамматике. - АДД. – М.: МГПИ, 1987. – 26 с.
10. Sweet H. A New English Grammar. – Part I. – Oxford, 1940. – 499 p.
11. Ильиш Б.А. Современный английский язык. – М.: Издательство литературы на иностр. языках, 1948. – 347 с.
12. Мороховская Э.Я. Основы теоретической грамматики английского языка. – К.: Вища школа, 1984. – 287 с.
13. Сердюк В.Н. Проблема категориальной принадлежности длительных и перфектных форм в английском языке // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. - №471. – Іноземна філологія на межі тисячоліть. – Харків: Константа, 2000. – С. 229-234.
14. Кравченко А.В. Когнитивная семантика видо-временных форм английского глагола // Проблемы семантического описания единиц языка и речи. Материалы докладов Международной научной конференции. – Часть первая. – Минск: МГЛУ, 1998. – С. 35-37.
15. Есперсен О. Философия грамматики. – М.: ИП, 1958. – 404 с.
16. Иртеньева Н.Ф. Грамматика современного английского языка (Теоретический курс). – М.: МГПИ, 1956. – 190 с.
17. Ярцева В.Н. Контрастивная грамматика. – М.: Наука, 1981. – 111 с.
18. Плоткин В.Я. Строй английского языка. – М.: Высшая школа, 1989. – 239 с.
19. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – 285 с.
20. Смирницкий А.И. Морфология английского языка. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1959. – 440 с.
21. Kaplan Jeffrey P. English Grammar: Principles and Facts. – N.J., 1995. – 438 p.
22. Quirk R. and others. A Comprehensive Grammar of the English Language. – Essex: Longman. – 1999. – 1779 p.
23. Слюсарева Н.А. Проблемы функциональной морфологии современного английского языка. – М.: Наука, 1986. – 215 с.
24. Жлуктенко Ю.О. Порівняльна граматики української та англійської мов. – К.: Рад. школа, 1960. – 160 с.
25. Хаймович Б.С., Роговская Б.И. Теоретическая грамматика английского языка. – М.: Высшая школа, 1967. – 298 с.

26. Березинський В.П., Муховецький А.М. Дієслово // Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 157-234.
27. Мороховская Э.Я. Указ. соч.
28. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов. – К.: Либідь, 1995. – 238 с.
29. Смирницький А.И. Указ. соч.
30. Бархударов Л.С. Очерки по морфологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1975. – 156 с.
31. Кондратьева Н.А. К проблеме категории вида английского глагола (на материале продолженного и общего вида). – АКД. – М., 1973. – 20 с.
32. Слюсарева Н.А. Указ. соч.
33. Теоретическая грамматика английского языка. – Л.: ЛГУ, 1983. – 253 с.
34. Jakobson Roman. Zur Struktur des russischen Verbbaus. – Pragaе, 1932. – 175 S.
35. Бондарко А.В. Грамматическая категория и контекст. – Л.: Наука, 1971. – 227 с.
36. Бархударов Л.С. Указ. соч.
37. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики. – М.: Высшая школа, 2000. – 160 с.
38. Александрова О.В., Комова Т.А. Современный английский язык: Морфология и синтаксис. – М.: МГУ, 1998. – 208 с.
39. Бархударов Л.С. Указ. соч.
40. Biber and others. Longman Grammar of Spoken and Writen English. – Essex: Longman, 1999. – 1204 p.
41. Quirk R. and others. A Comprehensive Grammar of the English Language. - Essex: Longman, 1999. – 1779 p.

УДК 803.0-086.6:33:802.0

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАПОЗИЧЕНИХ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Лісогуб Л.І., ст. викладач

Краматорський економіко-гуманітарний інститут

Широкомасштабний розвиток бізнесу в англійськомовних країнах в усьому світі, а також у розвитку культурних, наукових відносин між Німеччиною і цими країнами багато в чому вплинуло на розвиток німецької ділової мови.

Стаття присвячена вивченню проблеми англійських запозичень у німецькій мові, способам збагачення сучасного словника, реалізації нових концепцій і їхньої деталізації, заміщенню описових конструкцій. Запозичення – не омонімічний феномен. Це відбувається на різних рівнях мови. Це багаторівневий процес, у якому має велике значення впровадження запозичень у лексико-семантичну систему мови.

Ключові слова: економічна терміносистема, терміноутворюючі зв'язки, лексико-семантичні зв'язки.

Лисогуб Л.И. ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЗАИМСТВОВАННЫХ АНГЛИЙСКИХ ТЕРМИНОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОСИСТЕМЫ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ / Краматорский экономико-гуманитарный институт, Украина

Широкомасштабное развитие бизнеса в англоязычных странах во всем мире, а также в развитии культурных, научных отношений между Германией и этими странами во многом повлияло на развитие немецкого делового языка.

Статья посвящена изучению проблемы английских заимствований в немецком языке, способам обогащения современного словаря, реализации новых концепций и их детализации, замещению описательных конструкций.

Заимствование – не омонимичный феномен. Это происходит на разных уровнях языка. Это многоуровневый процесс, в котором имеет большое значение внедрение заимствований в лексико-семантическую систему языка.

Ключевые слова: экономическая терминсистема, терминообразовательные связи, лексико-семантические связи.

Lisogub L.I FUNCTIONING OF THE BORROWED ENGLISH ECONOMIC TERMS IN THE GERMAN LANGUAGE / Kramatorsk economic humanitarian institute, Ukraine

The wide-scale development of business in English-speaking countries all over the world, as well as the development of cultural, scientific relations between Germany and these countries has greatly influenced on the development of the German business language.

The article is devoted to studying the problem of English borrowings in German, the ways of enrichment of the new age vocabulary, the implementation of new concepts and their detalization of them, the substitution of the descriptive constructions.

The borrowing is not a homonymous phenomenon. It takes place at different levels of the language. It is a multilevel process, where the insertion of a borrowing into the lexico-semantic system of a language has a great meaning.

Key words: economic terminological system, lexico-semantic links, term-forming links.

Німецька мова інтегрує сьогодні багато нових слів з різних мов світу. Особливо сильна тенденція черпати слова і вирази з англійської чи з її національного американського варіанту. На цей час у німецькій мові спостерігається підйом процесу запозичення й активізації англійської лексики у сфері економіки у зв'язку з високим розвитком американського бізнесу.

У нашому розумінні, терміносистема – складне ціле наукових та професійних понять однієї певної галузі знань, яке взаємопов'язане різноманітним чином на лінгвістичному рівні.

Лінгвістичні термінологічні дослідження базуються на системних принципах. До числа основних принципів необхідно виділити наступні:

- *цілісність* (залежність кожного елементу, властивості та відношення системи від його місця, функції всередині цілого);
- *структурність* (можливість знаходження системи через встановлення її структури, тобто мережі зв'язків і відношень системи);
- *взаємозалежність системи та середовища* (система формує, виявляє свої властивості у процесі взаємодії з середовищем);
- *ієрархічність* (система, що досліджується, являє собою один із компонентів більш широкої системи);
- *множинність описів кожної системи* (в силу принципової складності кожної системи її адекватне пізнання потребує побудови значної кількості різноманітних моделей, кожна з яких описує лише певний аспект системи) [2,464].

Економічна терміносистема, як і будь-яка інша, складається з великої кількості взаємопов'язаних або співвіднесених один з одним елементів – мовних одиниць (термінів). В якості термінів можуть виступати як окремі слова, так і словосполучення практично з необмеженою кількістю компонентів. Найбільша кількість компонентів терміна в нашому матеріалі варіюється від 4 до 9:

Point-of- Sale-Terminals – sind im Einzelhandel einsetzbar;

Training off the job (TOF) – unter TOF werden alle Methoden der Personalentwicklung verstanden, die außerhalb des Arbeitsplatzes durchgeführt werden;

Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication - ein weltweites Datenfernübertragungssystem [5,1183].

Елементи у системі нерівноцінні, розрізняють терміни базисні (основні) і похідні, наприклад:

engl.: <i>clearing</i>	dt.: <i>Clearing n, -s, -s,</i>
<i>Clearingbank f -, -en,</i>	<i>mehrseitiges Clearing,</i>
<i>Clearingkonto n -s, -ten,</i>	<i>multilaterales Clearing,</i>
<i>Clearingoperation f -, -en,</i>	<i>zweiseitiges Clearing,</i>
<i>Clearingverfahren n -s, -,</i>	<i>Clearing mit bedingter Konversion,</i>
<i>Clearingverkehr m -s,</i>	<i>Clearing mit bedingloser Konvertierung,</i>
<i>bilaterales Clearing,</i>	<i>internationales Clearing,</i>

Усі елементарні одиниці терміносистеми служать для позначення спеціальних понять. Кожен термін у системі відрізняється від інших її елементів своїм матеріальним складом, що свідчить про неоднорідність елементів системи. Позначені термінами предмети, явища, уявлення об'єктивної реальності, поняття взаємопов'язані і співвіднесені між собою різноманітним чином.

Між термінами і лексикою літературної мови існують певні зв'язки та відношення. Через понятійні зв'язки конкретизується поняття цілісності терміносистеми, тобто такої її властивості, яка виникає в результаті взаємодії елементів системи, при цьому кожен елемент знаходиться у залежності від свого місця та функції у даній системі [4, 65-74].

Терміни економічної терміносистеми позначають як поняття досить загальні і пов'язані з ними менш загальні, тобто видові поняття, наприклад:

Marketing - Mikromarketing, Makromarketing, Remarketing, Demarketing.

Співвіднесення термінів, які позначають загальні та видові поняття, вказують ще на одну ознаку системи – ієрархічність, тобто підпорядкованість більш загальних елементів менш загальним у системі:

engl.: <i>top management</i>	dt.: <i>das Top-Management,</i>
<i>middle management</i>	<i>das Middle Management,</i>
<i>lower management</i>	<i>das Lower Management.</i>

Мовні зв'язки термінів у терміносистемі поділяються на внутрішні та зовнішні.

Поняття зовнішнього зв'язку включає в себе зв'язок термінів даної терміносистеми із загальноживаною лексикою та елементами інших терміносистем.

Зв'язок із загальноживаною лексикою виражається у застосуванні для побудови похідних термінів та термінологічних словосполучень:

das Factoring - Factoring-Gebühr, Factoring-Verfahren;

das Marketing - direktes Marketing, zweckbestimmtes Marketing, konzentriertes Marketing;

das Leasing - das Leasing betreiben, das Leasing vermieten.

Зв'язок термінів із загальноживаною лексикою проявляється також і в однотипності слово- та формотворення. Більшість термінів утворено за загальномовними словотвірними моделями, що і загальноживана лексика:

engl.: <i>sponsor</i>	dt.: <i>Sponsor - Sponsorschaft,</i>
-----------------------	--------------------------------------

суфікс *-schaft* служить для утворення іменників жіночого роду зі збірним та абстрактним значенням.

Англіцизм engl.: *forfeit* dt.: *das Forfeit -s, -s* відмінюється за сильним типом відміни й утворює множину за допомогою суфікса *-s* як й інші запозичення або власне німецькі слова загальноживаної лексики.

Внутрішні зв'язки термінів можуть бути двох видів: парадигматичні та синтагматичні.

Парадигматичні зв'язки термінів у терміносистемі виражаються наявністю синонімічних рядів, явищами полісемії, антонімії.

Утворюючи певні семантичні єдності, значення багатозначного слова пов'язані на підставі подібності реалій (за формою, цінністю, положенням, спільністю функцій). Між значеннями багатозначного слова існує семантичний зв'язок, який виражається також у наявності у них спільних елементів смислу, наприклад:

engl.: <i>goodwill</i>	dt.: <i>Goodwill der; -s</i>
	a) <i>ideeler Firmenwert, Geschäftswert;</i>
	b) <i>Ansehen, guter Ruf einer Institution o. ä.;</i>
	c) <i>Wohllollen, freundliche Gesinnung.</i>

Було виявлено й проаналізовано явище міжнаукової омонімії, наприклад:

das Claim – Anrecht, Rechtsanspruch, Patentanspruch (Rechtsw.),

das Claim – Anteil z. B. an einem Goldgräberunternehmen (Wirtsch.).

Багато термінів-англіцизмів утворюють синонімічні ряди з власне німецькою лексикою або із запозиченнями більш раннього періоду:

das Marketing - die Marktforschung, das Absatzwesen, die Absatzforschung, die Absatzwirtschaft,

das Management - die Führung, die Leitung, die Verwaltung, die Geschäftsführung, die Betriebsführung, die Unternehmungsführung, die Direktion.

Незначна кількість термінів має антонімічні опозиції:

Small Business - Big Business;

das Mikromarketing - das Makromarketing;

TOF Training off the job - TON Training on the job.

До числа парадигматичних зв'язків належать також термінотворчі, морфологічні, семантичні, морфосемантичні зв'язки.

Термінотворчі зв'язки можна поділити на дві групи:

1. Словотворчі для термінів-слів.
2. Дериватологічні для термінів-словосполучень.

Словотворчі та дериватологічні моделі відрізняються продуктивністю та частотністю. На основі словотворчих та дериватологічних зв'язків у терміносистемі можуть бути побудовані моделі термінів з урахуванням словотворчих моделей та моделей-словосполучень загальноживаної мови. А.А.Реформатський підкреслював: "Простіше за все специфічність термінологічної підсистеми показати на словотворенні" [3, 122], наприклад:

engl.: *charter* dt.: *der Charter, chartern*. Ми спостерігаємо субстантивацію інфінітиву *das Chartern*.

Терміни *Charterung* -, *-en. Forfeittierung f* – утворені за аналогією до власне німецької загальноживаної лексики, суфікс іменників жіночого роду *-ung* має такі значення:

- 1) назва дії або стану: *Umgebung, Erklärung, Bewahrung*;
- 2) результат процесу або стану: *Erscheinung, Begeisterung, Befriedigung*;
- 3) збірне значення: *Regierung, Bemannung*.

Даний термін вступає у зв'язок із загальноживаною лексикою й утворює такі поняття, вирази:

einen Charter machen - скласти чартер,

offener Charter - відкритий чартер,

reiner Charter - чистий чартер,

der Charterauftrag, die Charterbedienung, die Charterfahrt, die Charterform, die Charterkosten, die Charterpauschalsumme, das Chartergeschäft, das Charterungsverfahren, der Chartervertrag, die Charterungsbedingungen, einen Chartervertrag unterzeichnen.

Морфологічні зв'язки вказують на приналежність терміна-слова або елементів термінованого словосполучення до того чи іншого граматичного класу слів з притаманними їм граматичними категоріями і парадигмами.

Лексико-семантичні зв'язки виражають види семантичних співвідношень між компонентами складових термінів, до них належать:

а) узгодження та атрибутивний зв'язок; б) керування; в) прилягання.

При узгодженні синтаксичний зв'язок між елементами синтаксичної структури маркується у формі залежного елемента шляхом уподібнення її морфологічним категоріям елемента, що домінує. За допомогою узгодження маркується зв'язок узгоджуваного означення (прикметника або прислівника) з іменником, що визначається [1, 259-262]:

patentiertes Know-how, patentierten Know-hows, patentiertem Know-how.

У німецькій мові узгодження можливе при вживанні повної форми прикметника у позиції предиката до суб'єкта:

Dieses Offset-Geschäft ist ein diskutables.

Diese Transfergebühr ist eine usancemäßige.

Зв'язок керування формується формою залежного елемента, яка зберігається при всіх модифікаціях головного елемента і, відповідно, не уподібнюється його формам:

das Know-how der Firma,

des Know-how der Firma,

dem Know-how der Firma.

Керування є основним способом приєднання субстантивної лексики до компоненту сполучення, що граматично домінує, до відношення форми слова, що приєднується, до компоненту сполучення, що граматично домінує, або як домінація останнього над першим. Маркерами залежності тут є відмінкові флексії. У німецькій мові тільки генітив однини сильної відміни і датив в множині мають відмінкові флексії.

За допомогою відмінкового керування іменники та займенники можуть приєднуватися до іменників (*die Transfers des Joint-Ventures*), прикметників (*dieser Leasing-Gesellschaft ähnlich sein*), дієслів (*Marketing studieren, Marketing treiben, das Businesszentrum stiften*).

Зв'язок може маркуватися поза формою залежного компоненту. Прийменникове керування зустрічається у субстантивних, дієслівних та прислівникових конструкціях: *Hoffnungen auf Charterung, nützlich für Clearingwährung, rechts vom lift-on-lift-off-Schiff*.

Прилягання використовується для приєднання незмінних слів до компоненту синтаксичної конструкції, що граматично домінує (*sehr usancemäßig, teamartig arbeiten, gut sponsern, erfolgreich managen*).

До прилягання належить також приєднання прийменникових конструкцій, які не є керуючими (*der Konzern im Vorort der Stadt*).

Логіко-семантичні зв'язки термінів економічної терміносистеми як й інші лексичні одиниці літературної мови можуть бути виявлені на підставі співвіднесення кожного компоненту термінованого словосполучення до визначеного логічного поняття, ознаки, якості, процесу.

Логіко-семантичні зв'язки вказують на взаємодію понять у терміні. Наприклад: між ознаками і предметом здійснюється атрибутивний зв'язок та узгодження:

ознака → предмет

globales Marketing;

regelmäßige Transfers.

Між предметом та процесом здійснюється об'єктивний зв'язок – керування:

предмет → процес

Field-Research untersuchen;

einen Pool bilden;

Leasing anwenden.

Морфосемантичні зв'язки дозволяють виділити семантичні групи слів на основі їхніх морфологічних ознак. У групі запозичених англіцизмів-термінів: *Consulting, Deficit-Spending, Dumping, Factoring, Leasing* – морфема *-ing* позначає абстрактне або збірне поняття, процес, це форма герундія. Запозичені англіцизми середнього роду із суфіксом *-(m)ent* як правило позначають поняття: *das Establishment, das Investment, das Job Enlargement*.

Предметно-логічні зв'язки у терміносистемі дають можливість виявити взаємостосунки між науковими поняттями певної галузі термінування. В якості поширених типів предметно-логічних зв'язків можуть бути названі родо-видові співвідношення, відношення частини і цілого, загального та часткового:

Marketing - Konversionsmarketing,

Marketing - Mikromarketing,

Marketing - Remarketing.

Як бачимо, терміни функціонують у мові не ізольовано, а в контексті, тобто у лінійному ряду з іншими мовними одиницями, вони мають валентність і дистрибутацію, це й утворює поняття синтагматичного зв'язку, який можна розглянути на прикладі терміна *das Incentive*, наприклад:

Incentives sind Methoden und Aktionen, um die Motivation der Mitarbeiter in eine bestimmte Richtung zu lenken und sie zu mehr Leistung anzuspornen.

Was ist eine *Incentive-Reise* und wozu soll sie dienen?

Den Gewinnern eines Wettbewerb winkt dann als Belohnung seines Engagements die Teilnahme an einer *Incentive-Veranstaltung* oder *-Reise*.

Отже, терміносистема – це складна, невідокремлена система лексики літературної мови, яка включає позначення різноманітним чином взаємопов'язаних на лінгвістичному рівні наукових та професійних понять однієї певної галузі знань, яка має значну кількість зв'язків з іншими групами лексики літературної мови.

У німецькій мові запозичені англіцизми економічної терміносистеми залучені до живих лінгвістичних процесів, їхню важливість і значимість підтвердить лише час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов Б.А. Теоретическая грамматика немецкого языка. Сопоставительная типология немецкого и русского языков. М.: Гуманитарный издательский центр Владос, 1999, с.259-262.
2. Большая советская энциклопедия. Том 23. М.: Советская энциклопедия, 1976, с. 464.
3. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка. В сб.: Проблемы структурной лингвистики, 1968. М.: Наука, с.122.
4. Сергеевнина В.М. Принципы системного анализа терминов.// Термин и слово. Межвузовский сборник. Выпуск 1 (7). Горький 1978. Стр. 65-74.
5. Lexikon der Betriebswirtschaft. Hrsg. W. Lück.-B. Verl. Die Wirtschaft, 1990. – S.1347

УДК 808.3 - 54

НУЛЬСУФИКСАЛЬНІ НАЙМЕНУВАННЯ ОПРЕДМЕЧЕНОЇ ДІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕХНІЧНОЇ ЛЕКСИКИ)

Логвиненко Г.М., студент

Запорізький державний університет

У статті крізь призму лексико-словотвірних типів здійснено дериватологічний аналіз нульсуфіксальних віддієслівних дериватів зі значенням опредмеченої дії (на матеріалі технічної лексики).

Ключові слова: деривати, девербативи, лексико-словотвірний тип, словотвірна модель.

Логвиненко Г.М. НУЛЬСУФИКСАЛЬНЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ ОПРЕДЕМЕЧЕННОГО ДЕЙСТВИЯ (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕХНИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ) / Запорожский государственный университет, Украина

В статье посредством лексико-словообразовательных типов произведен деривационный анализ нульсуффиксальных отглагольных производных с предметным значением действия (на материале технической лексики).

Ключевые слова: дериваты, девербативы, лексико-словообразовательный тип, словообразовательная модель.

Logvynenko G.M. NAUGHTSUFFIXAL DERIVATIVES WITH SUBJECTIVE MEANING ACTION (BASED ON TECHNICAL LEXICON) / Zaporizhzhya state university, Ukraine.

The article represents derivative analysis of deverbative nouns with naught suffix (based on technical lexicon). This research paper in detail characterize lexical-derivative types (they consist of discovering naughtsuffixal derivative with subjective meaning action).

Key words: derivative, deverbative, lexical-derivative type, derivative model.

Довгий час опис афіксальної словотвірної системи української мови не був цілісним, адже поза увагою дослідників залишався такий спосіб словотворення як нульсуфіксація: нульсуфіксальні деривати не бралися до уваги при дериваційному аналізі (такі іменники вважалися непохідними). Поняття нульового суфікса було остаточно сформоване лише у 80-х – 90-х роках ХХ ст. [1; 2; 3; 4]. Тому нульсуфіксація є однією з найменш досліджених у системі словотворення сучасної української мови, зокрема не виявлений кількісний склад нульсуфіксальних дериватів, не досліджена лексико-словотвірна семантика похідних із нульовим суфіксом.

Тим часом нульсуфіксація є одним із найбільш продуктивних способів афіксального словотворення. Зокрема в технічній лексиці міститься великий масив нульсуфіксальних дериватів із загальним словотвірним значенням опредмеченої дії. Такі іменники мають так звані первинні значення, на основі яких можуть розвиватися вторинні – нульсуфіксальні деривати з конкретним значенням. Опредмечені найменування дії в українській технічній лексиці представлені значною кількістю лексико-словотвірних типів.

1. Назви опредмеченої незакінченої тривалої дії, яка має переважно абстрактний характер.

1.1 Іменники чоловічого роду, утворені від безпрефіксних дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **-а-, -ну-, -ува-**, наприклад: контроль (контроль якості палива, води) (СТД, 9) <контролювати; рух (рух електронів у магнітному полі) (СТД, 53); біг (РУТС, 23) <бігати; друк (РУТС, 360) <друкувати; ремонт (РУТС, 468) <ремонтувати.

1.2 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням дієслівних суфіксів **-а-, -н-, -ува-**: нагляд (нагляд технічний; нагляд котельний) (СТГ, 136); вплив (атмосферний вплив) (СТГ, 28) “дія, яку певна особа чи предмет виявляє стосовно іншої особи чи предмета” <впливати; прокоп (РУТС, 423) <прокопувати; рознос (рознос стиків; рознос турбіни) (РУТС, 448); напуск (напуск повітря, пари) (ЗТС, 75) <напускати; полив (полив багатощаровий, вологозарядковий) (ЗТС, 96).

1.3 Іменники жіночого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфікса **-а-, -н-**: прив'язь (прив'язь провода) (РУТС, 418) <прив'язати; перев'язь (перев'язь арматури, швів) (РУТС, 344) <перев'язати; витрата (витрата потужності) (РУТС, 160) <витратити; зміна (зміна технічного стану об'єкта) (СТГ, 77) “дія, при якій замість одного предмета, явища, особи виступає інший предмет, явище, особа” <змінити та ін.

1.4 Іменники жіночого роду, утворені від непрефіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **-н-, -ува-**: теча (пор. рос. *течь* < **tekti*) (теча в кормі судна) (РУТС, 560); їзда (ЗТС, 41) <їздити; гра (гра колес, ресор) (СТГ, 76) <грати; праця (праця автоматична) (РУТС, 437) <працювати.

1.5 Іменники жіночого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **-н-, -ува-, -а-**: затрата (затрата енергії, палива) (СТГ, 72) <затратити; злива (злива космічних частинок) (РУТС, 214); витрата (витрата потужності) (ЗТС, 98) <витратити; допомога (технічна допомога) (ЗТС, 96) <допомогти.

1.6 Множинні іменники, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульова суфіксація супроводжується усіченням суфіксів **-а-, -ува-**: вимоги (технічні вимоги до конструкції) (СТД, 54) <вимагати; розишуки (РУТС, 386) “шукання корисних копалин” <розишувати; розкопи (РУТС, 453) “роботи, спрямовані на пошуки і добування чого-небудь захованого під землею, снігом, руїнами і т.д.” <розкопувати.

1.7 Множинні іменники, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфікса **-н-**: втрати (втрати магнітні, втрати гідравлічні) (Козак, 44) <втратити; витрати (витрати енергетичні) (СТГ, 209); завади (шумові завади) (СТД, 61) <завадити.

2. Назви одиничного акту дії.

2.1 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **-а-, -н-**. Наприклад: зсув (зсув фаз) (СТГ, 223) “порушення симетричного розташування суміжних деталей, дотичних поверхонь і т. д.” <зсувати; викид (викид газу, полум'я) (РУТС, 78) <викидати; доклад (доклад матеріалу) (РУТС, 116) <докладати; піднос (РУТС, 379) <підносити; випуск (випуск газів) (РУТС, 75); підріз (РУТС, 381) <підрізати; переверот (на крило – авіац.) (РУТС, 343) <перевертати; схід (схід з рейок) (РУТС, 547) <сходити.

2.2 Деривати чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульова суфіксація супроводжується усіченням суфіксів **-а-, -н-, -ну-**: виклик (виклик фонічний, дзвінковий) (РУТС, 70) <вікликати; підпал (РУТС, 376) <підпалити; вихлоп (РУТС, 80) “вихід відпрацьованих газів через випускную трубу у двигунах внутрішнього згорання при кожному рухові поршня у циліндрі” <вихлопнути; струс (РУТС, 64) “різкий коливальний рух, поштовх” <струсити; спин (спин виробництва) (СТД, 9) <спинити; перескок (РУТС, 354) <перескочити; удар (акустичний удар) (Козак, 168) “різкий сильний поштовх, що утворюється внаслідок короткочасного зіткнення рухомого тіла з яким-небудь іншим тілом”.

3. Назви повторної дії.

3.1 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усіченням суфіксів **-а-, -ува-**: досів (сільськогосподарський термін) (РУТС, 119) <досівати; пересів (РУТС, 353) <пересівати; перекрій (перекрій тканини) (РУТС, 349) <перекроювати.

3.2 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульова суфіксація супроводжується усіченням суфіксів **-н-, -а-, -ува-**. Наприклад: перезаряд (перезаряд акумулятора) (РУТС, 346) <перезарядити; перезапис (перезапис звука) (РУТС, 346); передрук (РУТС, 352) <передрукувати; досід (РУТС, 119) <досолити; перерозподіл (перерозподіл енергії, потенціалу) (РУТС, 353) <перерозподілити.

4. Опредмечені назви початку дії.

Ця група складається з іменників чоловічого роду, утворених від префіксованих дієслів недоконаного виду способом нульсуфіксації, що супроводжується усиченням суфіксів **-а-, -и-, -ува-**. Наприклад: *запуск* (*запуск двигуна*) (СТГ, 70) <*запускати*; *закип* (РУТС, 62) <*закипати*; *почин* (*почин новаторів виробництва*) (РУТС, 40) <*починати*; *відхід* (*поїзда*) (РУТС, 316) <*відходити*; *розпал* (*печей*) (СТГ, 209) <*розпалювати*; *відліт* (*літака*) (РУТС, 321); *відчал* (*судна – морськ.*) (РУТС, 329) <*відчалювати*; *розгін* (*автомобіля*) (РУТС, 441).

5. Назви опредмеченої дії, яка виконана не до кінця. Це значення передається за допомогою префікса *недо-*.

5.1 Іменники, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усиченням дієслівного суфікса **-а-**: *недокус* (РУТС, 273) <*недокусати*; *недолив* (РУТС, 273) <*недоливати*; *недогрів* (РУТС, 273) <*недогрівати*; *недоріз* (*недоріз труби*) (СТГ, 141) <*недорізати*.

5.2 Деривати, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усиченням суфіксів **-и-, -а-, -і-, -о-, -ува-**. Наприклад: *недобіл* (термін вживається у цукровій промисловості) (РУТС, 273) <*недобілити*; *недобір* (РУТС, 273) <*недобрати*; *недовипуск* (РУТС, 273) <*недовипускати*; *недоліт* (РУТС, 273) <*недолетіти*; *недомел* (РУТС, 273) <*недомолоти*; *недогарт* (РУТС, 276) <*недогартувати*. Нульсуфіксація супроводжується також чергуванням голосних в коренях слів.

6. Найменування дії з небажаними наслідками. Значення небажаності передається за допомогою префікса *пере-*.

6.1 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усиченням суфікса **-а-**: *перегин* (*перегин склепіння, покрівлі*) (РУТС, 344) <*перегинати*; *перегрів* (*перегрів пари*) (РУТС, 344) <*перегрівати*; *пережим* (*пережим пласта – у металообробній промисловості*) (РУТС, 346) <*пережимати*; *перетиск* (*перетиск верхній, нижній – у поліграфічній промисловості*) (СТГ, 168) <*перетискати*.

6.2 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульова суфіксація супроводжується усиченням суфіксів **-и-, -і-, -ува-**: *перепал* (*перепал вапна*) (СТГ, 168) <*перепалити*; *пересід* (РУТС, 354) <*пересолити*; *пережар* (*виробів – у металургійній промисловості*) (РУТС, 346) <*пережарити*; *перегар* (ЗТС, 89) <*перегоріти*; *непрогар* (*непрогар палива*) (СТГ, 142) <*непрогоріти*; *перегарт* (СТГ, 168) <*перегартувати*.

7. Назви виробничих технологічних процесів.

7.1 Іменники чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів недоконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усиченням суфіксів **-а-, -ува-**. Наприклад: *нагрів* (*нагрів високочастотний*) (Козак, 164) <*нагрівати*; *вигріб* (СТГ, 34) “вигрібання із топки, печі чогось” <*вигрібати*; *висів* (РУТС, 76) <*висівати*; *процис* (РУТС, 432) <*процисувати*; *розпар* (*розпар металу*) (РУТС, 454) <*розпарювати*; *випал* (*випал руди, вапна*) (СТГ, 145) <*випалювати*; *просів* (*просів пилу*) (СТГ, 197) <*просівати*.

7.2 Деривати чоловічого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усиченням суфіксів **-и-, -ну-, -а-**: *відпал* (*відпал ковкого чавуну*) (СТГ, 156) <*відпалити*; *обсмол* (СТГ, 153) <*обсмолити*; *вибіл* (*вибіл чавуну*) (СТГ, 154) <*вибілити*; *набір* (СТГ, 134) <*набрати*; *протис* (РУТС, 429) <*протесати*; *відбір* (ЗТС, 85) <*відібрати*; *розплав* (*шлаку*) (СТГ, 207) <*розплавити*; *випар* (*води з баків*) (СТГ, 35) <*випарити*; *відвал* (*шлаку*) (ЗТС, 85) <*відвалити*.

7.3 Іменники жіночого роду, утворені від префіксованих дієслів доконаного виду. Нульсуфіксація супроводжується усиченням дієслівного суфікса **-и-**, та усиченням голосного **-а** в дієслівному суфіксі **-ува-**: *заміна* (*заміна мастила*) (СТГ, 69) <*замінити*; *оборона* (РУТС, 293) <*оборонити*; *побудова* (*побудова моделей*) (СТД, 38) <*побудувати*; *перебудова* (*будівнич.*) (СТГ, 170) <*перебудувати*.

Базовим лексичним значенням дієслів є дія як така. У процесі творення віддієслівних іменників це значення (через специфічність лексичних та граматичних категорій іменника) реалізується як опредмечена дія. Це зумовило також велику кількість різновидів назв опредмеченої дії. Серед обстежених назв не виявлено дериватів середнього роду. Найпродуктивнішим є девербативне нульсуфіксальне словотворення іменників чоловічого роду. Найбільш чисельний лексико-словотвірний тип – це назви опредмеченої незакінченої тривалої дії, до його складу входять віддієслівні похідні чоловічого та жіночого роду, а також множинні іменники з нульовим суфіксом. Із загальної кількості обстежених лексем (322 слова на позначення опредмеченої дії) більше 130 належать саме до цього лексико-словотвірного типу.

Деривати на позначення опредмеченої дії творяться за кількома моделями:

1. “ДО + Ø” (дієслівна основа + нульовий суфікс та нульова флексія) – іменники чоловічого роду.
2. “ДО + ’Ø” (пом’якшена дієслівна основа + нульовий суфікс та нульове закінчення) – іменники жіночого роду.
3. “ДО + Øа” (дієслівна основа + нульовий суфікс та закінчення -а) – іменники жіночого роду.
4. “ДО + Øи” (дієслівна основа + нульовий суфікс та флексія -и) – множинні іменники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусенко П.І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду). – К.: КДПІ, 1993. – 216с.
2. Горпинич В.О. Словотворення і словотвір сучасної української мови : Навчальний посібник (текст лекцій) . – К.: КДПІ, 1995. – 68с.
3. Клименко Н.Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови. – К.: Наукова думка, 1977. – 189с.
4. Третьевич Л.М. Нулевая суффиксация имён существительных в современном украинском языке: Автореферат дис. ... канд. филол. наук . – Ужгород, 1980 . – 25с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

РУТС	Російсько-український технічний словник. – К., 1961. – 648с.
СТД	Пономарьов О.С., Паламар Л.М. Російсько-український тлумачний словник з технічної діагностики. – К.: Либідь, 1996. – 104с.
ЗТС	Російсько-український загальнотехнічний словник / Мацько Л.І., Трегуб І.Г., Христенко В.Ф., Христенко І.В. – К.: Вища школа, 1994. – 173с.
Козак	Козак Л.В. Словник-довідник з електротехніки, автоматики, промислової електроніки і метрології . – Кривий Ріг: ВАТ Кривбасавтоматика, 1997. – 280с.
СТГ	Російсько-український словник з теплотехніки та газотехніки / Відп. ред. Швець І. – К.: АНУРСР, 1962. – 308с.

УДК 621.397.13:371.687

РОЛЬ ВИРАЖАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТЕЛЕМОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Лозов'юк Л.С., студент

Запорізький державний університет

Стаття присвячена виражальним засобам телебачення, причинам і наслідкам їх впливу на аудиторію. У роботі здійснено спробу дати оцінку ролі ТБ у процесі виховання молодого покоління, а також пропонуються методи, за допомогою яких виховна функція телепередач реалізувалась би якнайповніше

Ключові слова: *молодь, виражальний засіб, телеканал, програма, зображення, звук, телетекст, виховання, метод, навчання, пояснення, навіювання, переконування, схвалення, осудження.*

Лозов'юк Л.С. РОЛЬ ВЫРАЗИТЕЛЬНЫХ СРЕДСТВ ТЕЛЕВИДЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ / Запорожский государственный университет, Украина

Статья посвящена выразительным средствам телевидения, причинам и последствиям их влияния на аудиторию. В работе сделана попытка дать оценку роли ТВ в процессе воспитания молодого поколения, а также предлагаются методы, при помощи которых воспитательная функция телепередач наиболее полно смогла реализоваться.

Ключевые слова: *молодежь, выразительное средство, телеканал, программа, изображение, звук, телетекст, воспитание, метод, обучение, объяснение, навешивание, убеждение, одобрение, осуждение.*

Lozovyuk L.S. THE MAJOR EXPRESSIVE MEANS OF TV IN EDUCATION OF YOUTH / Zaporizhzhya state university, Ukraine

The article is devoted to expressive means of TV, the reasons and consequences of their influence on the audience. In work attempt to assess a role of TV is made during education of young generation, and also methods by means of which educational function of telecasts most full could be realized are offered.

Key words: youth, expressive mean, TV channel, TV schedule, representation, sound, TV text, education, method, training, explanation, involving, persuasion, approval, censure.

Процес виховання є складним та багатоаспектним. У сучасному суспільстві одну з головних ролей у справі виховання відіграють засоби масової інформації, зокрема телебачення, адже саме телебачення є найвпливовішим з усіх ЗМІ.

Надзвичайний вплив ТБ на формування громадської думки пояснюється комплексом виражальних засобів, що їх використовує телемовлення. А саме:

- 1). Зображення: кадр, план, ракурс, монтаж.
- 2). Звук, що має такі виражальні засоби : людська мова, звуко-шумова картина подій і явищ, музика – як самостійний вид мовлення і як додаток до шумів і зображення в інформаційних повідомленнях, звукова композиція.
- 3). Телетекст, який включає в себе : зміст повідомлюваного, комп'ютерне оформлення, рух по екрану, монтаж телетексту.
- 4). Синтетичні виражальні засоби, прикладом яких є різноманітні поєднання зображення, мови, шуму, тексту та музики, зокрема мізансцена – конфлікт, виражений через єдність звуку і зображення в цілому.

Таким чином, за допомогою названих виражальних засобів телебачення є надзвичайно впливовим. Сила цього впливу пояснюється також найкращими умовами сприйняття, до яких входить максимальна оперативність, об'єктивність та комфортність сприйняття.

Серед усіх інших способів відображення життя ТБ най більше нагадує саме життя, бо світ через призму телекрану сприймається у кольорі, об'ємі, русі, гармонії з емоційними орієнтирами людини, що зумовлене ефектом співпереживання.

Найлегше впливу телебачення піддаються молоді люди. Щоденно представники нового покоління знаходяться у полі дії величезного моря інформації, яка ллється з телеекранів. Кого підтримає молодь? Яку життєву позицію займе? Ці питання завжди надзвичайно актуальні. Тому дуже важливо, щоб вплив ТБ був позитивний з точки зору виховання молодого людини як повноцінного, свідомого члена суспільства. Багатство життя на екрані – джерело, основа розвитку особистості.

Науковці розглядають виховні функції телебачення через призму завдань національного виховання. І це природно, адже процес державотворення в Україні триває, і основним завданням тележурналістів залишається сприяння державній ідеології, піднесенню національної культури, а головне – виховання, зміцнення покоління, здатного збудувати державу, яку поважали б у світі.

На сьогоднішній день на українському телебаченні поруч з небагатьма вдалим та цікавими програмами, як то “Освітній канал” (УТ-2). все ширше приходять захоплення чужою масовою культурою (російською та західною). Наслідки такого явища не можна назвати позитивними, бо невідповідність світосприйняття, певних суто національних характеристик спричиняють у молодого покоління психологічні розлади самосвідомості. Телеефір пропонує глядачам західний тип героя – безжалісного, цинічного, але який завдяки саме цим якостям досягає успіху. Такий погляд на життя не може не позначитися на психічному сприйманні навколишнього світу. Ось чому завданням телевізійних працівників, а особливо журналістів, повинно бути виховання молоді на ґрунті національного патріотизму. Чесність, доброта, людяність мають протистояти на екрані жорстокості, байдужості. Телебачення повинне навчити молоду людину думати, робити вибір на користь добра. Особливо це стосується публіцистичних та інформаційно – розважальних передач.

Зараз для молоді потрібні якісно нові передачі, які б допомогли знайти своє місце у суспільстві, стати повноцінною особистістю.

Досягти такої мети можна, сповідуючи певні принципи, використовуючи спеціальні методи виховання.

Першим з них є “пряме навчання вартостей”, яке передбачає застосування декількох послідовних прийомів: засвоєння інформації через пояснення, розповіді, лекції на моральні теми, запам'ятовування, відтворення. На ТБ цей прийом доречно використовувати у публіцистичних передачах, нарисах. Героями таких журналістських творів повинні бути люди, які вже знайшли своє місце в житті і вважають себе щасливими.

Продуктивним прийомом є пояснення і керована дискусія, які проектують моральні принципи на реальне життя. Як варіант – ток-шоу, під час якого молода аудиторія самостійно шукає відповіді на життєво важливі питання, а гості студії, спираючись на власний досвід, лише допомагають їм.

Цікавою і корисною є ролева гра, під час якої учень уявляє себе в певній соціальній ролі. Його завдання – розв’язати конкретну моральну проблему.

Не менш ефективним методом виховання є опосередковане навчання повноцінному сприйняттю вартостей. Це художні та мультиплікаційні фільми, відеокліпи і навіть рекламні ролики. Саме вони формують у молоді стереотипи поведінки, зразки краси, престижу. Важливо, щоб ці телевізійні продукти не спотворювали уявлення про моральні вартості.

Виховання прикладом – дуже поширений сучасний метод. Увага до людей, які часто є зразком поведінки, лежить в основі ток-шоу, які розкривають життя відомих особистостей, причетних до світу шоу-бізнесу, політики тощо. Вдало використовується виховання прикладом у молодіжній програмі “Класик-прем’єр” (УТ-1), де героями передачі обираються молоді люди, які, не зважаючи на свій вік, вже досягли певних успіхів у житті.

Цілком придатними для ТБ є такі виховні методи як навіювання, навчання, переконування, схвалення та осудження. Часто ці методи взаємодіють, переходячи один в інший.

За допомогою методу навіювання можна викликати в реципієнта будь-яке відчуття, збудити його уяву, переконати у чомусь, тому дуже часто його використовують у рекламних роликах. Молоді люди постійно отримують з екрану готову модель успіху, причому для цього достатньо купити шампунь, жувальну гумку чи зубну пасту. Такий спрощений шлях, на думку фахівців, руйнує реальне світосприйняття людини. Цей спосіб буде найефективнішим, якщо молоді навіюватимуться позитивні якості та спосіб життя, прищеплюватимуться справжні моральні цінності.

Метод навчання має спільні риси з навіюванням. Застосовуючи його, глядачеві пропонується пережити в процесі діяльності певний елемент поведінки. Тому телевізійні матеріали повинні ґрунтуватися на позитивно забарвлених фактах реального життя. Навіть говорячи про негативні події, журналіст повинен наповнювати матеріал оптимістичним настроєм, відчуттям того що погане мине, і все прийде до ладу. Як приклад тут можна навести програму телеканалу УТ-1 про позитивні тенденції в галузі культури - “Не все так погано...”, де сама назва позитивно налаштовує глядача.

Щодо методу переконання, з його допомогою глядачеві передаються морально-етичні ідеї та правила, переконання в їх вірності. Але цей метод повинен використовуватися тонко, ненав’язливо, без постулювання штампів, усім відомих істин.

Метод схвалення й осудження теж слід використовувати дуже обережно, не нав’язуючи молодій людині певних думок, а лише підводити її до міркувань, дозволяючи зробити власні висновки. Зразком застосування цього прийому можуть бути телепрограми релігійного змісту – “Відкриваємо Біблію” (УТ-2).

На жаль, сьогодні на українському телебаченні більше уваги приділяється розважальній, а не виховній функції. Але слід пам’ятати, що навіть розвага виховує. Тому у телепродукті повинні гармонійно поєднуватись розважальне виховання й інтелектуальна наповненість. Створюючи нове ТБ, необхідно враховувати, що молодь треба вчити мислити цікаво та неординарно.

Зважаючи на усе вище сказане, журналіст повинен відчувати усю свою відповідальність перед молодою аудиторією, розуміти свою мету, а не робити програму заради самої програми. Адже телебачення – четверта влада – найсильніша, бо це влада над душами та свідомістю людей. І тільки професійне, високоморальне телебачення зможе виховати людину високодуховну, зрілу, яка зможе відстояти свою думку та ідеали.

УДК 801.82 820(73)-32

СПОСОБИ ІНТЕГРАЦІЇ ЗАГОЛОВКА В ОПОВІДАННІ

Лут К.А., студент

Запорізький державний університет

У статті виявляються способи інтеграції заголовка та прийоми фреймової адаптації в оповіданнях Е.Хемінгуея. Проводиться класифікація експліцитних та імпліцитних типів заголовку.

Ключові слова: імпліцитний та експліцитний заголовок, пряме, часткове, звужене, розширене повторення, фрейм, фреймова адаптація.

Лут Е.А. СПОСОБЫ ИНТЕГРАЦИИ ЗАГОЛОВКА В РАССКАЗЕ / Запорожский государственный университет, Украина.

В статье выявляются способы интеграции заголовка и приемы фреймовой адаптации в рассказах Э.Хемингуэя. Проводится классификация эксплицитных и имплицитных типов заголовка.
Ключевые слова: имплицитный и эксплицитный заголовок, прямой, частичный, суженный, расширенный повтор, фрейм, фреймовая адаптация.

Lut K. TYPES OF THE TITLE INTEGRATION IN A SHORT STORY / Zaporizhzhya state university, Ukraine

In this article the types of title integration and the ways of frame adaptation in Hemingway's short stories are revealed. The classification of explicit and implicit types of the title is developed.

Key words: implicit and explicit title, direct, partial, narrow, extended repetition, frame, frame adaptation.

У цій статті заголовок оповідання розглядається в індивідуально-авторській парадигмі Е.Хемінгуея. У лаконічному стилі письменника, відомого ретельним відбором та економією лексичних засобів, заголовок є вагомим авторським формулюванням, що орієнтує на декодування текстового концепту. В одноразовому конкретизуючому та узагальнюючому значенні заголовка розкривається властива Е.Хемінгуею динаміка актуалізації концепту оповідання мінімальними засобами.

Проблема заголовка як знака тексту та основного актуалізатора його концепту постійно привертає увагу дослідників [1,96]. Заголовок включається до висвітлення основних категорій тексту [2,139]. Він досліджується у взаємодії із структурами, що домінують у парадигмі тексту [3]. Сильна позиція заголовка забезпечує його проєкцію до будь-якої категорії розповідної схеми. Подібність заголовка до ментальних моделей як динамічних утворень проявляється в доцентровому русі до загального змісту тексту.

Заголовок оповідання має специфіку в порівнянні із назвами творів інших жанрів. Оповідання будується обмеженим обсягом та замкненим тематичним цілим, що визначає включення заголовка до єдиного тематичного простору не тільки на основі спільності лексичного значення, але і на правах ключового слова. Письменник може дослівно включити заголовок до тексту оповідання або завуалювати його. Очевидність прямої проєкції заголовка може виявитись оманливою. Далеко не кожне пряме включення заголовка в оповідання слід розуміти однозначно. Навпаки, матеріальне повторення лексичної одиниці потребує перевірки на її відповідність певній розповідній категорії, у межах якої заголовок підлягає трансформації, адаптуючись до певного ментального утворення. Актуалізуючись у концепт, заголовок проходить власний шлях перетворення, включаючись до загального процесу формування концептуальності художнього цілого.

Проведене дослідження показало, що Е.Хемінгуей користується як експліцитними, так і імпліцитними заголовками оповідань. Експліцитні заголовки будуються різними повтореннями, нашарування яких виводить на концепт оповідання. Імпліцитні заголовки ґрунтуються на асоціативних зв'язках, що виникають при перегині заголовків із лексичними одиницями, що формують концептуальну сітку оповідання. Хоча імпліцитні заголовки орієнтують на домінуючу перспективу, вони також спрямовують до прихованих змістовних пластів, що доступні після когнітивної обробки тексту.

В експліцитному заголовці слово або словосполучення, задане в назві, проходить через весь текст, зв'яже його. Але при цьому і з самим словом відбуваються семантичні зміни, бо елемент варіативності завжди присутній. Прочитавши назву твору, у читача складається певне уявлення про тему, але семантичні зміни слів заголовка ведуть до утворення нового індивідуально-художнього значення [1, 92]. І часто буває, що після того, як текст прочитано, виявляється, що назва має несподівано протилежне значення. Автор не розповідає все відразу в назві, а примушує читача задуматись над проблемою, поставленою у творі, пропонує знайти свої шляхи її вирішення. Тому так важливо простежити, як часто і в якій формі слова заголовка зустрічаються в тексті.

Звичайно, не завжди заголовок повторюється у такій формі, у якій він був відокремлений від усього тексту і знаходився на початку твору. Звідси випливає, що існують різні способи інкорпорування заголовка в текст. У цілому, всі види можна поділити на дві групи: пряме та часткове повторення слів назви. Пряме повторення передбачає, що жодне слово назви не змінюється, заголовок повторюється повністю. Як, наприклад, в оповіданні Е.Хемінгуея "My Old Man":

"I guess looking at it now, *my old man* was cut out for a fat guy, one of those regular little roly fat guys you see around..." [4, 129].

Але в межах прямого повторення можуть бути деякі видозміни. Наприклад, іноді може з'явитись артикуль, якого не було в назві: "A cat?" the maid laughed. *A cat in the rain?*" ("Cat in the Rain") [4, 108].

Пряме повторення не часто можна зустріти в тексті оповідання. Назва змінюється, звужується або розширюється. Отже, другий вид повторень, що частіше зустрічається в Хемінгуея,—часткове повторення. У тексті можна зустріти різні варіації заголовка. Тому часткове повторення має свої підвиди, його можна поділити на звужене, розширене та варіативне повторення.

Звужене повторення означає, що лише частина заголовка повторюється: “*The rain dripped from the palm trees.*” (“*Cat in the Rain*”) [4, 107]. При розширеному повторенні до слів заголовка додаються інші конкретизуючі та пояснюючі елементи, автор дає тлумачення слів, що використані в назві.

Третій різновид часткового повторення—варіативне повторення, яке у свою чергу поділяється на лексичну заміну одного з компонентів (“*A clean, well-lighted café was a very different thing.*”—з оповідання Е.Хемінгуея “*A Clean Well-Lighted Place*” [4, 294]) та на кореневе повторення, яке включає в себе:

- 1) заміну граматичних форм: “*It was raining.*” (“*Cat in the Rain*”) [4,107].
- 2) словоскладання: “*He would lie in the bed and finally, with daylight, he would go to sleep.*” (“*A Clean Well-Lighted Place*”) [4, 294].
- 3) деривацію, що ділиться на афіксацію, конверсію та аббревіацію із скороченням. Наприклад:
 - 1) Nick Adams came up past George, big back and blond head still faintly *snowy*, then his skis started slipping at the edge and he swooped down... (“*Cross-Country Snow*”) [4, 121]—афіксація.
 - 2) The two *Indians* stood waiting. (“*Indian Camp*”) [4, 41]—конверсія.
 - 3) “*Well, Doc*”, he said, “*that’s a nice lot of timber you’ve stolen.*” (“*The Doctor and Doctor’s Wife*”) [4, 47]—аббревіація та скорочення.

До варіативного повторення можна також віднести синонімічну заміну одного з компонентів заголовка: “*I wanted a kitty.*” (“*Cat in the Rain*”) [4, 108].

Це основні способи інкорпорування заголовка в текст. Але, звичайно, існують інші варіації, іноді ці види можуть поєднуватись між собою.

Серед проаналізованих експліцитних заголовків найчастіше зустрічається звужене повторення, що передбачає повторення лише частини назви, а решта залишається в підтексті. Способи повторення заголовка змінюються із вдосконаленням творчого методу письменника. В одному із ранніх оповідань Хемінгуея пряме повторення назви “*Старий*” використовується в тексті 61 раз. На думку критиків, воно є наслідуванням відомих авторів. Н.І.Самохвалов вказує на вплив Шервуда Адерсона та Гертруди Стайн на письменника на початку його творчості [5, 155]. І справді, в оповіданнях, що з’явилися пізніше, пряме повторення заголовка не зустрічається.

Розглянемо способи внесення експліцитного заголовка в текст на прикладі оповідання Е.Хемінгуея “*Cat in the Rain*”, у якому зустрічаються майже всі види повторень. Пряме повторення заголовка зустрічається в ньому всього 1 раз та з неозначеним артиклем, звужене повторення—18 разів, а варіативне повторення—6 разів. У цьому оповіданні американська сім’я відпочиває в Італії. В оповіданні описується післявоєнний світ, у якому важко складались долі молодого покоління. Доказами того, що дія відбувається після війни, є згадування про пам’ятник загиблим у війні. І тому стає зрозумілим той сум, який проходить через усе оповідання і посилюється в кінці. А задається він вже самою назвою, у якій відображається самотність та відчай. Із самого початку створюється образ дощу, який проходить через усе оповідання, Хемінгуей 10 разів нагадує, що йде дощ та 15 разів згадує про кішку. Іноді ці повторення здаються нав’язливими, але вони органічно поєднані із розповіддю. Вони носять емоційний характер:

“*Anyway, I want a cat,*” she said, “*I want a cat. I want a cat now. If I can’t have long hair or any fun, I can have a cat.*” [4, 109]. Поступово читач розуміє тяжкий сум жінки, що, здавалось, лише вередує, бо хоче дати притулок кішці, що знаходиться на вулиці, під дощем. У кінці оповідання стає зрозумілим, що їй так само незатишно в житті, як тій тварині під дощем. Молода жінка мріє про кохання, про дім, про сім’ю, про нормальні відносини з чоловіком, який її не помічає, а кішка—лише символічний образ домашнього затишку. Вона хоче тепла, уваги, піклування, радості, а їй приносять кішку—жалюгідну заміну того, чого їй не вистачає в житті. А жорстока іронія кінцівки оповідання підкреслюється тим, що їй приносять не ту кішку, яку вона шукала під дощем.

Двічі в оповіданні жінка каже *kitty*, що схоже за своїм звучанням на *kiddy*. Тому можна зробити висновок, що жінка мріє про дитину, а чоловік байдуже ставиться до її бажань і взагалі до неї. Ніхто не розуміє її. Навіть покоївка вирішила, що бажання дати притулок кішці—просто примха заможної американки, і це відображається за допомогою прямого повторення заголовка із неозначеним артиклем, який вказує на зневагу до тієї тварини, а тому і до внутрішніх переживань молодшої жінки [6, 306].

Отже, у цьому оповіданні Хемінгуей зобразив життя людей після війни, їх переживання, душевний розлад. Відчуття суму, самотності, непорозуміння, що є тематичною домінантою твору, проходить через весь текст: спочатку настрої задається назвою, а потім підтримується за допомогою звужених повторень та граматичних змін деяких компонентів назви.

Але не в усіх оповіданнях Хемінгуея зустрічаються одночасно всі види повторень. Наприклад, в оповіданні “*Hills Like White Elephants*” зустрічається лише звужене повторення (12 разів).

Однак, прочитавши оповідання, ми розуміємо, що цих повторів достатньо для розуміння головної думки твору. У ньому, як і в багатьох творах Хемінгуея, описаний той критичний стан, той момент, коли все змінюється назавжди. Тут героїня та її друг 40 хвилин чекають на поїзд, і героїня знаходиться на межі між минулим та майбутнім. Вона ще сподівається на щастя, але воно неможливе. У тексті жодного разу не згадується про небажану дитину, але це відчувається у словосполученні “white elephant”—це сталий вираз, що означає якийсь небажаний подарунок, якого не знаєш як позбутися. Це словосполучення повторюється в оповіданні 4 рази в такому вигляді і 2 рази повторюється лише слово “white”, яке залишає читачеві домислити продовження. Супутник дівчини вважає, що дитина не принесе їм щастя, тоді, коли вона бачить своє щастя в сім’ї, дитині. Обидва бояться майбутнього, але кожний по-своєму.

Пейзаж в оповіданні слугує фоном, а порівняння *hills* із слонами лише доповнює значення словосполучення “white elephant”. Спочатку дівчина сприймає пагорби як щось прекрасне, тому так романтично порівнює їх із слонами, потім це словосполучення зустрічається в її запитанні, що вказує на внутрішні переживання героїні, а потім в кінці вона знову повертається до цих пагорбів, але вже не бачить в них нічого привабливого: разом з її надією втрачаються і барви природи.

Отже, в оповіданні “Hills Like White Elephants” заголовок визначає тематичне поле, яке створює передчуття якоїсь проблеми, а його повторення в тексті саме як словосполучення “white elephant” допомагає зрозуміти, що мова йдеться про дитину, яка є небажаним подарунком для чоловіка.

В оповіданні “Killers” ми виявили 8 дериваційних повторів назви—це єдиний вид повторень, що зустрічається в цьому оповіданні, причому всі 8 разів це конверсія: “What are you going to kill Ole Andresson for?” “We’re killing him for a friend” [4, 207].

В оповіданні немає ні експозиції, ні описів, лише репліки героїв. Усе відбувається як в театрі. Але саме ці репліки приводять нас, як і Ніка Адамса в оповіданні, до висновку, закладеному у назві—ці двоє, схожі на близнюків, однаково одягнені,—вбивці, і що вони збираються вбити одного шведа. Так і залишається загадкою, чому вони хочуть вбити його, але не це важливо. В оповіданні описується зустріч Ніка із злом, вперше він бачить цю страшну систему життя, коли вбивають тих, хто комусь заважає.

Отже, роль дериваційних повторів полягає в тому, що вони допомагають зрозуміти, з якою метою 2 чоловіки в рукавицях, із “залізними” обличчями прийшли до бару. “We’re killing him for a friend”—використання Present Continuous вказує на те, що доля Оле вирішена, і вже неможливо зупинити машину, яка його вб’є. Поступово персонажі оповідання розуміють, хто ці люди. І разом з ними читач приходять до такого самого висновку.

Імплицитний заголовок будується на асоціаціях, що спрямовують на тлумачення оповідання через поданий фрейм. Під фреймами розуміються ментальні моделі, похідні від конкретного досвіду пережитих у минулому подій, які приписують комунікантам, що робити в знайомих ситуаціях [6, 176]. Ч.Філлімор вважає, що фрейм—це система концептів, які взаємопов’язані один з одним; для того, щоб зрозуміти кожен окремо, треба мати уявлення про ціле [7, 111].

В оповіданні “The Sea Change” [4, 306-309] імплицитний заголовок є домінантою у подійному фреймі—зустріч. Два постійні відвідувачі кафе, юнак та дівчина, зустрілись один з одним, щоб остаточно розлучитися. Ініціатором розриву є дівчина, яка залишає хлопця заради своєї подруги.

Вираз “sea change” означає “a very big change in something”. Хоча в оповіданні немає жодного повторення слів із заголовка, слова, що відповідають його словниковій дефініції, повторюються неодноразово:

- 1) прислівником *very* характеризуються красиві руки дівчини (*very fine hands, very beautiful*), її запевнення в коханні (*love very much*)—перебільшення зовнішньої симпатії до дівчини розкриває біль прощання, яким переповнений юнак. Коли дівчина залишає його одного у кафе, він переносить її характеристики на себе: у горлі пересихає (*very dry*), чудове літо залишається в минулому (*a very good summer*).
- 2) “зміна” є ключовим для подійного фрейму “зустріч”: ролі комунікантів змінюються—тепер вони просто знайомі, які починають жити окремим життям. У комунікативній ситуації між ними стає третя людина, хтось, *she*, відносини з якою юнак визначає як ваду (*vice, perversion*). Проекція значення “зміни” йде інтенсивно в ускладненні, коли хлопець дозволяє дівчині йти (*his voice sounded strange*); після того, як вона покинула його, він відчуває внутрішнє спустошення, біль та, можливо, озлоблюється (*not the same loving man, a different man, a different-loving man*). Він дивиться на себе у дзеркало та бачить різницю, що є наслідком зміни. Таким чином, “the sea change” знаходить безпосереднє вираження у зміні зовнішності юнака (*quite a different-loving man, not the same-loving man*). Відокремлення персонажів проходить по лінії прислівника “*very*” та підсилюється особистою драмою юнака, який опинився в складній та делікатній ситуації:

These two (a handsome young couple, tanned)	
The young brown man	The girl a smooth golden brown
his voice sounded very strange	very fine hands
his voice was not the same	very beautiful
his mouth was very dry	
was not the same-loving man	NOT THE SAME
a different-loving man	DIFFERENT
	STRANGE

У поданій таблиці наводяться позначення персонажів, які відображаються в заголовці: за художню деталь обирається голос юнака та руки дівчини; хоча про дівчину не говориться, що вона змінилась, це можна вивести з опису юнака. Вони обидва в розлуці, “інші”, “незнайомі”, “чудні”.

Ще більше приховане значення “something”, яке вживається як прямо (did not say anything, for a while, get into something), так і в багаторазових повтореннях слова it, this та that way. Співбесідники намагаються обходити прямого називання причини розлучення та не дають їй визначення. З перших рядків оповідання можливість відновлення відносин, необхідність прийняти рішення позначається через it, this, that. Дівчина не хоче пояснювати, а хлопець не бажає називати те, про що він думає, своїм іменем:

‘All right,’ said the man. ‘What about it?’

‘No,’ said the girl, ‘I can’t.’

‘You mean you won’t.’

‘I can’t,’ said the girl. ‘That’s all that I mean.’

‘You mean that you won’t.’

‘All right,’ said the girl. ‘You have it your own way.’ [4, 306]

Недомовки та недоведенність з самого початку робить імпліцит заголовку закономірним. Для змісту оповідання важлива не причина розлучення, вона другорядна. Хемінгуей шукає корені подійного фрейму “зустріч” у дихотомії “розставання”. Він досліджує момент, коли відносини вичерпані, коли “жертвою” розриву бути значно важче, ніж ініціатором. Досвід змінює людину, робить її більш черствою, байдужою, менш романтичною, хоча б на деякий час.

Але з іншого боку, в імпліцитності заголовка простежується також плин життя, який складається із зустрічей та розставань. Тому, всі переживання героїв здаються швидкоплинними.

Таким чином, в імпліцитному заголовці міститься філософське узагальнення, яке можна проінтерпретувати по-різному; головне, що залишається на основній лінії розповіді,—це плинність, мінливість життя людей та стосунків між ними.

Як було показано, способи інкорпорування заголовка можуть бути різними. Але у всіх випадках значення заголовку модифікується, трансформується під впливом комунікативної ситуації, у якій комунікант діє у відповідності з визначеними ролями. Виявити зв’язок заголовка з тематичним полем оповідання—означає збагнути оригінальну авторську модель, близько підійти до розуміння того, що дійсно хотів сказати автор, і погодитись з ним чи ні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кухаренко В.А. Интерпретация текста—М.: Просвещение, 1988.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования—М.: Наука, 1981.
3. Dijk T.A. Cognitive discourse analysis// <http://www.hum.uva.nl/~teun/cogn-dis-anal.htm>
4. Ernest Hemingway. The Collected Stories/ Ed. By J.Fenton.—London, 1995.
5. Самохвалов Н.И. История американской литературы. —М.: Просвещение, 1971.
6. Selected Stories by Ernest Hemingway. —Moscow.:Progress Publishers, 1971.
7. Тарасова Е.В. Когнитивные основания системной организации речи// Вісник ХДУ.—1999.—№424.
8. Fillmore C. Frame semantics// Linguistics in the morning calm.—Seoul: Nanshin, 1982.

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ГНЕЗДО КАК ОДИН ИЗ ИСТОЧНИКОВ ФОРМИРОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ БАЗЫ НЕРОДНОГО ЯЗЫКА

Маликова Л. Т., к.филол.н., доцент

Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко.

В статье отражается лингвометодический потенциал состава словообразовательного гнезда, показаны возможности формирования словаря инокоммуникантов - филологов за счет словообразовательных особенностей компонентов гнезда.

Ключевые слова: неродной язык, словарь, формирование, словообразовательное гнездо.

Маликова Л.Т. СЛОВОТВОРНЕ ГНІЗДО ЯК ОДНО З ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ БАЗИ НЕРІДНОЇ МОВИ / Київський національний університет ім.Т.Шевченка, Україна

У статті висвітлюється лінгвометодичний потенціал складу словотвірного гнізда, показано можливості формування словника інокомунікантів-філологів за рахунок словотвірних особливостей компонентів гнізда.

Ключові слова: нерідна мова, словник, формування, словотворне гніздо.

Malikova L.T. WORD-FORMATIVE CLUSTER AS ONE OF THE FORMATIVE MEANS IN THE FORMATION OF A LEXICAL BASE OF A FOREIGN LANGUAGE / Kyiv National Taras Shevchenko University, Ukraine

In the article linguo-methodic potential of word-formative cluster's composition is described, possibilities of vocabulary formation for foreign communicants-philologists by means of word-formative peculiarities of cluster's components, are shown.

Key words: foreign language, lexicon, formation, word-formative cluster.

Важнейшей характеристикой лексических единиц русского языка в процессе выявления их семантических и лексико-грамматических особенностей являются свойственные им деривационные отношения «с другими словами ... по линии словообразовательных ... сближений» [1, с. 198]. Это объясняется тем, что внутренние законы развития русского языка, как известно, наиболее ярко проявляются в словообразовании, и знание этих законов важно не только для носителей языка, но и прежде всего для изучающих этот язык в качестве неродного. Однако словообразовательный аспект языковой системы, характеризующийся учеными как функциональный аспект языка [2, с. 207], представляется по сравнению с морфологией и синтаксисом наименее описанным. В частности, вне поля зрения исследователей находятся многие важные прикладные проблемы изучения словообразовательных особенностей и семантико-словообразовательных связей лексических единиц. Так, недостаточно изученным представляется лингвометодический потенциал состава таких объединений, как словообразовательные гнезда. Вместе с тем подобные объединения слов, точнее, возможности их компонентов, должны активно использоваться при накоплении словарного запаса, особенно – инокоммуникантов-филологов.

В процессе формирования словаря неродного языка важнейшее значение придается имени существительному, поскольку слова этой части речи в силу своей категориальной семантики предметности, морфологических свойств и синтаксических функций способны развивать многообразные разветвленные связи с другими единицами языка. Разноаспектный анализ таких связей имен существительных, в том числе и их семантико-словообразовательных отношений, в частности взаимоотношений, складывающихся между существительными и другими членами одного и того же словообразовательного гнезда, выявляет широкие возможности для поэтапного увеличения лексической базы неродного языка. Разумеется, в качестве исходных для исследования в целях обучения русскому языку как неродному могут рассматриваться не все существительные русского языка, а лишь наиболее употребительные и тематически продуктивные (охватывающие несколько или много разговорных тем и коммуникативных ситуаций) слова этой части речи, которые далее мы определяем как опорные или ключевые.

Что же представляет собой словообразовательное гнездо?

С лингвометодической точки зрения словообразовательное гнездо может быть представлено как минимизированная в учебных целях группа лексических единиц, принадлежащих к разным частям речи и объединенных общим интегральным признаком (смысл корневой морфемы) и различными дифференциальными (смысл аффиксов, частей сложных образований) признаками, играющими словоразличительную роль и проявляющимися в структуре значения разных слов – членов одного гнезда.

«Препарированный» в учебных целях состав словообразовательного гнезда как объединение слов? служащее одновременно и фоном для конкретного опорного существительного, и – через него – источником наращивания лексической базы неродного языка, требует соответствующего упорядочения. Так, комментируя опорное, ключевое существительное, следует отметить его особое положение в составе словообразовательного гнезда. Будучи ведущим для конкретной разговорной темы, коммуникативной ситуации, фрагмента того или иного текста и т. д., слово, «возглавляя» методически организованное словообразовательное гнездо, не всегда является производящим для других членов данного гнезда. Из этого следует, что «под» опорным существительным могут находиться слова, которые при обычном расположении слов в «традиционных» словообразовательных словарях находятся «над» ним, т. е. являются для него производящими и объясняют его производность. Следовательно, в процессе увеличения лексической базы неродного языка за счет раскрытия словообразовательных возможностей ключевых существительных последовательность реализации компонентов словообразовательной цепочки строго не соблюдается и соблюдаться не может. Для лингвометодиста более важно показать многообразие тех семантико-словообразовательных отношений, которые связывают исходное слово с другими однокорневыми словами, востребующимися из словаря в процессе непосредственной работы.

1. Словообразовательная ценность опорного существительного может быть представлена на фоне всего состава гнезда, члены которого связаны, как уже подчеркивалось, общим семантическим признаком. В этом случае подобное объединение слов, как и другие объединения лексических единиц, сгруппированные по ономаσιологическому принципу, описываются в порядке «от содержания к форме, к способам выражения данного содержания». Ономаσιологический подход к анализу языкового материала позволяет охватить сразу весь объем минимизированного словообразовательного гнезда, что методически целесообразно, особенно – при первичном с ним ознакомлении, ср. словообразовательный потенциал некоторых опорных существительных, отражающийся всем объемом или наиболее актуальными членами его словообразовательного гнезда: 1) группа слов с интегральной семантикой корневой морфемы, например, «время года: зима; понятия с этим связанные» – **з и м а – зимний, зимовать, зимой, зимушка** и т. д.; 2) семантико-словообразовательное объединение однокорневых слов с общим значением, например, «атмосфера и атмосферные явления: мороз и связанные с ним понятия»: **м о р о з – мороженое, мороженный, морозец, морозилка, морозильник, морозильный, морозить, морозище, морозно, морозный, морозостойкий**;

Повторное обращение к полному составу словообразовательного гнезда, компонентом которого является опорное существительное, предполагает многообразную работу по различению входящих в него слов на основании анализа дифференциальных лексико-грамматических признаков. Так, например, может определяться различие в значении слов, принадлежащих к одной части речи (ср. – **зима – зимушка, мороз – морозильник; морозный – морозостойки**), выявляться «вторичные» семантические и лексико-грамматические изменения в словах, изначально относящихся к одной части речи, ср.: **мороженный (кроль), мороженная (рыба), мороженое (мясо)** – прилагательные → **мороженое** – существительное и т. д.

На фоне полного состава словообразовательного гнезда может осуществляться дальнейшее развертывание темообразующего потенциала опорного существительного путем представления наиболее актуальных парадигматических и синтагматических связей слов – других членов этого же гнезда, ср.: **зима, зимушка; мороз, морозец, морозище; морозилка, морозильник** – лексическая синонимия; **морозец – морозище** (сегодня не **морозец**, а **морозище**) – контекстуальная антонимия и т. д.

В пределах полного состава словообразовательных гнезд могут вычленяться и лексические единицы, которые, отличаясь семантической общностью, характеризуются особо прочной ассоциативной связью, закрепленной в речемыслительной деятельности носителей языка, ср.: 1) **в о й н а – военный; довоенный, послевоенный (время)**; 2) **и в а – ивушка**; 3) **р а й о н – районный, межрайонный**; 4) **р е а б и л и т а ц и я – реабилитированный, реабилитировать** и т. д. Среди них интерес представляют, например, соотносительные пары (иногда – группы) существительных, объединяющихся значением «продукты питания и связанные с ними понятия», ср.: **молоко – молочарня (молочная); пельмени – пельменная, пельменница; шашлык – шашлычная, шашлычница** и т. д.

2. Состав практически любого словообразовательного гнезда включает, как известно, слова, принадлежащие к разным частям речи. Поэтому темообразующий потенциал ключевого существительного может развиваться и за счет представления подобных однокорневых лексических единиц, которые могут охватывать сразу несколько разговорных тем, ср.: **з н а к о м с т в о – знакомый, незнакомый** (прилагательные); **незнакомец, незнакомка** (существительные); **знакомо, незнакомо** (наречия); **знакомить, знакомиться, ознакомить, познакомиться; ознакомить, познакомить** (глаголы); **о б щ е с т в о – общий, общественный, антиобщественный, общегородской, общегосударственный, общенародный** (прилагательные); **сообщник, сообщница, обобщение, приобщение** (существительные); **общо, общественно, обща**

(наречия); **обобщить/обобщать, обобщиться/обобщаться, приобщить/приобщать, приобщиться/приобщаться** (глаголы) и т. д.

Известно, что наиболее сильными в словообразовательном плане являются связи существительного с наречием. Особенно ярко они обнаруживаются «в тех случаях, когда имя существительное в форме косвенного падежа (чаще с предлогом) несколько ослабляет свое предметное значение и начинает употребляться в роли несогласуемого определения или обстоятельства» [3, с. 47], ср.: **в е р х – верхом, вверху, доверху, наверху, сверху; д е н ь – днем, днями; н и з – вниз, внизу, донизу, снизу; о с е н ь – осенью; с и л а – силой, насилу; с л е д – следом, вслед; у т р о – утром, утречком, наутро** и т. д. Этот языковой материал имеет особое лингвометодическое значение, поскольку находится в зоне потенциальных трудностей, когда инокоммуникант должен решить сложный вопрос, связанный с различением грамматических омонимов (омоформов) – существительных и наречий, таких, например, как имя существительное в форме творительного падежа и наречие, выступающее в «застывшей» форме творительного падежа, ср.: **вѣрхом – верхóm, днем, осенью, силой** и т. д..

В области возможных языковых и речевых трудностей находятся и различные служебные части речи, мотивированные опорными существительными и являющиеся их омонимами. Они также представляют собой застывшие падежные формы имен существительных, ср.: **предлоги: о т л и ч и е – в отличие от тебя, п о р я д о к – порядка двух сотен, р е з у л ь т а т – в результате анализа, с и л а – в силу привычки; союзы: п л а н – в том плане, что; с л у ч а й – в случае (на случай) если; у с л о в и е – при условии, что** и т. д. **междометия: 1) отдельные слова: батюшки, караул, марш, ужас** и т. д.; 2) устойчивые словосочетания: **б о г – бог мой, слава богу, г о с п о д ь – господи боже мой, господи помилуй, господь с тобой; у м – с ума сойти; ч е р т – черт возьми, черт побери, черта с два** и т. д.

Производные служебные части речи, характеризующие словообразовательные возможности опорных существительных, как видим, также могут служить мощным источником расширения словаря инокоммуникантов-филологов.

3. В пределах словообразовательных гнезд, компонентом которых являются опорные существительные, встречается достаточно много однокорневых паронимичных лексических единиц, в основном – имен прилагательных, активизация которых является одним из этапов формирования лексической базы неродного языка. Этот языковой материал входит в зону языковых и речевых трудностей. Словообразовательный аспект его исследования позволяет не только разграничить семантику слов-паронимов, но и дополнительно выявить и некоторые семантические и лексико-грамматические особенности прилагательных, различающихся отдельными словообразовательными элементами, ср.: **в к у с – вкусовые качества, вкусные пироженные; в о с п и т а н и е – воспитательный процесс, воспитанный мальчик; д р у г – дружная семья, дружеская встреча, дружественная страна; м о л о д о с т ь , м о л о д е ж ь – молодой ученый, моложавый на вид мужчина.**

4. Приведенные выше примеры показывают, как при помощи разных суффиксов, отражающих дифференциальные семантические признаки, могут различаться отдельные слова – члены одного и того же словообразовательного гнезда, в которое входит ключевое существительное. Из этого следует, что различные словообразовательные средства, при помощи которых создается то или иное слово, также играют весомую роль в наращивании лексической базы неродного языка. В частности, образование многих слов проходит по существующим в языке моделям, и знание семантики таких словообразовательных аффиксов, как, например, префиксы и суффиксы, помогают не только понять встретившееся незнакомое слово, но и «смоделировать» новое. Вместе с тем в процессе накопления словарного запаса словообразовательные средства выполняют и определенные функции, ознакомление с которыми не только пополняет словарь инокоммуникантов-филологов, но и дает возможность сформировать в их мышлении живые смысловые и ассоциативные связи между словами, а также развить языковое чутье, столь необходимое будущим преподавателям.

Так, например, многие уменьшительные и уменьшительно-ласкательные суффиксы, выполняя свою главную роль (ср.: **комната – комнатка, рука – ручка, тополь – тополек; коза – козленок, кот – котенок, лев – львенок** и т. д.), вносят в некоторые лексические единицы и оценочный элемент, «программируя» принадлежность этих единиц к разговорному стилю речи, ср. **д р у г – дружок, дружок, дружце; к у к л а – куколка** (перен. – например, о ребенке); **х а р а к т е р – характер, ц и р к – циркачество** 2. перен. Пристрастие к внешним эффектам (обычно с оттенком неодобрительности) и т. д.

Выделяется также ряд различных словообразовательных средств, знание которых сразу помогает инокоммуниканту сориентироваться в отнесении слова к тому или иному стилю речи. Таковыми являются, например, суффиксы **-изм (дарвинизм, формализм), -ство (содружество, сотрудничество)**, выделяющиеся, как правило, в словах, которые встречаются в книжной речи, газетно-публицистических, научных текстах и т. д.; части сложных слов, ср.: **внешнеполитический, самовоспитание, самообразование** и т. д.

Особый интерес в этой связи представляет суффикс –к (а), употребляющийся в словах обиходно-разговорной речи и образующий имена существительные женского рода, которые эквивалентны в официальной, газетно-публицистической речи сочетаниям прилагательного с существительным. Так, наряду с уже зафиксированными ранее образованиями (ср.: **вечерка, духовна, зачетка, курилка, лабораторка, морозилка, читалка** и т. д.), толковыми словарями последних лет, отражающими изменения словарного состава русского языка, отмечено достаточно много лексических единиц, образованных посредством этого суффикса, по указанной словообразовательной модели, ср.: **визитка – визитная карточка, гуманитарка – гуманитарная помощь, жевачка (жвачка) – жевательная резинка; маршрутка – маршрутное такси** и т. д. Следовательно, одной из важнейших функций словообразовательных средств, при помощи которых производится слово, является также определение его стилистической окраски и стилиевой принадлежности.

Как видим, словообразовательный материал является актуальным для разноаспектного исследования – семантического, лексического, грамматического и т. д.

Анализ словообразовательных гнезд опорных существительных, осуществляющийся в прикладных целях, подтверждает, следовательно, сделанные лингвистами-теоретиками выводы о том, что законы словообразования непосредственно связаны не только с грамматическим строем неродного языка, но «и с лексической (словарной) системой... с его основным фондом и словарным составом в целом в их взаимодействии» [4, с. 164]. Такое взаимодействие, имеющее несомненный интерес для лингвистов, проявляется прежде всего в тесной взаимосвязи и взаимозависимости лексических массивов, предназначенных, с одной стороны, для активного и пассивного пользования обучаемыми, и, с другой стороны, – так называемого потенциального словаря, служащего источником для пополнения словарного актива-пассива.

Таким образом, тезис о том, что «основными областями методического использования словообразовательной ценности слова является семантизация лексики, а также формирование у учащихся потенциального словаря» [5, с. 88], требует определенного уточнения. Описание словообразовательной ценности лексической единицы раскрывает широкие возможности для развертывания всего словообразовательного потенциала слова, в конечном итоге реализующего наиболее актуальные семантико-словообразовательные отношения однокорневых единиц – компонентов одного гнезда. Результатом этого многоступенчатого процесса является создание прежде всего массивов, ориентированных на активное и пассивное (и уже потом – потенциальное) употребление, а на последнем этапе – создание лексической базы неродного языка как целостного объекта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики: (на материале рус. яз.).– М.: Наука, 1973.– 280 с.
2. Моисеев А.И. Функциональный аспект словообразования // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы: Докл. сов. делегации на VI конгр. МАПРЯЛ / Отв. ред. В.Г. Костомаров.– М.: Рус. яз., 1986.– С. 206-214.
3. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове.– 2-е изд.– М.: Высш. шк., 1972.– 614 с.
4. Виноградов В.В. Вопросы современного русского словообразования // Виноградов В.В. Избр. труды. Исследования по русской грамматике.– М.: Наука, 1975.– С. 155-165.
5. Морковкин В.В., Кочнева Е.М. Лексика в обучении русскому языку // Методика: Заоч. курс повышения квалификации филологов-русистов / Под. ред. А.А. Леонтьева.– М.: рус. яз., 1988.– С. 84-101.

УНИВЕРСАЛЬНЫЕ КУЛЬТУРНЫЕ КОНЦЕПТЫ РЕАЛЬНОГО И ВИРТУАЛЬНОГО МИРОВ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Махачашвили Р. К., студент

Запорожский государственный университет

В данной статье рассматриваются возможные параллели и потенциальные ассоциации между универсальными культурными концептами реального и «виртуального» миров. Цель статьи выявить каким образом культурные универсалии трансформируются в контексте «виртуальной» реальности, а также, как они отражены в современном английском языке.

Ключевые слова: универсальный культурный концепт, неологизм, параллель, виртуальная реальность

Махачашвілі Р.К. УНІВЕРСАЛЬНІ КУЛЬТУРНІ КОНЦЕПТИ РЕАЛЬНОГО ТА ВІРТУАЛЬНОГО СВІТІВ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ/ Запорізький державний університет, Україна

У наданій статті розглядаються можливі паралелі та потенційні асоціації між універсальними культурними концептами реального та “виртуального” світів. Мета статті виявити яким чином культурні універсалиї трансформуються в контексті “виртуальної” реальності а також, як вони репрезентовані в сучасній англійській мові.

Ключові слова: універсальний культурний концепт, неологізм, паралель, віртуальна реальність

Makhachashvili R.K. UNIVERSAL CULTURAL CONCEPTS OF THE REAL AND VIRTUAL WORDS AND THEIR REPRESENTATION IN MODERN ENGLISH / Zaporizhzhya state university, Ukraine

The article deals with drawing parallels and potential associations between basic cultural concepts of the “real” and “virtual” worlds. The aim of the article is to distinguish in what way cultural universals are transformed in the “virtual reality” context and by what means such transformation is represented in modern English.

Key words: universal cultural concept, neologism, parallel, virtual reality

Мир, окружающий Человека, бесконечен. Бесконечно многообразие его форм и проявлений. Однако за всю историю своего развития человечеству необходимо было поместить Действительность в рамки определенных категорий, выведенных за долгие годы процесса создания человеческой Культуры, Языка, Философии.

Как утверждает С. Я. Левит, «...все, что может сделать человек – это создать (в языке, религии, искусстве, науке) свой собственный универсум – «символическую вселенную», которая открывает перед ним возможность понимать и истолковывать, связывать и организовывать, синтезировать и обобщать человеческий опыт, а также обретать индивидуальность через приобщение к культурному космосу» [1, 15].

В сознании человека на протяжении многих веков универсальные культурные понятия выливались в цепочки языковых репрезентаций и выстраивались в своего рода пирамиду, в основании которой лежали мифологемы хтонических сил (огонь \ вода \ земля \ воздух) и элементов Космоса (Солнце \ Луна \ Звезды \ планеты). Далее следовал «ближний» мир предметов, поддающихся чувственному восприятию через слух, зрение, обоняние - камень, дерево, etc, и природная органика (птицы \ рыбы \ насекомые).

Венчает пирамиду лингво-культурных универсалий языковое воспроизведение позиции ЧЕЛОВЕКА во всем этом бытийном многообразии. Сюда относятся как универсалии родства, так и древнейшие метафоры «артефактов» (дом, зеркало); экзистенциальные состояния (обмен; встреча; путь), а также границы эмоциональных состояний (смех \ слезы) [2, 419].

Однако с появлением виртуальной реальности (ВР), постепенно трансформируется представление не только об универсальных категориях Бытия, но и об универсальных понятиях. Рассмотрим возможные параллели (если таковые имеются), возникающие между двумя мирами (виртуальным и реальным) в свете таких универсальных понятий. Следует оговорить, что за основу принимаются универсалии «естественной» действительности, так как, что бы то ни было, но виртуальная реальность по отношению к ней вторична.

Напомним, что в основании пирамиды лежат мифологемы хтонических сил и элементов Космоса (огонь/вода/Земля/Солнце/Луна/звезды). Однако, в контексте ВР такое вычленение по очевидным причинам невозможно. И тем не менее, «виртуальное» сознание обращается к универсализации другого рода. В качестве элементов виртуального «Космоса» могут выступать единицы информации – «биты» (bits) и единицы «актуализации» ВР – «пиксели» (pixels).

Кроме того «мифологизации» (условно) подлежат процессы, протекающие в виртуальном мире независимо от воли человека (т.е. по сути – «стихийные» процессы). Доказательством может служить возникновение таких акронимов как РЕВСАК (Problem Exists Between Chair and Keyboard) или JOOTT (Just One of Those Things – необъяснимый сбой в работе Сети). Более того, подобные явления получили обобщенное название *cyburban myths*.

В качестве доказательства правомочности проведенной параллели с «реальной» мифологией можно рассматривать также своеобразные «обряды», связанные с указанными процессами. «Обряды», которые либо прямо позаимствованы из культов «естественной» реальности, либо очень их напоминают (то же касается и лексической репрезентации их в языке – в основном это адаптация реалий одной действительности/мифологии к другой). К примеру *rain dance (n,v)* – церемониальная последовательность действий при запуске Сети; *to wave a deed chicken* (заимствование из культа Вуду) – выполнять определенную последовательность действий (ритуал) с целью вывести компьютер в нормальный режим работы [3, 113].

Однако основополагающей, порождающей (по-своему «хтонической») силой, коей для древних была Земля [4, 136], для членов виртуального сообщества по праву может считаться Информация. Недаром данный феномен является центром аттракции значительного количества лексических новообразований, означающих новейшие информационные реалии. Например, сама WWW получила определение *infostructure* (по аналогии с *infrastructure*) [5, 49]. Борьба, разгорающаяся за право обладания Информацией, и как следствие - информационное превосходство (*Information superiority*) неизменно приводит к так называемым «информационным войнам» в Сети – *information warfare*. Более того, постоянное вращение в информационной среде приводит зачастую к таким последствиям как «синдром пресыщения» - *information fatigue syndrome*, хотя, это уже универсалия другого уровня [6, 59].

Как ни удивительно, но в виртуальной действительности также существует целый ряд «органических» понятий. Конечно «органическими» они могут считаться лишь условно и таковыми их делают исключительно прямые реминисценции из мира «природной органики». К так называемой «виртуальной органике» относятся, на наш взгляд, понятия «компьютерная мышь» (*mouse*) – приспособление для управления курсором; «компьютерный вирус» (*virus*), известный ещё как «жучок» (*bug*) – особая программа разрушительного действия. Как видим, перед нами снова пример сохранения прочных ассоциативных связей новых явлений компьютерной действительности с универсалиями реального мира.

Логично предположить, что в виртуальной реальности, равно как и за её пределами, на вершине пирамиды универсалий – ЧЕЛОВЕК. Тем более это справедливо для ВР, поскольку она является в первую очередь продуктом человеческого разума.

Вместе с тем вполне закономерным представляется, что позиция Человека в виртуальном Бытии несколько отлична от его же позиции в реальном мире. Так, например, категория родства до известной степени снимается в Интернет-сообществе, следовательно, универсалии, связанные с нею могут быть противопоставлены универсалиям возраста пользователей Сети. Таковыми могут считаться неологизмы *N-Gen (Net Generation)* – «Интернет-поколение»; *screenager* (ср. *teenager*) – подросток, «выросший» в Сети; *disk dancers* – дети, увлекающиеся сетевыми играми [7, 26]. Бросается в глаза, что все приведённые лексемы так или иначе соотносятся с концептом «молодого/грядущего» поколения, что в свою очередь, подчёркивает роль Всемирной компьютерной Сети для будущего человечества.

Древнейшие метафоры «артефактов» (понятие «дома», к примеру) также были незамедлительно представлены «виртуальными» эквивалентами - *home site, home page* – ибо человек, очевидно, стремится создать удобную и понятную для себя среду обитания даже в «неосвязаемом» пространстве. С концептом «дома» также ассоциируется и процесс украшения своего виртуального жилища, с чем связано появление таких новообразований, как *chip graffiti* (нефункциональный дизайн web-странички) или *dancing baloney* и *cornea jumbo* – слишком броско, нелепо украшенная страничка с большим количеством необязательных гиперссылок [7, 26].

Следует отметить, что само понятие «артефакта» в виртуальном контексте приняло форму *smartifact (smart artifact)* [8, 39], что в который раз подчёркивает связь всех сторон виртуального Бытия именно с интеллектуальной деятельностью человека.

Казалось бы, в этой действительности, выстроенной на рациональных принципах, нет места эмоциям. Однако наблюдения показывают обратное. Оказывается, значительное количество компьютерных неологизмов посвящено именно универсалиям эмоциональных состояний Человека, как положительным, так и отрицательным. Сюда относятся такие новообразования, как *affective computing/careware* – программное обеспечение, «отвечающее» за позитивные эмоции и настроение пользователя; *emotags* – эмоционально «окрашенная» компьютерная символика [9, 24], получившая также обозначение *emoticon*. Кроме того, наряду с положительными, возникают и определения негативных эмоциональных проявлений. Так, например, в жаргоне «хакеров» появились лексемы, призванные означать грубое, неприятное электронное послание – *flame/flame sandwich*. В противопоставление «позитивному»

программному забезпеченню, виникло определение «несговорчивого» – *malware* (от латинского *malus* – «плохой») [10, 40].

Как видим, виртуальная реальность представлена целым рядом понятий, находящихся в прямом соответствии с лингво-культурными универсалиями реального мира, но соответствующим образом переосмысленных и преобразованных. Проведённый анализ позволяет сделать вывод, что виртуальная реальность есть особого рода «метафизическое» единство, которое хотя и существующее во многом по законам естественной природы, всё же являет собой среду уникальную, предоставляющую совершенно новые направления для развития человеческого интеллекта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Левит С. Я. Предисловие // Энциклопедия культуры в двух томах. – М.: Университет, 1996. – т. 1. – С. 4-8.
2. Горин В. М. Универсалии культуры // Культурологический энциклопедический словарь. – СПб.: Университетская книга, 1999. – С. 417-422.
3. McFedries P. Web Home. <http://www.logophilia.com>
4. Лосев Л. А. Философия. Мифология. Культура. – М.: Просвещение, 1992. – 482 с.
5. Wallis G. Year 2000 Survey // US News and World Report. – 2000. – Dec. 9. – P. 48- 50.
6. Quinion M. Jargon File. www.jargon.com
7. Elliotte B. Coming of Web-Age // Newsweek. – 1999. – Sept. 6. – P. 26.
8. Ashbey F. E-future // Newsweek. – 1998. – Feb. 13. – P. 39.
9. Time. – 1998. - № 47. – P. 24.
10. The Economist. – 2000. – Jan. 24. – P. 39-42.

УДК 801.311:808.2

ПРИНЦИПЫ КЛАССИФИЦИРОВАНИЯ ТОПОНИМОВ

Музя Е.М ., аспирант

Запорожский государственный университет

Данная работа посвящена вопросу, связанному с проблемой создания непротиворечивых принципов описания ономастического материала, а также выделению критериев классифицирования топонимов. Работа в целом направлена на разработку адекватных методов лексикографирования топонимов в словарях разных типов. Данная статья представляет собой её первый этап. В ней анализируются 6 классификаций, в основу которых положены различные классифицирующие признаки.

В работе предложена авторская схема подразделов топонимики, основанная на идеях, изложенных Н.В. Подольской.

Ключевые слова: топоним, топонимическая классификация, ономастический материал, критерий классифицирования, подраздел топонимики.

Музя Є.М ПРИНЦИПИ КЛАСИФІКУВАННЯ ТОПОНІМІВ / Запорізький державний університет, Україна

Робота присвячена питанню, пов'язаному з проблемою створення несуперечливих принципів описування ономастичного матеріалу, а також виділенню критеріїв класифікування топонімів. Робота в цілому, спрямована на розробку адекватних методів лексикографування топонімів у словниках різних типів. Дана стаття являє собою її перший етап. У статті аналізується 6 класифікацій, до основи яких покладені різні класифікуючі ознаки.

У роботі запропонована авторська схема підрозділів топоніміки, яка ґрунтується на ідеях, запропонованих Н.В. Подольською.

Ключові слова: топонім, топонімічна класифікація, ономастичний матеріал, критерій класифікування, підрозділ топоніміки.

Muzja E.M. TOPONYMICAL CLASSIFICATION PRINCIPLES / Zaporizhzhya state university, Ukraine.

The design of non-contradictory principles of the onomastic lexis description as well as the search for their classification criteria are the main problems of modern linguistic studies in the field. Their solution will provide the background for the development of lexicographic description of toponyms in different types of

dictionaries. This article focusing on these problems represents the author's scheme of the toponyms classification.

Key words: toponym, toponymical classification, onomastical material, classifying criterion, toponymical subdivision.

Одной из наиболее острых проблем топонимики является вопрос выработки непротиворечивых принципов описания ономастического материала, а также определение критериев классификации топонимов, антропонимов и других видов ономастической лексики, позволяющих выделить наиболее характерные признаки лексики такого рода.

Как известно, до настоящего времени лингвистами разработано 6 классификаций топонимической лексики, предложенных Ф. Паляцким, Ф. Миклошичем, С Грабцом, Л Гумецкой, С Роспондом и В. Жучкевичем. Исторически первая из них была описана в работе Ф. Паляцкого в 1834 году. Им выделено 2 группы топонимов: 1) образованные от имён основателей или владельцев поселения, и 2) образованные от топографического положения объектов, что, как видно, не демонстрирует наличия единого классифицирующего признака. Можно, тем не менее, предположить, что автор исходил из данных этимологических разысканий [приводится по: 8; 55].

Лишена чёткости и классификация Франца Миклошича, который, подразделив весь фактический материал на 2 группы: 1) топонимы, происходящие от названий лиц, и 2) топонимы, образованные от нарицательных имён, затем применяет различные методы к анализу каждой из них. Так, если составляющие первой группы объединены на основе структурного параметра, то ко второй группе применяются семантические критерии, что позволяет сгруппировать топонимы по лексико-тематическим группам, номинирующим: 1) землю 2) воду, 3) растительность, 4) животный мир, 5) цвет, 6) строения, 7) занятия людей, 8) орудия производства, 9) этнические названия, 10) названия посредственно или непосредственно связанные с общественным строем [приводится по 8; 56].

Использование лексико-семантического критерия имеет место также и в работе С. Грабца, который, по его словам, опирается на классификацию В. Ташицкого [9;55–224]. Следует отметить глубокую детализацию, присущую данной классификации. Так, водные объекты делятся на 7 групп: 1. Топографические названия, образованные от а) водных терминов, б) свойств воды, в) свойств почвы, г) растительного мира, д) положения по отношению к другим географическим объектам, 2. Культурные названия, 3. Названия производные от других географических названий: а) уменьшительные, б) от названия гор, в) от названий почвы, г) от названия населённого пункта и его частей, 4. Названия, образованные от имён личных: а) притяжательные прилагательные (Bohowa Krienica, Diduszkowa Riczka), б) притяжательные существительные (Kotowka, Zubrinka), в) производные от личных названий, г) названия, связь которых с личными названиями неясна, 5. Родовые названия, 6. Названия иностранного происхождения, 7. Названия неясной этимологии. [9;55–120]. Названия гор, в свою очередь, – на 5 групп: 1. Топографические названия, образованные а) от названий горных терминов, б) от их строения, в) от особенностей почвы и склонов гор, г) от растительного мира, д) от оттенков местности, е) от положения по отношению к другим географическим объектам, ж) иные географические термины. 2. Названия культурные, 3. Названия, производные от других географических объектов: а) от горных терминов, б) от названий водных объектов, в) от названий почвы, г) от названий населённых пунктов и их частей. 4. Названия, образованные от личных имён: а) притяжательные прилагательные (Alamanowa Gora, Czortkowa Gora), б) притяжательные существительные (Zukowka). 5. Неясные названия. [9;121–183]. Названия населённых пунктов распределяются по классификации, предложенной В. Ташицким, в соответствии с которой все топонимы делятся на 2 группы: 1) исконные названия местности, и 2) названия, которые раньше были именами людей, а потом стали именами географических объектов. Первая группа состоит из названий: а) топографических, б) культурных, в) притяжательных (прилагательных Butkow, Tatarow и существительных Moskalowka, Sokolowka), г) уменьшительных. Вторая группа слов классифицируется не в соответствии с классификацией Ташицкого и состоит из родовых названий. Однако Грабец выделяет ещё и третью группу слов, к которой относятся названия неясной этимологии [9; 185–224]. Очевидно, что при всех достоинствах данной классификации, она грешит некоторым нарушением чистоты построения. Например, при разграничении видов водных объектов одновременно используются и этимологический, и семантический, и словообразовательный критерии.

На том же принципе, что и классификации Ф. Миклошича и С. Грабца, построена классификация Л.Л. Гумецкой, которая выделяет 4 группы названий: 1) местные названия, не происходящие от названий лиц, 2) местные названия, происходящие от названий лиц, 3) местные названия неопределённого значения, 4) местные названия неясного значения [1; 37–38]. Однако, как и в двух предыдущих работах, здесь также отсутствует единый критерий классифицирования.

Классификация С. Роспонда, построенная по морфолого-словообразовательному принципу, делит топонимы на три группы: I – примарные (без топоформантов); II - секундарные (или деривативные), – образованные при помощи суффиксов и префиксов; III – составные [10;34]. Примарные состоят из:

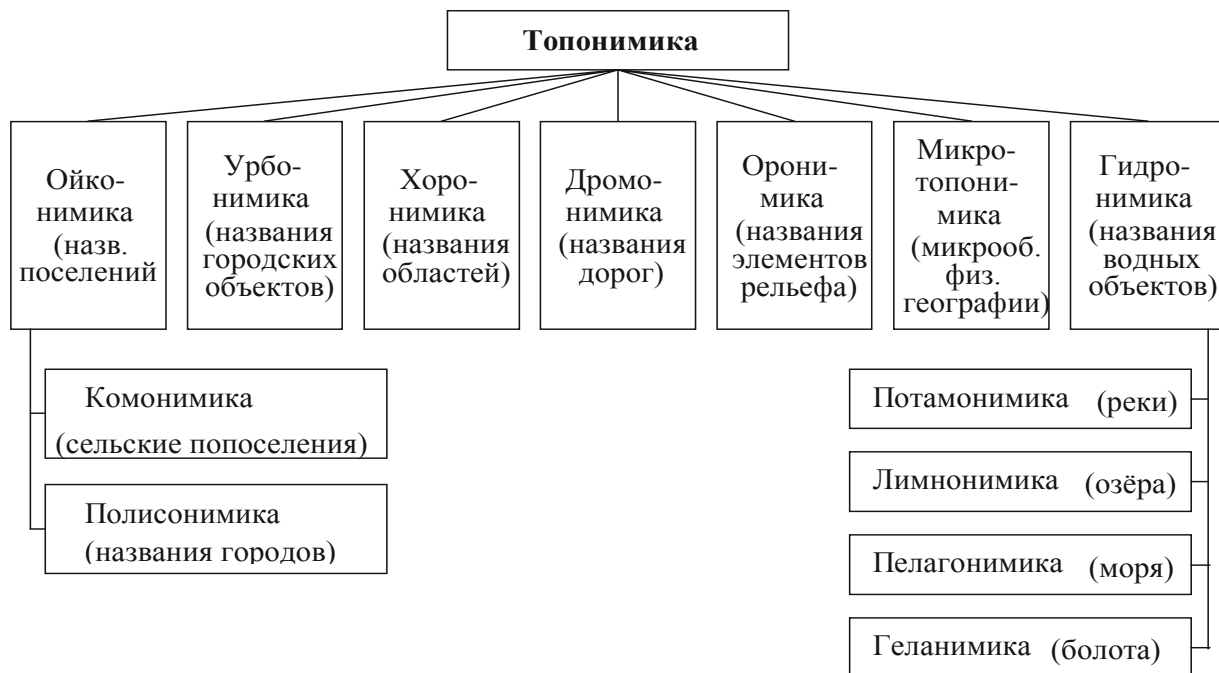
а) отопелятивных, и б) названий образованных от личных имён. Секундарные поделены на: а) префиксальные, б) суффиксальные, в) префиксально-суффиксальные. Составные топонимы образованы при помощи: а) сложения, б) сращивания, в) составления. [10;54] В данной классификации, помимо деления по формантам, автор также проводит и семантическое деление. Однако вне классификации остались 5 групп слов: 1) названия–гибриды; 2) названия, образованные замещением; 3) названия–кальки; 4) названия, образованные агглютинацией; 5) названия образованные сокращением [10; 57].

В последние годы морфолого-словообразовательный критерий продолжает широко применяться в топонимике, например, в работах О.Ф. Рипецкой «Принципы классификации немецкой топонимии», и А.В. Суперанской «Типы и структура географических названий» [4; 11], [6; 59].

Классификация, представляющая интерес не только для языкознания, но также для географии и истории, была предложена В.А. Жучкевичем. В её основу был положен этимологический критерий. Автор делит топонимы на 8 групп: 1) возникшие на основе природных признаков местности, 2) возникшие на основе социально-экономических понятий, 3) возникшие из признаков самого объекта, 4) названия патронимические, 5) мигранты, 6) топонимы религиозного и культового происхождения, 7) названия мемориальные, 8) этимологически не исследованные, и поэтому не отнесённые ни к одной группе [2;12].

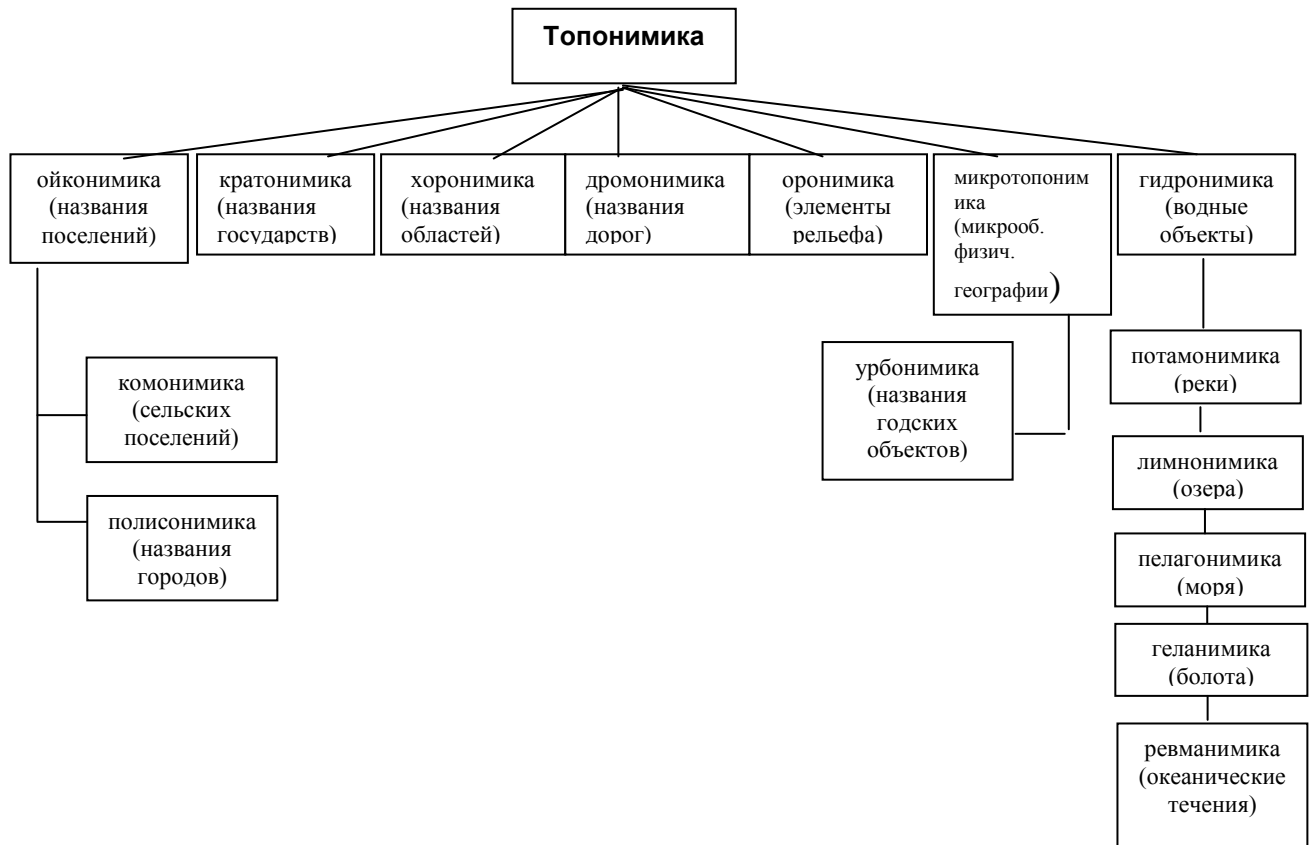
Из предложенных выше классификаций становится понятно, что принципы классифицирования топонимов определяются прежде всего целью исследователя, но приоритетом пользуются два основных критерия: 1.) лексико-семантический и 2.) морфолого-словообразовательный.

Н. В. Подольская в своей работе «О развитии отечественной топонимической терминологии» выделила следующие подразделы топонимики: [3; 50].

Однако эта схема не является исчерпывающей. Вполне оправданным было бы включение подраздела «Кратонимика» (названия государств). Кроме того, подраздел «Урбонимика» и «Микротопонимика», по мнению А.В. Суперанской, (см. ст. «Микротопонимия, макротопонимия и их отличие от собственно топонимии» [5;8]) очень тесно переплетены друг с другом. Целесообразнее было бы «Урбонимику» сделать ответвлением «Микротопонимики».

В соответствии с определением «географический объект»– «неодушевлённый природно-физический или рукотворный «предмет» с фиксированной локализацией на земном шаре...» [7;12], можно утверждать, что океанические течения: Куроисио, Эльниньо, Гольфстрим и многие другие являются географическими объектами. Это природно-физический «предмет», с «фиксированной локализацией» (кроме течения Эльниньо, которое один раз в 11-12 лет отклоняется от своего обычного направления течения). Поэтому кажется целесообразным включить названия океанических течений в подраздел «Гидронимика», и предложить название «Ревманимика». Основываясь на классификации Н.В. Подольской, можно предложить следующую схему:

Вопрос выработки единой универсальной классификации, которая будет охватывать все проблемы топонимики, в настоящий момент считается дискуссионным, что можно объяснить процессом становления топонимики как науки. Сложность создания универсальной классификации объясняется неоднозначным отношением различных исследователей к этой проблеме, а также разными целями, которые ставятся к исследованиям. Идеальный вариант единой классификации должен носить тройственный характер, то есть представлять интерес не только для лингвистов, но также для географов и историков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. – Київ, 1958.
2. Жучкевич В.А. Общие и региональные закономерности топонимики. Автореф. ... д-ра геогр. наук. – Минск, 1970.
3. Подольская Н.В. О развитии отечественной топонимической терминологии. Развитие методов топонимических исследований: Сб. статей / Отв. ред. Е.М. Поспелов. – М.: Наука, 1970.
4. Ріпецька О.Ф. Принципи класифікації німецької топонімії слов'янського походження. – В кн.: «Питання ономастики». – Київ, 1965.
5. Суперанская А.В. Микротопонимия, макротопонимия и их отличия от собственно топонимии: - В сб.: Микротопонимия. Тезисы совещания. – М.: Изд-во Московского университета, 1964.
6. Суперанская А.В. Типы и структура географических названий. – В кн.: «Лингвистическая терминология и прикладная топономастика». – М., 1964.
7. Суперанская А.В. Что такое топонимика? / Отв. ред. Г.В. Стенанов. – М.: Наука, 1985.
8. Черняховская Е.М. История разработки топонимических классификаций. Развитие методов топонимических исследований: Сб. статей / Отв. ред. Е.М. Поспелов. – М.: Наука, 1970.
9. Hrabec, S. Nazwy geograficzne Naculsczeczyzny. – Krakow, 1950.
10. Rospond, S. Klasyfikacja structuralno-gramatyczna slowianskich nazw geograficznych. – Wroklaw, 1957.

АМЕРИКАНСЬКИЙ ВАРІАНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ІННОВАЦІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Мурко І.І., аспірант

Запорізький державний університет

Статтю присвячено проблемі конвергенції національних варіантів англійської мови на лексико-семантичному рівні. В ній на матеріалі лексикографічних посібників та періодичних видань досліджується надходження американських неологізмів у британський, австралійський та інші варіанти.

Ключові слова: конвергенція, лексико-семантичний рівень, лексичний неологізм, семантичний неологізм, професійний жаргон, молодіжний сленг, словотворчий елемент.

Мурко И.И. АМЕРИКАНСКИЙ ВАРИАНТ КАК ИСТОЧНИК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА / Запорожский государственный университет, Украина

Статья посвящена проблеме конвергенции национальных вариантов английского языка на лексико-семантическом уровне. В ней на материале лексикографических пособий и периодических изданий исследуется поступление американских неологизмов в британский, австралийский и другие варианты.

Ключевые слова: конвергенция, лексико-семантический уровень, лексический неологизм, семантический неологизм, профессиональный жаргон, молодежный сленг, словообразовательный элемент.

Murko I.I. AMERICAN ENGLISH AS A SOURCE OF LEXICAL AND SEMANTIC NEOLOGISMS OF THE ENGLISH LANGUAGE / Zaporizhzhya state university, Ukraine

The article deals with the convergence of national varieties of the English Language at lexical and semantic level. Based on lexicographical manuals and periodicals, it examines the ways American neologisms enter the British, Australian and other varieties of English.

Key words: convergence, lexical and semantic level, lexical neologism, semantic neologism, professional jargon, youth slang, word-building element.

На сучасному етапі історичного розвитку англійська мова є, як відомо, мовою полінаціональною - вона обслуговує кілька націй і існує в формі національних варіантів (британського, американського, австралійського та ін.). Відмінність соціокультурного фону зумовлює особливості у розвитку кожного з різновидів. Однак, як відмічають науковці, приналежність до єдиної комунікативної системи мови, тісні і різноманітні зв'язки між регіонами сприяють зближенню мовних форм, їх конвергенції [1,5]. Особливо інтенсивно взаємодія та взаємовплив національно-територіальних варіантів спостерігається на лексико-семантичному рівні.

Такий екстралінгвістичний фактор, як лідерство США в науці, техніці, у міжнародних відносинах, а також демократичність американських мовних норм, зумовлює той факт, що неологізми англійської мови виникають, головним чином, в американському варіанті, і саме цей варіант є основним постачальником лексичних інновацій у інші різновиди англійської мови. Завдяки сучасним засобам масової інформації численні новотворення-американізми за походженням за короткий час стають спільноанглійськими одиницями або ж, як зазначає Ю.А.Зацний, чия думку ми поділяємо, переходять до спільного ядра двох чи кількох національних варіантів [2,170] (у даній статті ми досліджуємо, головним чином, американські надходження у британський варіант).

Запозичуватися з американського варіанта можуть, перш за все, новотворення - одиниці, які виникли в США і позначають поняття та речі, що були відсутні у суспільній практиці носіїв як самого американського варіанта, так і варіанта, що запозичує. Серед таких одиниць - *Rollerblade*, що є торгівельною маркою особливого різновиду роликкових ковзанів з одним рядом колес (цей іменник дав поштовх для виникнення численних похідних: *rollerblader*, *rollerblading*, *to rollerblade*), *fantasy football* "змагання, в яких учасники створюють уявні команди із реально існуючих гравців футбольних ліг і набирають очки в залежності від справжньої гри цих гравців:

Hire a four-seater covered four-wheel bicycle from the Enormous Crocodile Company ...and travel by pedal power; or rollerblade your way around with skates from Cheapskates on Chaffers Street Park or Ferg's Rock 'n' Kayak at Queen's Wharf ... (Independent, Nov. 10, 2001)

London's too conservative to allow rollerblades to take over the streets. ...In other words, what any sane person would call "rollerblading". (Independent, Aug. 26, 2000)

The Olsen Brothers launched the Rollerblade Company in America in 1982, introducing a new form of low-impact exercise and urban recreation to a population undergoing an exercise boom. (Independent, Sept. 16, 2001)

Об'єктом запозичення можуть бути також слова та словосполучення, які позначають предмети і явища, що раніше були специфічні для суспільного життя лише носіїв американського варіанта. Наприклад, *set-aside* "земля, вилучена з сільськогосподарського виробництва з метою скорочення надлишків продукції" (термін, відомий у США з початку 40-х років, а у Британії - з 80-х у зв'язку з запровадженням політики, що мала за мету зменшення "яловичих та масляних гір і винних озер"[3,275]), *doula* "компаньйон молодій матері, жінка, яка допомагає їй, морально підтримує під час пологів" (у США - з 80-х, у Великій Британії - з 90-х), *superpredator* "жорстокий, агресивний підліток, що скоює тяжкі злочини" (у Сполучених Штатах - з 1996 року, а вже з 1997 - і у Британії), *drug-czar* (*drug czar, drugs czar, drugs tsar*) "керівник спеціального відділу по боротьбі з наркотиками" (у США - з 1988 року, в 1997 році в Великій Британії також було введено посаду "царя"):

Drug tsar Keith Hellawell launched his final annual report today as campaigners claimed the Government's policy on cannabis and other illegal substances was faltering. (Independent, Aug. 2, 2001)

Крім лексичних новотворень, прикладами яких були зазначені вище одиниці, американський варіант також постачає в інші національні варіанти нові семантичні неологізми, тобто нові значення слів, які складають інвентар їхніх лексико-семантичних систем. Такими є, наприклад, лексеми *buddy* "той, хто пропонує своє товариство, поміч і моральну підтримку хворим на СНІД" (вживається також як дієслово), *graze* "швидко перемикає телевізійні канали, дивлячись кілька телепрограм", *tag* "графіті, яке складається з оздобленого прізвища, ініціалів чи слова, що є підписом художника", *plastic* "кредитна або інша платіжна картка" (у розмовному мовленні), *walker* "чоловік, який за грошову винагороду супроводжує жінку в громадських місцях".

Деякі з одиниць, що запозичуються, можуть мати певні обмеження у вживанні. Наприклад, прикметник *bi-media*, "той, що охоплює чи працює з двома засобами масової інформації одночасно", у Великій Британії застосовується, головним чином, по відношенню до BBC, оскільки це єдина у країні організація, що керує як радіо, так і телебаченням. А словосполученням *cardboard city* ("територія у великому місті, де бездомні люди збираються на ніч у тимчасові схованки, зроблені з картонних коробок та іншого паківельного матеріалу") називають, як правило, місцевість, що прилягає до станції Ватерлоо, - місце нічлігу лондонських бомжів:

Other bi-media programmes will celebrate the 70th birthday of the pianist Alfred Brendl next January with live Radio 3 concerts and a BBC2 documentary. (Independent, Oct. 23, 2000)

You've got to come to a bottom - which doesn't mean becoming a skid-row bum, with string round the waist, living in cardboard city," says Jones, who was still married with two children and working as a dentist with an ever-increasing overdraft when he finally admitted he was an alcoholic who needed help. (Independent, Jan. 1, 2001)

Тематичний спектр лексики, що розпочала своє існування в американському варіанті, різноманітний, однак певна концентрація новотворень спостерігається у таких сферах:

- економіка і бізнес: *intrapreneur* "службовець, якому надається можливість реорганізації підприємства", *ring-fence* "захищати чи гарантувати безпеку фондів", *technology transfer* "перехід нових технологій від винахідника до споживача", *cold-calling* "практика телефонних дзвінків чи візитів з метою продати товари чи послуги потенційним клієнтам без попередньої домовленості з ними";
- наука і технологія: *GIFT* (від gamete intra-fallopian transfer) "методика, що надає можливість безплідним парам зачати дитину", *v-chip* (або ж violence chip) "комп'ютерний чіп, який додається до телевізійного приймача, щоб запобігти перегляду дітьми програм з надмірною кількістю брутальних чи еротичних сцен";
- політика: *peace dividend* "прибуток, особливо фінансовий, отриманий за рахунок скорочення витрат на воєнні цілі", *sleaze factor* "скандальний бік ситуації, справи, особливо пов'язаний з корупцією політичних структур";
- людина і суспільство: *challenged* "фізично чи розумово неповноцінний", *abled* "фізично повноцінний", *ableism* "дискримінація фізично неповноцінних людей", *narco-terrorism* "злочинність, пов'язана з торгівлею наркотиками", *sleazebag* "людина з поганою репутацією", *out* "викривати схильність до гомосексуалізму визначної чи відомої людини";
- музика: *hip-hop* "танцювальна музика, яка поєднує реп (часто на політичні теми) на фоні скупі електронної основи з жорстким ритмом", *new jack/jill swing* "різновид танцювальної музики, що поєднує в собі елементи ритм-енд-блюзу, соулу, хіп-хопу і репу":

However, economists believe this kind of earmarking is gimmicky: nobody would ever opt to **ring-fence** their taxes for unglamorous but essential public spending such as prisons or road cleaning (Independent, May 16, 2001)

Jerry Benson, director of **technology transfer** at the National Physical Laboratory, one of the organisations running the scheme, says: "Small manufacturers need all the help they can get at the moment and they need to be as competitive as they can." (The Times, Nov. 10, 2001)

Those who have not decided what to do after university get regular glimpses of the world of work through careers' services, through graduate fairs and through **cold calling** by big employers (Independent, Aug. 15, 2001)

A new weapon to fend off that unwelcome breed of salesman, the **cold-caller**, has emerged from an unexpected source: a double-glazing company. ... Ironically, Mr Ashwell, now 43, became a double-glazing salesman after a **cold-calling** salesman turned up on his doorstep one evening 20 years ago. (Independent, Apr. 1, 2001)

The almost exclusively military response to **narcoterrorism** in Latin America, he points out, has the same "fateful momentum" as American policy in Vietnam. (Independent, Sept. 15, 2001)

We all knew that she was being naughty to "**out**" a cabinet minister. (Independent, Oct. 14, 2001)

Ursula Rucker is **Queen of the Poetry Slam**, the most formidable of the black poetesses operating on the fringes of **hip hop**, a massive influence on younger peers like Dana Bryant and Jill Smith. (Independent, Sept. 7, 2001)

Американський варіант може виступати у ролі варіанта-посередника у процесі поповнення інших варіантів іншомовними словами. Так, японське слово *honcho* "хазяїн, бос", яке ще у сорокові роки стало вживаним у США, з кінця 80-х поширюється й у Великій Британії. Через техаський кордон увійшло до англомовного світу мексикано-іспанське слово *fajitas*, яке є назвою страви, що набула популярності по обидва боки Атлантики, - маринованих шматочків м'яса чи риби зі спеціями, які подаються у маїсовій паляниці (про асиміляцію цього слова свідчить його вживання у складі сталих сполучень *fajita restaurant*, *fajita sauce*). Лексема *fajitas* поповнила ряд інших назв страв популярної кухні *Tex-Mex* (від *Texan-Mexican*), таких як *nachos*, *burrrito*, *taco*, *quesadillas*; ресторан, який спеціалізується на приготуванні вищезазначених страв, називається *taqueria*:

That one is head **honcho**, invincible and indefatigable, one's victories legion and one's valour legendary, is for others to remark. (The Times, Nov. 15, 2001)

Being a sucker for anything with three chillis and a "Hot!" warning on the box, I lunged for the Sainsbury's Chicken Fajitas. (Independent, Apr. 16, 2000)

Unauthentic **burritos** and fatty **fajitas** are usually the staple of Mexican restaurants in this country, but Karina Mantavia finds the real deal in Brighton... What's called Mexican food here is actually **Tex-Mex food**, and bad **Tex-Mex food** at that: an ingenious, double bastardisation of two cuisines for the price of one. ... Alongside the **nachos 'n' dips**, **tacos** and **quesadillas**, which in Mexico are only eaten between meals, some genuinely weird and wonderful dishes can be had at pretty good prices: starters and desserts are around £3-5, mains range from £7-11. (Independent, June 18, 2000)

Необхідність поповнення не тільки номінативних, а й експресивних засобів мови зумовлює той факт, що з американського варіанта широко запозичуються поряд з літературною лексикою одиниці нелітературних підсистем - професійних та соціальних жаргонів, сленгу (конотативно-зabarвленої лексики, яка вийшла за межі певних соціальних груп, має загальнономовний характер, але не вважається "стандартною", літературною).

Так, професійний жаргон американських медиків поповнив словник їхніх колег в інших англомовних країнах акронімом *gomer* ("get out of my emergency room"), який позначає пацієнта, що вважається не вартим лікування через похилий вік та слабе здоров'я. З американського сленгу британський отримав ще одну назву для людини, яку легко експлуатувати, дурити - *patsy*, а для особи в стані нервового збудження - ще одну характеристику - *wired*. Лексема *vegging* (або ж *vegging out*) позначає пасивний, бездіяльний спосіб проведення часу [4,401]. Дуже незалежний або індивідуальний підхід чи точку зору, самовпевненість, браваду в Північній Америці з 80-х, а у Британії з початку 90-х називають *attitude*, або просто *tude* (особливо у складі виразу *with attitude*):

...and TGR was the one I would have hated to have come up against. He could make you look a **patsy**. (The Times, Nov. 3, 2001)

Жаргон молоді і підлітків є одним із головних джерел запозичень. З нього надійшли, наприклад, такі лексичні одиниці, як *wannabe* "фанат, який обожає ту чи іншу знаменитість і намагається її наслідувати; взагалі будь-хто, хто хоче бути кимось іншим", *happening* "надзвичайно модний, сучасний, актуальний":

"Go get'em," the **wannabe** warriors shouted. But where and how? So with no disrespect to the **wannabes**, let me offer you a *Beginner's Guide to war in Afganistan*. (Independent, Sept. 29, 2001)

Складне слово *high-five* "жест, привітання, поздоровлення, при якому двоє людей хлопають один одного в праву руку високо над головами; також переносно - святкування, радість" (часто у виразі *to slap high-fives* чи його скорочених варіантах *to slap five*, *to slap fives*; вживається і як дієслово) виникло серед американських баскетболістів, почало широко використовуватися у бейсболі і завдяки телебаченню стало модним серед молоді взагалі:

There were **high-fives** all round — restrained ones, admittedly — when Matthew's "little seven-wood" from 216 yards took a huge hop from the front of the green, another bounce and ran, not so gently, into the hole. (The Times, Aug. 4, 2001)

У молодіжному жаргоні навколо поняття "чудовий, надзвичайний" групується ціла низка синонімів. Серед лексико-семантичних неологізмів останніх років - такі прикметники, як *wicked* (часто вживаний у сполученні *well wicked*), який у цьому, протилежному до літературного, значенні став популярний серед молоді не тільки Сполучених Штатів, а й Британії, Австралії, Канади, *awesome*, що також зустрічається у сполученні *totally awesome*, відомий у Канаді та Австралії. У цьому ланцюзі також лексеми *phat* і *def*, які надійшли до загальномолодіжного сленгу з хіп-хоп культури. Слово *rad*, утворене шляхом скорочення прикметника *radical*, теж популярної форми вираження схвалення, спочатку було у вжитку серед каліфорнійських серфінгістів. Прикметник *bad*, який, як і *wicked*, є результатом антонімічного переосмислення літературного слова, потрапив до загального сленгу із *Black English* - соціолекту чорношкірого населення США:

"And then this morning confirmation, so **awesome** relief and lots of happiness and perhaps a bit of shock — at this stage it hasn't really been digested fully. The whole family is, like, wow!" (The Australian, Nov.16, 2001)

"I like it a lot here. My boss is great and so are the people who work here. The environment is **awesome**," she says. (Toronto Sun, Sept. 20, 2000)

Meet the **cool, wicked, phat** naked chef... The interregnum might be painful - people who were once trailblazers will utter a fatal "**phat**" or "nuts", and find themselves in the sin-bin with Jamie. (Independent, Nov. 13, 2000)

Соціально-етнічний діалект афроамериканців в останні десятиліття також став одним із основних джерел поповнення субстандартної лексики не тільки американського, а й британського варіанта. До одиниць, що стали об'єктом запозичення, належить, наприклад, лексема *nitty-gritty* "сутність, основа", також дієслово *diss* "образити; виявити неповагу до людини, вживаючи образливі слова чи недбало поводяться", яке набуло популярності завдяки поширенню хіп-хопу (утворене скороченням *disrespect* до першого складу; вживається також як іменник; існує прикметник *dissed*, часто у складі виразу *to get dissed*) [5,23]. Іменник *posse* із вуличного негритянського мовлення надійшов до загального сленгу в значенні "банда, компанія", і ним стало модно називати групу своїх друзів або взагалі будь-яку групу людей, що зібралися з якоюсь певною метою:

So I loved the bits on Einstein's life. But the **nitty gritty** on Doppler effects and antiparticles was harder to grapple with. (The Times, Nov. 12, 2001)

"Don't **diss** our bun, or you'll get done!" - that's our motto! (Independent, June 18, 2001)

A **posse** of regulators is already bearing down on them and the business of stock lending will be a key area of scrutiny. (Independent, Sept. 25, 2001)

...and the rest of the **posse** gathered at Birmingham's Marriott hotel for Dean's wedding. (Independent, Nov. 8, 2001)

У зв'язку із загостренням проблеми споживання наркотиків, жаргон, пов'язаний з наркоманією, став об'єктом уваги широкого загалу. Словниковий склад американського, а слідом за ним й інших варіантів англійської мови поповнився десятками назв наркотичних речовин [6,68]. Серед них - галюциногенний наркотик *ecstasy*, інакше *Adam*, та подібний до нього *Eve*. Різновид очищеного кокаїну, спочатку відомий як *rock* та *freebase*, з середини 80-х у жаргоні наркоманів отримав назву *crack*, і ця назва стала не тільки його офіційним найменуванням (поруч з *crack cocaine*), а й перетворилася на інтернаціональну одиницю.

Крім того, лексема *crack* стала центром подальшого словотворення: *crackhead* "той, хто вживає крек", *crack house* "місце, де виготовляють крек чи звідки його продають", *crack pipe* "виготовлений у домашніх умовах прилад для прийому креку", *crack war* "насилля, пов'язане з креком", *crack-baby* "дитина, народжена з фізичними чи розумовими відхиленнями від батьків-наркоманів":

The assessment says that Britons are consuming **ecstasy** tablets at the rate of 100 million a year and that traffickers will continue to import synthetic drugs from Holland, which "has established itself at the centre of Europe's drug trade". ...Mr Blunkett agreed that heroin and **crack** were the "absolute priority" for police. (Independent, Aug. 9, 2001)

Possession of crack cocaine and marijuana, moreover, is a criminal offence. (The Sunday Times, Nov. 18, 2001)

Kim, having little or no experience in such matters, immediately called her lawyer and rushed home to find Bobby hiding in the hall closet with a loaded shotgun and a crack pipe. (The Times, July 25, 2001)

A sensitive bloke, Eagle-Eye was highly aware of the homelessness, the "crackhead prostitutes" who lived one road from him... (Independent, Apr. 20, 2000)

Дешева, неочищена форма кокаїну, спочатку відома як *little devil* чи *Suzuki*, тепер отримала назву *basuco* (колумбійсько-іспанське слово за походженням). Один із різновидів надзвичайно чистого і міцного героїну із Мексики називається *black tar (black-tar heroin, tar)* і має довгий ланцюг синонімів: *bugger, candy, dogfood, Mexican mud, peanut butter* та інші. Символом "наркотичної культури" стало зображення (зазвичай чорним по жовтому) усміхненого личка - *smiley* (еліптичне скорочення фрази *smiley face* до першого слова, що стало вживатися як іменник).

Американський варіант може бути постачальником не тільки лексичних та семантичних інновацій, а й нових словотворчих елементів та моделей. Наприклад, слово *Nixonomics* спричинило появу нового суфікса *-nomics*, що позначає економічну політику державних та політичних діячів, і стало зразком для численних новотворень як у самому американському (*Reaganomics, Dukakonomics, Bushonomics, Clintonomics*), так і у британському (*Tatchernomics, Lawsonomics*), новозеландському (*Rogernomics*) варіантах. За допомогою виділеного з лексеми *Watergate* суфікса *-gate*, який позначає політичні скандали, пов'язані з корупцією, в Британії було, наприклад, створено лексему *Westlandgate* [4,162]. У всьому англійському світі широко використовуються слова, утворені за допомогою суфіксів *-something* "з гаком (про вік); людина у віці, позначеному основою, плюс 1-9 років" та *-erati* (позначає людей, відомих у певній галузі): *twentysomething, sixtysomething, glitterati, culturaty, journalaty*:

As a twentysomething, I was broadly familiar with this story of Vikings, Normans and settlement in Britain, but what intrigued me was a cryptic reference in the dusty family papers. (The Sunday Times, Nov. 18, 2001)

Now, although only Kabaret remains under his direct control, Adam is an established member of the glitterati, whether he likes it or not; he was best man at Ritchie and Madonna's wedding, and has been painted by the society portraitist Jonathan Yeo. (The Sunday Times, Nov. 25, 2001)

Американський варіант може вплинути на появу в інших різновидах англійської мови слів та словосполучень, що утворюються за зразком одиниць цього варіанта. Так, за аналогією з *Native American*, неологізмом початку 70-х, що вважається більш політично коректною назвою американських індіанців, канадський варіант поповнився словосполученням *Native Canadian*, австралійський – *Native Australian*, які позначають корінне населення зазначених країн та (у функції означення) явища, що мають відношення до їхньої культури. Чорношкіре населення, яке у США з кінця 80-х називають *African-American*, у Канаді з початку 90-х має назву *African-Canadian*.

Розмовний британіцизм *woopie* "a well-off older person" було створено за зразком американізму за походженням *uurpie* та інших аналогічно побудованих соціологічних акронімів - *dinky, nilkie, guppie, burpie*, що стали надбанням усього англійського світу. З Америки надійшла до Великої Британії мода на евфемістичні утворення, які складаються з абрєвіатури (першої літери слова-табу) та слова *word*: *L-word* (=liberal), *O-word* (=old person), *S-word* (=socialism), *W-word* (=wimp).

Таким чином, американський варіант є постачальником нових лексичних одиниць та нових лексико-семантичних варіантів як літературного, так і сублітературного рівнів у інші різновиди англійської мови. З нього запозичуються різноманітні за тематикою новотворення, слова та словосполучення, раніше характерні для суспільного життя тільки носіїв американського варіанта, одиниці професійних жаргонів, молодіжного сленгу, соціолекту афроамериканців.

Американський варіант також може виступати у ролі посередника у процесі надходження іншомовних слів у інші національні варіанти. Крім того, з нього можуть запозичуватися словотворчі моделі та елементи для побудови нових слів у британському, австралійському, канадському та інших різновидах, він також стимулює певні словотворчі тенденції у зазначених національних варіантах англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крицберг Р.Я. Дивергенция и конвергенция региональных вариантов современного английского языка.-К.:Киевский государственный лингвистический университет, 2000.-282 с.
2. Зацний Ю.А. Развитие словникового состава современной английской мови.-Запоріжжя:Запорізький державний університет, 1998.-431 с.
3. The Oxford Dictionary of New Words, ed. by E.Knowles.- Oxford - New York: Oxford University Press, 1998.-357 p.
4. Ayto J. The Longman Register of New Words.- Harlow, Essex: Longman, 1989.-425 p.

5. Ayto J., Simpson J. The Oxford Dictionary of Modern Slang.-Oxford: Oxford University Press, 1996.-300 p.
6. Зацний Ю.А., Пахомова Т.О. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови.-Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2001.-243 с.

УДК 830.015 "16"

ПОЭТИКА СЮЖЕТА НЕМЕЦКОГО "ГАЛАНТНОГО" РОМАНА XVII В.

Пастушенко Л. И., к. филол. н., доцент

Днепропетровский национальный университет

Главные аспекты анализа данной статьи определяют принципы сюжетообразования немецкого "галантного" романа (А. Бозе, Э. Хаппель), осмысленного в его переходной от позднего барокко к Предпросвещению и рококо специфике, в русле проблемы жанровой традиции и новаторства.

Ключевые слова: сюжет, поэтика, «галантный» роман, жанр.

Пастушенко Л.І. ПОЕТИКА СЮЖЕТУ НІМЕЦЬКОГО "ГАЛАНТНОГО" РОМАНУ XVII СТ. / Дніпропетровський національний університет, Україна

Головні напрямки дослідження спрямовані на вивчення сюжетотворчих засад німецького "галантного" роману (А. Бозе, Е. Хаппель), що осмислений як перехідне від пізнього бароко до Передпросвітництва явище, постає в річищі проблеми традиції і новаторства жанру.

Ключові слова: сюжет, поетика, "галантний" роман, жанр.

Pastuchenko L.I. POETIC OF THE PLOT OF GERMAN "GALANTER" ROMAN XVII CENTURY / *Dnepropetrovsk national university, Ukraine*

The analysis of the plot tendencies of German "galanter Roman" (A. Bohse, E. Happel) in their postbaroque, enlightenment and rococo peculiarities, originality of different trends and technics, the problem of tradition and innovation are the main points of this article.

Key words: plot, poetic, "galanter" Roman, genre.

Эпоха "галантного" стиля составила важный этап духовной жизни Германии рубежа XVII–XVIII вв. Вместе с тем в изучении этого переходного культурного феномена как в отечественной, так и в зарубежной германистике имеются существенные пробелы. Например, в нашей науке вообще отсутствуют работы, которые затрагивали бы творчество немецких писателей-романистов "галантного" направления, а посвященная данной проблеме, изданная в Германии авторитетная и полезная антология [1] не включает, однако, роман в число документирующих "галантный" стиль фактических источников. Видимо, недостаток пристального внимания прежде всего способствовал созданию и утверждению той нелестной репутации, которая закрепилась за ключевыми фигурами романистов "галантного" направления А. Бозе, Э. Хаппелем: "эпигоны позднего барокко" [2, 489], "формально связанные с придворно-историческим романом, но модифицирующие его основы" [3, 116]. Принято полагать, что "фривольно-бурлескный, развлекательный галантный роман" запечатлел процесс разложения (*Verfallsform*) придворно-исторического романа [4, 318]. Заметим, что акцент при подобном прочтении ставится прежде всего на сенсационном, пикантном, развлекательном началах романистики "галантных" сочинителей, а их новаторство воспринимается прежде всего в духе облегчения и овнешвления известных сюжетных схем "высокого" романа барокко [5, 119]. Между тем, уже ведущие принципы сюжетосложения романов данной эпохи свидетельствуют о том, что отмеченная печатью переходности от барокко к предпросветительским течениям и рококо романистика "галантного" направления – явление более значительное, чем это может показаться на основе её прямого сопоставления с масштабным опытом барочных предшественников. Эта жанровая разновидность романа едва ли может быть исчерпана отнесением к эпигональной рубрике и требует весьма дифференцированного подхода, а также более адекватных критериев научной оценки.

Предметом анализа данной статьи избраны генетически первичные, объединенные синхронным ритмом издания романы А. Бозе "Светлейшая Альцестис" (вышел в 1689 г. под псевдонимом Таландер) и Э. Хаппеля "Африканский Гарноласт" (1689). Уже в зачине данного эстетического феномена выступают многие оригинальные тенденции, характерные для сюжетообразования "галантного" романа в целом. При этом сюжет понимается как "словесное выражение образных представлений" [6, 221] или, в новейшей его интерпретации, – как "комплексный художественный образ – образ события или цепи событий" [7, 1050]. Подход к изучаемому явлению в русле проблем сюжетики представляется перспективным,

поскольку рубеж XVII–XVIII вв. запечатлевает один из этапов процесса ассимиляции сюжета, когда он, с одной стороны, уже перестал быть явлением "органическим, выделившим закономерность не произвольно" [6, 236], а с другой стороны, литература еще не начала разрушать его [8, 297]. На данном этапе истории литературного развития феноменология сюжета определялась тем, что он "стал частью авторской концепции" [6, 236].

В сочинении Бозе просматривается и легко выделяется традиционное романическое ядро, возвышенная любовь высококордных героев представлена в тесном переплетении с государственным интересом: отец принцессы Альцестис, могущественный властитель и кровавый тиран, преследует корыстные цели и пытается коварным способом устранить стоящего на его пути возлюбленного дочери, принца Асмадио, чтобы присвоить принадлежащий тому Туркестан; в масштабные захватнические войны втянуты Персия и Сирия. Автору близок барочный пафос изображения идеальных чувствительных сердец, совершенных богоподобных героев: "сверхчеловеческие поступки" [9, 72], "зримое божество" [9, 526]. Само имя главного мужского персонажа является анаграммой легендарного имени Амадиса, а имя главной героини Альцестис имеет мифологический генезис.

В произведении узнаваем избранной традицией арсенал мотивов, ситуаций, сцен, играющих конструктивную роль в составе сюжета. Такова идеальная любящая пара, препятствия к соединению верных влюбленных в лице злодея-отца (демоническая фигура Аспрандо), вещие сны и предзнаменования, подметные письма, топосы фонтана слез, поэтического веселого ландшафта и рокового батального места проигранного сражения. Прямой резкий переход от чувствительных любовных сцен к изображению военных действий нарочито акцентирован автором, рефлектирующим и обнажающим узловую фабульный момент любовно-героического романного образования барокко: "Тем временем как происходили эти возвращения в отчий дом и последовавшие за ними свадьбы, дела в школе Марса шли иным чередом" [9, 484], – перед нами конструкция сюжетной схемы.

У Бозе фигурируют традиционные образы-типы второстепенных персонажей: соперников, интриганов, друзей и наперсниц, истории которых перекликаются и пересекаются с основной линией, содержат дублирующие и контрастно оттеняющие ее мотивы, сообщают ей глубинную нюансировку. Важную роль играют образно интерпретирующие сюжетную схему мотивы заблуждения, любви к недостойному, покинутой возлюбленной, устранения соперника с помощью яда, жертвенного ребенка, а также сцены турниров, поединков и массовых батальных сражений, любовных признаний, казни клеветы. Реализованные в сравнительно малом пространстве целого, эти клишированные мотивы представлены в сокращенном, сжатом обыгрывании и умело распределены между несколькими любовными парами, число которых редуцировано до шести. Уже непринужденная легкость, с которой автор оперирует этим богатым изобилием, свидетельствует как о блестящем усвоении сюжетной топики романа барокко, так и о значительной дистанции к нему, делающей возможным подобный художественный эксперимент.

Одновременно с очевидной приверженностью некоторым устойчивым параметрам романической сюжетной традиции в произведении ярко выступает жанровое новаторство Бозе. Оно не связано с сокращением жанрового объема как "минус-приём" (Ю.М. Лотман) прежде всего. Напротив, представляется, что тенденция к сжатию сама по себе есть следствие тех происходящих в недрах романической сюжетики процессов, в которых эпическое изобразительное начало изживает себя, не требуя больше необозримо масштабного простора, широкого фразового дыхания, длительного повествовательного периода, а особенно – напряженного телеологического обоснования правомочности земного бытия. Таковы многообразные процессы свертывания эмблемной аллегоричности в сюжетику. Автор снимает метафизическую идею воли небес, инобытия, делая акцент на посюстороннем активизме личности, пытающейся беспрепятственно сочетать государственный императив с личным интересом. Ослабляя вертикальную проекцию романного мира, сочинитель разрушает теогоническую модель целесообразного и наилучшего из возможных миров, поэтому аксиологическая модальность сюжета барокко с её форсированным иллюзионизмом (эпистемический сюжет заблуждения, видимости, кажимости) уступает место алетической модальности (сдвиг в направлении сюжета реализации личных возможностей). В центр "Альцестис" вместо телеологически знакового выдвигается личностно окрашенное событие.

Усиливая активность авторского слова, связующего повествовательное целое, романист меняет нарративный стереотип произведения. При этом есть нечто осознанное, даже подчеркнуто полемичное в том, что рассказчик-комментатор зачастую выступает в формулах типа: *ich weiß nicht* [9, 357, 387, 458, 490], – намеренно личностно окрашенная позиция незнания, по-видимому, реализуется как антитеза всеведению нарочито отстраненного, безличного автора-демиурга барокко. Повествовательная манера Бозе трансформирует ключевые техники сюжетосложения, писатель прибегает к краткому конспекту, иронической скороговорке, формулам сжатия и опущения мотивировок и обстоятельств тех или иных событий, что сопровождается отказом от риторических техник экспликации: "В забавах не было недостатка, и их описание могло бы придать нашей истории немалое украшение (*Zierath*), если бы нам не оставалось сообщить еще более необходимые предметы" [9, 422]. Все это свидетельствует, что

инерционность жанрового мышления в романе Бозе сопряжена с новациями в поэтике сюжета и формирует оригинальный послебарочный романский стереотип, в котором большую роль играет "сценически-имманентная" [10, 43] логика изображения как репрезентативно-публичного, так и естественного, "подлинного" человека с его незадаанными кодексом социального этикета нормами поведения.

Рассматриваемый с точки зрения поэтики художественной формы "Африканский Тарноласт" Хаппеля в значительной мере представляет собой европейско-мавританскую вариацию архетипа "высокого" барочного романа – "Геркулеса" Г. Буххольца, предпринятую в духе клиширования романического ядра. Героя Хаппеля можно было бы назвать "новым Геркулесом", несмотря на то, что он наследный принц Марокко, а не саксонский князь. При этом хотя после появления "Геркулеса и Валиски" прошло уже три десятилетия, но атрибутика жанра – его коллизии, набор сюжетных положений, мотивы в принципе едва ли не рудиментарны, хотя актуализированы в условиях новой рецептивно-стилевой ситуации, так что роман не менее, чем "Альцестис" Бозе свидетельствует не только об инерционных процессах в жанре, но и о новаторских индивидуальных поисках писателя.

Сочинение Хаппеля открывает сцена похищения девятнадцатилетнего героя арабскими разбойниками, однако Тарноласт не спешит возвратиться под кров отчего дома, так как им владеет желание познать мир. Он спасается бегством из плена, но снова схвачен и продан на рынке рабов, однако получает свободу после славной победы в турнире, едет во Францию, где проявляет чудеса храбрости и куртуазии: участвует в рыцарских турнирах, в совершенстве овладевает придворным этикетом, науками, языками. Важно, что при всём значении традиционного божественного предопределения Тарноласт, "совершеннейший князь на всем земном шаре" [11, 11], насильно вырванный из-под родительской опеки и предоставленный воле случая, фактически строит жизнь заново, начиная ее как простолюдин: во Франции он обедает среди слуг, сражается как простой солдат и добивается высокого положения благодаря своим личным качествам, так как он сумел "наилучшим образом воспользоваться тем, чем одарили его Бог и природа" [11, 387], – сюжетики романа акцентирует личностное начало в концепции человека, уже во многом предпросветительской.

Преимственность к "Геркулесу" подчеркивают устойчивые амандисовские мотивы – совершенства героя, его утонченной женственной внешности, разветвленный топос богоподобия. Наследный принц Марокко – в то же время странствующий рыцарь. Как аристократическая родословная, так и высокие этические идеалы романа, построенного на рыцарском материале и повторяющего в основных чертах фабульную схему и жанровую концепцию "Геркулеса", не исключают разветвленного мотива истинной веры, играющего известную сюжетную роль, но не составляющего категорического идейного императива книги. Союз рыцарей-воинов во Христе воплощает дружеская пара: Тарноласт – принц Оранский, за трепетными отношениями которых прочитывается архетип побратимства Буххольца.

Представляется, что Хаппель в высокой мере владеет приемами стилизации сюжетики раннебарочного романа, но на новой стадии развития жанра опыт сюжетного канона все же не столько воспроизводится непосредственно, сколько пересоздается романистом, наделенным "чрезвычайной чувствительностью ко вкусам и потребностям своей эпохи" [12, 83]. Так, используя известные традиционные сюжетные мотивы и клише, писатель разрабатывает новаторскую пространственную модальность "там", ибо он помещает в центр ансамбль странствующих персонажей, обозначаемых "наши рыцари" [11, 1021], "наше блуждающее княжеское общество" [11, 1147], путешествие которых охватывает чуть ли не весь мир. В первой книге это страны Европы – Франция, Испания, Португалия, Италия. Затем, после состоявшейся в конце I книги свадьбы Тарноласта и Клары странствующее содружество устремляется на Восток (Турция, Нил, Бенин, Мадагаскар, Марокко) с целью освободить похищенную сестру Тарноласта Влиссиаргу. При всех рассеянных приметах экзотической географии и нравов (прогулки на спине дрессированных крокодилов в устье Нила, обычаи мавританских разбойников, культ леопарда в Бенине, сражения с дикими зверями) и многочисленных комментирующих местный колорит ремарках повествователя всё же маршрут героев – фантазийный, во многом индифферентный к сюжетному действию, так что приведенный обширный каталог стран и областей, которые объездил Тарноласт, важен с точки зрения популярного тезиса *curiosität*, но во многом индифферентен по отношению к биографии центрального персонажа. Так, турниры в Африке в рамках одной и той же главы чуть ли не механически сменяют подобные же турниры в Бретани, перемещение героя в пространстве далеко не всегда связано с переменой обстановки.

В представлении о "большом мире" очевидна внешняя имитация Буххольца, и не только из-за сжатого повествовательного объема романа Хаппеля, но прежде всего благодаря суженному ракурсу восприятия отдаленных географических горизонтов. Так, вместо разомкнутых бескрайних дальних пределов перед читателями предстает мир узкий, обжитой, даже тесный, легко узнаваемый, повсеместно связанный и объединенный узами родства высокородных. Мир "Африканского Тарноласта" не только далек от барочной мистификации, но даже не лишен некоторого, почти бюргерского уюта. С точки зрения эпичности сюжетику романа Хаппеля можно принять за краткий занимательный конспект "Геркулеса",

где три года жизни персонажа представлены в авантюрном рассказе, в котором странствие провоцирует калейдоскопически убыстренную смену внешних занимательных сюжетных положений, не вполне свободную от скороговорки, что особенно выразительно подчеркивает финальный эпизод романа, ибо даже конь, на котором Тарноласт возвращается в пределы родного Марокко – это все тот же Бейлар, на котором он был похищен арабами в первой сцене романа [11, 1463]. Элементы сюжета экзотического романа странствий преобладают у Хаппеля над экстенсивным эпическим опытом сюжетосложения барочного романа.

Непредвзятый анализ показывает, что впечатление о развлекательном характере сочинений Бозе, Хаппеля – преимущественно внешнего и позднейшего свойства. Поэтика сюжета "галантного" романа, еще тесно связанного с "высоким" барочным архетипом романического, воплощает, однако, образное представление о внетеогонической модели мира и запечатлевает личностно окрашенное событие, отмеченное новыми подходами к осмыслению социальной, психологической, чувственной природы человека, захваченного идеей собственного активизма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Der galante Stil 1680–1730 / Hrsg. von C. Wiedemann. – Tübingen: Max Niemeyer, 1969.
2. Geschichte der deutschen Literatur 1600 bis 1700 / Hrsg. von J. G. Boeckh. – Berlin: Volk und Wissen, 1963.
3. Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart / Hrsg. von W. Beutin. – Stuttgart: Metzler, 1989.
4. Wilpert G. von. Sachwörterbuch der Literatur. – Stuttgart: Alfred Kröner Verlag, 1989.
5. Hettner H. Geschichte der deutschen Literatur im XVIII. Jahrhundert. – Berlin, Weimar: Aufbau-Verlag, 1979.
6. Фрейденберг О. М. Система литературного сюжета // Монтаж. Литература. Искусство. Театр. Кино. – М.: Наука, 1968.
7. Кормилов С.И. Сюжет // Литературная энциклопедия терминов и понятий. – М.: НПК "Интелвак", 2001.
8. Руднев В.П. Сюжет // В.П. Руднев. Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1997.
9. Bohse A. Die Durchlauchtigste Alcestis aus Persien. – Leipzig: Michael Günther, 1689.
10. Bürger Th. August Bohse // Deutsche Schriftsteller im Porträt: In 2 Bd. / Hrsg. von M. Bircher. – München: Verlag C.H. Beck, 1979. – Bd. 1.
11. Happel E.G. Afrikanischer Tarnolast. – Ulm: Matheo Wagner, 1689.
12. Schinkel E. Happel // Deutsche Schriftsteller im Porträt: In 2 Bd. / Hrsg. von M. Bircher. – München: Verlag C.H. Beck, 1979. – Bd. 1.

УДК 654.191 (477)

СУЧАСНЕ РЕГІОНАЛЬНЕ РАДІО: ПРОБЛЕМИ...

Пенчук І.Л., аспірант

Львівський національний університет ім. І.Франка

У статті висвітлюються проблеми сучасного регіонального радіомовлення, яке за роки незалежності досить істотно змінилося і продовжує розвиватися. На зміну монопольного державного радіомовлення прийшли комерційні приватні радіостанції, що призвело до конкуренції і є стимулом творчого пошуку. Автор акцентує увагу на тому, що гостро постає мовна проблема, але позитивом є те, що простежується тенденція українізації не лише державного, а й комерційного радіомовлення.

Ключові слова: регіональне радіомовлення, державна радіостанція, комерційна радіостанція, інформаційний відділ радіо, українізація.

Пенчук И.Л. СОВРЕМЕННОЕ РЕГИОНАЛЬНОЕ РАДИО: ПРОБЛЕМЫ... / Львовский национальный университет им. И. Франко, Украина

Статья посвящена проблемам современного регионального радиовещания, которое за годы независимости существенно изменилось и продолжает развиваться. На смену монопольному

государственному радиовещанию пришли коммерческие частные радиостанции, что привело к конкуренции, и является стимулом творческих исканий. Автор акцентирует внимание на том, что остро возникает языковая проблема. Позитивом является то, что прослеживается тенденция украинизации не только государственного, а и коммерческого радиовещания.

Ключевые слова: региональное радиовещание, государственная радиостанция, коммерческая радиостанция, информационный отдел радио, украинизация.

Penchuk I.L. CONTEMPORARY REGION BROADCAST: PROBLEMS.../ Lviv national university, Ukraine

In the article there are presented the problems of the temporary regional broadcasting which changed quite considerably within the years of independence and it goes on developing. Private commercial radio stations appeared to substitute the exclusive state broadcasting that led to competition and it is incentive for creative search. The author concentrates attention on the language problems standing sharp but it is positive that, it is being traced the tendency of ukrainization not only of the state broadcasting but of the commercial one.

Key words: region broadcasting, state radio station, news broadcast department, commercial radio station, ukrainization.

За останнє десятиріччя відбулися кардинальні зміни в усіх сферах діяльності нашого суспільства. Чи не найперше це сталося з радіомовленням, яке миттєво реагує на будь-які суспільно-політичні зміни. Істотно змінилося сучасне регіональне радіомовлення. За роки незалежності з'явилися перші ознаки подолання інформаційно-свідомісного периферизму, створення універсального типу авторської свідомості.

На зміну монополії керованих владою державних засобів масової інформації прийшли комерційні приватні студії і канали. Як зазначив О. Хомин, "...жваве зацікавлення засобами масової інформації з розпадом СРСР почали виявляти представники не тільки владних, а й інших кіл. Наприклад, економічних, комерційних, фінансових і навіть кримінальних, що, зрештою, не дивно"[1,153]. Певною мірою це стосується радіо.

Так, майже всі приватні радіостанції знаходяться в руках проросійського капіталу, тільки дві мають західні інвестиції. Крім того, великий капітал сформувався в медіа-концерн "Нове слово". Це потужна телестудія "Хортиця", радіостанція "Зоря" та газети з високим рейтингом щотижневі "Наше время", "Спрос" і щоденна "Индустриальное Запорожье". Тому не можна не сказати про заангажованість журналістів (точніше, власників компанії) у висвітленні непростих явищ нашого суспільно-політичного життя. Наближення виборів 2002 року ілюструє цю тенденцію.

Цікавим явищем серед FM-станцій стала політична сезонність ефіру. Наприклад, у період між виборами "5-FM" здійснює тільки технічний ефір, а "Європа плюс" здає свою хвилю під ретрансляцію "Мелодії" /Санкт-Петербург/, приваблюючи ностальгуючий електорат середнього віку. На період виборчих перегонів станції розконсервовують для активної роботи.

Коли з'явилися передумови для об'єктивної та неупередженої інформації з державницьких позицій, цим повною мірою скористалися FM-радіостанції. Зміцнивши своє матеріальне становище, вони одержали можливість стимулювати талановитих журналістів і розвивати їх подальшу творчу і мовну майстерність. На початку діяльності приватних компаній постала проблема з кадрами, тому, наприклад, "Великий Луг" набрав професійних акторів на посади ді-джеїв, що одразу підняло рейтинг радіо. До інформаційного відділу керівництво компанії запросило викладачів-мовників. Хоч жоден із них не був журналістом-професіоналом, адміністрація сприяла здобуттю подальшої післядипломної освіти своїх кадрів не тільки на курсах у Києві, а й у Нью-Йорку, наприклад, Інна Бахтіна та Олександр Мороз ("Великий Луг"), Олексій Недвига ("5-FM").

Нещодавно радіо "Зоря", плануючи перехід усіх випусків новин на державну мову, запросило до роботи в інформаційному відділі фахівця з української мови для проведення індивідуальних занять із своїми редакторами. На цьому радіо державною мовою вже звучать "Новини України", спортивні новини, щоденна 5-хвилинна програма "Автопростір". Усі україномовні передачі готує й веде Катерина Полякова, майбутній філолог. Вона майстерно працює над словом, знайшла цікаву манеру викладу матеріалу. Молода ведуча започаткувала цикл інтерв'ю із зірками спорту. На жаль, рівень авторської модульності невисокий.

Сьогодні кадрової проблеми з україномовними професійними спеціалістами в галузі журналістики майже не існує: Запорізький державний університет вже протягом п'яти років готує молодих талановитих журналістів. Регіональні радіокомпанії запрошують студентів на практику, знайомлять їх із роботою своїх відділів, забезпечуючи подальше працевлаштування.

Поява нової хвилі молодих професійних журналістів на Запорізьких державних і комерційних радіостанціях надихнула на позитивну конкуренцію між їхніми інформаційними відділами. З'явився стимул творчого пошуку, матеріали стали не тільки змістовними, а й оригінальними за викладом. Радіожурналісти не обмежуються висвітленням перебігу суспільно-політичних подій, вони аргументовано подають свою точку зору шляхом розширення тематики, поглибленого аналізу процесів.

У підготовці цих матеріалів допомагає широке застосування Інтернету. Крім того, приватні радіостанції щоденно отримують інформацію від своїх власних і позаштатних кореспондентів з усіх куточків області.

Трансформувалися методи подачі інформації. Маючи звукорежисерів-професіоналів, прекрасні фонотеки, FM- радіостанції створили симбіоз інформації, музики (підложки, підводки), реклами. Накопичений місцевий матеріал подається з коментарями спеціалістів, із фрагментами цікавих інтерв'ю, наприклад, на радіо "Зоря-FM" щоденна інформаційна програма "Подробности", а також аналітична щотижнева програма "Світ навколо нас".

Не секрет, що комерційний характер медіа диктує необхідність більшої кількості кримінальних новин; пильна увага звертається на катастрофи, нещасні випадки, скандали, "смажені" факти з життя відомих людей.

У той же час на всіх комерційних студіях розширився діапазон форм безпосереднього спілкування з аудиторією. Завдяки впровадженню сучасних інформаційних технологій, передачі в прямому ефірі збільшили ефективність впливу на слухача. Ці програми дали можливість журналістам повніше зреалізувати себе як творчу особистість. Позитивом є те, що обдаровані журналісти, які працюють у прямому ефірі, мають змогу безпосередньо, більш розкуто впливати на радіослухачів, тим самим, "з одного боку, формувати свою самосвідомість, світовідчуття, світосприйняття, розуміння світу, а з іншого, створювати комплекс ідей, зусиль, завдань, скерованих на виявлення індивідуальності й на зміну оточення (через вплив на свідомість інших індивідів) відповідно до своїх переконань" [2, 23]. Популярною в місті стала передача Валентини Декусар "Наедине со всеми". Професіональна актриса і радіожурналіст за покликанням поєднала свої таланти й зробила цикл зустрічей із відомими людьми. Вдале поєднання в прямому ефірі портретного нарису, інтерв'ю з телефонними дзвінками радіослухачів у студію допомогло в розкритті внутрішнього світу героїв передачі, у змалюванні характерів. Свої перші роботи В. Декусар починала українською мовою, а потім на прохання гостей радіо перейшла на "общепонятный".

Рейки ринкової економіки формують специфіку радіомовлення. Постійними атрибутами сучасного радіо є реклама, оголошення, концерти на замовлення. Багато радіостанцій працюють на залучення рекламодавця. Тому й звучить у кращому випадку шансон, але частіше - російська "попса"; лунають розважальні передачі не найкращого гатунку, жарти на межі фолу, безліч гороскопів, пліток і чуток, які спрацьовують на зниження інформаційно-інтелектуального контексту свідомості нації. Спрямованість на рекламодавця та на залучення майбутнього електорату звільнила радіостанції від необхідності мати передачі для дітей та дорослих. Тому прогноз не досить втішний: засновники регіональних радіостанцій не мають своїми основними завданнями сприяти розвитку духовної сфери, національної культури, освіти, науки, захисту морального способу життя та ін.

З прийняттям державної незалежності України знято табу на вихід в ефір передач на релігійну тему. Так, на хвилях радіо "Великий Луг" щоденно лунають 4-5 російськомовних передач, підготовлених християнами-баптистами. Жодна приватна радіостанція не проводить релігійних передач українською мовою з питань православного християнства.

Гостро постає мовна проблема. Тільки необхідність ліцензування примусила місцеві радіостанції вдатися до трансляції новин українською мовою. Це ще далекі від ідеалу передачі, бо їх на деяких радіостанціях готують і ведуть не журналісти й не українознавці, які використовують комп'ютерні редактори, що перекладають вельми оригінально: тато римський, Ван дер Стілець. На жаль, нерідко такі "ляпи" з'являються в ефірі. Нещодавно державною мовою на комерційних радіо вели ефір Валентина Декусар ("Великий Луг"), Павло Мірошніченко ("Юніверс"), сьогодні єдиний україномовний ді-джей приватного радіо Софія Суворова, вона ж веде авторську передачу "Людина X" ("Юніверс").

Серйозною проблемою є те, що комерційні радіостудії сприяють безідейності у вихованні національної свідомості, у вивченні свого історичного минулого, своїх національних традицій. Не так давно один із ді-джеїв своє привітання із Днем Незалежності завершив пісню "Наш адрес - Советский Союз". Бездумне застосування практики передавання привітань у прямому ефірі інколи просто анекдотичне. "Прошу поздравить всех запорожцев с Днём Незалежности и передать Сектор Газа "Сожжѣнная ведьма".

Цілий ряд проблем постав і на державному радіо, хоча тільки його оминула "американізація" ефіру. Інформація подається професійно, з державницьких позицій, але журналісти звикли до старих методів роботи, важко змінюють засадничі підходи до журналістики. До того ж вони більш залежні від владних структур, які звикли до повного контролю мас-медіа.

Але є програми, які зберігають традиції, виховують національну свідомість молодіжної аудиторії, наприклад, авторська програма "Добрий вечір" Авіати Бачуріної, що не перший десяток років радує слухача своєю цікавістю, новизною, темпом і стилем подання матеріалу; передача "Слово рідне, мова рідна" Світлани Коваленко, яка постійно розповідає про безпроблемність у переході на державну мову. Читаючи правила правопису, автор часом переходить на менторський тон.

Даються взнаки наявність єдиного комп'ютера, мінімум сучасного технічного забезпечення на радіостанції. Для державного радіо характерна плінність кадрів, бо молоді талановиті журналісти часто переходять до комерційних компаній. Бути журналістом державного радіо перестало бути престижним, тому випускники факультету української мови і літератури спеціальності “журналістика”, які уже на п'ятому курсі мають роботу на приватних радіостанціях, не прагнуть працювати в обласній телерадіокомпанії. Ринкові засади навіть державне радіо заставили давати частину оголошень, рекламу російською мовою, зробити акцент на легкій російській “попсі”. Частину ефірного часу обласне радіо продало радіостанції “Радіо-3” - і слухають запоріжці “самое семейное радио” з гороскопами, лекціями російських священиків, порадами знахарів та городників.

Позитивом є те, що державна обласна телерадіокомпанія організувала роботу радіостанції “Запоріжжя-ФМ”. Колектив її одразу ж включився у процес українського державотворення. Було обрано курс на активне формування державницького мислення, утвердження національної духовності і високої культури у вихованні молодіжної слухацької аудиторії. Україномовні ді-джеї цього радіо виступають не периферійними “сердечками”, а європейцями з почуттям самоповаги. Під час діалогів із слухачами в прямому ефірі вони спонукають своїх фанів до спілкування українською мовою.

Та факт залишається фактом: сьогодні в Запоріжжі маємо не українське радіо, а радіо в Україні. Творити українське радіо мусять люди, які вірять у майбутнє України. Прийшов час працювати по-державницьки, недаремно Олег Ольжич зауважував: “Держава не твориться в будучині, держава будеться нині!”[3, 89].

ЛІТЕРАТУРА

1. Хомин О. Українське радіомовлення: шляхи розвитку. Телевізійна і радіожурналістика (Історія, теорія, практика: погляд у майбутнє)/ Збірник науково-методичних праць. – Львів: ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – Вип.2.
2. Личностные методы повышения эффективности средств массовой коммуникации. – К., 1989. – 236 с.
3. Ольжич О. Незнаному воякові. - К.,1994. – 134 с.

УДК: 882X – 3.06 “18”

ТИП «НОВОЙ ЖЕНЩИНЫ» В ТВОРЧЕСТВЕ Н.Д. ХВОЩИНСКОЙ

Погребная В.Л., к. филол. н., доцент

Запорожский государственный университет

В статье рассматривается художественная реализация типа «новой женщины» в творчестве Н.Д.Хвощинской на примере повести «Пансионерка» и романа «Большая Медведица».

Ключевые слова: феминизм, эмансипация, «новая женщина», психологизм, деталь, символ.

Погребна В.Л. ТИП “НОВОЇ ЖІНКИ” У ТВОРЧОСТІ Н.Д.ХВОЩИНСЬКОЇ / Запорізький державний університет, Україна

У статті розглядається художня реалізація типу “нової жінки” в творчості Н.Д.Хвощинської на прикладі повісті “Пансіонерка” та роману “Велика Ведмедиця”.

Ключові слова: фемінізм, емансипація, “нова жінка”, психологізм, деталь, символ.

Pogrebna V.L. THE “NEW WOMAN” TYPE IN THE CREATIVE WORK (LITERATURE) OF N.D. KHVOSCHINSKAYA / Zaporizhzhya state university, Ukraine

In the article the lyric realization of “new woman” type in the literature of N.D. Khvoschinskaya is viewed on the example of the novel “Pansionerka” and the novel “The Great Bear”.

Key words: feminism, emancipation, “new woman”, psychologism, detail, symbol.

Тип деятельной, образованной, самостоятельной девушки и женщины возник в русской жизни и литературе в 50-60-е годы XIX столетия. Его изобразили в своих произведениях И.С.Тургенев, И.А.Гончаров, Н.С.Лесков, А.Ф.Писемский, О.А.Шапир, Н.Д.Хвошинская и другие писатели. Один из ярких образов, принадлежащих к активному, сильному типу женщин, – образ Леленьки (Елены Гостевой) в повести Н.Д.Хвощинской «Пансионерка» (1861).

Героиня повести живет в провинциальном городке в семье небогатого многодетного чиновника. Сосед девочки, Веретицын, бывший учитель, сосланный в этот город за написание либеральных стихотворений, полушутя, убеждает Леленьку, что та учит вздор в угоду своим родителям. Девочка под его влиянием другими глазами начинает смотреть на пансион, в котором учится, на семью, где живет.

Композиция повести такова, что Веретицын встречается со своей соседкой по прошествии восьми лет в Эрмитаже, где последняя копирует картины. Этой работой она содержит себя. Веретицын из рассказа Леленьки узнает, чем она занималась эти восемь лет. Герой поражен теми изменениями, которые произошли в жизни девушки. Она стала образованным, практичным, деловым человеком, энергичным и уверенным в себе, волевым и целеустремленным.

Уже современники Хвоцинской отмечали новаторский характер «Пансионерки». В.Семевский писал: «Повесть эта в высшей степени замечательна и по таланту, с которым она написана, и еще более тем, что автор так рано сумела подметить те новые течения среди молодежи, которые потом были не раз предметом изучения наших беллетристов» [1, 67]. Через два года после выхода «Пансионерки» будет опубликован роман Н.Г.Чернышевского «Что делать?», который кардинально повлияет на умы не только молодежи 60-80-х годов XIX столетия, но и на многие последующие поколения юношей и девушек, стремящихся к независимости. Общность тематики романа Чернышевского и повести Хвоцинской несомненна. Современная исследовательница О.Кренжолек считает, что «повесть «Пансионерка» (1861), с эмансипаторскими тенденциями в духе пореформенной эпохи, во многом предваряет роман Чернышевского «Что делать?» [2, 6].

Заметим, что воздействие мужчины-руководителя на женщину было обязательным условием, одним из мотивов мужской демократической литературы (И.Тургенев, В.Слепцов, Н.Чернышевский, Н.Бажин, Н.Помяловский мужчин изображают как «развивателей» женщин). Писательница разрушает миф о руководящей роли мужчины в развитии женщины, показывает Веретицына как непоследовательного и слабого человека. Этот факт свидетельствует о выходе Хвоцинской из мужского канона (в восприятии феномена «новой женщины»). Веретицын-«развиватель» дает Леленьке лишь первый толчок к ее развитию. Когда же она начинает действовать, молодой человек отказывается от своих слов и напутствий. Он говорит: «- Помилуйте! Но что бы я ни говорил, я мог и ошибиться, мог и шутить... Вы понимаете, что людям надо как-нибудь уживаться друг с другом; они все на разный лад сотворены, и потому придуманы законы, правила, приличия, чтобы склеиться между собою... вольничанье – беспорядок. Будьте довольны тем, что вам дают» [3, 2, 477]. Этот бес-искуситель, развиватель-нигилист сам ничем не занят. Разочарованный, озлобленный, раздражительный, он поучал девочку, шутя и забавляясь. Осмеяв старую систему образования, он, бывший учитель, ни слова не сказал ни о какой другой системе. Обвинив родителей девочки в глупости, грубости, он не объяснил Леленьке, что они необразованы и бедны, и может по-своему любят ее. Веретицын равнодушен к судьбе пансионерки; ни словом, ни делом он не помог ей, когда та просила помощи и совета.

Несмотря на свою неопытность, влюбленность в Веретицына, Леленька очень верно понимает всю пустоту и бессердечие этого человека. Подсмотрев его свидание с Софьей, она оплакивает свое горе. Внутренний монолог Леленьки весь соткан из риторических вопросов, восклицаний, неполных предложений, что передает ее переживания: «Зачем он говорил? На что ему было доводить бедную такую, брошенную девочку до горя?... Какое ему дело, знаю я Кошанского, или нет? Разве... Господи, Боже мой! Разве веселее ему стало, как он доказал, что я ничего не знаю? Характер мой испортил... ведь он должен был понимать, что всякое его слово все равно, что нож по сердцу, что после него я уж ни на кого смотреть не могу... Кажется, умный человек, должен был понять» [3, 2, 488]. Отличие героини Хвоцинской от героинь Тургенева состоит в том, что она освобождается из-под мужского влияния, не чувствует необходимости в мужчине-покровителе, как, например, Елена Стахова (роман «Накануне») или Марианна (роман «Новь»).

Возможно, опыт несчастливой первой влюбленности, или пример матери, рабыни своего мужа, повлияют на то, что Леленька станет отвергать любовь, семью, дружбу, вообще любые чувства во имя дела, знания, работы. Отвращение к семейной жизни героиня почувствовала в собственной семье, где царил подозрительность, пошлость, бездуховность, родители избивали детей. В такой семье не могли развиваться качества, связанные с любовью к дому, родителям, детям, хозяйству. Такая семейная обстановка повлияла на то, что Леленька стала черствой, эгоистичной. Леленька воплощает собою совершенно новый для русской литературы женский тип – «обыкновенной эгоистки» (определение В.Острогорского [4, 411]), женщины-феминистки, с одной стороны, обладающей рядом положительных качеств – активностью, деловитостью, стремлением к образованию и труду, но, с другой, имеющей такие негативные качества как антигуманность, бессердечие, неблагодарность, бесчувственность, эгоизм. Это хищнический тип.

Героиня добровольно отказывается от замужества ради принципа. Она говорит: «Я поняла, какое иго любовь, как она заставляет смотреть глазами другого, исчезать пред волей другого. Я никогда не полюблю – некогда, глупо» [3, 2, 495]. Заметим, что героиня не говорит «некого», а говорит «некогда, глупо», то есть рациональное начало в Леленьке полностью подавило начало чувственное. Любовь, брак, семью, чувственность, эмоциональную зависимость от кого бы то ни было, Леленька рассматривает как рабство. Она говорит Веретицыну: «Я поклялась, что не дам больше никому власти над собою, что не буду служить этому варварскому старому закону ни примером, ни словом... Напротив, я говорю всем:

делайте, как я, освобождайтесь все, у кого есть руки и твердая воля! Живите одни – вот жизнь – работа, знание и свобода...» [3, 2, 496]. Девушка желает быть одна, чтобы быть свободной. А.Розенхольм верно заметила некоторое расхождение таких устремлений с программой революционных демократов, которые считали, что женщина должна освободиться от рабства путем фиктивного брака (Леленька не вступает ни в фиктивный брак, ни в другие формы брака, что еще раз подтверждает мысль о том, что Хвоцинская в своем восприятии «новой женщины» отходит от мужского канона). Образ Леленьки не вписывается и в такие стандартные мужские схемы как «женщина, брошенная мужчиной» или «женщина, ожидающая мужчину», поскольку это женщина активная, самостоятельная, сильная, не нуждающаяся в мужском покровительстве. С полной уверенностью Леленьку можно назвать феминисткой.

Если, изображая «слабые» женские характеры, Хвоцинская обуславливала их существование средой и неправильным воспитанием в семье, несовершенным образованием в пансионах, то при изображении «сильных» характеров писательница учитывает не только эти факторы, но и немаловажное значение придает «натуре» человека. В одном из писем цикла «Провинциальные письма о нашей литературе» писательница отмечала: «Какова натура, таково и развитие; это только дальнейший рост сил, уже существующих...» [5, 44]. Е.Колтоновская в начале XX века верно заметила: «...Леленька в «Пансионерке», натура яркая и смелая, неспособная к уступкам и компромиссам. Из таких натур только и мог выработаться тип новой женщины...» [6, 75]. Активный, деятельный характер Леленьки не мог бы сформироваться без определенных задатков. Уже в Леленьке-девочке видны воля, решительность, смелость. На иронические проповеди Веретицына она реагирует фразой: «Как вы смеете надо мной насмеяться!» [3, 2, 460]. Хвоцинская с помощью изображения мимики, жестов, движений, интонаций героини показывает такие ее черты характера как упрямство, чувство самолюбия, твердость: «Ее голос был так же уверен, как ее взгляд, как ее движения» [3, 2, 453], при этом «ее прекрасные глаза заргорелись от негодования» [3, 2, 460]. Когда девушка узнает, что родители хотят выдать ее замуж по расчету, ее реакция была такова: «- Вы, маменька, можете меня убить на месте, но я не пойду за Фарфорова! – выговорила Леленька очень твердо...» [3, 2, 490].

В пятнадцать лет Леленька – неглупая, обыкновенная девочка, без выдающихся способностей. От природы она не одарена наблюдательностью, пылливой мыслью, глубоким и гибким умом. Мать не напрасно часто называла ее «истуканом» [3, 2, 497]. В девочке является несовершенным не только чувственное, но и эстетическое начало. Хвоцинская употребляет такую деталь: Леленьке не удавалась игра на фортепиано («Собака всякий раз начинала выть под окном, - пишет Хвоцинская, - как начинала играть Леленька» [3, 2, 479]). Девушка-Леленька не может созидать сама, она лишь копирует уже созданные другими художниками картины (это тоже очень характерная деталь).

Поскольку в Леленьке совершенно не развита чувственная сфера, у нее напрочь отсутствует память о прошлом, желание помочь родителям или братьям и сестрам. Ей незачем и некогда заниматься проблемами своей семьи. Злопамятность Леленьки тоже не характеризует ее лучшим образом. Веретицын советует ей: «Никто не в праве осудить, что вы бежали. Вырваться вы вправе, ненавидеть – никогда. Если вы поняли больше этих людей, вы должны уметь простить» [3, 2, 495]. Контрастным по отношению к образу Леленьки (Елены Гостевой) является образ Софьи Хмелевской, которую любит Веретицын. Это женщина кроткая, отзывчивая, женственная, способная на самопожертвование ради счастья ближних. В этих двух женщинах Хвоцинская воплощает два самые распространенные женские типы – «милой» женщины и «образованной» женщины (терминология А.Розенхольм [7, 155]). На чьей стороне Хвоцинская? В.И.Семевский, с нашей точки зрения, совершенно верно ответил на этот вопрос: «Автор, очевидно, не считает нормальным ни то, ни другое решение двух героинь повести, но, по-видимому, все-таки, предпочитает самопожертвование одной – самостоятельной, эгоистичной жизни, которую ведет другая» [1, 67]. В.Семевский в своей работе цитирует письмо Н.Д.Хвоцинской, написанное ею в 1865 году одной из приятельниц: «Можно, как я говорила в «Пансионерке», бросить глупых и жестоких родных, отказаться от привязанностей, засесть за работу, но это будет жизнь вполнину, уже одним этим ненормальная и представляющая свои печали и свои неудобства. По-моему, всякий разрыв уже есть печаль, неудобство, расстройство, а не устройство быта или общества» [цит. по: 1, 67-68]. Писательница признавала необходимость не только общественного служения, но и личного счастья каждой женщины, которое она понимала как счастье семейное, как служение ближним. Независимость женщины, с точки зрения Хвоцинской, не должна мешать ее прямому предназначению – быть матерью, сестрой, женой, дочерью и т.д. Елена Гостева в «Пансионерке» отказывается от своего прямого предназначения. По словам М.Цебриковой, в этой повести Хвоцинская «наметила складывавшийся тип женщины-работницы и карьеристки; она верно угадала зарождавшиеся черты того, что можно назвать чиновничеством в женщинах, которые зовут себя новыми женщинами» [8, 2]. М.Цебрикова неспроста упомянула о карьеризме. Если деятельность тургеневских героинь (Елены Стаховой, Марианны, например) направлена на общественное служение, то деятельность Леленьки имеет совершенно иную направленность. Она служит себе, живет сугубо для себя.

Елена Гостева в своем понимании общественного предназначения и служения близка героине романа Н.С.Лескова «Некуда», Лизе Бахаревой, которая совершенно искренне рассуждала о любви ко всему

человечеству, но была не в состоянии любить близких людей – отца, мать, сестер, Помаду. Елена Гостева считает, что продажа копий с картин, которые она делает в Эрмитаже – «труд для всех» [3, 2, 495], некое общественное служение, а разговоры в тесном кружке «об итальянской свободе», переводы ради заработка расцениваются ею так: «...я все-таки приношу свой вклад, служу мысли...» [3, 2, 495]. Бесспорно, Хвоцинская иронично относится к такому служению.

Жизнь Елены Гостевой нельзя назвать гармоничной и полной. Хвоцинская не приветствует рационализм, эгоизм Леленьки, которой не хватает женственности, чувственности, сердечности (последние качества не приветствовались мужчинами-феминистами в их каноне «образованной» женщины). Писательница выступает за гармонию, равноправие «ума» и «сердца», рациональности и женственности. В этом плане поиски Хвоцинской сопоставимы с художественными поисками Ф.М.Достоевского, Л.Н.Толстого, И.А.Гончарова [9]. С одной стороны, своей деятельностью и поведением Леленька разрушает миф о «вечной женственности», который представлял женщину как хранительницу домашнего очага, покладистую, терпеливую, всепрощающую, страдающую. Но, с другой стороны, именно отсутствие этих качеств в Леленьке, ее холодный расчет делают эту молодую женщину ущербной, похожей, скорее, даже и не на мужчину, а на машину. Описывая комнату Леленьки, Хвоцинская делает такой комментарий: «всё... твердило об усиленной, безперерывной, по часам рассчитанной работе. Леленька в самом деле взглянула на часы» [3, 2, 494]. Героиня недаром часто смотрит на часы. Вроде бы насыщенная жизнь Елены Гостевой настолько суха, рациональна, расписана по минутам, что у читателя возникает ассоциация какого-то механизма, автомата, часов, а не живого человека.

Идеологический дискурс образа Леленьки не совпадает с психологическим и поэтическим. Идеологический дискурс полностью совпадает с мужской, феминистской точкой зрения на «новую женщину», которая должна, в первую очередь, трудиться на благо общества, быть разумным существом (эту точку зрения разделяли такие видные феминисты 60-70-х годов как М.Л.Михайлов, Н.В.Шелгунов, Н.Г.Чернышевский, В.А.Слепцов). Поэтический дискурс этого образа отражает дискурс психологический. Писательница до мельчайших подробностей изучает и показывает внутренний мир своей героини, передавая ее чувства, мысли, «движения души». Повествование в «Пансионерке» ведется от имени рассказчицы, сочувствующей героине, как считает А.Розенхольм, «живущей не рядом с Леленькой, а как бы в ней» [7, 157]. Такая ассоциация возникает, поскольку позиция рассказчицы (а за ней стоит сама Хвоцинская) полностью совпадает с позицией пансионерки. Два плана повествования – авторский (он же план рассказчицы) и субъективный (план Леленьки) совмещены. Это достигается писательницей путем использования несобственно-прямой речи, где слышен голос и героини, и автора, причем во всех главах, кроме последней, эти голоса совпадают. Леленька показывается «изнутри». Автор передает ее переживания через внутренние монологи, диалоги с другими героями, речевую характеристику, описание движений, мимики, жестов.

В последней главе рассказчица совершенно исчезает, Леленька говорит сама. Ее длинные монологи перед Веретицыным, пытающимся вести диалог, неубедительны. «Уход» рассказчицы со страниц повести – это тоже выражение позиции автора. С нашей точки зрения, «уход» выражает несогласие Хвоцинской с прагматизмом, бесчувственностью, рационализмом героини, неприятие писательницей «однобокой» эмансипации. Таким образом, Хвоцинская «выходит» из мужского феминистского канона революционных демократов. Ее женский опыт не приемлет отказ Леленьки от семьи, детей, любви, памяти о близких.

Сравнивая Леленьку с «новыми женщинами» И.С.Тургенева, Еленой Стаховой и Марианной, В.Острогорский отмечал: «В последнее двадцатилетие литература наша все более и более старается изображать деятельные женские характеры, но все выходят они какими-то или несчастными, или мало привлекательными. С одной стороны, перед нами разбитые жизнью Елены Инсаровы и идущие опроститься в народ Марианны ..., бесплодно жертвующие собой, с другой – холодные эгоистки в роде Леленьки Гостевой» [4, 400]. Исключением из ряда «несчастливых и малопривлекательных» героинь является Катерина Багрянская, героиня романа «Большая Медведица» (1870-1871). Этот роман, по признанию критики XIX – начала XX века, считается лучшим произведением писательницы. Образ Катерины Багрянской, с нашей точки зрения, более достоверен и психологически убедителен, чем образы «новых женщин» в демократической литературе, смело рвущих семейные цепи, занимающихся трудовой и общественной деятельностью, которая полностью заменила им семью. Следует заметить, что уход от родителей, этот нелегкий шаг, писатели этого направления изображали не совсем правдоподобно. Н.Страхов в своей статье «Счастливые люди» совершенно справедливо заметил, что «новые люди», в том числе и Вера Павловна, «новая женщина», живут в каком-то изолированном пространстве, «находятся в каком-то исключительном положении, очевидно, очень удобным для их благополучия. Именно, они не имеют детей и почти не имеют отцов и матерей» [10, 320]. Семейные привязанности, любовь, с точки зрения многих русских писателей II-й половины XIX века, Н.С.Лескова, И.А.Гончарова, А.Ф.Писемского, Л.Н.Толстого и др., поддерживают человека в самые трудные минуты

его жизни. Такого же мнения придерживалась и Хвоцинская. В «Большой Медведице» идея любовной семьи (Багрянский и его дочь) противостоит безлюбовной (Верховский, его жена и дети).

Отец Катерины был председателем палаты государственных имуществ. Он своим примером показал дочери, как живут для других, приучил ее к размышлению и труду. Катерина эмансипированна в лучшем значении этого слова. Героиня не ограничивается словами о полезности деятельности, труда, а сама трудится со своим отцом, не гнушается и домашних обязанностей. Хвоцинская чаще всего показывает героиню в действии, разговоре (споре). Например: «Катерина вытащила в прихожую огромную связку бумаг, бросила ее на пол и принялась скручивать толстой веревкой. Ее сильные руки, открытые за локоть в распадавшихся рукавах блузы, ловко захлестывали узлы; косы опять распустились; весело закидывая голову, она шутила с демьяновскими мужиками. – Барышня-то, до всего дошла! – Как же, делопроизводителем служу» [3, 4, 198]. Героиня изображается Хвоцинской женственной и грациозной. Лисевич так характеризует Катерину: «...хороша. Немножко грубо хороша, но не подумайте, чтоб как-нибудь вульгарно... Это трудно объяснить. Светской грации не ищите... а между тем, грациозна, совсем особенно... Нет, она, точно, мне нравится» [3, 4, 184]. Катерина не похожа на девушек своего круга. Отсутствие светской грации в Катерине объясняется неприятием ею светских манер, приличий, условностей. Девушка равнодушно относится к безделушкам, которыми любят окружать себя женщины. Она одета намного проще светских барышень, любит природу и сама, как дитя природы, не боится солнца, ветра, дождя.

В характере Катерины есть то, чего нет в характере Леленьки – желание быть полезной людям, стремление на путь труда и общественного служения. Всеобщего счастья можно достичь, с точки зрения Катерины и с точки зрения автора романа, не путем революции, а путем нравственного совершенствования каждого человека. Героиня Хвоцинской, как и герои Д.Мордовцева, К.Станюковича, И.Оммулевского, Н.Бажина и др. писателей демократического лагеря 70-80-х гг. XIX ст., придерживается философии «малых дел». Она говорит Верховскому: «Не говори ты мне о «необъятных силах», о подвигах, – нет подвигов! Есть у каждого свое крохотное дело, и с тем дай Бог честно управиться... Ничей труд не ничтожен, никто не одинок, все равны, все свободны...» [3, 4, 373].

Новаторским в образе Катерины является её отношение к мужчине. Она совершенно по-иному смотрит на мужчину, чем светские барышни; не как на жениха, мужа, чиновника и т.д., а как на человека, равного себе. Идея возможности дружбы мужчины и женщины была новой в русской литературе. Новаторским было и понимание героиней любви. Она хочет видеть в Верховском задатки человека дела, хочет стать для своего возлюбленного утешительницей, воспитательницей, помощницей. Вот один из ее внутренних монологов, переходящих в размышления вслух: «Быть для него женщиной и человеком, любовью без конца, опорой без обмана, самоотвержением без оглядки, быть его страстью, быть его совестью...» [3, 4, 232]. У Верховского не хватает характера разорвать с прошлым, оставить жену, лишиться материальных благ, он весь погряз в тине бездеятельности и лжи. Героиня, несмотря на свою любовь к этому человеку, расстается с ним. Ум и воля Катерины не уступают сердцу. В.Марков совершенно верно заметил: «В ней было много любви и нежности, но честная, деятельно-безупречная жизнь была для нее второю натурой; в ней чувства, идеи и характер сливались в одно, и сердце жило в согласии с головою» [11, 218]. Верховский упрекал Катерину в холодности, «повторил не раз, что она любит только рассудком» [3, 4, 295], его раздражала ее требовательность. Ему хотелось покоя и веселья, а от него каждый день требовали дела. Верховский думает о Катерине: «Эта кротость не все прощает, эта радость гонит на заботу, эта любовь чем больше любит, тем меньше щадит» [3, 4, 359]. Такое изображение любовных отношений напоминает тургеневское. Характеризуя женские образы Н.Д.Хвоцинской, К.Головин писал: «...своей яркостью особенно выдается Катерина Багрянская, героиня «Большой Медведицы», совмещающая в себе истинно мужскую непреклонность с чисто женским самопожертвованием. Катерина поражает своей крепостью духа и нравственной чистотой, даже в сравнении с героинями Тургенева» [12, 246]. Критики II-й половины XIX – начала XX века сравнивали не только характеры героинь Тургенева и Хвоцинской, но и творческую манеру этих писателей. Так, например, Н.Соловьев в статье «Русская журналистика в 1871 году («Большая Медведица» В.Крестовского)» (Русский мир, 1871, № 31), писал о В.Крестовском-псевдониме (Н.Д.Хвоцинской): «По слогу и манере рассказа он ближе всего подходит к тургеневскому таланту, отличаясь только от последнего меньшим богатством картин природы и более, быть может, глубоким психологическим анализом; анализ этот замечателен тем, что есть анализ сердца, а не одного только ума; выражается не в рассуждениях только и разговорах действующих лиц, а в поэтической передаче их внутренних чувств и ощущений» [13, 2].

Изображение истории любви Верховского и Катерины – один из лучших психологических этюдов в русской литературе. Писательница сумела показать момент рождения и роста этой любви, ее развития и смерти. Хвоцинская так изображает момент «умирания» этой любви: «Он оглянулся и ничего не взвидел; ему прямо в душу упал ее бесконечно печальный взгляд. Его сердце заныло сжимающей, томящей болью! Порывно, будто спасаясь от чего-то настигающего, неизбежного, страшного, последнего, он охватил Катерину своими цепенеющими руками и прятал лицо на ее груди. С каждой секундой что-то отрывалось, уносилось. Такова, должно быть, смертная мука» [3, 4, 374]. Данный

отрывок насыщен эпитетами, метафорами. Писательница использует инверсию, градацию. Повышенный интерес писательницы к душевному миру героев, тонкий лиризм, использование контраста (Катерина – Лидия Матвеевна, жена Верховского), свидетельствуют о том, что в ее творчестве реалистические традиции соседствуют с романтическими. Академик А.И.Белецкий верно отмечал: «Женское творчество в области слова всегда более или менее романтично: и лишь отрекаясь от своего женского «я» – женщина-поэт может заглушить в нем романтические ноты» [14, 896]. Хвоцинская в «Большой Медведице» изредка обращается к изображению предчувствий, снов, состояний, находящихся на грани сознания и подсознания. Например: «Ее вдруг охватила та же тревога, что вчера ночью. Комната была не пуста; чья-то душа билась в ней и тосковала; будто пробужденное словом Катерины, другое слово облетело кругом и отозвалось. « - Я не суеверна...», – подумала она, нетерпеливо отгоняя то, что подсказывалось в ее памяти» [3, 4, 225]. В этом же романе писательница использует символы. Всеобъемлющим символом является название созвездия, именем которого назван роман. Этот символ выступает в нескольких значениях. Верховский говорит Катерине, познакомившись с ней: «Вы мне не отказали в свете... Конечно, вокруг меня не тьма, но вот какой-то бледный, холодный сумрак, как эта ночь, где нет ни искорки... - Неправда, не браните ночь, – прервала она, – вы, верно, плохо видите; вон-вон, пониже, одна, две, и еще, все семь – Большая Медведица» [3, 4, 215]. Семь ярких звезд этого созвездия на небосклоне – своеобразный указательный перст не только для заблудившегося путника, определяющего свой путь по звездам, но и путь, избранный Катериной, который ведет к людям, к общественному служению. Катерина хотела бы, чтобы и Верховский пошел именно по этому пути.

Созвездие Большой Медведицы освещает любовь Катерины и Верховского, т.е. это созвездие символизирует любовь. «Мерцание вечных звезд» [3, 4, 360] сопровождает влюбленных молодых людей практически каждое их свидание. Описание звездного неба у Хвоцинской проникнуто лиризмом. Например: «Небо было полно звезд; они выглядывали, выплывали, вспыхивали, горели, переливались, перекатывались, дрожали, тонули. Перехватывая, прерывая, дополняя беспорядочно-стройный узор, разметались сплошные золотые косицы; бесконечная, ненаглядная, чистая прелесть...» [3, 4, 332]. Использование приема словесной градации (три синонимические ряда, в которых глаголы, деепричастия, прилагательные являются семантически сходными только лишь в данном контексте) помогают писательнице изобразить завораживающее сверкающее небо. Звезды олицетворяются Хвоцинской с действующими, живыми объектами. Они постоянно притягивают внимание Катерины и Верховского, являются их своеобразным «союзником» (например: «Семь ярких звезд будто бросились из темноты им навстречу» [3, 4, 375]). Для Верховского Большая Медведица ассоциируется с Катериной, с мечтами и надеждами на счастье. Призрачность звезд отражает призрачность его стремлений. Хвоцинская так передает настроение своего героя: «В высоте сверкали семь звезд...- Катя, что же мне в том, что ты светишь издали? Всё мечты, всё призраки – ничего существенного. Всё ждешь, все зовешь – и опять все то же...» [3, 4, 309]. Как только девушка решила оставить Верховского, звезды перестали для него сиять, он их перестал замечать.

В конце романа мы видим Катерину бодрой, уверенной в своих силах, дарящей окружающим свет. Она делает свое «крохотное дело» – учит крестьян, взрослых и детей. Созвездие Большой Медведицы напоминает ей о былой любви. Для Катерины это созвездие является символом молодости, веры в счастье, любовь, тогда как для Верховского – это лишнее напоминание – упрек об его измене любимой девушке (после смерти своей богатой жены он, не вспомнив о Катерине, женится второй раз по расчету). Очевидно, что эта измена не только Катерине, но и самому себе, своим идеалам. Недаром роман заканчивается восклицанием Верховского: «- Катя!» [3, 4, 403]. Ему нет пути назад, к Кате, а значит к счастью, молодости, надеждам, любви.

В Леленьке Гостевой (повесть «Пансионерка») и Катерине Багрянской (роман «Большая Медведица») Хвоцинская воплотила тип «новой женщины» - самостоятельной, деятельной, образованной, целеустремленной. Если эмансипированность Катерины не нарушает в ней гармонию мысли и чувства, не лишает ее обаяния и женственности, то эмансипированность Леленьки превращает ее в «неполного» человека. Отрицание любви, брака, семьи, памяти о прошлом, идеи общественного служения делают Гостеву ущербной. Проблемы, затронутые Хвоцинской в «Пансионерке» и «Большой Медведице» (брак по расчету, взаимоотношение отцов и детей, эмансипация женщины и другие), решаются писательницей интересно и неординарно, они актуальны для нас и сегодня.

ЛИТЕРАТУРА

1. Семевский В.И. Н.Д. Хвоцинская-Зайончковская (В. Крестовский-псевдоним) // Русская мысль.– 1890.– №10.– С.49–89.
2. Кренжолек О. Проблемы литературной позиции Н.Д. Хвоцинской 1840-1860-х годов. Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук. – М.: МГУ, 1986. – 160с.
3. Крестовский В. (псевдоним) Собрание сочинений в пяти томах. – СПб.: Издание А.С. Суворина, 1892. В тексте даются указания на том и страницу

4. Острогорский В.П. Этюды о русских женщинах // Женское образование. – 1880.– №7.– С. 391–412.
5. Поречников В. Провинциальные письма о нашей литературе. Письмо третье // Отечественные записки. – 1862. – № 5. – С. 24-52.
6. Колтоновская Е.А. Н.Д.Хвошинская (Крестовский-псевдоним)// Колтоновская Е.А. Женские силуэты (писательницы и артистки).– СПб.: Типо-лит. Акционерного Общества «Самообразование», 1912.–С. 68–80.
7. Розенхольм А. «Свое» и «чужое» в концепции «образованная женщина» и «Пансионерка» Н.Д. Хвошинской // «Свое» и «чужое» в литературе и культуре: Studia Russica helsingiensia et Tartuensia. – № 4.– Тарту: Tartu University Press, 1995.– С. 143–166.
8. Цебрикова М. В память В.Крестовского-псевдонима // Новости.–1889.– №177.– С.2.
9. Буланов А.М. Соотношение рационального и эмоционального в развитии русского реализма второй половины XIX века («Ум» и «сердце» в творчестве И.А.Гончарова, Ф.М.Достоевского, Л.Н.Толстого). Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. – М., 1992.
10. Страхов Н. Счастливые люди / Страхов Н. Из истории литературного нигилизма. 1861-1865.- СПб.: Тип. Братьев Пантелеевых, 1890.- С.200-205.
11. Марков В. Личная воля / Марков В. Навстречу. Очерки и стихотворения.- СПб.: Тип. А.Е.Ландау, 1878.- С.209-218.
12. Головин К.Ф. Русский роман и русское общество. – СПб.: Издание типографии А.А. Пороховщикова, 1897. – 472 с.
13. Соловьев Н. Русская журналистика в 1871 году («Большая Медведица» В. Крестовского) // Русский мир.– 1871.–№31.–С.1–2.
14. Белецкий А.И. Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860 гг. I–V. – Харьков, 1919. Відділ рукописів Інституту літератури НАН України, фонд 162, од. зб. 51.

УДК 803.0 – 561.71.

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Приходько А.М., к.філол.н., доцент

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

Досліджуються питання формально-граматичної організації німецького паратаксису. Розуміючи паратаксис як феномен бінарної структури, автор здійснює його аналіз в руслі процесів синтаксичної деривації – спрощення (еліпсис, парцеляція, редукція) та ускладнення (розширення, розгорнення, включення).

Ключові слова: координація, паратаксис, гіпотаксис, біном, сурядно-підрядний комплекс, еліпсис, парцеляція, редукція, розширення, розгорнення, включення.

Приходько А.Н. СЛОЖНОСОЧИНЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В ФОРМАЛЬНО-ГРАММАТИЧЕСКОМ АСПЕКТЕ / Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко, Украина
Исследуются вопросы формально-грамматической организации немецкого паратаксиса. Понимая паратаксис как феномен бинарной структуры, автор осуществляет его анализ в русле процессов синтаксической деривации – упрощения (эллипсис, парцелляция, редукция) и усложнения (расширение, развертывание, включение).

Ключевые слова: координация, паратаксис, гипотаксис, бином, сочиненно-подчиненный комплекс, эллипсис, парцелляция, редукция, расширение, развертывание, включение.

Anatoli Prykhodko GERMAN PARATAX IN FORMAL GRAMMAR ASPECT / Kyiv National Taras Shevchenko University, Ukraine

The issues of formal grammar structure of paratax sentence in German language are under the consideration. The paratax is understood as a bistructural phenomenon. It is analyzed through application of the concept of syntax derivation – simplification (gapping, parcellation, reduction) and complication (extension, expansion, enclosure).

Key words: coordination, paratax, hypotax, binome, paratactic-and-hypotactic-complex, gapping, parcellation, reduction, extension, expansion, enclosure.

В інтерпретації формально-синтаксичної організації речення ми виходимо з його традиційного сприйняття як формальної реченнєвої моделі (зразку, схеми, структури, конструкції, конструкта), тобто мінімальної, типізованої та простої конфігурації плану вираження. Формально-граматична структура речення як комунікативної одиниці конституюється на базі номінативних одиниць – слів та їх аналогів – і передбачає зв'язаність цих одиниць між собою. За допомогою зв'язкових засобів передаються когнітивно типізовані реляції реального (життєвого) світу, що сприймаються і вербалізуються людиною.

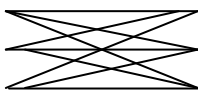
Особлива конструктивна роль у формуванні речення належить серед інших таким зв'язкам, що усвідомлюються homo loquens як ієрархічні (підрядність) та координативні (сурядність) відношення. В основі перших лежить сприйняття і відповідно “омовлення” людиною ідеї підпорядкованості одних явищ реального світу іншим, встановлення первісності одного із них і вторинності іншого, тобто різні види смислової залежності мовних одиниць в просторово-часовому континуумі. Основною одиницею, яка передає ієрархічні відношення, є складнопідрядне речення (гіпотаксис).

В основі сурядних відношень лежить таке усвідомлення зв'язків між явищами реального світу, яке встановлює рівноправність, незалежність [1, 262; 5, 297; 33, 2360] одного по відношенню до іншого. У відповідності до принципу рівноправності та незалежності компоненти складносурядного речення (ССР) зв'язуються послідовно, утворюючи формально-граматичний комплекс, здатний до свого подальшого розгорнення. Цей зв'язок прийняти називати координативним.

Координація є таким типом спайки між граматично рівноцінними одиницями мови, при якому ні одна із них не може бути зведеною до рангу компонента іншої, а навпаки усі вони виражають граматичну невідпорядкованість, наступність та рівноправність в лінійному ланцюгові розгорнення речення. Координативний зв'язок може існувати практично на всіх рівнях мовної системи. Об'єктом же нашого інтересу є координативні відношення між предикативними одиницями складного синтаксичного цілого – складносурядне речення (паратаксис).

У першому наближенні будемо вважати складносурядним реченням таке поліпредикативне (бінарне) утворення, між частинами якого встановлюється координативний зв'язок. Елементарні синтаксичні одиниці, із яких складається бінарна сурядна конструкція з координативним характером зв'язку, у германістиці прийнято називати кон'юнктами [19, 315; 20, 480; 30, 800]. Поняття ‘кон'юнкт’ не обов'язково і не завжди збігається з кон'юнкцією в логіці. Кон'юнкт – це одиниця формально-граматичної структури ССР, яка виходить за межі кон'юнкції, корелює з одним окремим, простим реченням і може як така вживатись самостійно без формально-семантичної підтримки іншої синтаксичної одиниці. Не випадково А.П. Загнітко вказує на те, що “складносурядними слід вважати речення зі структурно автономними предикативними частинами, що характеризуються внутрішнім вираженням предикативності і міжчастинною взаємодією, яка відображена формальними репрезентантами і внаслідок якої витворюється функціонально-комунікативна цілісність” [8, 338]. Справді, ССР типу (1) *Der Dirigent klopft auf das Pult, und die Musiker setzen die Instrumente an* [18, 182] може бути представленим як два функціонально самостійні елементарні речення-кон'юнкти (1a) *Der Dirigent klopft auf das Pult* та (1b) *Die Musiker setzen die Instrumente an*.

Однак, для координативних відношень релевантним є й зворотний процес – деякий набір простих речень потенційно може оформлятися у вигляді ССР. Спробуємо показати це наочно, взявши по три пари простих речень і розташували їх відповідно в горизонтальній та вертикальній площинах:

<i>Der Dirigent klopft auf das Pult.</i>		<i>Die Musiker setzen die Instrumente an.</i>
<i>Der Türschließer macht die Tür zu.</i>		<i>Der Pianist klopft auf den Flügel.</i>
<i>Es wird ungeduldig Beifall geklatscht.</i>		<i>Man wartet auf die Verspäteten.</i>

У такий спосіб можна легко отримати дев'ять комбінацій граматично, семантично й комунікативно цілком завершених ССР (1-9). Причому, список комбінацій може бути набагато більшим, якщо включити до нього варіанти з іншими сполучниками або варіанти з безсполучниковим способом зв'язку між кон'юнктами: (2) *Der Dirigent klopft auf das Pult, aber (und) der Pianist klopft auf den Flügel*; (3) *Der Dirigent klopft auf das Pult, aber man wartet noch auf die Verspäteten*; (4) *Der Türschließer macht zu, denn die Musiker setzen die Instrumente an*; (5) *Der Türschließer macht zu, und der Pianist klopft auf den Flügel*; (6) *Zwar macht der Türschließer zu, aber man wartet noch auf die Verspäteten*; (7) *Es wird ungeduldig Beifall geklatscht, und die Musiker setzen die Instrumente an*; (8) *Es wird ungeduldig Beifall geklatscht, aber der Pianist klopft auf den Flügel*; (9) *Es wird ungeduldig Beifall geklatscht, aber man wartet auf die Verspäteten*.

Речення (2-9) отримано штучним, лабораторним шляхом. Однак, процес генерування ССР можна продемонструвати й в умовах максимально наближених до реальної мовленнєвої практики. Якщо взяти комплекс простих речень із реального тексту (10), то їх можна об'єднати в цілком дієздатне складносурядне речення, як, наприклад, (10a): (10) *Ich bin ein gewöhnlicher Mann mit gewöhnlichen Gedanken. Ich habe ein ganz gewöhnliches Leben geführt. Mein Name wird aber bald vergessen sein. Ich habe jemanden geliebt, mit Herz und Seele. Das war mir immer genug* /H. Hesse/ ↔ (10a) *Ich bin ein gewöhnlicher Mann mit gewöhnlichen Gedanken, und ich habe ein ganz gewöhnliches Leben geführt, aber (und) mein Name*

wird bald vergessen sein, doch (aber) ich habe jemanden geliebt, mit Herz und Seele, und (denn) das war mir immer genug.

Ланцюг самостійно вжитих простих речень завжди при нагоді може бути перетвореним у складносурядне речення. При цьому і в першому і в другому випадках обидві конструкції – похідна та кінцева – залишаються комунікативно значимими ланками дискурсу. Межа між низкою самостійно вжитих простих речень та складносурядним реченням вельми розпливчата. Невипадково і небезпідставно низка самостійно вжитих простих речень іноді інтерпретується як безсполучникова форма ССР [2, 182]. Разом з тим, зрозуміло, що подібна інтерпретація є спрощеним поглядом на проблему, оскільки і при розкладенні ССР на прості речення, і при поєднанні простих речень в ССР виникають синтаксичні конструкції іншої якості, кожна з яких одержує інше інтонаційне оформлення, інший функціональний статус [11, 388], а нерідко й інші комунікативні настанови. З лінгвістичної точки зору, кон'юнкти, побудовані за зразком простого речення, не є тотожними з ним. Прості речення можуть виступати лише „будівельним“ матеріалом для продукування ССР.

Навіть при поверховому погляді на конструкції (1-10) ясно, що їх головною формально-граматичною особливістю є двокомпонентність. Бінарна організація та відсутність ієрархічної залежності між складовими дозволяє називати позиційно першу (ліву) частину складносурядного речення кон'юнктом-1 (K_1), а другу (праву) – кон'юнктом-2 (K_2). Якщо ССР має більш ніж два кон'юнкти, то логічно говорити про K_3, K_4, K_n . Складносурядне речення простого структурного типу $K_1 - K_2$ прийнято називати синдетоном, або простою координативною структурою (syndeton, simple coordination), а ССР з більш ніж двома кон'юнктами – полісиндетоном (polysyndeton, syndesis, multiple coordination [17, 196]). У всіх випадках сурядний зв'язок здійснюється в німецькій мові за допомогою синдетичних (сполучники та сполучникові слова = релятиви) і асиндетичних (безсполучниковий зв'язок, asyndeton) засобів.

Формально-граматичне різноманіття синдетичних засобів маркування координативного зв'язку в німецькій мові можна представити за параметрами словотвору (прості, композитні, складені, скорочені) та способу структурування (парні, непарні) /див. табл. 1/. При цьому слід зауважити, що біля 90% усього корпусу німецьких сурядних релятивів складають композитні непарні, у той час як найвживованішими серед них є прості непарні.

Таблиця 1.

	Непарні	Парні
Прості	aber, allein, also, denn, doch, ja, nun, nur, oder, sonst, und	bald... bald, entweder ... oder, teils ... teils, weder ... noch, zwar ... aber
Композитні	ansonsten, andernfalls, außerdem, beziehungsweise, dafür, dagegen, darauf(hin), daher, daneben, darum, dazu, demnach, dementsprechend, demgemäß, demgegenüber, demugeachtet, demzufolge, denenweg, dennoch, deshalb, deswegen, dessenungeachtet, folglich, gleichwohl, hingegen, hierbei, hierauf, immerhin, infolgedessen, indessen, inklusive, inzwischen, jedoch, mithin, nichtsdestoweniger, somit, sowie, überdies, trotzdem, zudem	einerseits ... andererseits manchmal... manchmal sowohl... als/wie auch vielleicht... vielleicht
Складені	das heißt, und zwar	nicht nur ... sondern auch,
Скорочені	bzw., d.h., resp., inkl., u. zw., vs	

В асиндетичних ССР координативний зв'язок маркується за допомогою просодики та пунктуації [18, 182; 33, 2365]. В цілому ж ритміко-інтонаційні та графічні маркери є альтернативними показниками координативного зв'язку: нерідко тільки один із них надає простому реченню граматичного характеру складносурядного [2, 182]. В усних дискурсах асиндетичний зв'язок сигналізується паузою та прогресивною тональністю (пор. (11) *Das Licht ging aus* → *der Strom war ausgefallen* ↓) [33, 2361]. У письмових дискурсах він маркується пунктуаційними графемами – комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире (пор.: (11a) *Das Licht ging aus* <, ; : - > *der Strom war ausgefallen*), які виражають, очевидно, різні ступені граматичної та значеннєвої поєднаності кон'юнктивів.

Окрім поділу ССР на синдетичні та асиндетичні, у германістиці та славистиці прийнято виділяти два структурно-граматичні типи ССР – симетричні і асиметричні. При цьому під симетричністю розуміється можливість перестановки кон'юнктивів місцями без зміни загального смислу ССР (при сталій позиції релятива) [16; 22; 23; 26]. Оскільки симетрія передбачає рівномірне, подібне розташування частин, то зазначене тлумачення симетричності vs асиметричності видається досить штучним. Можливість / неможливість перестановки кон'юнктивів місцями, має лише віддалене відношення до симетрії / асиметрії. У цьому випадку доцільніше говорити про 'зворотність' vs 'незворотність' кон'юнктивів.

Такий підхід до формально-синтаксичної організації ССР застосовується Ю.А. Левицьким, який у результаті поєднання параметрів 'симетричність' vs 'асиметричність', 'зворотність' vs 'незворотність' довів необхідність розрізняти чотири семантико-синтаксичні типи ССР [10, 77], але, на жаль, не навів жодних роз'яснень щодо формально-граматичних критеріїв їх розмежування. Отже, спробуємо дати власне бачення цих феноменів:

1) симетричні зворотні ССР: K_1 має таку ж кількість членів речення, що й K_2 , синтаксичні функції членів речення в K_1 і K_2 повністю збігаються при необов'язковій ідентичності їх лексичного наповнення (пор. 18-22); K_1 і K_2 можуть бути переставлені місцями (при сталій позиції релятива) без порушення смислової релевантності початкової структури (пор. 4а): (2) *Der Dirigent* (1: підмет) *klopft* (2: присудок) *auf das Pult* (3: обставина), *und der Pianist* (1: підмет) *klopft* (2: присудок) *auf den Flügel* (3: обставина) \equiv (2а) *Der Pianist klopft auf den Flügel, und der Dirigent klopft auf das Pult*;

2) симетричні незворотні ССР: кількісна та якісна ідентичність K_1 і K_2 ; перестановка K_1 і K_2 місцями не допускається: (1) \neq (1а) *Die Musiker setzen die Instrumente an, und der Dirigent klopft auf das Pult*;

3) асиметричні зворотні ССР: різні кількісні і/або якісні параметри компонентів в K_1 і K_2 ; перестановка K_1 і K_2 місцями допускається: (3) \equiv (3а) *Man wartet noch auf die Verspäteten, aber der Dirigent klopft auf das Pult*;

4) асиметричні незворотні: різні кількісні і/або якісні параметри компонентів в K_1 і K_2 ; перестановка K_1 і K_2 місцями не допускається: (4) \neq (4а) *Die Musiker setzen die Instrumente an, denn der Türschließer macht zu*.

Слід зазначити, що симетричні зворотні ССР складають 14% вибірки, симетричні незворотні 5%, асиметричні зворотні 27%, а ССР асиметричні незворотні 54%. Ця статистика показує загальну тенденцію до використання ССР у режимі асиметрії та необоротності, що в цілому узгоджується з загальними уявленнями лінгвістики щодо асиметрії мовного знака та гетероморфізму між планом вираження та планом змісту.

Окрім зазначених параметрів поділу ССР на формально-граматичні типи, у синтаксисі прийнято говорити про паратаксиси відкритої та закритої структури [4; 5, 297; 6, 23; 12, 61]. Синтаксичні конструкції першого типу можуть доповнюватися іншим (третім, четвертим тощо) кон'юнктом. За звичай, до них відносяться єднальні та розділові ССР. ССР закритої структури (зіставні, протиставні, причинно-наслідкові, градаційні) являють собою замкнений ряд і не можуть бути доповненими іншими кон'юнктами. Цей розподіл, як здається, є досить умовним, оскільки він стосується лише кон'юнктив з однаковим семантико-синтаксичним змістом. Приєднання ж кон'юнктив іншого типу тут буде цілком прийнятним. Ознака 'відкритість' vs 'закритість' структури виявляється для паратаксису недостатньо послідовним та надійним критерієм, оскільки не має спеціальних "матеріальних" засобів своєї експлікації. Комбінації відкритих та закритих структур дають різні структурно-граматичні конфігурації, які можна розглядати як композиційні моделі ССР. Спробуємо ці моделі навести.

Модель 1 ($K_1 - K_2$) являє собою канонічну, базову та найбільш розповсюджену форму втілення ССР в німецькій мові (1-9). Ця модель реалізує практично усю палітру формально-граматичних типів ССР – відкритої та закритої структури, синдетичні та асиндетичні, оборотні та необоротні, симетричні та асиметричні.

Наступні три моделі являють собою структурні модифікації першої шляхом поступового приєднання до неї нових кон'юнктив. Вони можуть реалізуватися у вигляді а) комбінацій схем синдетичного та асиндетичного зв'язку, у результаті чого весь комплекс має вигляд ССР цілісного функціонально-семантичного типу (12, 14, 16), б) комбінацій схем синдетичного зв'язку між кон'юнктами різної функціональної семантики (10а, 13, 15, 17). Випадки а) є тими конфігураціями, які прийнято кваліфікувати як ССР відкритої структури, а випадки б) – закритої:

Модель 2: $K_1 - K_2 - K_3$: (12) *Er pustete auf seinen Kaffee, hob die Tasse mit beisen Händen an den Mund und trank einen Schluck* /I. Noll/; (13) *Vor der Tür mußten aber beide zurückweichen, denn sie öffneten sich, und der Hauptmann Lanz trat ein* /F. Kafka/.

Модель 3: $K_1 - K_2 - K_3 - K_4$: (14) *Sie lächelte ihn an, zog ihren linken Handschuh aus, zeigte ihm den Ring, und er begriff sofort, dass sie verlobt war* /H. Kosalik/; (15) *Ein paar Minuten konnte er noch im Bett herumliegen, aber dann stieg ihm der Kaffeeduft in die Nase, und er gab auf und stellte sich dem neuen Tag* /I. Noll/.

Модель 4: $K_1 - K_2 - K_3 - K_4 - K_5$: (16) *Cora hörte auf zu reden, starrte mich einen Moment lang an, ließ sich in den guten Besuchersessel nieder, zündete sich eine Zigarette an und wählte schweigend die Nummer von Onkel Paul in Bonn* /I. Noll/; (17) *Friedemanns besuchten auch Gesellschaften, denn sie gehörten zu den ersten Kreisen der Stadt, aber geheiratet hatten sie beide noch nicht, denn ihr Vermögen war eben nicht groß, und sie waren ziemlich häßlich* /Th. Mann/.

Матеріал показує, що всупереч прийнятій думці про те, що в сурядному ряді може поєднуватись теоретично необмежена кількість кон'юнктив [5, 297; 7, 21], у мовленнєвій практиці використовуються ССР, у яких кількість складових не перевершує п'яти кон'юнктив. Очевидно, це пов'язано з обмеженими можливостями оперативної пам'яті людини, а також з ергономічними чинниками. Звідси випливає така закономірність: вірогідність вживання в мовленні полісиндетону тим нижче, чим більше кон'юнктив він має у своєму складі. І навпаки, якщо продуктивність ССР з двома і трьома кон'юнктами складає 92% всієї вибірки (49% і 43% відповідно), то ССР з чотирма кон'юнктами – тільки 8%, а з п'ятьма – усього 0,1%. Це свідчить про те, що основний корпус німецьких паратаксисів складають бінарні та триарні структури.

Іншою формально-граматичною особливістю паратаксису є той факт, що незалежно від кількості кон'юнктив, він залишається двочленною структурою. Так, ССР моделі $K_1 - K_2 - K_3$ складається з двох біномів, моделі $K_1 - K_2 - K_3 - K_4$ – з трьох, а моделі $K_1 - K_2 - K_3 - K_4 - K_5$ – з чотирьох (рис. 1). Це свідчить на користь того, що в основі полісиндетичних ССР лежить все рівно канонічна двокомпонентна модель.

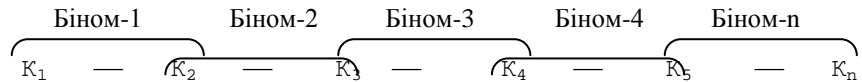

Рис. 1

Із таких біномів (двочленів) будується весь складносурядний ланцюг, який може мати риси як неускладненої, так і ускладненої конфігурації. Бінарна структура ССР будується таким чином, що кожен попередній кон'юнкт виступає позиційно першим по відношенню до наступного. І відповідно кожен наступний кон'юнкт є позиційно другим по відношенню до першого, а кількість біномів в одному паратаксисі визначається формулою: 'кількість кон'юнктив мінус один'. Зрозуміло, що модель $K_1 - K_2$, будучи початковою точкою відрахування, зазначеній формулі не підпорядковується.

У зв'язку з широкою розповсюдженістю в синтаксичній системі німецької мови полісиндетичних ССР (моделі 2-4), доцільно говорити про засоби маркування кінця сурядного ланцюга. Він може сигналізуватись різними засобами – катафорично-упереджуючими індексами в першому кон'юнкті, графічними та ритміко-інтонаційними маркерами, наявністю замикаючого сполучника (найчастіше *und*) перед останнім кон'юнктом тощо. Встановлення інвентаря засобів маркування кінця полісиндетонів, рівно як і дослідження їх семантико-синтаксичної та комунікативно-прагматичної специфіки належить до вельми актуальних питань синтаксису складносурядного речення.

Взаємні відношення елементарного речення та речення, структура якого виходить за межі елементарного, можуть бути осягнені як поширення елементарного речення або, навпаки, згорнення поширеного до елементарного [9, 213]. Стосовно ССР у першому випадкові слід говорити про спрощення синтаксичної структури, а в другому – ускладнення. Серед дериваційних синтаксичних процесів спрощення формально-граматичної структури паратаксису найпоширенішими є процеси еліпсизації, асиндезації, парцеляції та редукції.

На явище еліпсису (*gapping, deletion, simultaneous coordination*) члена речення звернув увагу іще Герман Пауль, який відносив його до засобів економії мовних засобів, зазначаючи, що ця економія полягає у вставленні спільного компонента двох речень між неспільними (його приклад: (18) *Karl reist morgen nach Berlin, Fritz nach München*). Далі Г. Пауль звертав увагу на те, що в таких випадках неспівпадіння особових форм присудка не впливає на граматичність таких конструкцій (*Karl reist morgen nach Berlin, ich (du) nach München; Karl ist einverstanden – ich auch*) та успішність їх функціонування в мовленні [28, 357].

Еліпсис є добре вивченим явищем як у сфері простого [15; 17; 23; 24], так і в сфері складного речення [21; 29; 31], причому навіть у контрастивному аспекті – серед германських [27], а також германських та романських мов [32]. А тому не вдаючись до деталізацій, окреслимо проблему в цілому. Суть процесу еліпсизації полягає в такому: якщо в двох кон'юнктах мається два однакові компоненти, то в одному із кон'юнктив він може бути опущеним (*Tilgung*), а в другому – обов'язково зберігається. У результаті еліпсису один із кон'юнктив виступає як структурно неповне речення, а ССР набуває вигляду розірваної структури (*gespaltene Koordination* [23, 4f]).

Потреба в повторенні спільного компонента відпадає в силу контекстної взаємообумовленості кон'юнктив. Ось чому Ю.А. Левицький називає еліпсис нульовим або негативним повтором [10, 91]. Опуститись можуть підмети (19), присудки (19а), доповнення (19б) тощо: (19) *Peter trinkt gern Milch und Eva Ø Joghurt*; (19а) *Peter trinkt gern Milch und Ø haßt Joghurt*; (19б) *Peter trinkt gern Milch und Eva haßt Ø*. Очевидно, можливість еліпсизації тих чи інших членів речення у складі кон'юнктив може бути важливою підставою для поділу ССР не тільки на односуб'єктні та різносуб'єктні [3], але й для їх поділу на однопродикатні та різнопродикатні, однооб'єктні та різнооб'єктні тощо.

Як зазначає Г. Бреттшнайдер, явище еліпсизації є настільки поширеним, що тільки “ледачий може їх не вживати”. Попросивши 35 студентів продовжити речення *Ich trinke morgens Kaffee und meine Freundin...*, він зафіксував лише 6 чоловік, які не застосували еліпсис [15, 253f].

Процесам еліпсизації можуть піддаватись не лише один член речення, а декілька – рівно стільки, скільки спільних відрізків тексту мають обоє кон’юнкти. Якщо взяти (20) *Der große Dirigent klopft laut mit dem Stock auf das Pult, und der große Pianist klopft laut mit dem Stock auf den Flügel*, то можна отримати такі його еліптовані варіанти: одномісний (20а, 20б, 20в, 20г), двомісний (20д), тримісний (20е), чотиримісний (20ж):

(20) <i>Der große Dirigent klopft laut mit dem Stock auf das Pult,</i>	} <i>und</i> } <i>aber</i>	{	(а) <i>der kleine Pianist Ø leise mit dem Finger auf den Flügel.</i>
			(б) <i>der Ø Pianist schlägt leise mit dem Finger auf den Flügel.</i>
			(в) <i>der große Pianist Ø leise mit dem Finger auf den Flügel.</i>
			(г) <i>der kleine Pianist klopft leise Ø auf den Flügel.</i>
			(д) <i>der Ø Pianist Ø leise mit dem Finger auf den Flügel.</i>
			(е) <i>der Ø Pianist Ø leise Ø auf den Flügel.</i>
			(ж) <i>der Ø Pianist Ø Ø Ø auf den Flügel.</i>

Наш матеріал показує, що мав рацію ван Орсоу, коли стверджував, що максимальна кількість членів речення в одному кон’юнкці, які можуть бути опущеними (deleted), дорівнює чотирьом, а оптимальна – двом [27, 103f]. Варто уваги, що еліпсис може існувати не тільки в другому кон’юнкці, але й у першому. Якщо еліптований K_2 знаходиться в постпозиції до нееліптованого K_1 , то такий еліпсис називають прогресивним (Vortwärtselypse, right-deletion); і навпаки, – якщо він знаходиться в препозиції (K_1), то еліпсис буде регресивним (Rückwärtselypse, left-deletion) [22, 55; 26, 69]. Усі випадки, що наводились вище (18-20), є прогресивним еліпсисом. Прикладами регресивного еліпсису можуть бути речення типу (21) *Der Dirigent klopft Ø, und der Pianist schlägt auf das Pult* або (22) *Peter trinkt gern Ø, und Eva haßt Milch*. ССР з регресивним еліпсисом зустрічаються в німецькому мовленні набагато рідше, ніж з прогресивним.

Сутність процесу асиндезації полягає в опущенні релятива. У цьому випадку говорять про безсполучникові ССР [14], а точніше про безсполучникові варіанти сполучникових ССР. Ці варіанти характеризуються певною структурною, семантичною та інтонаційною тотожністю (\approx) з їх сполучниковими корелятами, відрізняючись між собою, очевидно, певною стилістичною вмотивованістю. Такі ССР використовуються переважно в усному мовленні і вельми рідко зустрічаються в кодифікованій літературній мові. (23) *Keiner der Männer rührte sie je an – der Graf von Dunois, einer ihrer engsten Begleiter, sagte später aus, er sei nie auch nur auf die Idee gekommen* /Stern, 3/2000, S. 36/ \approx (23а) ... und (sogar) der Graf von Dunois sagte später aus...; (24) *Berhard hielt Plädoyers für Gerhart Hauptmann, Hugo für Tschechow* /I. Noll/ \approx (24а) ... und (aber) Hugo für Tschechow; (25) *Frieda Brenten sprach oft den Menschen nach dem Mund, sie wollte niemanden kränken oder verärgern* /W. Bredel/ \approx (25а) ... denn sie wollte niemanden kränken.

Асиндезації можуть піддаватись ССР копулятивного типу (23), зіставного (24), каузально-наслідкового (25) типів, їх вияв легко перевіряється за допомогою субституції близького за смыслом сурядного сполучника. Реконструкція відсутнього релятива (пор. 23а-25а) показує, що за допомогою асиндетичного зв’язку в єдиний комунікативний блок поєднуються кон’юнкти, які в силу певної невизначеності смислових відношень можуть тлумачитись вельми неоднозначно. Наприклад, асиндетичний зв’язок в (23) може інтерпретуватись за допомогою сполучників *und* і *sogar*, в (24) – *und* і *aber*, а в (25) – *denn* і *nämlich*. Розділові та протиставні ССР в цілому такої властивості не мають. Єдиним формальним показником сурядного зв’язку в асиндетичних ССР виступають пунктуаційні графеми.

Явище парцеляції (сепаратизації, Quasikoordination) являє собою відокремлення одного із кон’юнктив від сурядного комплексу з наступним його оформленням як самостійного речення. Процесам парцеляції піддаються, як правило, останні кон’юнкти сурядного комплексу. Головною рисою цього процесу є збереження релятива у відокремленому кон’юнкці. Цим парцеляція відрізняється від асиндезації, при якій сполучник опускається. Відокремлюватись можуть практично усі ССР відкритої структури без будь-яких обмежень – копулятивні (26), протиставні (27), розділові (28), каузальні (29). (26) *Trotz allen Unglücks war ein ganz kleines Vermögen aus der alten Zeit noch vorhanden. Außerdem war das Geld, das Gregor allmonatlich nach Hause gebracht hatte, nicht vollständig aufgebraucht worden...* /F. Kafka/; (27) *Das war ein Versuch, das Leben zu kosmetisieren. Aber das Leben lasse sich nicht kosmetisieren* /M. Frisch/; (28) *Ich werde wahrscheinlich auf die eine oder andere Art verprügelt werden. Oder sie stecken mich einfach in den Knast* /J. Berndorf/; (29) *Sie legten die Geschenke zurück und drängten sich jetzt um das Bild und redeten, und ich ließ sie reden. Denn auf der geländerlosen Holzbrücke vor der Hecke im Staudengarten lief Jutta und trug etwas* /S. Lenz/.

Прийоми парцеляції кон’юнктив мають широке розповсюдження передусім у художній літературі, де вони використовуються як зображувальний засіб, а також як засіб започаткування нових тематичних

відрізків тексту. Крім того, сепаратизація як особливий стилістичний прийом посилення смислових та експресивних коннотацій застосовується в рекламних текстах, публіцистиці, приватному листуванні [33, 2363]. У наукових дискурсах вона більш поширена серед причинно-наслідкових паратаксисів з *den*, тобто там, де вимагається обґрунтування точок зору, концепцій, доведення теорем. Аналогічне явище зустрічається і в аргументативних дискурсах різної жанрово-стилістичної спрямованості.

Сутність наступного синтаксичного процесу – кон'юнктивної р е д у к ц і ї (conjunction reduction [25, 343]) – полягає в можливості стиснення позиційного другого кон'юнкта і заміни його або лише одним сполучником (30-33), або сполучником плюс одне слово (35). У першому випадку можна говорити про повну редукцію, у другому – про часткову. Повну редукцію K_2 припускають лише різнокомунікативні розділові ССР, у яких K_1 являє собою оповідальне (30), питальне (31) або наказове (32) речення. Неповна редукція може відбуватись в зіставних ССР (33), де поряд зі сполучником зберігається ще один член речення: (30) *Wir brauchen trotzdem Hilfe, oder?* /F. Kafka/; (31) *Wollen nicht daran festhalten. Oder?* /J. Berndorf/; (32) *Nimm den Jeep, oder?* /J. Berndorf/; (33) *Ich arbeite rund um die Uhr für die Familie. Und du?* /D. Dörrie/. Головною рисою обох різновидів кон'юнктивної редукції є той факт, що редукований кон'юнкт K_2 може оформлюватись лише питальним реченням.

Зазначені дериваційні процеси спрощення в сфері паратаксису можуть розглядатись як реалізація в синтаксисі складносурядного речення більш загальних мовних процесів рекурсивності, які характеризуються певним ізоморфізмом на різних рівнях мовної системи. До цих же процесів відноситься й протилежне явище – у с к л а д н е н н я формально-граматичної структури паратаксису.

Ускладнення є дериваційним синтаксичним процесом парадигматичного розширення структури синтаксичної одиниці шляхом її перетворення із простої в складну. Серед синтаксичних процесів ускладнення в сфері паратаксису найбільш розповсюдженими є розширення, розгорнення та включення. Розширення як фундаментальна рекурсивна властивість граматики в цілому було розглянуто вище, де ми торкалися основних структурних моделей ССР.

Процес включення здійснюється за рахунок введення до складу одного або обох кон'юнктив конструкцій з неповною предикативністю – інфінітивних (34), дієприкметникових (35) абсолютних (36) тощо. Включення цих конструкцій до складу одного із кон'юнктив є процесом ускладнення ССР в глибину, тобто по вертикалі: (34) *Krämel hatte bei Kohler nicht erst angerufen, um seinen Besuch anzukündigen, aber es war schon fast zehn, als er klingelte, und das erschien ihm als ausreichend schickliche Zeit, um über Mord zu reden* /J. Berndorf/; (35) *Siddhartha aber ging hinaus und saß die Nacht vor der Hütte, dem Fluße lauschend, von Vergangenheit umspült, und von allen Zeiten seines Lebens zugleich berührt, umfangen* /H. Hesse/; (36) *Brett lag noch dort, wo sie gelegen hatte, aber irgendwie war es ihr gelungen, sich auf die Seite zu drehen, und nun lag sie reglos da, einen Arm über der Brust, und stöhnte ...* /I. Noll/.

Р о з г о р н е н н я як процес модифікації структури ССР реалізується шляхом введення до складу одного або декількох кон'юнктив складнопідрядної конструкції. Завдяки розширенню процес ускладнення структури паратаксису може здійснюватись як по горизонталі, так і по вертикалі. З'єднуючись в єдине ціле, сурядні та підрядні речення утворюють складні синтаксичні одиниці-комплекси з широкими можливостями для вираження значень найрізноманітнішого характеру. Усе це забезпечує сурядно-підрядним комплексам (СПК) важливе місце в системі комунікативних засобів сучасної німецької мови і робить їх невід'ємним атрибутом будь-якого тексту.

Структурне різноманіття СПК обумовлене такими факторами, як багатство засобів вираження координативного та субординативного зв'язку в мові, здатність цих видів зв'язку до дискурсивної взаємодії, виникнення при їх взаємодії гібридних структурних комбінацій, невідомих ні паратактичним, ні гіпотактичним номінаціям (передусім комунікативно-прагматичного порядку) тощо.

Моделювання формально-граматичних типів гібридних сурядно-підрядних речень може здійснюватись на підставі різних принципів, але в практиці синтаксичного аналізу надається перевага двом: а) рух від сурядного до підрядного зв'язку, б) рух від підрядного до сурядного зв'язку. Останній видається доцільним лише при координативному поєднанні низки підрядних речень. Координація підрядних частин гіпотаксису перетворює їх у два рівноправні кон'юнкти, зрівнює їх у правах підпорядкування головній частині. Оскільки сурядний зв'язок при розгорненні ССР віддзеркалює основні відношення між компонентами цілого, а підрядний має частковий характер і знаходиться в залежності від сурядного, дослідження сурядно-підрядних комплексів доцільно концентрувати саме навколо сурядного зв'язку.

Інтерпретація паратактично-гіпотактичних утворень в аспекті примату сурядності показує, що координативний зв'язок може бути: а) між простим та складнопідрядним реченням, б) між складнопідрядними реченнями, в) між складнопідрядним/и/ та складносурядним/и/ реченнями. Разом з тим, аналіз сурядно-підрядних комплексів показує, що як і у полісиндетонів, визначальною їх формально-граматичною рисою залишається типова бінарна структура, у результаті чого паратаксис може бути або головною або підрядною частиною гіпотаксису, а також симетрично поєднувати в собі два складнопідрядні речення. У мовленнєвій практиці три зазначені схеми можуть варіюватись за

рахунок розширення СПК, а також введення до його складу додаткових кон'юнктив або додаткових підрядних структур. На цій підставі можна виділити такі формально-граматичні моделі сурядно-підрядних комплексів¹:

I. K_1 (Г - П) — K_2 : (37) Der plötzliche Schmerz warf ihren Körper mit solcher Wucht nach vorn, dass sie beihnah freigekommen wäre, aber Jonas riß sie wieder zurück /I. Noll/.

II. K_1 — K_2 (Г - П) : (38) Tony lächelte, doch dann senkte sie schnell den Kopf, was wohl Bescheidenheit ausdrücken sollte /Th. Mann/.

III. K_1 (Г - П) — K_2 (Г - П) : (39) Er bückte sich, bis seine Augen auf gleicher Höhe mit der Oberfläche waren, und wischte mehrmals über den Schmierfleck, bis er verschwunden war /D. Leon/.

IV. K_1 (Г - П) — K_2 — K_3 : (40) Er wartete, ob sie mehr sagen wollte, dann nahm er die Zeitung wieder auf und las weiter /J. Becker/.

V. K_1 — K_2 (Г - П) — K_3 : (41) Sie hörte Flavius Stimme die Cabaletta singen, aber dann hörte sie Flavius andere Stimme, die nicht mehr sang, sondern wütend schrie.../D. Leon/.

VI. K_1 — K_2 — K_3 (Г - П) : (42) Sein Gesicht war noch immer klüger und geistiger als andre, aber es lachte selten, und nahm einen um den andern jene Züge an, die man im Gesicht reicher Leute so häufig findet /H. Hesse/.

VII. K_1 (Г - П) — K_2 (Г - П) — K_3 : (43) Ich kann mich nicht beklagen über diesen Weg und die Stationen, an die er mich geführt hat, doch der Weg, den ich gewählt habe, war immer der richtige, und ich würde mich immer wieder für ihn entscheiden /L. Feuchtwanger/.

VIII. K_1 — K_2 — K_3 (Г - П) — K_4 : (44) Er schien zufrieden mit ihr, denn er nickte, doch als ich einen Blick auf seine Uhr werfen wollte, verhinderte er es, indem er mir eine Ansichtskarte aus Hamburg zuschob und sagte: Lies mal /S. Lenz/.

Теоретично цілком можливі ускладнення ССР, що мають, скажімо, такий вигляд K_1 (Г - П) – K_2 (Г - П) – K_3 (Г - П) – K_4 (Г - П). Однак, як цілком справедливо вважає А.П. Грищенко, “якою б розгалуженою не була система підрядних речень, залежних від окремих членів або цілих складових частин складносурядного речення, складне речення залишається складносурядним за визначальним граматичним зв'язком між його складовими частинами” [7, 17-18]. Слід також погодитись з А.П. Грищенком і в тому, що ССР з підрядною конструкцією у своєму складі не утворюють третього типу синтаксичних одиниць – сурядно-підрядних речень, як це намагався довести Н.Н. Холодов [13]. Формально-граматична структура сурядного зв'язку та її значущість в багаточленних ССР як з кількома кон'юнктами, так і з конструкціями, що розширюють цю структуру, у цілому залежить від логіки слідування складових, що поєднуються, від семантичних, когнітивних та прагматичних чинників.

На підставі сказаного можна констатувати, що в формально-граматичному плані німецький паратакис характеризується ізоморфністю синтаксичних відношень відношенням між словоформами в простому реченні, бінарністю структури, яка може набувати вигляду симетрії та асиметрії, зворотності та незворотності, синдетичності, асиндетичності та полісиндетичності, а також відкритістю щодо дериваційних процесів спрощення (еліпсис, асиндетація, парцеляція, кон'юнктна редукція). Разом з тим, корпус німецьких ССР включає в себе й низку конструкцій маргінального порядку – сурядно-підрядні комплекси, які знаходяться на межі понадфразових єдностей. До феноменів маргінального порядку слід також віднести й моносуб'єктні еліптичні утворення, які знаходяться на межі власне сурядного та простого речення з однорідними присудками.

Усе це свідчить про певного роду універсальність координативного зв'язку як такого, що може охоплювати не тільки явища докомунікативного порядку (морфеми, словосполучення), але використовується передусім у явищах комунікативного порядку, поєднуючи прості самостійні речення, головні частини складнопідрядного, синтаксично паралельні підрядні, тобто усі ті граматично релевантні конструкції, що можуть мислитись як рівноправні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов Б.А. Теоретическая грамматика немецкого языка. Сопоставительная типология немецкого и русского языков. – М.: Владос, 2001. – 288 с.
2. Адмони В.Г. Синтаксис современного немецкого языка: Система отношений и система построения. – Л.: Наука, 1973. – 366 с.

¹ Прийняті скорочення: K_1 і K_2 – позиційно перший (лівий) та позиційно другий (правий) кон'юнкти, Г – головне, П – підрядне речення.

3. Астахова Л.И. Предложение и его членение: прагматика, семантика, синтаксис. – Днепропетровск: ДГУ, 1992. – 160 с.
4. Белошапкова В.А. Сложное предложение в современном русском языке. – М.: Просвещение, 1967. – 160 с.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Київськ. ун-т, 1993. – 368 с.
6. Герман К.Ф. Структурно-семантичний аналіз складносурядних речень сучасної української літературної мови. – Чернівці: ЧДУ, 1973. – 55 с.
7. Грищенко А.П. Складносурядне речення в сучасній українській літературній мові. – К: Наукова думка, 1969. – 156 с.
8. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
9. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – 285 с.
10. Левицкий Ю.А. Сочинение в синтаксической системе языка: Дис... докт. филол. наук: 10.02.19. – Пермь: ПГУ, 1983. – 433 с.
11. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис /Заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972. – 515 с.
12. Троицкий Е.Ф. Компоненты сочинительной конструкции и их отношения: Уч. пособие к спецкурсу. – Смоленск: СГПИ, 1987. – 81 С.
13. Холодов Н.Н. Проблемы исследования сложносочиненных предложений в современном русском языке: Дис... д-ра. филол. наук: 10.02.01. – М.: Моск. гос. пед. ин-т им. Ленина, 1977. – 414 с.
14. Ширяев Е.Н. Бессоюзное сложное предложение в современном русском языке. – М.: Наука, 1986. – 224 с.
15. Brettschneider G. Koordination und syntaktische Komplexität. Zur Explikation eines linguistischen Begriffs. – München: W. Fink, 1978. – 307 S.
16. Büring D. Asymmetrische Koordination // Linguistische Berichte, 1998 – S. 172-201.
17. Dik S.C. The Theorie of Funktional Grammar. Complex and Derived Constructions. – Berlin, N. Y.: de Gruyter, 1997. – 477 p.
18. Eichler W., Bünting K.-D. Deutsche Grammatik: Form, Leistung und Gebrauch der Gegenwartssprache. – Weinheim: Beltz Athenäum, 1994. – 313 S.
19. Eisenberg P. Grundriß der deutschen Grammatik. – Stuttgart, Weimar: Metzler, 1994. – 581 S.
20. Eroms H.-W. Syntax der deutschen Sprache. – Berlin, N. Y.: Walter de Gruyter, 2000. – 510 S.
21. Günther U. et al. Elliptische Koordination. Strukturen und Prozesse lokaler Textkohärenz // Linguistische Berichte: Bd. 146. – 1993. – S. 312–342.
22. Hae-Yun Lee. Ellipsen in Satzkoordinationen. Syntaktische und semantische Untersuchungen in einer unifiktionsbasierten Grammatik. – Frankfurt/M.: P. Lang, 1999. – 198 S.
23. Höhle T. Assumptions about asymmetric coordination in German // Grammar in Progress. GLOW essays for Henk van Riemsdijk: J. Mascaró, M. Nespors (eds.). – Dordrecht: Foris, 1990. – P. 221-235.
24. Klein W. Ellipse // Syntax: an International Handbook of Contemporary Research: Bd. 1. – Berlin, N. Y.: de Gruyter, 1993. – P. 763– 799.
25. Kottke E.W. Performatives of disjunctive predicates //Lingua. – Vol. 28. – 1972. – P. 329–347.
26. Lobin H. Koordinationssyntax als prozedurales Phänomen // Studien zur deutschen Grammatik: Bd. 46. – Tübingen: Narr, 1993. – 318 S.
27. van Oirsouw R.R. The Syntax of Coordination. – London, N. Y., Sydney: Croom Helm, 1987. – 295 p.
28. Paul H. Deutsche Grammatik: Bd. 4. – Halle /Saale: Niemeyer, 1957. – 425 S.
29. Steedman M.J. Gapping as constituent coordination // Linguistics and Philosophy. – Vol. 13. – 1990. – P. 207-263.
30. Weinrich H. Textgrammatik der deutschen Sprache. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1993. – 1111 S.
31. Wesche B. Symmetric Coordination. An Alternative Theory of Phrase Structure. – Tübingen: Niemeyer, 1995. – 217 p.
32. Wiese B. Grundprobleme der Koordination // Lingua. – Vol. 51. – 1980. – P. 17-44.
33. Zifonun G., Hoffmann L., Strecker B. u.a. Grammatik der deutschen Sprache (in 3 Bänden). – Berlin, N. Y.: de Gruyter, 1997. – 2569 S.

ДИСКУРС КАК ВЫСШАЯ ЕДИНИЦА КОММУНИКАТИВНОГО АКТА

Рождественская Н.В., аспирант

Днепропетровский национальный университет

Статья посвящена актуальным проблемам современного языкознания: определению понятия, статуса и связности дискурса, разделению дискурса и текста.

Ключевые слова: дискурс, текст, связность.

Рождественська Н.В. ДИСКУРС ЯК ВИЩА ОДИНИЦЯ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ / Дніпропетровський національний університет, Україна

Стаття присвячена актуальним проблемам сучасного мовознавства: визначенню поняття, статусу та зв'язності дискурса, розмежуванню дискурса та тексту.

Ключові слова: дискурс, текст, зв'язність.

Rozhdestvenska N.V. DISCOURSE AS THE HIGHEST UNIT OF COMMUNICATIVE ACT / Dnepropetrovsk national university, Ukraine

The article is devoted to burning problems of modern linguistics: definition of the notion of status and coherence of discourse, differentiation between discourse and a text.

Key words: discourse, text, coherence.

Дискурс в широком смысле слова является сложным единством языковой формы, значения и действия, которое могло бы быть наилучшим образом охарактеризовано с помощью понятия коммуникативного события или коммуникативного акта. Преимущество такого понимания состоит в том, что дискурс, нарушая интуитивные или лингвистические подходы к его определению, не ограничивается рамками конкретного языкового высказывания, то есть рамками текста.

Дискурс является чрезвычайно распространенным в последнее время и престижно-модным, по выражению Н. И. Сукаленко, понятием [1]. Кстати сказать, фактор моды на заимствование иностранных терминов и предопределил его появление в отечественной лингвистике: термин *дискурс* был заимствован из англосаксонской лингвистической школы в начале 70-х годов. Этот термин обозначает «тексты в их текстовой данности и в их особенностях». Термина же функциональный стиль там не было вовсе, так как не было стилистики как особой отрасли языкознания.

Ворвавшись вместе с переводными работами в отечественную лингвистику, этот термин начинает «дрейфовать» между текстом, контекстом, функциональным стилем, подязыком и т.д., то сближаясь с этими понятиями, то имея собственное определение. У известных лингвистов как отечественного, так и зарубежного языкознания встречаются художественно меткие, но при этом гуманитарно-эссеистические определения термина, то есть определения не аналитического характера, а скорее определения-впечатления, определения-ощущения. Ср., например, определения дискурса у Э. Бенвениста: «Дискурс – это речь, присваиваемая говорящим» и у Н. Д. Арутюновой: «Дискурс – это речь, погруженная в жизнь», приведенные в Лингвистическом энциклопедическом словаре [2].

На сегодняшний день сфера функционирования термина «дискурс» настолько велика, что приходится говорить о полисемии этой терминологической единицы. При этом можно проследить ее расширение как в горизонтальном направлении, то есть в разных науках, так в вертикальном, то есть на разных уровнях лингвистики. Таким образом, к его отличительным характеристикам, бесспорно, следует отнести многозначность и использование в различных областях гуманитарного знания, поэтому постановка вопроса о динамичности термина «дискурс» в аспекте его семантического варьирования вполне правомерна.

Прежде всего обратим внимание на такую характерную черту любого термина, как его прагматичность, то есть, как пишет Б.Ю. Городецкий, «на зависимость содержания термина от практической деятельности, в которой он используется, от намерений и установок, использующих его людей» [3].

Существующие многочисленные определения сущности дискурса заставили Ю. С. Степанова высказать предположение о такой его специфике, которая не позволяла бы смешивать его с другими как бы синонимичными единицами: «не является ли дискурс всегда, в том числе и в наши дни, выражением какой-то мифологии», и мифологичность считать одной из составляющих черт дискурса [4].

Приведем здесь и другие определения дискурса. Существуют дефиниции дискурса, в которых закрепляется приоритет текста, и тогда дискурс можно рассматривать в качестве предмета лингвистики текста, а дискурсивный анализ – одним из ее методов. Такой подход был характерен в период становления лингвистики текста и зафиксирован в «Кратком словаре терминов лингвистики текста» Т. М. Николаевой: «Дискурс – многозначный термин лингвистики текста, употребляемый рядом авторов

в значениях, почти омонимичных. Важнейшие из них: 1) связный текст; 2) устно-разговорная форма текста; 3) диалог; 4) группа высказываний, связанных между собой по смыслу; 4) речевое произведение как данность – письменная или устная» [5].

Из имеющихся определений дискурса представляется необходимым привести два, в которых определение «дискурса» вышло за пределы текста, или отрезка текста и стало включать в себя перечисление условий, в которых этот текст актуализируется. Прежде всего это определение, данное Т. А. ван Дейком, которому в современном языкознании принадлежит приоритет в описании дискурса: «Дискурс в широком смысле является сложным единством языковой формы, значения и действия, которое могло бы быть наилучшим образом охарактеризовано с помощью понятия коммуникативного события или коммуникативного акта» [6]. И определение Н. Д. Арутюновой, которое как бы развертывает сжатое определение дискурса ван Дейком: «Дискурс – это связный текст в совокупности с экстралингвистическими – прагматическими, социокультурными, психологическими и др. факторами; текст, взятый в событийном аспекте; речь, рассматриваемая как целенаправленное социальное действие, как компонент, участвующий во взаимодействии людей и механизмах их сознания (когнитивных процессах)» [7].

Можно привести и лаконичную дефиницию дискурса, предложенную Ю.Н.Карауловым и В.В. Петровым, которая аккумулирует воззрения ван Дейка на дискурс и которая положена в качестве отправного момента в основу многих лингвистических исследований текста современного периода: «дискурс – это сложное коммуникативное явление, включающее кроме текста еще и экстралингвистические факторы (знания о мире, мнения, установки, цели адресанта), необходимые для понимания текста [8].

Из имеющихся определений дискурса наиболее полными в современной теории языкознания, на наш взгляд, являются два, данные В. З. Демьянковым и Н. И. Формановской. В. З. Демьянков, основываясь на новых зарубежных работах в области дискурса, предложил такую его дефиницию: «дискурс – произвольный фрагмент текста, состоящий более чем из одного предложения или независимой части предложения. Часто, но не всегда, концентрируется вокруг некоторого опорного концепта; создает общий контекст, описывающий действующие лица, объекты, обстоятельства, времена, поступки и т.п., определяясь не столько последовательностью предложений, сколько тем общим для создающего дискурс и его интерпретатора миром, который «строится» по ходу развертывания дискурса, – это точка зрения «этнографии речи». Исходная структура для дискурса имеет вид последовательности элементарных пропозиций, связанных между собой логическими отношениями конъюнкции, дизъюнкции и т.п. Элементы дискурса: излагаемые события, их участники, перформативная информация и «несобытия», то есть а) обстоятельства, сопровождающие события; б) фон, поясняющий события; в) оценка участников события; г) информация, соотносящая дискурс с событиями» [9].

Ядром этой дефиниции можно считать положение о том, что дискурс определяется не как величина, адекватная тексту, или даже, как ясно из приведенных выше определений, синонимичная ему, а значительно шире. Эта дефиниция заслуживает особого внимания также в связи с включением в нее характеристик, относящихся к разным дисциплинам, – от семиотики до теории коммуникации, социологии, модальной логики и др.

В самом общем плане Н. И. Формановская определила дискурс как более крупную единицу общения, как основную единицу общения, «упакованную в форму текста» [10]. Целесообразно понимать дискурс как процесс речевой деятельности, в котором представлена информация не только о положении дел в мире, но и весь набор субъективных, социокультурных, национально специфичных, в том числе прецедентных и стереотипных смыслов. Выстраивая дискурс, говорящий ориентируется на адресата в общем с ним денотативном пространстве, фоновых и текущих знаниях, выражает свои интенции, эмоции, оценки, отношения в ряде взаимосвязанных высказываний, «упаковывая» их в текстовые структуры по законам цельности, связности, смысловой и структурной завершенности [11]. Значимым в приведенном определении является выделение действительно специфических характеристик, которые и выделяют дискурс как единицу особую: это речевой поток, это язык в его постоянном движении, вбирающий в себя все многообразие исторической эпохи, индивидуальных и социальных особенностей как коммуниканта, так и коммуникативной ситуации, в которой происходит общение.

Отметим здесь, что понятийная сфера дискурса в лингвистике значительно расширилась: сегодня можно встретить без особых возражений термины *диалогический дискурс* и *монологический дискурс*. Еще несколько лет назад подобное употребление термина рассматривалось бы как ошибочное.

Трактовка дискурса, предложенная Т. А. ван Дейком, как речевой поток, в котором отражается менталитет и культура как национальная, всеобщая, так и индивидуальная, частная, значительно расширила и семантический объем термина. В социологии, политологии, социальной семиотике термин «дискурс» стал употребляться для обозначения *дискурсивной практики* (такое понимание принадлежит М. Фуко). Термин дискурс широко использовал в своих работах известный немецкий философ

Ю. Хабермас. В его работах дискурс – вид речевой коммуникации, обусловленный критическим рассмотрением ценностей и норм социальной жизни, что реализовано в одной из его известных работ «Комментарии этики дискурса». Ю Хабермас внес большой вклад в развитие теории коммуникации, он предложил для изучения социальных практик такие термины, как: практический дискурс, критический дискурс, этический дискурс [12].

Появление различных значений термина дискурс свидетельствует о распаде его полисемичности, что, впрочем, зафиксировал вышедший в 1996 г. «Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике»:

1. Дискурс – совокупность тематически, культурно или еще каким-то образом взаимосвязанных текстов, что допускает развитие и дополнение другими текстами. Термин лингвистики текста и дискурс-анализа.

2. Дискурс – общение, которое рассматривается как реализация определенных дискурсивных практик. Термин социологии, социальной семиотики и политологии, введенный М. Фуко.

3. Дискурс – вид речевой коммуникации, которая предусматривает рациональный критический обзор ценностей, норм и правил общественной жизни, единственной целью которого является достижение взаимопонимания. Термин логики, философии, социологии и социальной семиотики, введенный Ю. Хабермасом [13].

Таким образом, можно констатировать, что к настоящему времени сформировались два основных понятия дискурса: 1) дискурс как текст, актуализируемый в определенных условиях, и 2) дискурс как дискурсивная практика. Подводя итог анализа семантического и когнитивного объема рассматриваемого термина, приведем еще две точки зрения, позволяющие показать значительное удаление друг от друга дефиниций данного термина. Ю.С.Степанов предложил определить «дискурс» как «возможный альтернативный мир» в полном смысле этого логико-философского термина [14]. Такой подход к термину можно считать, по-видимому, наиболее многоаспектным. Что же касается предельной лаконичности дефиниции, то, как нам кажется, она была достигнута в «Экспериментальном системном толковом словаре стилистических терминов» С. Н. Никитиной и Н. В. Васильевой, где дискурс понимается как «связный текст, погруженный в экстралингвистический контекст» [15].

Мы же придерживаемся следующего определения дискурса, данного Н. Н. Мироновой: «Дискурс – это цельнооформленная единица информации, обусловленная лингвистическими и экстралингвистическими параметрами и представляющая собой совокупность текстов, имеющих схожие принципы построения, то есть одинаковые прагматические параметры» [16]. Важнейшими моментами в этом определении нам представляются: цельнооформленность дискурса, которая проявляется, естественно, в его семантической и грамматической структуре, обусловленной лингвистическими факторами, и связь с прагматическими параметрами – культурологическими, историческими, политическими, идеологическими, психологическими (ментальными).

Дискурсы реализуются в виде текстов, и это положение не вызывает сомнений. Отметим здесь, что в зависимости от того, насколько тесным было соответствие дискурса и текста, менялось и трактовка дискурса. И если в 60 – 70-е годы дискурс понимался как связанная последовательность предложений или речевых актов, то с позиций современных подходов к дискурсу – это сложное коммуникативное явление, включающее, кроме текста, еще и экстралингвистические факторы (знания о мире, мнения, установки, цели адресата и т.п.), необходимые для понимания текста. Очевидно, что такое понимание дискурса как сложной системы иерархии знаний предполагает и соответствующие специфические его характеристики.

Любая точка зрения, заложенная в дискурсе, выражается не только в использовании соответствующих структур предложения, конструкций, но также и в зависимости синтаксиса и семантики текста. Эти и другие так называемые поверхностные структуры, используемые в качестве сигналов лежащей в их основе семантической связности, представляют как бы первый уровень дискурса и предопределяют семантический уровень дискурса.

Дискурс не может состоять из изолированных друг от друга предложений. Помимо структур, описанных лингвистикой и традиционными грамматиками предложения, были выдвинуты и другие структуры дискурса, и прежде всего структуры последовательностей предложений. Это означает, что синтаксис и семантика предложений в дискурсе описываются с учетом структур и интерпретации соседствующих (обычно предшествующих) предложений того же текста. Порядок слов и функции, выполняемые ими, лежащие в их основе семантические роли зависят, естественно, от общего текстового окружения.

Семантический же уровень дискурса, учитывая безусловную последовательность и связность предложений, дает возможность изучать соотношения друг с другом интерпретации: значение слов, предложений рассматривается как функция от значений, закрепленных за предшествующими предложениями. Этот аспект дискурса называют локальной или последовательной связностью [17]. В упрощенном виде основное правило семантической связности, по ван Дейку, состоит в том, что

предложение А связано с предложением В, если А относится к ситуации или событию, которое является возможным(вероятным, необходимым) условием существования ситуации или события, к которому относится В (или наоборот).

Правило семантической связности можно перефразировать еще проще: текст является семантически связным, если он описывает возможную последовательность событий (действий, ситуаций). Отсюда следует, что семантика дискурса не является автономной в том плане, что достаточно знать лишь лексические значения слов и их сочетаний, но семантическая связность дискурса зависит от наших знаний и суждений о том, что возможно в этом мире. Необходимы, естественно, знания о мире, как необходим и анализ знаний носителей языка в рамках определенной культуры, анализ того, как они используют эти знания в процессе интерпретации того или иного дискурса.

Поворот современной лингвистики от изучения языка как системы в изолированном виде к его изучению в различных формах речевой деятельности в процессе коммуникации, а также выбор новых иерархических единиц, таких как текст и дискурс, позволяет понять сущность связности и цельности дискурса.

Обращение к этим проблемам требует, очевидно, и выбора новых коммуникативных единиц, или рассмотрения старых, но под новым углом зрения. И действительно, если при традиционном рассмотрении средств фонетического, лексического, синтаксического уровней на примере предложения/высказывания можно было говорить отдельно, скажем, об аппеллятивной функции, то на уровне текста их можно рассматривать скорее всего только в комплексе, настолько тесно они переплетаются и взаимодействуют, можно говорить лишь о преобладании в каждом конкретном случае той или иной стороны, но никак о ее присутствии в чистом виде.

На уровне дискурсивного текста следует, очевидно, оперировать более обобщающими понятиями, и таким понятием может быть воздействующая функция просодии, которая суммирует все имеющиеся в ее инвентаре средства (совместно со средствами других уровней языка), для воздействия на слушателей.

Выделяемые, однако, различными исследователями средства связи, а также классификация этих средств в значительной степени зависят от того направления, в русле которого проводится исследование связности текста. Вместе с тем мы особо подчёркиваем, что помимо структурной, семантической связности в последнее время именно в дискурсивных исследованиях выделяется еще один вид – коммуникативная связность. Во многих исследованиях на этот счет приводятся рассуждения Г.В. Колшанского о коммуникативном аспекте языка, который, по словам ученого, «означает прежде всего наличие единой структуры языковых единиц общения, скрепленных неразрывной связью содержательной и формальной сторон» [18; 19]. Важно при этом отметить, что в реализации коммуникативной связности участвуют языковые средства всех уровней – лексического, синтаксического и фонетического.

Наиболее полной системой признаков связности текста является, по нашему мнению, система, предложенная А. А. Леонтьевым: а) грамматическая зависимость предложений от исходного предложения, выражающаяся в их синтаксической неполноте, грамматической согласованности с исходным предложением и т. п. характеристиках; б) синсемантическая связность предложений, выражающаяся, в частности, в специфическом употреблении лексем (например, указательных местоимений, вводных слов и т.п.); в) соотнесенность компонентов с точки зрения актуального членения, реализуемая, в частности, в порядке слов предложений; г) фонетическая соотнесенность связанных компонентов, выражающаяся в паузировании, появлении контекстуальных интонационных вариантов; д) коммуникативная соотнесенность компонентов; е) не определяемые в рамках лингвистики «фоновые» характеристики и т.п. [20].

Перечисленные признаки связности, а их список может быть продолжен, не являются обязательными. Речевая единица, характеризующаяся связностью, обязательно имеет набор признаков, но выбор того или иного признака относительно свободен.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сукаленко Н. И. Об отсутствии эпистемологии в гуманитарных науках и о диффузности понятия дискурс // Вісник Харків. ун-ту. Серія Філологія. – Х., 2001. –Вип. 23. –С. 19.
2. Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1990. С. 137.
3. Городецкий Б. Ю. Терминоведение и переводоведение // Лингвистика текста: Сб. ст. – М., 1994. – С. 57.
4. Степанов Ю. С. Эмиль Бенвенист и лингвистика на пути преобразований: Вступительная статья // Э. Бенвенист. Общая лингвистика. – М., 1974.

5. Николаева Т. М. Краткий словарь терминов лингвистики текста // Лингвистика текста. Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – С. 467.
6. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Под ред. В. И. Герасимова. – М.: Прогресс, 1989. – С. 121 – 122.
7. Лингвистический энциклопедический словарь... – С. 136 – 137.
8. Караулов Ю. Н., Петров В. В. Вступительная статья // Дейк Т. А. ван. Указ. соч. – С. 8.
9. Демьянов В. З. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста // Методы анализа текста. – М.: ВЦП, 1982. – С. 7.
10. Формановская Н. И. Высказывание и дискурс как основные единицы общения // Русский язык: исторические судьбы и современность: Тр. и материалы конгресса. – М.: МГУ, 2001. – С. 19.
11. Там же.
12. Цит. по: Миронова Н. Н. Структура оценочного дискурса: Дис. ... док. филол. наук. – М., 1988. – С. 24.
13. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике / Под ред. А. Н. Баранова, Д. О. Добровольского. – М.: Помовский и партнеры, 1996. – Т. 1. – С. 179.
14. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, дискурс, факт и принцип причинности // Язык и наука к. XX в.: Сб. ст. / Под ред. Ю. С. Степанова. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 45.
15. Никитина С. В., Васильева Н. В. Экспериментальный системный толковый словарь стилистических терминов. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1996. – С. 69.
16. Миронова Н. Н. Указ. соч. – С. 25, 37.
17. Дейк Т. А. ван. Указ. соч.
18. Колшанский Г. В. Проблемы коммуникативной лингвистики // Вопр. языкознания. – 1979. – № 6. – С. 55.
19. Он же. Коммуникативная функция и структура языка. – М.: Наука, 1984. – С. 89 – 126.
20. Леонтьев А. А. Психолингвистическая проблематика массовой коммуникации. – М.: Наука, 1974. – С. 47.

УДК 808.3-541.42:801.541.1

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ДЕЯКИМИ ІМЕННИКАМИ НЕПОВНОЇ ПАРАДИГМИ (ПОХОДЖЕННЯ, СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА, ФУНКЦІОНУВАННЯ)

Тернова А. І., аспірант

Запорізький державний університет

В статті простежується історія іменників неповної парадигми, які входять до складу приєднано-відмінкових конструкцій з обставинним значенням. Розглядається їх словотвірна структура та особливості функціонування в сучасній мові.

Ключові слова: іменники неповної парадигми, приєднано-відмінкові конструкції, словотвірна структура, атрибутивні відношення, діалектизм, архаїзм, окказіоналізм, контекст.

Терновая А.И. ИЗ НАБЛЮДЕНИЙ НАД НЕКОТОРЫМИ ИМЕНАМИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМИ НЕПОЛНОЙ ПАРАДИГМЫ (ПРОИСХОЖДЕНИЕ, СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СТРУКТУРА, ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ) / Запорожский государственный университет, Украина

В этой статье исследуется история имен существительных неполной парадигмы, которые входят в предложно-падежные конструкции с обстоятельственным значением. Рассматривается их словообразовательная структура, особенности функционирования в современном языке.

Ключевые слова: имена существительные неполной парадигмы, предложно-падежные конструкции, словообразовательная структура, атрибутивные отношения, диалектизм, архаизм, окказионализм, контекст.

Ternova A.I. FROM RESEARCH OF SOME NOUNS OF NON-COMPLETE PARADIGM (ORIGIN, WORD BUILDING STRUCTURE, FUNCTIONING) / Zaporizhzhya state university, Ukraine

The article deals with the history of nouns of non-complete paradigm, which are part of preposition-case constructions with adverbial meaning. The word building structure of the nouns and peculiarities of their functioning are analysed.

The main words: nouns of not complete paradigm, preposition-case constructions with circumstantial meaning, the word building structure, circumstance relations, dialectism, archaism, occasionalism, context.

Парадигма, у складі якої немає або однієї з окремих підпарадигм, або однієї чи кількох форм слів, характерних для певного класу слів, є неповною; субстантиви, що вживаються лише в однині або в множині, традиційно відносять до таких, які мають неповну парадигму [1, 70-71; 2, 91; 3, 68-69; 4, 10; 5, 62-63].

Але в сучасній українській мові є ряд іменників, парадигма яких представлена однією з форм. Такі субстантиви зазвичай входять до складу конструкцій з обставинним значенням, особливо багато структур з прийменником *без* (що вказує на відсутність чогось) + *родовий відмінок іменника*, наприклад : *без перестану* (СУМ VI 285), *без наміслу* (V 127), *без продиху* (VIII 169), *без просину* (282), *без спину* (IX 504), *без спіху* (533), *без спочину* (584), *без стриму* (769), *без тямки* (X 346), *без тямку* (347), *без тямю* (347), *без угаву* (370), *без упину* (458) тощо.

Згадані структури в мовознавчій літературі називають, прийменниковими конструкціями, прийменниково-відмінковими формами, прийменниково-відмінковими сполученнями [6, 237; 2, 256-262; 7, 521-603; 5, 62]. Іноді ці конструкції відносять до адвербіальних синтаксем [8, 272] або прислівникових сполучень, що співзвучні з іншими частинами мови [9, 196]. Аналізовані структури, безумовно, мають прислівниковий характер, однак вони не адвербіалізувалися й віднесення їх до прислівників не виправдане, оскільки субстантив у складі конструкції не втрачає значення відмінкової форми (флексія є носієм значення роду і числа).

Походження іменників неповної парадигми, що входять до складу конструкцій з обставинним значенням, пов'язане з розбудовою синтаксичної системи давньоруської мови. В історії української мови значна частина безприйменникових конструкцій була витіснена прийменниковими, які стали більш точно і диференційовано виражати думку. Розвиток прийменниково-відмінкових конструкцій наштовхувався на нестачу іменників та їх еквівалентів, адже прийменник, як відомо, служить засобом вираження залежності субстантива від інших слів у реченні. Тому в мові спостерігається процес творення субстантивів зі спеціальною функцією: виступати в постприйменниковій позиції обставинних конструкцій. Інтенсифікується цей процес у староукраїнській мові [5, 65].

З найдавніших часів ці функції виконували переважно нульсуфіксальні девербативи. В середині такої структури відбувалося поєднання (синтез) категоріальної семантики утвореного іменника і прийменника (*перестанути* > *без перестану* „постійно”).

На межі XVI – I половини XVII століття з'являється цілий ряд віддієслівних субстантивів неповної парадигми з суфіксами *-ок*, *-ння* (< *-ниє*), які входять до складу згаданих обставинних прийменниково-відмінкових конструкцій з прийменником *без*. Наприклад : *Чотири днь потужне з Хмельницьким безперестанку билися* (Літ.Польск. 19); ... *помо(з)ли є(с)мо ва(м) ... немь(с)лячи и не шаюючи ничого напере(д) того ко(ш)ту накладо(в) которьи w(m) на(с) оложены о тую це(р)ко(в) бе(з)пре(с)таня поки ся а(ж) ско(н)чила будова(н)є(м)* (ЛСБ 34).

Особливо багато іменників з обмеженою парадигмою трапляється в сучасній мові. Поряд з конструкціями на *без* + *Р. відмінок іменника* в художніх творах кінця XVIII - початку XX століття все частіше з'являються й інші прийменниково-відмінкові конструкції з обставинним значенням: *без стриму*, *без просину*, *в упор*, *до відказу*, *до скруту*, *до нестямю*, *до нестями*, *з(від) нестямки*, *від нестямку*, *з поквалу*, *з розгону*, *з проволоком*, *з нагоном*, *за непослух*, *на відріз*, *на розтяг*, *на мигах*, *на відльоті*, *на розтаванні*, *на розтанні* тощо. Наприклад: *Без перестанку я о тім думаю, чи будеш ти моя* (П.Чубинськ.); *Без відгалу сів густий дощ* (С.Васильч.); *Хоч які широкі зв'язки з світом мали ці люди, але вони жили якось на відчені, ніби на далекому острові* (І.Ле); *Пташки без перестану, без спину виспівували* (І.Левицьк.); *Всю ніч без упину їхали на ті гори ...; Хтось з нальоту оперіцив Хоминого коня. - Гони; - А все ж, бачу, тобі таке життя до вподоби?; Дружину поховав, з собою не рахувався, до впаду своєї владі служив!; - А чого ж вони дразняться! – і розплакався без стриму; Тоня розважала всіх своєю боротьбою з труднощами, героїчним викручуванням, бо хоч їй усі дружно й підказували на мигах, однак вона й мигів тих не завжди могла второпати і тільки витріщалась за спиною вчителя, на льоту хапаючи підказки, іноді так невпопад, що й саму її розбирав сміх* (з творів О.Гончара); *З поспіху, а то з перестрахи Улянка спотикалась і розсипала без пуття в пісок* (Л.Українка) та інші.

У деяких випадках простежується невиразна тенденція до розширення парадигми іменників, що входять до цих прийменниково-відмінкових конструкцій. Інколи вони можуть виходити за межі обставинних

конструкцій, стають спроможними вступати в атрибутивні відношення з повнозначними частинами мови, наприклад: *без зайвого поспіху* (СУМ VII 356) „не поспішаючи”, *з(із) усього розмаху* (735) „з силою розмахнувшись”, *за одним присідом* (VIII 19) „одночасно, разом”, *з першого приступу* (48) „одразу, з самого початку”, *за одним рипом* (421) „водночас, заразом”, *на повному серйозі* (IX 138) „цілком серйозно”, *на всьому (повному, повнім) скаку* (244) „навскач (кіньми)”, *до синього смутку* (421) „дуже багато, сила-силенна”, *на добрий спомин* (570) „на спогад” та інші. У реченні субстантиви такого типу інколи можуть виступати поза прийменниковими конструкціями, виконувати функцію додатка, наприклад: *Я тиха, спокійна. А ти [пісне]? – наче вітер! Нема тобі впи́ну* (Л.Українка); *Летять огні у чорну путь, немає тим огням упину́* (В.Сосюра); *Нема ні впи́ну, не перепину́; День крізь день віддає себе на розтерзання буденщині, кипить у лихоманці справ, ламає голову над чиймись клопотами, і нема їй впи́ну, ніколи нема спокою; Нема і помину́* (з творів О.Гончара) тощо.

До реєстру 11-томного „Словника української мови“ внесено близько ста п'ятдесяті іменників неповної парадигми, що вживаються в прийменниково-відмінкових конструкціях з обставинним значенням. Частина з них увійшла до складу стійких сполучень – фразеологізмів, наприклад: виставляти *на посміх* (СУМ I 499) „висміювати”, збити *з пантелику* (VI 50) „заплутати”, бути не *до сподоби (вподоби)* (IX 557) „не подобатися”, брати *на цугундер* (XI 246) „притягати до відповідальності”.

Деякі субстантиви кваліфікуються словникарями як такі, що перейшли до пасивного шару лексики, стали застарілими, наприклад: *без намислу* (V 127) „не роздумуючи”, *з поквану* (VII 18) „поспішаючи”, *до пухи* (VIII 407) „довести до краю”, *на розказ* (688) „наказуючи”, *у скитки* (IX 267) „блукати жебракуючи” та інші. Чимало девербативів такого типу в складі обставинних конструкцій вживаються в діалектах української мови, наприклад: *на засіди* (III 309) „вислідковуючи”, *на кпи* (IV

18) „кепкуючи”, *з(від) нехочу* (V 401) „неохоче”, *з плигу* (VI 582) „з пантелику”, *у помки* (датися) (VII 130) „надовго запам'ятати”, *на прикуску* (652) „на додаток”, *до чмиги* (IX 345) „як слід”, *на храпок* (XI 138) „силоміць, нахабка” та інші.

Такі конструкції зазвичай є елементами розмовного та просторічного мовлення. Вони широко представлені в художніх творах і можуть мати значення як урочистого (*до ско́ну* (IX 269) „до смерті”), поетичного (*на розстанку* (III 816) „прощаючись”), так і іронічного (*на виступці* (I 505) „іди (ідіть) геть”; *виступці* – „хатні туфлі”). Наприклад: Він перший за свою любов тяжкі дістав кайдани, але *до ско́ну* їй служив без зради, без омани (Л.Українка); Як нам [з Білоруссю] світили вогні *на розстанку* В ночі тривожні під гул батареї, Шану складаю Максимові Танку, Другові й братові юні моєї (А.Малишко); - Ну, а тепер, - к бісу, *на виступці!* - весело загомоніла вона. - Незабаром батько з матір'ю буде! (П.Мирний).

Деякі розглядані іменники внаслідок розширення парадигми набувають незвичної форми, яка стає морфологічним оказіоналізмом. Порівняймо: *Він знов кашляє та в перестанках щось бубонить* (І.Франко), (*перестанки* - „паузи, перерви”); *Я пошлю Вам це з дороги дальші переклади... Писатиму в перестанках, а то для друкарів таке тремтяче писання, не дуже приємне* (Л.Українка), (*перестанки* - „зупинки для пасажирів”).

З'ясувати значення такої форми іменника з обмеженою парадигмою можна лише за контекстом, наприклад: *Так і треба: вже остання лопнула струна, вкрай напнута сподіванням. Досить. Бо немає стерпу* (В.Стус), (*стерп* - „терпіння”); *...вони були мов приречені ярмаркувати до кінця, до впаду* (О.Гончар), (*до впаду* - „до кінця своїх днів, до смерті”).

Урізноманітнення словотвірної структури іменників неповної парадигми, що входять до складу прийменниково-відмінкових конструкцій з обставинним значенням, спроможність окремих вступати в атрибутивні відношення з повнозначними частинами мови, функціонування деяких з них поза межами аналізованих конструкцій все ж не забезпечило набуття іменниками такого типу повного комплексу відмінкових форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969. – 583 с.
2. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. - К.: Либідь, 1993. - 334 с.
3. Горпинич В.О. Українська морфологія. - Дніпропетровськ: ДДУ, 2000. - 359 с.
4. Матвіяс І.Г. Іменник в українській мові. - К.: Радянська школа, 1974. - 182 с.
5. Білоусенко П.І. Із спостережень над словотвором деяких іменників неповної парадигми // Стилїстика української мови. - К.: КДПУ, 1990. - С.62-67.

6. Волох О.Т. Морфологія // Історична грамати́ка української мови. - К.: Вища школа, 1980. - С.165-252.
7. Русская грамматика: В 2 т. / Н.Ю.Шведова, Н.Д.Арутюнова, А.В.Бондарко. - М.: Наука, 1980. - Т.2. - 783 с.
8. Вихованець І.Р. Українська грамати́ка. Синтаксис. - К.: Либідь, 1993. – 365 с.
9. Сучасна українська мова / За ред. О.Д.Пономарева. - К.: Либідь, 1997. - 399 с.
10. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка. Спб., 1893-1912: В 3 ч. - Ч.II. - 915.

СПИСОК СКРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

- СУМ Словник української мови: В 11-и томах. - К.: Наукова думка, 1970-1980.
- Літ. Польск. Літописець албо кройника о земле полской.1673р. – 74 с.
- ЛСБ Документи Львівського Ставропігійського братства: рукопис кінця XVI - середини XVII століття. - Зберігається у Львівському державному історичному архіві, ф. 129, оп 1 Чубинськ. Чубинський П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом, Юго-западным Отделом. Материалы и исследования. СПб, 1872-1877: В 7 т. - Т.5. - С.358.
- С.Васильч. Васильченко С.В. Твори в 4 т. - К.: Видавництво АН УРСР, 1959-1960.
- І.Ле Іван Ле. Твори в 7 т. – К.: Дніпро, 1982-1984.
- І.Левицьк Нечуй - Левицький І.С. Зібрання творів у 10 т. – К. Наукова думка, 1966.
- О.Гончар Олесь Гончар. Твори в 7 т. - К.: Дніпро, 1987-1988.
- Л.Українка Леся Українка. Твори в 5 т. - К.: Держлітвидав, 1951-1956.
- В.Сосюра Сосюра В.М. Твори в 3 т. - К.: Держлітвидав, 1957-1958.
- А.Малишко Малишко А.В. Вибрані твори. – К.: Радянська школа, 1990. - 167 с.
- П.Мирний Панас Мирний. Твори у 5 т. – К.: Видавництво АН УРСР, 1954-1955.
- І.Франко Франко І.Я. Твори в XX т. - К.: Держлітвидав, 1950-1956.
- В.Стус Василь Стус. Поезії. - К.: Радянський письменник, 1990. – 222 с. іл. 32 с.

УДК 802.0-3820.В-3.08

СВЕТОЦВЕТОВАЯ ПАРАДИГМА В РОМАНЕ В. ВУЛФ «МИССИС ДЭЛЛОУЭЙ»

Фоменко Е.Г., к. филол. н., доцент, Фоменко К.М., студент

Запорожский государственный университет

Анализируется событийный фрейм «вечерний прием в частном доме». Выделяются лексемы центра «свет», перехода «полупрозрачная оболочка» и периферии «не-свет». Выводится концептуальный профиль хозяйки приема, формирующийся вокруг «полупрозрачной оболочки».

Ключевые слова: светоцветовая парадигма, событийный фрейм, интеграция, фреймовая сеть.

Фоменко О.Г., Фоменко К.М. СВІТЛОКОЛЬОРОВА ПАРАДИГМА В РОМАНІ В. ВУЛФ “ МІСІС ДЕЛЛОУЕЙ” / Запорізький державний університет, Україна

Анализується подійний фрейм “вечірній прийом у приватному будинку”. Виділяються лексеми центру “світ”, переходу “напівпрозора оболонка” та периферії “не-світ”. Досліджується концептуальний профіль господині прийому, що формується навколо “напівпрозорої оболонки” буття.

Ключові слова: світлокольорова парадигма, подійний фрейм, інтеграція, фреймова сітка

Fomenko E.G., Fomenko S.M. LIGHT-COLOR PARADIGM IN THE NOVEL “MISSIS DALLOWAY” BY V. WOOLF / Zaporizhzhya state university, Ukraine

The eventful frame “a party at the private place” is analysed. The lexemes of the center “light”, transition “half-transparent gauze” and periphery “non-light” are singled out. The conceptual profile of the party’s hostess formed round the “half-transparent gauze” of existence is inferred.

Key words: light-color paradigm, eventful frame, integrity, frame network.

Статья посвящена интегративным процессам, которые рассматриваются через светоцветовую парадигму в событийном фрейме «прием гостей» в романе В. Вулф «Миссис Дэллоуэй» [1]. Цель статьи – выявить приемы фреймовой адаптации лексических единиц со значением «свет физический» в единой светоцветовой перспективе романа. Под фреймом понимается ситуация, выделяемая благодаря тематическому комплексу, в котором происходит отбор, объединение и использование языковых структур [2: 211].

Новаторство прозы В. Вулф, женском варианте прозы Дж. Джойса [3: 72], проявляется в обновлении текстовых структур, которые связаны повторяемостью настроения и мыслей персонажа в заданном фрейме. «Воздушная» проза В. Вулф по силе восприятия приближена к поэзии [4: 221]. В одном из эссе писательница советует читателю идти за своим автором, довериться личности, которая ни на какую другую не похожа [5: 18].

Проблема текстовой синонимии, участвующей в формировании фреймовой сети, является малоизученной. Однако в интеграции текста она играет важную роль. В причудливом соединении сознательного и подсознательного, рационального и иррационального, реальности и вымысла, которыми отличается техника потока сознания [6: 163], текстовая синонимия служит опорой для сцепления мгновений бытия и обновления ассоциаций, отражающих оттенки восприятия мира в себе и себя в мире.

Парадигматическое знание о структуре синонимического ряда, являющееся частью языкового знания, активизируется в тексте в новых синтагматических отношениях. С одной стороны, синонимы указывают на сферы притяжения в тематическом поле текста. С другой стороны, синонимами может актуализироваться обратный процесс. Материальная оболочка слова сигнализирует об его принадлежности к одному ряду, в то время как в текстовом функционировании оно включается в другой, пересекающийся с ним ряд.

На уровне целого текста сходство семантических элементов проявляется в общности контекстного окружения. Здесь действуют тематические поля, которые включаются в моделируемые образования типа ментальных схем, сценариев или фреймов. Структурированность человеческой деятельности проявляется в когнитивной инфраструктуре, в которой происходит «речевое адаптивное», т.е. сознательное замещение одних лексических единиц другими [7: 18].

В анализируемом романе сквозным является событийный фрейм, в котором диагностируется и оценивается ситуация, связанная с приемом в доме миссис Дэллоуэй. Хозяйке приема предписывается определенная стратегия поведения.

Событийные фреймы выполняют ряд функций: выделяют коммуникативную ситуацию, распределяют роли между участниками, объединяют участников общим пониманием ситуации и связанными с ней ожиданиями. В событийном фрейме «прием у миссис Дэллоуэй» эти функции конкретизируются так: 1) обозначение коммуникативной ситуации: прием у Клариссы Дэллоуэй в ее лондонском доме июньским вечером 1923 года, где ожидается появление премьер-министра; 2) роли, выполняемые участниками приема: отличная хозяйка, обладающая редким даром сплочения людей; ее родные и знакомые – кто часть души, кто часть жизненной мишуры (glitter), в том числе первая любовь Питер Уолш и лучшая подруга юности Сэлли; 3) объединение участников общим приподнятым настроением (сияние зала, блеск нарядов, музыка, очарование освещенного сада, светская беседа и т.п.).

Можно предположить, что событийный фрейм «торжественный прием в частном доме» должен быть решен в определенной светоцветовой перспективе. Для этого необходимо формирование поля, ассоциируемого со светом, в котором привычная ситуация (вечернее освещение, нарядное облачение людей и зала) модифицируется в соответствии с действиями и поведением участников. К словарным синонимам с общим значением «свет физический» притягиваются другие слова, которые входят в поле событийного фрейма по требованию данной ситуации, данного контекста. Каждый компонент событийного фрейма (действие, место, время и т.п.) охарактеризован в светоцветовой перспективе.

Проведенное исследование показало, что в событийном фрейме романа используются 35 лексических единиц с общим значением «свет физический», которые распределяются по трем группам: 1) центр «свет» (естественный и искусственный); 2) переход от центра к периферии «полупрозрачная оболочка»; 3) периферия «не-свет» (темнота подсознания или мрак).

Ядро составляют 24 единицы центра «свет» (67 употреблений). Они удалены от периферии «не-свет» (5 единиц, 10 употреблений) «полупрозрачной оболочкой» (6 единиц, 7 употреблений). Сравнение трех групп показывает, что лексемы со значением «свет» значительно преобладают (около 80% от всех случаев). Границы поля определяются в антиномиях light/shadow, strike light/darkness, glow/fade. По

направлению к углу падения света, темноте (солнце закрыто тучами), смене дня и ночи (предметы блекнут при ослаблении естественного света) идет отбор конкретных лексических единиц. Например:

A puff of wind...blew a thin black veil over the sun and over the Strand. The faces faded, the omnibuses lost their glow...For although the clouds were of mountainous white...the accumulated robustness and solidity, now the struck light in the earth, now darkness...[1: 153]

В поэтическом восприятии В. Вулф естественный солнечный свет, отбрасывая лучи на материальные объекты, окрашивает их в определенные тона. «Черная вуаль» туч заволакивает белизну освещаемых солнцем облаков, лишает землю привычного цветового разнообразия. Через светоцветовую перспективу (соединение лексем со значением «свет» с ахроматической гаммой белого прошлого и черного будущего) писательница наделяет настоящее (в удалении от Клариссы оно скорее серое, чем цветное) текучестью и незавершенностью. В оболочке утра, дня, сумерек и ночи, в скольжении по цветовому кругу, автор ищет побудительные факторы в деятельности людей, в их отношении к окружающему городскому пейзажу (красно-желтые автобусы, зелень парков) и движениям собственной души. В. Вулф вырисовывает картину мира, в котором «жизнь – не ряд светильников...это полупрозрачная оболочка» [8: 33].

В романе «Миссис Дэллоуэй» принцип изображения множества мгновений, впечатлений, движений души является основным. В общем потоке внешние и внутренние ощущения переплетаются, наделяются конкретными световыми реалиями. На светоцветовую перспективу набрасывается «пелена», в которой значение слов обретает зыбкость, поэтическую тонкость. Слова с общим лексическим значением, словарные синонимы, вступают в новые связи со словами, адаптированными к фреймовой сети. Вместе с ними они скользят в событийном фрейме, входя в него наряду с другими рядами взаимосвязанных лексем.

Любой повтор лексемы становится значимым. Он обеспечивает либо выдвижение художественной детали (назойливая яркость искусственных светильников – люстр, ламп и фонарей), либо помогает связать явления, на первый взгляд удаленные друг от друга (розовое лицо Клариссы и розовое платье ее дочери). Например, сравнение острого язычка язвительной женщины с язычком солнца, выискивающего предметы для придания им нарядной красоты:

She was not wordly, like Clarissa. Was she...respectable? Witty, with a lizard's *flickering* tongue, he thought [1:53].

Значение глагола *flicker* (to burn or shine with an unsteady light that goes on and off quickly) уточняется в философском размышлении о человеческой душе:

For this is the truth about our soul, he thought, our self, who fish-like inhabits deep seas and plies among obscurities threading her way between the boles of giant weeds, over *sun-flickered* spaces and on and on onto gloom, cold, deep, inscrutable [1: 177].

Прибегая к персонификации солнечных лучей, автор переносит природные явления вовнутрь человека, где в глубинах сознания нарождаются причудливые, индивидуально неповторимые миры.

Для передачи светового потока В. Вулф использует больше разных глаголов (*blaze, dazzle, flash, flicker, glare, gleam, glitter, glisten, glow, light, illuminate, shine, sparkle*), чем существительных (*beam, blaze, flash, glitter, glow, light, luster, radiance, radiancy, phosphorence*). Из них только 11 единиц повторяются, причем от трех раз только несколько лексем (глаголы *flash, flicker, glow, light* и *shin*, существительные *glow* и *light*). Наиболее частотное существительное *light*. В процентном отношении на него приходится 39,1% от всех употреблений в группе «центр».

Лексические единицы с корневой морфемой *light* указывают на: 1) источник света (лампа, молния, отверстие в крыше), 2) сияние, исходящее от человека, животного или неживого предмета, 3) совокупность огоньков, 4) характер отбрасываемого луча, 5) озарение по типу религиозного экстаза.

Сферой употребления лексемы *shine* является усиление отражения света, указание на способ передачи света или его интенсивность:

...the horses paw the ground: toss their heads: the *light shines* on their flanks: their necks curve...[1:50].

Как и *shine*, лексема *glow* уточняет лексему *light*, передавая мягкость сияния, идущего от предметов: сияние розовых лепестков по утрам или на закате, излучаемый душой свет. Типичное окружение – антитеза *glow* и *burn*.

...and it was the moment between six and seven when every flower – roses, carnations, irises, lilac – *glows*; white, violet, red, deep orange; every flower seems to *burn* by itself, softly purely in the misty beds...[1:16]

К пяти «периферийным» лексемам относятся существительные *darkness* и *shadow*, субстантивированное прилагательное *dark*, прилагательное *dear* и глагол *fade*. Они обозначают потерю светового ощущения или мрачное состояние души:

Somehow it was her disaster – her disgrace. It was her punishment to see sink and disappear here a man, there a woman, in *this profound darkness*, and she forced to stand here in her evening dress [1: 203].

К лексическим единицам, передающим переход от света к тени, относятся глаголы *burn*, *spot*, *pale*, существительное *spot*, глагольное сочетание *take gauze*, фразовый глагол *go in/out*. Персонифицируя свет, В. Вулф останавливает луч на определенном предмете. Так ласкаются солнцем листочки:

...and the sun spotting now this leaf, now that, in mockery...[1: 77].

В данном примере еще нет света: просто факт остановки луча на облюбованном предмете фиксируется чутким наблюдателем.

Особое место в группе занимает фразовый глагол со значением «заходить/выходить»: он переводит дневной свет в искусственный. Солнце всходит и заходит, проникает в окна, скользит по стене, играет с листвой. Когда естественный свет притупляется, вступают в силу огни большого города – фонари, желтые проемы освещенных окон, подцветки лужаек. Подобно внешнему миру, душа человека озаряется внутренним светом – неровным, пульсирующим в молодости и мягким, ровно льющим в зрелости.

The sun might *go in and out*, on the tassels, on the wall-paper, but he would wait, he thought...he would wait in this warm place, this pocket of steel air, which one comes on at the edge of a wood sometimes in the evening...[1: 158]

Как представляется, в событийном фрейме идет поиск внутреннего света, возвращаемого человеком внешнему миру; цветоцветовая гармония наступает после жизненного очищения, обновления, обретения мудрости. Писательница смело проникает в глубины подсознания, ищет связь человека с космосом через универсальные категории бытия, к которым относятся свет и цвет. «Космическое» вхождение солнечной энергии недостаточно для человека. Для него важно эту энергию преобразовать, вернуть, насладившись общением, избавившись от ощущения песчинки в миге жизни.

Светоцветовая парадигма имеет несколько точек вхождения в событийный фрейм. Приемы у Клариссы и традиционные вечера в доме ее родителей; неожиданный приезд старого друга Питера Уолша и мимолетное сожаление о расставании с наивной юностью на залитой лунным светом террасе в родительском доме; неожиданное появление на приеме давней подруги, воспринимаемой в новом, приглушенном свете, - в событийном фрейме общаются люди. Приемы у Клариссы противопоставляются мучительному заточению Септимуса Смита в клетушке с чердачным окном, которая давит на его психику.

Прослеживается тесная связь между функционированием событийного фрейма и его цветоцветовым оформлением. Во-первых, в коммуникативной ситуации освещаются хлопоты, связанные с ожиданием приема (Кларисса отправляется на привычную прогулку по центру Лондона, чтобы собственноручно отобрать цветы), с подготовкой вечернего платья (в серебристо-зеленом платье Кларисса сияет, словно вышедшая из моря русалка). Здесь же дается общая характеристика атрибутов любого приема (*the lighted house, the door open, motor cars, bright women, invitation, perfect hostess, guests*), подчеркивается яркость убранства помещения, где собираются приглашенные (*windows lit up, glare, an intense light hung*).

Во-вторых, происходит перераспределение ролей на приеме. Радушная хозяйка, которая излучает праздник (*illuminate and kindle*), притягивает, подобно впитавшему дневной свет цветку (*glows, burns by itself, softly, purely*); словно подсмотрев подобное у солнечного лучика, она наделяет своим мягким ореолом каждого гостя (*spotting now this leaf, now that...dazzling it with soft gold in pure and good temper*). Прием доставляет Клариссе удовольствие, выделяет ее вечера из череды других приемов. Подстать хозяйке ее любимые гости. Вот тетя, подобная маяку, - естественная связь между поколениями. Вот Элен Хендерсон, которая с годами обрела ровный, спокойный свет, – гордый, полный достоинства зрелый возраст. Добродушный сэр Гарри с его выразительным, искрящимся смехом и наивными живописными полотнами. Светящаяся миссис Хилберри и надменная святоша Кидман, потерявшая былой свет Сэлли и оставленный в лунном свете расставания Питер – в них радости и разочарования, игра света и тени.

В-третьих, вспоминая о сходных ситуациях, каждый персонаж выделяет то, что дорого ему. На приемах Клариссы, в присутствии самой Клариссы (побледневшей и поседевшей после болезни) происходит высвобождение, потому что от хозяйки исходит внутренний свет, озаренный любовью к людям, природе, саду, цветам, изменчивой красоте мира. Кларисса естественна, как солнечный свет. Она просто живет, просто отражает теплоту, она ведает о чаяниях людей и дает им уверенность в завтрашнем дне, наделяет покоем.

О внутреннем огне Клариссы мало кто догадывается. Она живет в страхе перед жаром солнца, но с годами перебарывает его. Кларисса пытается понять, насколько глубоко море отдельной человеческой души. Ей самой иногда кажутся нелепыми атрибуты «приема» -например, встреча с гостями с приветствием из дежурных фраз. Но она, через прием, выражает себя, насыщает душу. Ее приемов коснулся солнечный лучик, здесь место, в котором мерцает внутренний огонь подлинной Клариссы. Дом Клариссы отражает ее внутренний мир, освещенный воспоминаниями о драгоценной дружбе, о катании на лодке при луне, о встречах и расставаниях, не выбирающих времени суток. Мироощущение миссис Дэллоуэй питается мягким сиянием пропитанных солнцем цветов. Не интеллект, а душа, как понимают давние знакомые Клариссы, притягивают людей к семейству Дэллоуэй.

Во фреймовой адаптации лексем со значением «свет», помещенных в метафорах и сравнениях, персонифицируется природа и одухотворяется жизнь большого города. Свет проникает в листву, окна домов, разгорается ярким пламенем на лужайках, освещает гостиные. Темнота несет с собой воспоминания, напоминает о боли, наводит на грусть. Для цвета есть разница в том, утро сейчас или вечер, находится предмет на свету или в тени:

Going and coming, beckoning, signaling, so the light and shadow, which now made the wall gray, now the bananas bright yellow, now made the Strand gray, now made the omnibuses bright yellow, seemed to Septimus Warren Smith lying on the sofa in the sitting-room; watching the watery gold glow and fade with the astonishing sensibility of some live creature on the roses, on the wall-paper [1: 153].

Появление в данном отрывке желтого цвета объясняется, прежде всего, тем, что желтый цвет всегда несет с собой свет. В его светлой природе – веселость и ясность, на мгновение просветляющие помутневший разум Септимуса. Солнечно-желтым цветом измученный персонаж освобождается от страха смерти, пытается перешагнуть границы обособленности людей.

В. Вулф переосмысляет типичную ситуацию «приема гостей». Вместо блеска канделябр (искусственный свет) – сияние Клариссы (sparkling). На солнечный свет похож добродушный искристый смех (dazzle), сияет платье (shine) и мелькает воспоминание (flash back). Светятся цветы и люди (glow). Свет многолик, как и его источник – лунный блик, солнце, чердачное окно (moonlight, sunlight, skylight).

And now Clarissa escorted her Prime Minister down the room, prancing, sparkling, with the stateliness of her gray hair. She wore earrings, and a silver-green mermaid's dress. Lolloping on the waves and braiding her tresses she seemed, having that gift still; to be; to exist; to sum it all up in the setting sun on some clear evening over the waves...[1:191].

Типичные контексты, в которых появляются лексемы с обозначением «свет», указывают на Клариссу. В цветовом кодировании хозяйки приема выделяются: 1) синева-зеленый цвет, цвет маленькой птички; 2) серебристо-зеленый цвет любимого вечернего платья; 3) розоватый оттенок лица, связывающий Клариссу с розовой свежестью наряда ее дочери. Кларисса воспринимается посторонними людьми в пассивном синева-зеленом цвете. В таком сочетании можно увидеть либо «синее небо + зеленый луг», либо «практический ум + интуицию». Синева-зеленый считается цветом внутреннего напряжения, в котором скрыто энергетическое отношение человека к самому себе. Цвет ее платья означает, по-видимому, манеру уверенно держаться в обществе, что требуется от искусной хозяйки приема. В розовых хроматических лучах мелькает на приеме юная дочь Клариссы; в ахроматических лучах передается зрелость поколения ее родителей (бледность лиц, седеющие волосы).

В событийном фрейме «прием» формируется мир Клариссы. С годами ее внутренний огонь умирится, трансформируясь из жаркого света в мягкое сияние. Чтобы стать такой, Клариссе пришлось пройти длинный путь разочарований и побед. Каждый прием становится основанием для обращения к прошлому и переосмыслению настоящего.

В цветоцветовой перспективе складывается концептуальный профиль главного персонажа: МЯГКОЕ МЕРЦАНИЕ ОСВЕЩЕННОГО СОЛНЦЕМ ВНУТРЕННЕГО ОГНЯ ДУШИ КЛАРИССЫ ДЭЛЛОУЭЙ ДЕЛАЕТ ЕЕ ИДЕАЛЬНОЙ ХОЗЯЙКОЙ РАУТОВ (soft glow of heated light from sun-flickered deep spaces of Clarissa's soul makes her a perfect hostess). Выбирая для себя роль хозяйки, Кларисса выполняет человеческий долг единения, сплочения друзей и знакомых под одной крышей. Подобно дирижеру, она завораживает их праздничным ощущением жизни. В этом ее предназначение и счастье.

Таким образом, в событийном фрейме «прием» В. Вулф показала истинность света, идущего от любимого человека, открытого для мира и преобразующего яркий искусственный свет в приглушенное мерцание обновляющего сияния человеческой души. В цветоцветовом потоке выстраивается связь между Клариссой и Септимусом, Клариссой и Питером, Клариссой и Сэлле и многими другими. Мерцанием внутреннего света преодолевается страх перед мраком, старостью и забвением. «Полупрозрачная оболочка» бытия Клариссы позволяет ей избежать горечи одиночества, сохранить себя как целое в отблеске светильников жизни.

ЛИТЕРАТУРА

1. Woolf V. Mrs. Dalloway. – L.: Penguin, 1996. – 215p.
2. Кусько Л.Я. Фреймові стратегії у різножанровому іноземномовному дискурсі // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ, 2001. – С.210-214.
3. Literature and culture in modern Britain. – Vol. 1: 1900-1929. – L.: Longman, 1993. – 250p.
4. Burgess F. English literature. – L.: Longman, 2000. – 278p.
5. Woolf V. You should one read a book? // College reading. – Boston: Heath, 1957. –
6. Кухаренко В.А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – 192с.
7. Прохоров В.Ф. Глагольная синонимия в немецком и русском языках. – Запорожье: ЗГУ, 1997. – 193с.
8. Вульф В. Современная художественная проза // Зарубежная литература XX века. – М.: Флинта, 1999. – С.30-37.

УДК 004. 438 : 004. 92

О НЕКОТОРЫХ ГРАФИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ КОМПЬЮТЕРНОГО СЛЕНГА

Чирвоный А. С., студент

Запорожский государственный университет

В статье идет речь о некоторых графических особенностях компьютерного сленга. Основная проблема, по мнению автора, заключается в трудности выражения эмоций с помощью электронных средств общения. Вывод, сделанный автором, заключается в том, что взаимопроникновение общепотребительной лексики и компьютерного жаргона будет продолжено и усилено, в связи с постоянно увеличивающимся количеством компьютерных пользователей.

Ключевые слова: компьютерный сленг, хакер, экспрессивность, Интернет, графические инновации, жаргон, «ник», чат, электронная почта.

Чирвоный О. С. ПРО ДЕЯКІ ГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМП'ЮТЕРНОГО СЛЕНГУ / Запорізький державний університет, Україна.

У статті мова йде про деякі графічні особливості комп'ютерного сленгу. Основна проблема, на думку автора, полягає в труднощі вираження емоцій за допомогою електронних засобів спілкування. Висновок, зроблений автором, полягає в тому, що взаємопроникнення загальноживаної лексики і комп'ютерного жаргону буде продовжено і посилено, у зв'язку з тим, що кількість комп'ютерних користувачів постійно збільшується.

Ключові слова: комп'ютерний сленг, хакер, експресивність, Інтернет, графічні інновації, жаргон, «нік», чат, електронна пошта.

Tchirvony A. S. ON SOME GRAPHIC PECULIARITIES OF COMPUTER SLANG / Zaporizhzhya state university, Ukraine

The article deals with the problem of graphic peculiarities of computer slang. The main problem, as described by the author, is the problem of expressing one's feelings by means of electronic conversation. The conclusion made by the author is that the interosculation of common words and computer slang, so called hackish, will proceed and enlarge, as more and more users now become engaged with computers and the Internet.

Key words: computer slang, hacker, expression, Internet, graphic innovations, jargon, nick, chat, e-mail.

Наблюдения за средой людей, чья профессия связана с использованием компьютеров и особенно – сети Интернет, показывают, что именно в этой сфере происходит не только наиболее активное создание неологизмов, но и имеют место всевозможные грамматические, фонетические и графические инновации. На наш взгляд, уже можно говорить о появлении особой компьютерной субкультуры, имеющей, как и всякая субкультура, свою собственную уникальную лексику, так называемый сленг.

Единого и всеобъемлющего определения сленга нет до сих пор. Многократно предпринимаемые попытки четко его обозначить, разграничить сленг и общепотребительную лексику, как и сленг и нецензурную речь, не дали особых результатов. Определения сленга, которые часто пытаются наскоро придумать в ходе споров или ученых дебатов, часто оказываются ошибочными. Таким образом, в

различных словарях и пособиях по сленгу мы можем встретить множество определений сленга, таких, как: «нецензурная речь», «язык низших слоев, неграмотных и беспутных людей», «поэзия простого человека».

Американский поэт Карл Сэндберг как-то сказал, что сленг – это «язык, который закатывает рукава, плюет на ладони и приступает к работе» [1]. Однако этот образ, хотя и яркий, не отличается особой точностью. Существует также определение «Всеобщего словаря Ридерз Дайджест», в котором сленг назван «языком, характерным для определенной группы людей, аргумент или сленгом». Определение, данное Oxford English dictionary – «language of a highly colloquial type, considered as below the level of standard educated speech, and consisting either of new words or of current words employed in some special sense» хорошо, однако не совсем точно передает некоторые тонкости, отличающие сленг от аргумента или кента [2]. Наилучшим, по-видимому, является определение Webster's Third New International Dictionary, который дает сленгу следующее объяснение: «A nonstandard vocabulary composed of words and senses characterized primarily by connotations of extreme informality and usually a currency not limited to a particular region and composed typically of coinages or arbitrarily changed words, clipped or shortened forms, extravagant, forced, or facetious figures of speech, or verbal novelties usually experiencing quick popularity and relatively rapid decline into disuse» [3]. Это определение сленга, как мы видим, тоже не идеально, однако максимально приблизилось к всеобъемлющему определению этого явления.

Однако сленг не является жаргоном, тайным языком, диалектом или недопустимым использованием идиом в повседневной речи, хотя в нем могут содержаться элементы всего вышеперечисленного. С точки зрения лингвиста сленг – это стиль языка, который занимает место, противоположное слишком формальной, официальной речи. Сленг находится в самом конце возможных средств речевого общения: он расположен за пределами разговорной речи, там, где язык становится слишком острым и вульгарным, чересчур новаторским и неудобоваримым в разговоре с незнакомыми людьми. Сленг также включает различные формы речи, с помощью которых люди могут отождествлять себя с определенными социальными группировками, начиная с детей, молодых бизнесменов и компьютерных хакеров, и заканчивая преступниками, алкоголиками и наркоманами.

В целом, граница между просто живым, разговорным языком и сленгом была и есть очень подвижной. Статус слова меняется со временем, и то, что считалось сленгом в 60-х, 70-х, 80-х годах, теперь стало частью повседневного словаря людей. Следует отметить, однако, что имеет место и процесс возвращения в активную речь старых сленговых выражений. Так, в 80-е годы, вместе с «яппи» и привнесенным ими культом работы, вернулись устаревшие синонимы слова «деньги», такие как “pelf”, “rhino”, “ackers”, “moolah”, “spondulicks” и “dosh”. Для обозначения понятия «наркотик» слово “dope” было заменено такими словечками как “charge”, “shit” или “gear”. Однако оно снова поднялось на поверхность в 70-х годах. Сменявшие друг друга поколения использовали разные слова для выражения одобрения: “fab” уступило место “groovy”, “brill” и “wicked”. Сленг каждой исторической эпохи отражал свои черты времени. Сленг 60-х был следствием повышенного интереса к сексу, наркотикам, популярной музыке и постоянной эйфории. Сленг 70-х содержал большое количество эпитетов, относящихся к неудачникам: “wally”, “nurd”, “wimp”. В сленге 80-х преобладали слова, относившиеся к деньгам, работе, потребительству [4].

Статус слова зависит и от многих других обстоятельств: от возраста и социального положения, от отношения к языку и предрассудков отдельных людей. Поэтому, большинство людей считают, что они прекрасно умеют распознавать сленг, но их мнения по значению отдельных слов могут сильно различаться между собой.

Однако, граница между литературной речью и сленгом не является единственной. Существуют границы и внутри самого сленга, причем зачастую его разновидности настолько же отличаются друг от друга, как и сленг – от литературного языка. Зачастую сленг зависит от социального статуса людей, его употребляющего, их национальности, профессии и хобби. Однако всегда он отличается большей экспрессивностью и точностью, чем общеупотребительный язык. В этом аспекте компьютерный сленг стоит особняком. Он лаконичен, изобилует сокращениями и своеобразной символикой. Для человека, незнакомого с лексикой компьютерной субкультуры, так называемого «чайника», этот язык может показаться лишенным всякого смысла.

Чтобы понять, что же спровоцировало столь фундаментальные отличия компьютерного сленга, нужно прежде всего проанализировать причины и обстоятельства его появления.

Хотя появление компьютерного сленга напрямую связано с появлением компьютеров, их не следует считать ровесниками. По-видимому, компьютерный сленг произошел от профессионального сленга программистов, работавших с первыми ЭВМ. Настоящий же расцвет языка хакеров пришелся на время так называемой «миникомпьютерной эры» (minicomputer era) – с 1967 по 1987 годы, когда защитные системы еще не были достаточно мощными, а значит, недоступными для хакеров. К этому времени

относятся большинство компьютерных неологизмов и новообразований, которые, правда, в большинстве своем не проникли в общеупотребительную речь.

Другой “бум” новых слов и выражений приходится на годы после 1995, когда в продажу поступила операционная система Windows. Благодаря исключительной простоте и ориентации на Интернет, она привела к притоку пользователей, которые выполняли двойную функцию: во-первых приносили новые понятия в компьютерный сленг; во-вторых способствовали проникновению последнего в общеупотребительный язык [5]. Собственно, создание неологизмов в этой сфере продолжается до сих пор, поэтому говорить об итогах «второй волны словообразования» еще рано.

Исходя из вышесказанного, многие особенности компьютерного сленга становятся понятными. Краткость и обилие сокращений частично объясняется энергичностью хакеров, их стремлением уложиться с сообщением в возможно меньший отрезок времени; частично же это обусловлено стремлением остаться непонятным для непосвященных, не быть выслеженным. Еще одним следствием вышесказанного является прочно укоренившаяся теперь и среди обычных пользователей привычка пользоваться «никами» – компьютерными кличками.

Развитие электронных средств связи и общения (электронной почты, ICQ, чатов), спровоцировало исключительно письменное общение пользователей между собой. Это также объясняет большое количество сокращений в хакерском сленге: на письме они легче воспринимаются.

На наш взгляд, большинство графических особенностей сленга могут быть выделены в три условные группы:

- 1) Средства, изобретенные самими пользователями.
- 2) Средства, пришедшие в письменную речь из компьютерных языков программирования.
- 3) Средства, пришедшие из других социальных и профессиональных областей сленга.

Также, по нашему мнению, невозможно составить и проанализировать явление подобного рода, не имея примера для сравнения, поэтому в большинстве случаев мы будем сравнивать графические особенности англоязычного и русскоязычного компьютерного сленга. Характерной особенностью последнего является, как видно, некоторая «вторичность» лексики, поскольку русскоязычные пользователи используют в своей повседневной речи слова, пришедшие из английского компьютерного сленга, и таким образом их «поле деятельности» в области словообразования несколько сужено. В связи с этим еще более интересным становится наблюдение за теми нововведениями, которые все же появляются в их среде, и сопоставление их с уже имеющимися аналогами в англоязычной компьютерной среде.

1. Средства, изобретенные пользователями.

Неспособность письменной речи передать весь спектр эмоций оказывает большое влияние на формирование хакерского сленга; отсюда его неэмоциональность. Этот пробел, однако, достаточно успешно заполняют так называемые emoticons – явление, не встречающееся больше нигде, кроме компьютерной среды [6]. Наиболее известными из них являются ☺ и ☹, однако зачастую авторы электронных документов заменяют их значками, созданными с помощью клавиатуры. Получившиеся значки находятся как бы на боку, однако, гамма выражаемых ими эмоций гораздо полнее:

- : -) – удовлетворение, позитивное отношение;
- : - (- неудовлетворение, негативное отношение;
- : - | - нейтральное отношение;
- ; - \ - дьявольская усмешка;
- >8 [] – крайнее удивление, ужас;
- : - < - растерянность и т. д.

Среди русскоязычных пользователей распространено несколько ироничное отношение к подобным видам выражения эмоций, поэтому зачастую они прибегают к подчеркнуто экспрессивным средствам, таким как использование искаженных значков. Например, :))))))) означает крайнюю степень радости, в свою очередь : /// используется для обозначения некоторой подавленности. Чрезвычайно широкое употребление, однако, приобрело использование множественных знаков препинания, в частности, вопросительного и восклицательных знаков, и если в обычной переписке это выглядит неорганично и даже грубо, то в электронном общении данный способ выражения эмоций является вполне приемлемым [7].

[12:28:55] stanp2000: привет всем!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

Кроме употребления emoticons, существует еще множество способов выражения своего позитивного или негативного отношения к чему-либо. Здесь сложилась поистине уникальная ситуация, когда человек, с одной стороны, хочет выразить свои эмоции, а, с другой стороны, современные информационные технологии не позволяют ему сделать это в полной мере и вынуждают его изощряться и изобретать новые способы передачи экспрессивности на письме. Хакерами была создана целая система правил, касающаяся средств эмоциональной передачи, одно из них – текст, написанный заглавными буквами, воспринимается как крик. Правило это настолько укоренилось в умах пользователей, что человеку, имеющему привычку писать сообщения заглавными буквами, вероятнее всего, вскоре скажут: "stop shouting, please, you're hurting my ears!".

В русскоязычном Интернете, однако, на это явление смотрят, как правило, сквозь пальцы. Обычно модераторы – люди, призванные следить за чистотой общения (неупотребления бранных слов, чрезмерно экспрессивных выражений), – позволяют вставлять в речь предложения, написанные только заглавными буквами. В данном случае скидка делается еще и на неопытность некоторых пользователей, которые, во-первых, не знают, что означает подобный прием, во-вторых, могут просто быть не в состоянии отключить данный режим выделения.

Еще одним часто используемым средством выражения эмоций являются звездочки (asterisks). Слово, заключенное в них, воспринимается как несущее большую экспрессивность, чем остальные.

*"What the *hell*?"*

Подобным же образом следует воспринимать и слова "=hell=", "\hell/", или "/hell/". В сети FidoNet часто встречаются варианты #bright# и ^dark^ . Слова могут выделяться С Л Е Д У Ю Щ И М О Б Р А З О М либо с помощью знаков вставки (^).

Следует, однако, заметить, что существует семантическая разница между разными способами выделения. Например, *emphasis like this* выделяет всю фразу целиком, в то время как *emphasis* *like* *this* предполагает, что говорящий произносит слова очень четко и медленно, с тем, чтобы заставить слушателя вдуматься в каждое слово.

Заключение слова в скобки с помощью символа * также может означать, что таким образом обозначается какое-либо произведенное действие либо звук. Например: *bang*, *hic*, *ring*, *grin*, *kick*, *stomp*, *mumble*. То же самое означают слова, заключенные в специальные скобки: <bang>, <hic>, <ring>, <grin>, <kick>, <stomp>, <mumble>, особенно этот способ выделения прижился после введения в 1993 году стандарта HTML (Hyper Text Markup Language).

В русскоязычном общении выделение с помощью звездочек также употребляется, однако, как показывают наблюдения, в последнее время они чаще всего используются в именах собственных – никах.

Способы написания ников в русскоязычном и англоязычном сленге также различаются. Если англоязычные пользователи более тяготеют к обычным именам – Lisa, Eric, Charlie, русскоязычные, как правило, стараются выбрать себе достаточно экстравагантное имя. Не последнюю роль в этом играют и средства графического выделения. Яркими примерами в подтверждение данного тезиса будут, например, имена [Shepp@rD™](#), [OR@!KUL](#), [*Ag0niZinG_Su\\$pen©E*](#) и др. [8].

Уже упоминавшаяся вторичность русскоязычного компьютерного сленга и примат англоязычного программного и аппаратного обеспечения обусловили интересную особенность, которая в настоящее время проявляется достаточно редко, однако еще несколько лет назад была доминирующей. Речь идет о написании русских слов латинскими буквами, что трактуется, как правило, как подчеркнуто важное сообщение. В настоящее время, впрочем, данный прием часто используется с иронической целью.

[12:31:50] dremma: LADNO JA POIDU,A TO S VAMI ZASNUT MOWNO.ESLI СHTO PIWITEdremma@mail.ru..... ili vizivaite v privat,esli est o chem poboltat.poka.vseh zeluju.....

В приведенном выше примере, как мы видим, скомбинированы два способа графического выделения, призванных подчеркнуть важность написанного – это написание слов латинскими буквами и выделение заглавными буквами. Вместе с тем применяется уже упоминавшийся способ множественного использования знаков препинания, в данном случае многоточия, с целью имитировать устную речь.

Следует заметить, что русскоязычные пользователи зачастую «упрощают» написание слов английскими буквами, используя для передачи диграфов буквы или символы других алфавитов. Так, в приведенном выше примере мы видели, что звук «ж» был передан буквой “w”. Часто “w” обозначает «ш» (вероятно, это связано с внешней похожестью букв), звук «ч» передается цифрой «4» (например, в слове s4astlivie) и т. д.

Существует еще один полушутливый способ «устного письма». Так, например, предложение “Be nice to this fool^N^N^N^Ngentleman” читается примерно как “Be nice to this fool, er, gentleman...”, с

подчеркнутой иронией. В целом же, орграф ^Н часто используется на письме при необходимости подчеркнуть перемещение на одну позицию назад. Способ этот использовался на старых компьютерах, сейчас его придерживаются по старинке либо для уже упоминавшегося выше комического эффекта.

2. Средства, пришедшие в письменную речь из языков программирования.

Так, например, значок * в формуле обычно означает умножение. Однако два таких значка рядом обозначают возведение в степень (это, очевидно, пришло из языка FORTRAN).

$$2 ** 8 = 256.$$

Возведение в степень также может осуществляться с помощью символа ^ (вставка); таким образом, $2^8 = 256$ будет восприниматься так же, как и предыдущий пример (данный способ был впервые использован в языке Algol-60, а затем позаимствован языком BASIC, который также использует этот символ для возведения в степень).

Так называемая тильда (~) обычно употребляется при обозначении количества и означает «примерно». ~50, таким образом, означает «около пятидесяти».

Широкое употребление нашли всевозможные математические символы. В сети Usenet логические, алгебраические, грамматические и другие символы, такие как |, &, ||, &&, !, ==, !=, >, <, >=, и <=, часто объединяют со стандартным английским. Для обозначения неравенства используются символы <> и /= (из языков Ada, Common Lisp и Fortran 90). Приставка `!` как синоним `not-` или `no-` встречается особенно часто; `!clue`, таким образом, читается как `no-clue` либо `clueless`.

Еще одна уникальная конструкция, появившаяся относительно недавно, пришла, вероятно, из синтаксиса систем Unix или языка Perl. Она заключается в добавлении к любому слову либо сокращению значка доллара (\$), что означает любого представителя класса, обозначенного этим словом. Например, \$Internet означает «любой пользователь Интернета», \$iMac – «любой пользователь компьютера Power Macintosh» и т. д.

It's so easy any \$Internet luser can get it right!

В этом смысле русскоязычный компьютерный сленг, безусловно, проигрывает англоязычному. Если простейшие условные обозначения наподобие * или ^ употребляются уже достаточно широко, то более сложных графических средств отмечено пока не было. Для формирования полноценной знаковой системы, подобной англоязычной, необходим достаточно долгий период времени, а русскоязычный компьютерный сленг насчитывает пока едва ли больше двух десятков лет. Следует заметить, однако, что западным хакерам для создания собственного полноценного сленга, со всеми его графическими, лексическими и грамматическими особенностями, понадобилось порядка сорока лет.

Необходимо также отметить, что компьютерный сленг не является закрытой территорией для всевозможных новообразований, созданных за его пределами. Наоборот, всевозможные коллоквиализмы, уличный сленг составляют в нем большую долю, что вполне естественно, поскольку так называемая нормативная лексика в повседневной речи используется лишь небольшой группой людей, в то время как разговорная лексика присутствует в узусе любого социального слоя. Исходя из вышесказанного, третий пункт включает в себя приемы, пришедшие из других областей сленга, как правило, нелитературного, «уличного» языка общения. Сюда входит просто неграмотное написание, противоречащее нормам грамматики (*I got lotsa warez w/docs 'n' hafta check 'em*), замена целых слов идентично звучащими буквами либо цифрами (U r 1da fool) и т. д.

В русскоязычном электронном общении приемы упомянутого вида можно разделить на два подвида: приемы нарочито неправильного написания и приемы неправильного написания вследствие естественной неграмотности. К первому пункту относятся нарочито экспрессивные выражения, используемые, в основном, с целью максимального приближения к устной речи:

*****Меп*****: *STORM, гы...не...не рядом.....он ваще-то ваял картинку, а уже тут...а ваще многое поменялось...*

STORM: *Tigran, ЩА ССЫЛОЧКУ КИНУ...*

Ко второй группе следует отнести выражения, не несущие никакой дополнительной эмоциональной нагрузки, написанные искаженным образом лишь из-за естественного невежества. Не исключено, что написание слов таким образом привлекает общее внимание и поэтому играет роль некой приманки.

11:45:42 @BB deadd:не магу...я на работе...позже(ей прийдут))) [9].

Особняком в этой группе стоят такие ошибки, как неправильная постановка знаков препинания, их отсутствие, пропущенные буквы в словах и т. д. Это обусловлено уже упоминавшейся быстротой общения, когда важно донести до собеседника смысл, и все тем же стремлением максимально сохранить темп и своеобразие устной речи.

Следует заметить, что многочисленные исследования общения с помощью электронных средств связи показали, что средства эти не оказывают какого-либо тормозящего или сдерживающего воздействия на людей, наоборот, зачастую они провоцируют собеседников на откровенность, которой было бы проблематично достигнуть в иных условиях. Сам факт разговора с невидимым собеседником имеет свойство провоцировать некоторое пренебрежение установленными требованиями субординации и позволяет ощутить абсолютное равенство хотя бы на словах. Отрицательные же последствия электронного общения заключаются, по-видимому, в некоем обезличивании говорящих, что является побочным эффектом упомянутого «равенства». Последнее также зачастую служит для ничем не спровоцированной грубости и даже оскорблений. Чтобы избежать неприятных происшествий подобного рода, англоязычная электронная беседа подчеркнута вежлива и доброжелательна: в общении часто используются обороты, давно вышедшие из употребления в менее демократичных средствах связи – радио и телевидении, и тем более – в устной речи. К примеру, нередко встречается одобрителная фраза "Well said, sir!". Во время эксперимента, проводимого нами в англоязычном чате, в течение полутора часов ни один из участников разговора не использовал ненормативную лексику и не допустил какой-либо грубости по отношению к своему собеседнику либо другим пользователям, находившимся в чате [10].

В русскоязычном же электронном общении ненормативная лексика и всевозможные коллоквиализмы не только не редки – они составляют большой процент от общей массы информации. И если в крупных чатах осуществляется некий контроль за употреблением бранной лексики, вследствие чего использование последней может быть чревато выбросом с канала, то в более мелких это считается необходимым элементом электронной беседы. В связи с этим можно предположить фундаментальные различия в мировоззрении, мировосприятии и менталитете русскоязычных и англоязычных пользователей.

Таким образом, рассмотрев некоторые графические особенности компьютерного сленга, можно прийти к выводу, что на данный момент идет активное создание и использование графических экспрессивных средств в самой среде компьютерных пользователей. Имеет также место проникновение компьютерных терминов в общеупотребительную лексику, причем в последнее время наблюдается усиление этого процесса. Связано это, как уже упоминалось, с упрощением работы на компьютере и снижением стоимости последнего, в связи с чем более широкие слои населения получили доступ к современным информационным технологиям, обогащая общеупотребительную лексику, с одной стороны, и компьютерный сленг – с другой.

ЛИТЕРАТУРА

1. Tony Thorne. A Dictionary Of Modern Slang – М.: Вече, 1996. - 583 с
2. Hornby A. S. Oxford English Dictionary – Fifth Edition, Oxford University Press, 1994. - 767 с
3. Webster's Third New International Dictionary – Stein&Day, 1996. - 625 с
4. Green, Jonathon. The Dictionary of Contemporary Slang - Stein&Day, 1985. – 365 с
5. Raymond, Eric. Jargon File 4. 2. 3//www.tuxedo.org/~esr/jargon/jargon.html
6. Johns, Tim. Internet Neologisms//web.bham.ac.uk/johnstf/neo.htm
7. www.chat.ru
8. www.chat.zp.ua
9. www.galachat.com
10. http://chat.yahoo.com

ПАМЯТЬ В ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА (НА ПРИМЕРЕ ФРАНЦУЗСКОГО МЕТАФОРИЧЕСКОГО СЛОВОУПОТРЕБЛЕНИЯ)

Ярцева Л.И., преподаватель

Запорожский государственный университет

В статье идет речь о метафорических моделях памяти, которая рассматривается как пространство, где хранится информация, как орган, который ее записывает и сохраняет, как способность человека помнить.

Ключевые слова: языковая картина мира, память, когнитивная модель, интеллектуальное пространство, информация.

Ярцева Л.І. ПАМ'ЯТЬ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА ПРИКЛАДІ ФРАНЦУЗЬКОГО МЕТАФОРИЧНОГО СЛОВОВЖИВАННЯ). Запорізький державний університет, Україна.

У статті йдеться про метафоричні моделі пам'яті яка розглядається як простір, де зберігається інформація, як орган, який її записує і зберігає, як здібність людини пам'ятати.

Ключові слова: мовна картина світу, пам'ять, когнітивна модель, інтелектуальний простір, інформація.

Yartseva L. I. MEMORY IN THE LANGUAGE'S PICTURE OF THE WORLD (ON THE EXAMPLE OF FRENCH METAPHORIC WORDUSING), Zaporizhzhya state university, Ukraine.

The article deals with metaphoric models of memory which is considered as space where the information is kept; also as an organ which saves, tape and contain it; as man's ability to remember.

Key words: language's picture of the world, memory, cognitive model, intellectual space, information.

Настоящее исследование посвящено описанию некоторых свойств наивной (языковой) модели памяти. Материалом для анализа служили метафорические словоупотребления современного французского языка, отображающие интеллектуальную деятельность человека.

Метафора играет важную роль в построении языковой картины мира.

Она присуща всем языкам и во все эпохи, она охватывает разные аспекты языка и обнаруживается во всех его фундаментальных разновидностях [3,11].

Метафора служит тем орудием мысли, при помощи которого нам удастся достигнуть самых отдаленных участков нашего концептуального поля [8,72].

Привлечение метафоры для понимания опыта является одним из величайших триумфов человеческого мышления. Рациональное мышление в значительной мере опирается на метафорические модели. Любой адекватный подход к рациональности требует использования воображения, а воображение неотделимо от метафорического рассуждения [6, 182].

По мнению Н.Д. Арутюновой, изучение метафоры становится все более интенсивным, захватывает разные области знания.

Следствием взаимодействия различных направлений научной мысли стало формирование когнитивной науки.

В основе когнитивного подхода – фундаментальная идея о том, что мышление представляет собой манипулирование внутренними (ментальными) репрезентациями типа фреймов, планов, сценариев, моделей и других структур знания [15, 5].

Р.Л. Солсо определяет когнитивную модель "как метафору, основанную на наблюдениях и выводах, сделанных из этих наблюдений, и описывающих, как обнаруживается, хранится и используется информация".

Построенные учеными понятия и модели – суть метафоры, отражающие реальную природу вселенной и являющиеся исключительно человеческими творениями. Они есть продукт мысли, который может отражать реальность [12, 44].

Психологи считают язык основным проявлением когнитивных процессов [там же, 516].

Каждый природный язык отражает определенный способ восприятия и концептуализации действительности. Слова языка, как общественного явления, несут в себе отражение жизни общества, его материальной и духовной культуры.

Известный современный лингвист и философ В. Руднев определяет картину мира как систему интуитивных представлений о реальности [10, 227].

Наивная "анатомия" отличается от привычных нам представлений о человеке [14, 6].

Изучением памяти занимаются представители различных наук.

Так, в частности И.М. Сеченов указывал на то, что память считают краеугольным камнем психического развития [11, 250].

Психологи определяют память как форму психического отражения действительности, заключающуюся в закреплении, сохранении и последующем воспроизведении человеком своего опыта. Различают основные процессы памяти: запоминание, сохранение, забывание и восстановление [9, 249].

Психологические учения о памяти старше ее физиологического, биохимического и кибернетического изучения.

Одной из первых теорий памяти, не потерявшей своего значения до настоящего времени, была ассоциативная психологическая теория, которая возникла в XVII в., разрабатывалась в XVIII и XIX вв.

Память в русле данной теории понималась как сложная система кратковременных и долговременных ассоциаций по смежности, подобию, контрасту, временной и пространственной близости, лежащих в основе кратковременной и долговременной памяти человека.

Начало экспериментального изучения памяти было положено в конце XIX в. исследованиями немецкого психолога Германа Эббингауза.

В конце XIX в. на смену ассоциативной теории памяти пришла гештальттеория, которая находилась под большим влиянием физики и математики.

Эта психология разлагала все сложные явления на элементарные, стремясь из их сочетания вывести законы формирования сложного целого. Для нее исходным понятием при объяснении феноменов памяти выступала не ассоциация первичных элементов, а гештальт – их целостная организация.

Основы третьего направления – психоанализа были разработаны австрийским психиатром и психологом З. Фрейдом.

Начало изучения памяти человека как деятельности было положено работами французских ученых, в частности П. Жане. Он одним из первых начал трактовать память как систему действий, ориентированных на запоминание, переработку и хранение материала. Он подчеркнул социальную обусловленность развития памяти человека, показал ее зависимость от практической деятельности людей.

Социальная природа развития памяти изучалась Л.С. Выготским, А.Н. Леонтьевым, А.Р. Лурией. Большой вклад в изучение памяти внесли П.И. Зинченко и А.А. Смирнов.

Человеческая память – нечто очень сложное, и хотя психологи изучают ее на протяжении многих лет, они едва только начинают постигать всю ее сложность.

Р. Клацки рассматривает память как информационную систему, непрерывно занятую приемом, видоизменением, хранением и извлечением информации [4, 8].

В настоящее время исследование памяти за рубежом проводится представителями когнитивной психологии.

В когнитивной теории памяти центральное место, по мнению Р. Клацки, занимает проблема переработки знаний в человеческом организме.

Когнитивная психология не избежала кибернетического подхода к исследованию ее проблем. Блоковая модель переработки информации является системой центральных приборов, которые воспринимают зрительную, слуховую и тактильную информацию, переработав или "закодировав" ее, сохраняют в памяти следы полученного опыта.

В. Аткинсон сравнивает память с психическим хранилищем [1, 157].

П. Линдсей, Д. Норман, Д. Румельхарт, исследуя структуры долговременной памяти, рассматривают ее как набор когнитивных единиц, ассоциативно связанных между собой.

Разработкой философских проблем памяти занимается М.С. Роговин, нейропсихологических – А.Р. Лурия, психофизиологических – Н.П. Бехтерева.

Память любого человека можно считать строго индивидуальной, неповторимой, поскольку она представляет собой отражение неповторимого "рисунка" деятельности конкретного индивида (но в чем особенности того или иного человека современная психологическая наука еще не может указать) [9, 247].

Для того, чтобы успешно воспользоваться своей памятью, человек должен проделать три вещи: усвоить какую-то информацию, сохранить ее и, в случае необходимости, воспроизвести [2, 161].

Чтобы сделать всю эту информацию доступной, люди используют язык. Мы пользуемся словами даже для того, чтобы классифицировать предметы или события, которые никогда прежде не были объектом нашего чувственного опыта и не осознавались нами... Мы используем язык для наименования и описания вещей, появляющихся в нашем сознании. Язык – это основное орудие, с помощью которого человеческие существа структурируют свой опыт [2, 174].

Слово "память" трактуется французскими словарями как способность хранить и вспоминать информацию (m[■]moire – facult[■] de conserver et rappeler les ■tats de conscience pass[■]s et ce qui s'y trouve associ[■] [22, 1381], и как орган, воплощающий эту способность (l'esprit, en tant qu'il garde le souvenir du pass[■]) [там же].

Важное место в языковом отражении концепта "память" занимают метафорические словоупотребления с существительными t[●]te, cerveau, esprit, pens[■]e, id[■]e, souvenir.

T[●]te концептуализуется как орган мышления и как "si[●]ge des id[■]es, de la m[■]moire, du jugement [17, 2240], cerveau – le si[●]ge de la vie psychique et des facult[■]s intellectuelles ⇒ esprit, t[●]te, cervelle; organe central de direction [17, 333]; esprit – la r[■]alit[■] pensante, principe de la vie intellectuelle ⇒ entendement, intellect, intelligence, pens[■]e, raison, cerveau, cervelle, t[●]te [17, 816]; pens[■]e – tout ensemble d'images dans la conscience ⇒ id[■]e, image, sentiment [17, 1628]; id[■]e – toute repr[■]sentation ■labor[■]e par la pens[■]e [17, 1121].

Память представляется как некоторое пространство, в котором находится информация. Это пространство имеет определенную локализацию. На французской метафорической карте памяти отмечены следующие зоны:

1) t[●]te

Quel m[■]lange dans cette t[●]te... [35, 63].

... il n' y a plus dans cette t[●]te qu' un magma de notions scolaires [21, 419].

2) cerveau, cervelle

... ces phrases, qui bouillonnent et se pressent dans son cerveau, il les jettera toutes chaudes sur le papier [29, 53].

... en entendant mille phrases qui se heurtaient dans sa cervelle [20, 185].

3) esprit

Et · ce moment l' image de Simone traversa son esprit [25, 221].

4) yeux

... qu' elle reposait dans la m[■]moire de ses yeux [29, 244].

5) c[▲]ur

... ce fut la seule image d' Albertine qui s' ■leva de mon c[▲]ur [29, 452].

6) main

La m[■]moire de ses traits si ■geait bizarrement dans ma main. [26, 21].

7) joues

Ses joues gardaient encore le souvenir de la moustache r[●]che qui les avait effleur[■]es [35, 129].

8) pens[■]e

Nous n' avons pas assez de place dans notre pens[■]e actuelle pour y garder les morts · c*[■]t[■] des vivants [30, 538].

9) ·me

Sous l' obsession de ces id[■]es rongieuses son ·me pourtant s' engourdissait, s' ■garait... [24, 140].

Рассматривая метафорические модели памяти, мы исходим из утверждения Лакоффа и Джонсона о том, что сущность метафоры состоит в осмыслении и переживании явлений одного рода в терминах явлений другого рода [7, 389].

Исходя из того, что в когнитивной психологии память рассматривается как сложнейшее устройство (машина), принимающее, перерабатывающее, сохраняющее и воспроизводящее информацию, назовем

основные глаголы, зафиксированные французским словарем (petit Robert), указывающие на эти процессы:

I. Кодирование (способ введения информации, запечатление (запись))

entrer; rentrer – faire comprendre avec peine; p. 1667; monter; remonter – retourner, p.1658; graver – rendre manifeste, p. 887; se graver – p.1179; imprimer – faire p n trer profond ment... dans la m moire, p.972; s' incorporer – entrer, p.983; s' inscrire – entrer, p.1008.

II. Хранение (обращение с информацией; сохранение или забывание)

conserver – garder; ne pas laisser disparaître, p.371; exposer – pr senter en ordre, p.737; enfouir – mettre en terre, sous terre... p.644; garder – continuer · avoir une id e, p.851; maintenir – garder, tenir, p.1132; ranger – classer, grouper, p.1603; rassembler – r unir ses facult s, ses id es, p.1609; renfoncer – enfoncer plus avant, p.1663; retenir – concerver, garder dans sa m moire, p.1696; cultiver (fig.) – former par l' ducation... (duquer, former, perfectionner), p.436; se cultiver – cultiver son esprit, son intelligence; enrichir – rendre plus riche, p.650; exercer – former, cultiver, p.728; rafranchir – ranimer, revivifier, p.1595;

chapper – (fig.) cesser d' appartenir, p.594; perdre (sa m moire) – s' vanouir, p.1400

d truire – (fig.) d faire enti rement, ce qui est tabli, organis , labor , p. 527; carter – loiner, (fig.) – s' loigner, se d tourner de, p.592; effacer – (fig.) faire disparaître, oublier, p.607; s' effacer – disparaître plus ou moins, p.607; rayer – exclure, rejeter, p.1614; r trcir – fig. diminuer l' ampleur, la port e, la capacit de, p.1702; stopper – (fig.) arr ter, emp cher de se continuer, p.1866.

III. Воспроизведение (поиск)

chercher, creuser, forcer, p.806; fouiller – creuser... faire des recherches, en d pla ant tout ce qui peut cacher la chose que l' on cherche, p.815;

voquer – rappeler · la m moire, p.719; rem morer – remettre en m moire; se rem morer – reconstituer avec pr cision, en sa m moire, p.1656; se souvenir de qch – rappeler (se), rem morer (se), revoir, p.1849.

Туровский В.В., говоря о принципах толкования памяти, рассматривает *помнить* подобно иметь, *забыть* – подобно потерять, *вспомнить* – подобно найти [13, 93].

Глаголы chercher, creuser, fouiller можно рассмотреть как глаголы "свершения" в терминах Булыгиной Т.В. Они указывают на усиленный поиск, целенаправленность, интенсивность умственного действия, выполняемого субъектом, сконцентрированность.

Такие фразеологические единства (ФЕ) как se creuser le cerveau (la cervelle, l' esprit), se mettre la cervelle (l' esprit, la t te) · l' envers, se travailler l' esprit, можно проанализировать подобным образом.

Для ФЕ rouler des pens es характерно непрерывное движение. Субъект возвращается к своим мыслям снова и снова, перекаывая их в неограниченном интеллектуальном пространстве. Он заставляет их двигаться по замкнутому кругу. Это ФЕ характеризуется активным умственным действием со стороны субъекта. Мысли, вращающиеся взад и вперед, представляют метафору движения.

ФЕ suivre sa pens e характеризует субъекта, следующего за своей мыслью. Деятельность субъекта характеризуется связанной логической цепью действий, целенаправленностью.

Метафорическая единица (МЕ) effacer de la m moire связана с действием одного субъекта над интеллектуальным пространством другого, которое приводит к потере информации.

МЕ rafranchir la m moire подразумевает действия, совершаемые субъектом над пространством своей памяти, или действия одного субъекта над другим, способствующие поиску или восстановлению забытой информации.

Для МЕ laisser errer ses pens es характерно то, что субъект не прилагает усилий по извлечению мыслей, он пускает их в неограниченное интеллектуальное пространство, позволяя им "бродить" без определенной цели. Для МЕ характерно хаотичное движение мыслей. Интенсивность выполняемых умственных действий очень низкая, целенаправленность отсутствует, плотность мыслей мала.

Авторская метафора расширяет наше представление о глаголах, описывающих память. Сравните: trouver une place dans ; rester pr sent; ranger en ordre; flotter sur les eaux de la ; meubler la ; briller; r sonner; merger; r colter les souvenirs, stocker.

Dou d' une prodigieuse m moire il avait tout rang en ordre dans la t te carr e [23].

Рассмотренные далее примеры подтверждают высказывания [14, 69], [5, 87-88] о памяти, как определенном вместилище, хранилище.

Так, на страницах художественных произведений память предстает как водоем, в котором, в одном случае, информация хранится глубоко на дне... renfonc■e dans la vase [35, 136], а в другом – плавает на поверхности (ce mot exorbitant flotte sur les eaux de ma m■moire) [32, 343], или же зарыта глубоко в недрах (... les paroles, elle les avait enfouies au plus profond de sa m■moire...) [27, 170]. Вместителище памяти представляет ... de grands terrains vagues pleins de d■bris de gens et d'objets... [22, 27], или же нечто вроде кладовой или гардероба ... il percevait maintenant (les id■es) comme si elles se fussent dans le vestiaire de sa m■moire, d■barass■es de d■guisement uniforme de la nouveaute [28, 37].

Leur m■moire ressemble · un r■frig■rateur d■branch■, elles sortent leurs souvenirs pourris, moisiss... [18, 193]

Следующие примеры свидетельствуют о том, что память концептуализуется как некий орган, который может enregistrer, conserver, garder, tenir, retenir, maintenir, fournir, pr■senter, recr■er... информацию, и даже как живое существо.

Sa m■moire avait enregistr■ les renseignements assez confus... [33, 153].

Mais ma m■moire fait un saut plus vaste, et de rares souvenirs scolaires ■mergent [32, 255].

В некоторых случаях память предстает как способность. Сравните.: avoir beaucoup (peu) de m■moire, perdre la m■moire, d■velopper ⑩ ; rafraxchir la ⑩ ; recouvrer, forcer. ... il le feuilleta sans doute pour se rafraxchir la m■moire [35, 157].

Слово память становится эквивалентом единицы памяти: ■crire ses m■moires, наряду с souvenir, pens■e.

... · r■colter tous les souvenirs que j' avais de lui les moindres brins d' images, les plus petites miettes de m■moire [22, 77].

ЕДИНИЦЫ ПАМЯТИ

Рассматривая наивную модель памяти во французском языке, мы отмечали, что она представляет собой определенное вместителище, в котором хранится информация: образы, мысли, воспоминания, факты, тексты, знания, впечатления, намерения.

При анализе ФЕ и других метафорических единиц, отображающих концепт "мысль" (pens■e; id■e), мы использовали следующие принципы: место мысли и мыслительного процесса, интенсивность, наличие или отсутствие движения, взаимодействие субъекта со своим ограниченным пространством, взаимодействие двух субъектов, ориентация, целенаправленность, логичность, плотность.

Мы рассмотрели 250 примеров из произведений французских писателей XIX – XX вв., содержащие метафорические словоупотребления с данными концептами.

Пространственная метафора указывает на место, где находится мысль. Это может быть:

1) t■te, caboche

... les id■es tournaient violemment dans sa t■te comme le linge dans une machine · laver... [34, 126].

L' id■e d' une gr■ve fait son chemin dans la dure caboche de ces hommes [32, 204].

2) cr■ne

... une id■e t■tue demeurait seule dans son cr■ne vide, comme un clou qui l' emp■chait de s' endormir [36, 456].

3) esprit

Aussit*т une pens■e de ruse obs■quieuse s' insinua dans l' esprit de Grimbosq [35, 156].

4) cerveau

Il suffit que l' id■e d' une affaire lui traverse le cerveau [19, 179].

5) visage, face

Aujourd' hui, il ne pouvait poser la t■te sur l' oreiller, sans que l' id■e du plus jamais vint lui glacer la face [37, 109]

6) yeux

Il vit bien que la m■me pens■e naissait au fond de ses yeux... [36, 302].

7) c■ur

Cette pens■e lui dilatait le c■ur [35, 191].

8) art \heartsuit res

Alors ■taient entr■es subitement dans les art \heartsuit res de Bloch et d' un seul coup tant d' id■es de millions et de prestige [30, 512].

9) genoux

Il montait en voiture, mais il sentait que cette pens■e y avait saut■ en m \heartsuit me temps et s' installait sur ses genoux comme une b \heartsuit te anim■e;... [28, 266].

He всегда указывается место расположения мысли. Есть люди, которые их скрывают.

... j' envie les gens qui savent d■guiser leur pens■e [29, 160].

Бывает, что мысль "покидает тело человека и идет рядом с ним, находится в комнате, саду".

... et d \heartsuit s qu' il sentait que ses pens■es allaient un peu trop pr \heartsuit s d' elle, vivement il les dirigeait d' un autre c \heartsuit t■ de peur de trop souffrir [28, 311].

C'est apr \heartsuit s \diamond a que l' id■e de la s■paration entre dans la chambre... [M. Duras, L' amant... p.185].

Характеристика примеров позволяет выявить тесную связь между пространственной метафорой и метафорой движения.

Действия над мыслями выражают 62 глагола, среди которых assembler, b \heartsuit tir, cacher, d■culoter, d■truire, effacer, inoculer, nourrir, paralyser, tuer и др.

Анализ примеров позволяет выделить несколько типов структурных (и других) метафор (когда одно понятие структурно упорядочивается в терминах другого), использованных при отражении концепта мысль:

1. "Строительная" метафора, при помощи которой французские авторы создают образ мысли как объект, который можно построить или разрушить:

... o \heartsuit * j' avait b \heartsuit ti une haute id■e de moi dans l' esprit de mon ami [29, 286].

2. "Растительная" метафора представляет мысль как растение, которое можно посадить, или которое растет само в интеллектуальном пространстве субъекта.

Une id■e diabolique germait dans mon esprit [31, 175].

3. "Одушевленная" или анималистическая метафора представляет мысль как живое существо, которое кормят или вводят в организм субъекта как вирус.

Il faut chercher · nourrir · faire cro \heartsuit tre ces pens■es... [29, 191].

... en leur inoculant cet agent pathog \heartsuit ne plus virulent mille fois que tous les microbes, l' id■e qu' on est malade [30, 308].

4. "Неодушевленная" метафора, которая представляет мысль как некий объект или вещь.

L' id■e est plus que la chose, et l' id■e de l' id■e plus que l' id■e [32, 101].

5. "Военная" метафора создает образ мысли в терминах борьбы, сражения, войны

Vous avez profan■ la mort, vous avez tu■ la pens■e, tu■ la g■nie [36, 470].

6. Активно метафоризируются выражения тематической зоны "охота".

Можно следить за мыслью, прогонять ее.

Qu' elle chasse cette id■e pour toujours [M. Duras, p.151].

7. "Религиозная" метафора:

Je m' injurais pour ces pens■es iconoclastes [19, 280].

8. Метафора света:

Sa pens■e, soit lucide ou ent■n■br■e. [32, 483].

9. "Тепловая метафора":

Toutes ses pens■es en ■taient r■chauff■es, ■clair■es [43, 114].

10. Метафора контроля:

Всякий субъект обладает способностью контролировать себя. Субъект, характеризуемый ME perdre le contr*le de sa pens■e, утратил эту способность. Причина данного явления объясняется в контексте, как в случае:

Le verre aval■ d' un trait, Grimbosq perdit le contr*le de sa pens■e [35, 35].

11. Метафора движения.

Мы уже отмечали тесную связь пространственной метафоры с метафорой движения, так как глаголы, отображающие мыслительные процессы, являются либо глаголами движения: aller, venir, tourner, rouler, либо предполагают его: chercher, trouver, rasssembler, diriger, ramener, suivre...

Рассмотренные примеры позволяют назвать 122 глагола, указывающих на действия, совершенные мыслями, среди которых s' agiter, agoniser, circuler, danser, demeurer, se disloquer, faire son chemin, germer, mordre, secouer, t*onner, vagabonder, venir.

Мысль может рождаться в пространстве памяти субъекта, расти, формироваться, двигаться, совершать определенные действия, покидать ограниченное пространственноеместилище, слабеть, возрождаться, взаимодействовать с неограниченным пространством, что подтверждают следующие примеры:

Il vit bien que la m■me pens■e naissait au fond des yeux terrifi■s... [36, 302].

... chez lui, la pens■e de son impuissance devant la maladie n■cessaire avait – elle *grandi* encore [36, 315].

Une seule pens■e revenait en elle comme un ■cho. [38, 464].

Une id■e forte communique un peu de sa force au contradicteur. Participant · la valeur universelle des esprits, elle s'ins■re, se greffe en l' esprit de celui qu' elle refute, au milieu d' id■es adjacentes, · l' aide desquelles, reprenant quelque avantage, il la compl■te, la rectifie [29, 128].

Субъект (S₁) подвергается внешнему воздействию со стороны другого, более сильного субъекта (S₂). Мысль переходит из одного ограниченного пространственногоместилища в другое, пересекая при этом неограниченное пространство. S₂ действует на S₁. Интенсивность его действия больше, чем S₁. Это целенаправленное ME, предполагающее приведение чьих-либо мыслей к своим.

Мысль может проскользнуть в интеллектуальное пространство субъекта из неограниченного интеллектуального пространства.

Сравните: En observant cette petite sc■ne, je sens se glisser dans mon esprit une id■e qui r*de autour de moi depuis trois jours, mais que je repoussais de toutes mes forces... [32, 381].

Субъект S₁ подвергся воздействию мысли из неограниченного интеллектуального пространства. Настойчивые действия мысли, натолкнувшейся на сопротивление (противодействие) со стороны S₁, подчеркивает глагол г*der. Через 3 дня мысль все же проникает в интеллектуальное пространство.

Мысль может перемещаться из интеллектуального пространства субъекта.

Сравните: D■j: la plus grande partie de sa pens■e avait pass■ de son cerveau dans ses livres. [30, 336].

... sa pens■e vacillante se reportait, avec piti■ secourable, vers les pauvres gens... [37, 39].

Рассмотрим, какие действия совершают мысли в ограниченном интеллектуальном пространстве.

Puis, une id■e se planta dans son cr■ne [38, 320].

... cette id■e remplit tellement sa t■te vide, qu' elle se lan◇a aussit*t dans les pr■paratifs [38, 139].

Cette id■e traversa Grimbosq si rapidement qu' il en resta un instant ■tourdi [35, 220].

Toutes sortes d' id■es se battaient, des id■es vagues, de vilains r■ves... [38, 263].

Ses id■es tourbillonnaient sans se poser [35, 147].

... Pas m■me de lumi■re. Ses id■es se brouillaient [38, 9].

Информация попала в интеллектуальное пространство, ограниченное головой субъекта. Мысли совершают определенные действия, направленные на поиск решения или осмысление. Мысли переплетаются, пересекаются, кружатся вихрем, тропинки, соединяющие информацию, встречаются и расходятся.

Мысль, покидая интеллектуальное пространство субъекта, совершает определенные действия в неограниченном пространстве.

Avec le jardin Zen, un vide abstrait est creus■ o* la pens■e se d■ploie, aid■e de rares jalons [33, 544].

1). Они идут вслед за субъектом.

Ils n' ■ changent, plus un mot, mais leurs pensées suivaient sans doute le même cours [33, 59].

2). Раздваиваются.

Ma pensée courait sur deux plans extraordinairement distincts... [25, 88].

3). Ведут субъекта.

Cette idée heureuse accompagna Grimbosq sur la pente du sommeil [35, 115].

4). Идут опасной дорогой.

... je voyais mes pensées prendre malgré moi des chemins dangereux [Maurois, 94].

5). Робко идут в темноте.

Sa pensée t'ôtina un instant dans l'obscurité, il retira ses lunettes... et ne revit la lumière [28, 265].

6). Ведут к знаниям.

J'avais par périodes des pensées aiguës, subtiles, claires qui me conduisaient à une plus grande connaissance [22, 28].

7). Меняют направление.

... par un revirement subit de sa pensée [24, 124].

8). Привязываются к чему-либо; рассеиваются, могут рухнуть.

Mais dès qu'elle se trouvait en présence de celui qui elle voulait mentir, un trouble la prenait, toutes ses idées s'effondraient... [28, 273].

Мысли могут воздействовать на эмоциональное состояние человека, успокаивая его, согревая, или, наоборот, леденить, сжимать горло, потрясать, жечь сердце, разбивать его, или смягчать.

Cette idée rassurait Grimbosq mais ne chassait pas sa peine. [35, 235].

Mais cette bonne pensée la glaçait et elle l'écarterait comme importune [38, 298].

Elle avait beau la repousser, l'idée s'enfonçait, la serrait à la gorge, la prenait tout entière [38, 320].

La pensée que la pauvre bête... mourait longuement de faim, brisa tout d'un coup le cœur d'Henri [38, 55].

Мысль может тревожить, мучить, терзать и даже кусать человека.

... il remua ces mêmes idées qui le mordaient comme des chiens... [24, 146].

Наполнять человека разными чувствами.

Cette idée, qu'elle avait une chambre elle... la gonflait d'un orgueil [37, 38].

Cette pensée la remplissait de colère... [28, 318].

Придавать энергию его телу, или, наоборот, иссушать его, разрушать его мозг.

Cette idée rendit ses muscles trop courts un peu d'énergie [Bazin, p.30].

La face n'était pas changée... une idée fixe achevait la destruction de ce cerveau [37, 218].

12. Качественно-оценочная метафора

Отметим 49 прилагательных, причастий, характеризующих мысли:

aiguë, amère, baroque, claire, défaillante, diabolique, enténébrée, grosse, hardie, lourde, lucide, têtue, vague и другие.

... laisser ses pensées distraites s'échapper [28, 184].

Существительные, отображающие состояние или движение мысли:

un brouillard de ☉, la charge des ☉, le cours de la ☉, un défilé de ☉, l'émaillage polychrome des pensées, le fardeau ☉, des flexions de ☉, le flux des ☉; le mouvement des ☉, une ombre de ☉, une série de ☉, la surface de ☉, un tissu d'images..., un vendeur de ☉, le volant de sécurité de...

... traquant la surface de la pensée une figure purement linéaire... [28, 110].

... de sentir seul, gardant pour soi la charge de ses pensées... [29, 224].

... un rien suffisait parfois pour interrompre les plans du cœur à changer le cours de la pensée. [28, 39].

Таким образом мы выявили несколько типов метафор, свидетельствующих о том, что интеллектуальная деятельность человека во французском языке может отображаться посредством терминов других сфер. Это метафоры разного происхождения, образности, которые глубоко пронизывают наше мышление.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аткинсон В. Сила мысли. Память и уход за ней. – М.: "Келворти ЛТД", 1996. – 204 с.
2. Блум Ф., Лейзерсон А., Хофстедтер Л. Мозг, разум и поведение. – М.: Мир, 1988. – 248 с.
3. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое / Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – 176 с.
4. Клацки Р. Память человека. Структуры и процессы. – М.: Мир, 1978. – 320 с.
5. Кубрякова Е.С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память/ Логический анализ языка. – М.: Наука, 1991. С.85-90
6. Лакофф Д. Когнитивная семантика/ Язык и интеллект. – М.: Прогресс, 1995. – С.143-184.
7. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем/ Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 387-415.
8. Ортега – и – Гассет. Две великие метафоры/ Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С.68-81.
9. Психологический словарь/ Под ред. Б.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – М.: Педагогика – Пресс, 1999. – 440 с.
10. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. – М., 1998. – С.127
11. Сеченов И.М. Элементы мысли/ Психология поведения. – М.: Изд-во "Институт практической психологии", Воронеж: НПО "МОДЭК", 1995. – 320 с.
12. Солсо Р.Л. Когнитивная психология. – М.: Тривола, 1996. – 600 с.
13. Туровский В.В. Память в наивной картинке мира/ Логический анализ языка. – М.: Наука, 1991, С.91-94.
14. Урысон Е.В. Фундаментальные способности человека и наивная "анатомия"// Вопросы языкознания. – 1995. – №3. – С.3-16.
15. Язык и интеллект: Сб./ Пер. с англ. и нем./ Сост. и вст. ст. В.В. Петрова. – М.: Прогресс, 1995. – 416 с.
16. Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P. Sociétés du Nouveau Littré, 1979. – 2174 p.
17. Le nouveau Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. – P., 1996. – 2552p.
18. Arnothy C. J' aime la vie. – P. Grasset, 1976. – 320 p.
19. Arnothy C. Dsert brillant. – P. Grasset. Fasquelle, 1992. – 320 p.
20. Balzac H. de Splendeurs et misères des courtisanes. – M.Ed. en langues étrangères, 1993. – 637 p.
21. Bazin H. Le Matrimoine. – P. Ed. du seuil, 1967. – 446 p.
22. Cardinal M. Les mots pour le dire. – P. Ed. Grasset, 1975. – 346 p.
23. Du Gard Roger Martin. Les Thibault. – M. Ed. en langues étrangères, 1960. – 807 p.
24. Maupassant G. de Notre cher. – M. Ed. "Ecole supérieure", 1975. – 174 p.
25. Maurois A. Bernard Quesnay. – P. Gallimard, 1966. – 246 p.
26. Perry J. La peau dure. – P.R. Laffond, 1967. – 378 p.
27. Proust S. Les demoiselles sous les beniers. – P. Calmann-Lévy, 1967. – 222 p.
28. Proust M. Du côté de chez Swann. – M. Ed. du progrès, 1970. – 436 p.

29. Proust M. A l' ombre des jeunes filles en fleurs. – P., 1993. – 480 p.
30. Proust M. Le c*■t■ de Guermantes. – P. Bookking International, 1994. – 604 p.
31. Maud Sacquard de Belleruche. L' ordinatrice. – P. Pouvert, 1968. – 320 p.
32. Tournier M. Les m■t■ores. – P. Gallimard, 1975. – 628 p.
33. Tournier M. La goutte d' or. – P. Gallimard, 1986. – 222 p.
34. Troyat H. Le geste d' Eve. – P. Flammarion, 1964. – 128 p.
35. Troyat H. Grimbosq. – P. Flammarion, 1976. – 252 p.
36. Zola E. Le docteur Pascal. – P. Fasquelle, 1978. – 502 p.
37. Zola E. La joie de vivre. – P. Fasquelle, 1978. – 440 p.
38. Zola E. Une page d' amour. – P. Fasquelle, 1978. – 472 p.

УДК

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У “ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ” ЗА ФАХОМ “ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”

Іваненко В.А., д. філол. н., професор

Запорізький державний університет

1. МАКЕТ СТОРІНКИ

Для оригінал-макета використовується формат А4 з такими полями:

Верхнє та нижнє поля – 2 см, ліве поле – 2 см, праве поле – 3 см.

Шрифт набору – Times New Roman.

У разі необхідності для шрифтових виділень у таблицях і рисунках дозволяється застосовувати шрифт Courier New (наприклад, для ілюстрації текстів програм для ЕОМ). Для стилістичного виділення фрагментів тексту слід вживати начертання *курсив*, **напівжирний**, *напівжирний курсив* зі збереженням гарнітури, розміру шрифту та інтервалу абзаца.

Гарнітури, розміри шрифтів та начертання:

- a) для заголовку статті: Times New Roman, – 14 пт, напівжирний, усі великі.
- b) для підзаголовків: Times New Roman, – 12 пт, напівжирний, усі великі.
- c) для основного тексту, УДК, авторів, виносок, посилань, підписів до рисунків та надписів над таблицями: Times New Roman, – 10 пт.,
- d) для анотацій, ключових слів -9 пт.

Інтервал між абзацами – 6 пт, міжрядковий інтервал – одинарний.

2. ТИПОГРАФСЬКІ ПОГОДЖЕННЯ ТА СТИЛІ

УДК набирається в першому рядкові сторінки і вирівнюється за лівим краєм. Заголовок статті набирається у наступному за УДК рядкові і вирівнюється посередині. Потім вказують: прізвища, ініціали авторів, їх посади, учені ступені, звання, нижче - *місце роботи (курсивом)*. Далі розташовуються анотації українською, російською, англійською мовами і ключові слова (також трьома мовами). Анотації повинні також містити: прізвища, ініціали авторів, назву статті, місце їх роботи або навчання.

Початок абзаца основного тексту виділяється збільшеним інтервалом між абзацами і не виділяється відступом або пустим рядком.

Усі ілюстрації мають бути оригінальними рисунками або фотографіями. Фотографії скануються у 256 градациях сірого. Усі ілюстрації розташовуються у відповідних місцях тексту статті (по можливості угорі сторінки) і повинні бути послідовно пронумеровані: Рис. 1, Рис. 2, ... (слід вживати арабську нумерацію).

Ілюстрації, так само як і підписи до них, вирівнюються на середину рядка (за виключенням невеликих рисунків – не більш 7 см, які можуть розташовуватися по декілька в ряд).

Усі таблиці розташовуються у відповідних місцях тексту (по можливості угорі сторінки) і повинні бути послідовно пронумеровані: Таблиця 1, Таблиця 2, ... (слід використовувати арабську нумерацію). Надписи розташовуються над таблицями.

Кожен рисунок та надписи до нього включаються до тексту публікації у вигляді одного графічного об'єкта з необхідним обтінанням і, при потребі, прив'язаним до тексту. Створення графічного об'єкта може здійснюватися будь-яким графічним редактором у форматі ВМР файлів.

Виконання рисунків засобами Microsoft Word здійснюється через використання команд панелі "Рисование". Підписи здійснюються командою "Надпись". Усі графічні компоненти рисунка і надписи об'єднуються командою "Группировать" (меню "Действия" на панелі "Рисование") і повинні мати необхідне обтінання.

Посилання на літературні джерела подаються у квадратних дужках і послідовно нумеруються (слід використовувати арабську нумерацію) у порядку появи виноски в тексті статті. Перелік літературних джерел розташовується в порядку їх нумерації, в останньому розділі статті з підзаголовком **ЛІТЕРАТУРА**.

3. СТИЛІСТИЧНІ ПОГОДЖЕННЯ

- Не допускається закінчення сторінки одним або декількома пустими рядками, за винятком випадків, спричинених необхідністю дотримання попереднього пункту (висячі підзаголовки і початок абзаца) та кінця статті.
- Не допускається починати сторінку незакінченим рядком (переноси в останньому рядкові заборонені).
- Не дозволяється підкреслювання в заголовках, підписах і надписах.
- Слід дотримуватися правила про мінімальні зміни в шрифтовому та стильовому оформленні сторінки для того, щоб максимально уникнути різноманітності макета і зберегти єдиний стиль журналу.
- Не допускається часте використання виносок (виноска повинна розглядатися як виняток і вживатися тільки у випадку дійсної необхідності).
- Ілюстрації мають бути підготовані та масштабовані таким чином, щоб розміри букв тексту на ілюстраціях не перевищували розмір букв основного тексту статті більш ніж на 50%.
- Сторінки тексту статті слід пронумерувати.
- На етикетці дискети треба обов'язково вказувати прізвище, ініціали автора, імена файлів.
- На дискеті повинно бути **два файли**:
 - ✓ **перший** - із текстом статті та анотацій з ключовими словами,
 - ✓ **другий** - з відомостями про авторів (прізвище, ім'я, по батькові; посада; вчений ступінь; учене звання; місце роботи або навчання; адреса електронної пошти; дом. адреса; номери контактних телефонів).

4. ДЛЯ ОПУБЛІКУВАННЯ СТАТТІ АВТОРУ НЕОБХІДНО ПОДАТИ ДО РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОГО ВІДДІЛУ:

1. Роздрукований текст статті з анотацією та ключовими словами.
2. Відомості про авторів.
3. Витяг з протоколу засідання вченої ради факультету.
4. Зовнішню рецензію.
5. Дискету з текстом статті, анотації, ключовими словами та відомостями про авторів.
6. Лист-клопотання (для співробітників сторонніх організацій) на ім'я ректора ЗДУ з проханням опублікувати статтю.

Адреса редакції : Україна, 69063, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66

Довідки за телефонами: (0612) 64-26-05 – відповідальний редактор

69-98-26 – редакційно-видавничий відділ

(IV корпус, кімн. 323)

Адреса електронної пошти: sveta@zsu.zp.ua

ДЛЯ НОТАТОК

Збірник наукових статей.

Вісник Запорізького державного університету

Філологічні науки

№1, 2002

Технічний редактор - Толок О.В.

Підписано до друку 11.04.2002. Формат 60 x 90/8.

Папір Data Copy. Гарнітура "Таймс".

Умовн. друк. арк. 19,5. Обл.-вид. арк. 25,6.

Замовлення № 175. Наклад 100 прим.

Верстка, дизайн-проробка, оригінал-макет і друк виконані
у лабораторії видавничих технологій та комп'ютерної графіки
Запорізького державного університету

69063, м. Запоріжжя, 63,
вул. Жуковського, 66, к.21,
тел. 64-55-54

